

İstanbul İlim ve Kùltür Vakfı Yayınları

ISSN: 2146-8117 e-ISSN: 2148-6220

KATRE

Yıl / Year 2018

Sayı / Issue 5

İSTANBUL İLİM VE KÙLTÜR VAKFI

THE ISTANBUL FOUNDATION FOR SCIENCE AND CULTURE

مؤسسة اسطنبول للثقافة والعلوم

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Ali BAKKAL - *Akdeniz Üniversitesi*

YÖNETİCİ EDİTÖR / MANAGING EDITOR

Hakan GÜLERCE - *Harran Üniversitesi*

İNGİLİZCE EDİTÖRLERİ / ENGLISH PROOFREADERS

Hossein TURNER - *İbn Haldun Üniversitesi*

Osman YAPAR - *İstanbul Üniversitesi*

TÜRKÇE EDİTÖRÜ / TURKISH PROOFREADER

Osman Erdal ŞAHİN - *Uludağ Üniversitesi*

SAYI HAKEMLERİ / EDITORIAL BOARD

Lawal ABDULKAREEM, *Usmanu Danfodiyo Üniversitesi*

Niyazi BEKİ, *Üsküdar Üniversitesi*

Ekrem BEKTAŞ, *Harran Üniversitesi*

Manzoor Ahmad BHAT, *Keşmir Üniversitesi*

Bayram DEMİR, *İğdır Üniversitesi*

Osman Nuri DEMİREL, *Akdeniz Üniversitesi*

Mehmet DİLEK, *Akdeniz Üniversitesi*

Mehraj-u-DİN, *Islamic University of Science and Technology*

S. M. Yunus GİLANİ, *Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi*

Hakan GÜLERCE, *Harran Üniversitesi*

İsmail Latif HACİNEBİOĞLU, *İstanbul Üniversitesi*

Şaban KARASAKAL, *Bolu İzzet Baysal Üniversitesi*

Hamidullah MARAZL, *Keşmir Üniversitesi*

Mahmut ÖZTÜRK, *Harran Üniversitesi*

Jamila SHAUKAT, *Punjab Üniversitesi*

Huud SHITTU, *Jos Üniversitesi*

Ömer Faruk TEBER, *Akdeniz Üniversitesi*

Atilla YARGICI, *Harran Üniversitesi*

Mehmet YAŞAR, *Bolu İzzet Baysal Üniversitesi*

Hüseyin YEGİN, *Bolu İzzet Baysal Üniversitesi*

Hayati YILMAZ, *Van 100. Yıl Üniversitesi*

Not: Yukarıdaki isim listesi soyisme göre sıralanmıştır.

GRAFİK TASARIM / GRAPHIC DESIGN

V. Tarık Şimşek - İstanbul İlim ve Kültür Vakfı

WEB : www.iikv.org/katre

E-POSTA : katre@iikv.org (İLETİŞİM VE MAKALE GÖNDERİMLERİ İÇİN)

ADRES : KALENDERHANE MAH. DEDEEFENDİ CAD. CÜCE ÇEŞMESİ SK.
NO:6 34134 VEFA/FATİH İSTANBUL, TÜRKİYE

TEL : +90 212 527 81 81

FAKS : +90 212 527 80 80

Yayın Amacı

Temel hedefi; insanı ve varoluşu ilgilendiren her hususta, Risale-i Nur perspektifinden açıklama ve anlamlandırma faaliyetlerinde bulunmak ve eşyayla, hayatla ilgili, insanlığın hakikat arayışına dair muhtelif paradigmalara çerçevesinde yürütülen tartışmalara, Risale-i Nur ekseninde alternatif bir platform oluşturmaktır.

Aims & Scope

The primary aim is to explain and tackle the varying questions concerning humanity and existence via engagement with the Risale-i Nur and elaborating its perspective and worldview. Through building an alternative platform via discussions of the Risale-i Nur; the questions concerning humanity's life and existence as well as its search for truth will be conducted within this paradigm.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Alparslan AÇIKGENÇ (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi), Farid ALATAS (National University of Singapore), Servet ARMAĞAN (İstanbul Üniversitesi), Hatice ARPAGUŞ (Marmara Üniversitesi), Alaaddin BAŞAR (Atatürk Üniversitesi), Niyazi BEKİ (Üsküdar Üniversitesi), Yunus ÇENGEL (Adnan Menderes Üniversitesi), Şener DİLEK (İnönü Üniversitesi), Bünyamin DURAN (Celal Bayar Üniversitesi), David GOA (University of Alberta), Cüneyt GÖKÇE (Harran Üniversitesi), İsmail Latif HACİNEBİOĞLU (İstanbul Üniversitesi), Vehbi KARAKAŞ (Sakarya Üniversitesi), Ahmet KAYACIK (Erciyes Üniversitesi), Bilal KUŞPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi), Ian MARKHAM (Virginia Theological Seminary), Aref Ali NAYED (Dubai Kalam Institute), Ensar NİŞANCI (Namık Kemal Üniversitesi), Said ÖZERVERLI (Yıldız Teknik Üniversitesi), İshak ÖZGEL (Süleyman Demirel Üniversitesi), Murat SARICIK (Süleyman Demirel Üniversitesi), Vaffi Foday SHERIFF (Usmanu Donfodiyo Üniversitesi), Muhammed SİROZİ (Palembang University), İdris ŞENGÜL (Sütçü İmam Üniversitesi), Nur Sakeenah THOMAS (USCI), Colin TURNER (Durham University), Ubeydurrahman UBEYD (Jawaharlal Nehru Üniversitesi), Bülent UÇAR (Osnabruck University), Atilla YARGICI (Harran Üniversitesi), İsra YAZICIOĞLU (Saint Joseph's University), Ahmet YILDIZ (TBMM), İlhan YILDIZ (Karatekin Üniversitesi), Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi), İmtiyaz YOUSUF (Assumption University),

Not: Yukarıdaki isim listesi soyisime göre sıralanmıştır.

Katre:

Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi; yılda iki kez yayınlanan disiplinler arası bir dergidir. Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi arşivlerine www.iikv.org/katre sitesinden erişilebilir ve yayınlanan yazılar kaynak belirttikten sonra kullanılabilir.

İstanbul İlim ve Kültür Vakfı Adına İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü:

Faris KAYA

Baskı

İmak Ofset

Merkez Mh. Atatürk Cd.

Göl Sk. No:1 Yenibosna - İstanbul

Tel: 0212 656 49 97 Sertifika No: 12531

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EDİTÖRDEN / EDITORIAL

Adalet Kavramının Çeşitli Tezahürleri

Ali BAKKAL 1

HAKEMLİ MAKALELER / REFEREED ARTICLES

Bediüzzaman Said Nursi'ye Göre Hukukta Adalet Çeşitleri

Justice Types in Law according to Bediuzzaman Said Nursi

Ali BAKKAL 9

Said Nursi'nin Düşüncesinde 'Âdil İnsan'ın Sosyo-Politik Çevresi (Alfert Schutz Fenomenolojisi Yardımı İle)

The Environment of 'Fair Men' in Nursi's Thought (by the Help of Alferd Schutz Phenomenology)

Bünyamin DURAN 39

İslam Alemindeki Mevcut Sosyo-politik Buhranı Çözmek için Said Nursi'nin Risale-i Nur'da Verdiği İyileştirici İnsancıl Mesaj

*Remedial Humanitarian Message in Bediuzzaman Said Nursi's Risale-i Nur to
Redress Contemporary Socio-Political Crisis in the Muslim World*

Sheikh Jameil ALI 55

Risale-i Nur Işığında Ümit ve Ümitsizlik

Hope and Despondency in the Light of Risale-i Nur

Abdul Majid KHAN 71

İman ve İlim Temelli Ahlak Bediüzzaman Said Nursi'nin Hutbe-i Şamiye ile Şeyh Osman İbn Fodiyo'nun Nurul Bab'ının Karşılaştırılması

*Morality based on Faith and Knowledge A Study of Damascus Sermon of
Bediuzzaman Sa'id Nursi and Nur al- Bab of Shaykh Uthman Ibn Fodiyo*

Vaffi Foday SHERIFF / Ahmad Moyi GADA 83

Hız Muhammed'in (ASM) Mirac Mucizesi: Bediüzzaman Said Nursi ve Dr. Allame İkbâl'in Görüşlerinin Karşılaştırılması

*The Miracle of Prophet Muhammad's (Peace be upon him) Ascension: A Comparative
Study of the Views of Bediuzzaman Said Nursi and Dr. Allama Iqbal*

Shumaila MAJEED / Amjad WAHEED 99

Said Nursi'nin Dingin Fert ve Toplumun Oluşumuna Dair Analiz ve İctihatlarının Değerlendirilmesi

An Assessment of Said Nursi's Ideas and Opinions (İctihad) on Formation of Peaceful Individuals and Societies

Hayati AYDIN 115

Bediüzzaman Said Nursi'nin Tefsirinin Değeri

The Value of Bediüzzaman Said Nursi's Commentary

Muhammed ÇELİK 125

Kur'an İlimleri ve Tefsir Metodolojisi Açısından Risale-i Nur

Risale-i Nur in terms of Qur'anic Sciences and Exegesis Methodology

Muhammed ÇELİK 141

Ders Kitapları Ne Söyler, Öğrenciler Ne Anlar: Ders Kitapları Görselleri Hakkında Bir Değerlendirme

What the Coursebooks Say and What the Students Understand: An Evaluation on the Visuals of Coursebooks

Cihat YAŞAROĞLU 167

DIĞER ÇALIŞMALAR / MISCELLANEOUS STUDIES

Bir Kitap: Zaman İçinde Bediüzzaman, Cemalettin Canlı / Yusuf Kenan Beysülen

Erdem Akça 181

Conference Report: Report on the 1st International Conference on Nursi Studies in Bangladesh

Md. Abdullah al MAHMUD 185

El-Âdil İsm-i İlâhisi: Risale-i Nur'da Adalet Kavram ve Ontolojisi

Colin TURNER 189

EDİTÖRDEN

ADALET KAVRAMININ ÇEŞİTLİ TEZAHÜRLERİ

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, alibakkal@akdeniz.edu.tr

Giriş

“Allah adaleti, ihsanı ve akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar.”¹

Sözlükte adl, “doğru olmak, doğru davranmak, adaletle hükmetmek; eşitlemek” vb. mânalara gelen bir masdardır. Ayrıca “doğruluk, hakkaniyet ve adalet” anlamlarıyla isim olarak kullanıldığı gibi, “çok âdil” anlamında sıfat olarak da kullanılır. Bu anlamda Adl, Allah’ın isimlerinden biri olup, O’nun doksan dokuz isminin sayıldığı esmâ-i hüsnâ hadisinde yer alır.² Adalet kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır.³ Bediüzzaman Said Nursî’nin bu kavramı aynı anlamlarda kullandığını görülmektedir.

1. Allah’ın bir ismi Adl’dir.

Adl kelimesi, Allah’ın isimlerinden biri olarak kullanıldığında mübalağa ifade eden bir sıfat olup “çok âdil, asla zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan” anlamına gelir.⁴ İslâm’da itikadî mezhepler arasında Allah’ın Âdil oluşu konusunda herhangi bir ihtilâf yoktur. İhtilaf “adl” sıfatının yorumuyla ilgilidir. Ehl-i Sünnet Allah’ın zâtıyla kaim “adl” sıfatı olduğunu kabul ederken, Mu‘tezile mezhebi de “adl”i, beş temel prensipten (usûl-i hamse) biri saymıştır.

Bediüzzaman Said Nursî’ye göre Adl ismi, “*bir İsm-i Âzam (Allah’ın en büyük ismi)*

1 en-Nahl,16/90.

2 Bekir Topaloğlu, “Adl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. I, s. 387.

3 Mustafa Çağrıncı, “Adalet”, *DİA*, c. I, s. 341.

4 Topaloğlu, “Adl”, *DİA*, c. I, s. 387.

veya *İsm-i Âzam'ın altı nûrundan bir nuru*"dur.⁵ *Risâle-i Nur Külliyyatı'ndan Lem'alar* adlı eserin *Otuzuncu Lem'a'nın İkinci Nüktesi* bu ismin tecellisine ayrılmıştır.

Bediüzzaman'a göre Adl isminin kâinattaki tecellisinde üç önemli özellik bulunur: Gayeli yapılış, Ölçülülük ve İsrafsızlık. Gayeli yapılış aynı zamanda Hikmet'in de bir gereğidir. Bu sebeple Bediüzzaman genellikle hikmet ve adalet kavramları ile Hakîm ve Âdil isimlerini birlikte kullanır. Bu manaları desteklemek üzere Bediüzzaman'ın eserlerinden birkaç pasaj sunacağız:

Gayeli yaratılışa örnek: "Evet, görünüyor ki: şu âlemde tasarruf eden zât, nihayetsiz bir hikmetle iş görüyor. Ona burhan mı istersin? Herşeyde maslahat ve faidelere riayet etmesidir. Görmüyor musun ki, insanda bütün âzâ, kemikler ve damarlarda, hattâ bedenin hüceyrâtında, her yerinde, her cüz'ünde faideler ve hikmetlerin gözetilmesi; hattâ bazı âzası, bir ağacın ne kadar meyveleri varsa, o derece o uzva hikmetler ve faideler takması gösteriyor ki, nihayetsiz bir hikmet eliyle iş görülüyor."⁶

Ölçülü yaratılışa örnek: "Hem, adâlet ve mîzan ile iş görüldüğüne burhan mı istersin? Her şeye hassas mizanlarla, mahsus ölçülerle vücut vermek, suret giydirmek, yerli yerine koymak, nihayetsiz bir adalet ve mizan ile iş görüldüğünü gösterir."

"Hem her hak sahibine istidadı nisbetinde hakkını vermek, yani vücudunun bütün levâzımâtını, bekâsının bütün cihâzâtını en münasip bir tarzda vermek, nihayetsiz bir adalet elini gösterir."

"Hem istidat lisanıyla, ihtiyac-ı fitrî lisanıyla, ızdırar lisanıyla sual edilen ve istenilen her şeye daimî cevap vermek, nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor."⁷

İsrafsız yaratılışa örnek: "الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ" - O herşeyi en güzel şekilde yaratandır.⁸ sırrınca, herşeye, o şeyin kabiliyet-i mahiyetine göre kemâl-i mizan ve intizamla biçilip hüsn-ü san'atla tertip edilip, en kısa yolda, en güzel bir surette, en hafif bir tarzda, istimalce en kolay bir şekilde (meselâ kuşların elbiselerine ve her vakit tüylerini kolayca oynatmalarına ve istimal etmelerine bak), hem israfsız, hikmetli bir tarzda vücut vermek, suret giydirmek, eşya adedince bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u

5 Said Nursî, *Lem'alar* (30. Lem'a 2. Nükte), (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 561.

6 Nursî, *Sözler* (10. Söz, 3. Hakikat), (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 104.

7 Nursî, *Sözler* (10. Söz, 3. Hakikat), s. 105.

8 es-Secde, 32/7.

vücuduna şahadet ve bir Kadîr-i Alîm-i Mutlak'a işaret ederler.”⁹

İslâm filozofları Adl sıfatını, “Allah’ın her varlığa lâıyk olduğu imkân ve kabiliyetleri bahşetmesi” anlamına gelen inayet ve cömertlik (cûd) kavramlarıyla açıklamışlardır.¹⁰ Bediüzzaman’ın adl ismine yüklediği anlamın çok daha derin ve geniş olduğunu söyleyebiliriz.

2. Ahiretin en büyük muktezîsi adalettir.

Bediüzzaman’a göre âhiretin varlığını gerektiren en önemli sebep, bizzat Allah’ın isimleridir. Her ismin, Allah’ın zâtına, kâinata, insana ve âhirete bakan ayrı bir yüzü bulunur. Allah’ın isimleri arasında en çok öne çıkanlarından birisi Âdil ismidir. Âdil isminin âhireti iktiza etmesi iki sebepledir: Birincisi Allah’a iltica edenlerin taltifi, ikincisi ise edepsizlerin ve isyankârların tecziyesi: Çünkü Adl ismi Allah’a iltica edenlerin daimî olarak taltifini, cezalarını bu dünyada çekmemiş olanların da başka bir âlemde de olsa mutlaka cezalandırılmasını gerektirir. Bediüzzaman *Sözler* kitabında *Onuncu Söz*’ün *Üçüncü Sûret* ve *Üçüncü Hakikat*’ini bu konuya tahsis etmiştir. Kısa- ca Bediüzzaman’a göre, “Bütün mevcudatta görünen intizam-ı hikmet, tezyin-i inayet, taltif-i rahmet, tevzin-i adalet, Sâni-i Hakîmin vücut ve vahdetine şahit oldukları gibi, âhiretin ve saadet-i ebediyenin de icad ve vücutlarına delâlet ederler.”¹¹

3. İslâm’ın dört ana maksadından biri adalettir.

Bediüzzaman Said Nursî’ye göre, Kur’an’ın esas maksatları ve asli unsurları dörttür:

1-Tevhid

2-Nübüvvet

3-Haşîr

4-Adalet.¹²

Bunlardan adalet, insanın Allah’la ve insanın diğer insanlarla olan münasebetlerini

9 Nursî, *Sözler* (33. Söz, 15. Pencere), s. 905-906.

10 Topaloğlu, “Adl”, *DİA*, I, 387.

11 Nursî, *Mesnevi-i Nûriye (Lâsiyyemalar)*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 70.

12 Nursî, *İşâratü’l-İcâz*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 30, 32, 55, 240, 272, a.mlf., *Mesnevi-i Nûriye* (14. Reşha, 4. Katre), s. 303; a.mlf., *Emirdağ Lahikası*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), c. II, s. 468: a.mlf., *Muhâkemat (Hâtîme)*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 176: a.mlf., *İlk Dönem Eserleri (Şuâât)*, (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), s. 259.

tanzim eder. Mesela ibadetler Allah'ın insan üzerindeki haklarıdır. Sahih bir iman ve salih amellerle Allah'a yönelmek, insanın Allah'a yönelik vazifeleridir. Öte yandan insanların birbirleriyle olan münasebetlerini tanzim eden muamelat hükümleri, adaletin ikinci önemli ayağıdır. Çünkü insan, mahiyetinde yer alan şehvet, gadap ve akıl kuvvelerini dengeli kullanmazsa, adaletten sapar ve zulme düşer. Hırsızlık, aldatmak, haksız yere insan öldürmek gibi fiiller, başkalarının hukukuna tecavüzden başka bir şey değildir.

4. Erdemliliğin esası adalettir.

Sokrates, Platon (Eflatun) ve Aristoteles adaletin bireysel bir erdem olduğunu söylemişlerdir.¹³ Huzurlu toplum, ancak erdemli insanlardan oluşur. Toplumda adaletin hakim olması isteniyorsa, öncelikle fertlerinin çoğunlukla erdemli insanlardan oluşması gerekir.

İslâm düşünürleri de, bazı değişikliklerle Yunan filozoflarının görüşlerini benimsemişlerdir. Buna göre, insan nefsinin düşünme veya bilgi gücü (el-kuvvetü'n-nâtika, el-âlîme), öfke gücü (el-kuvvetü'l-gadabiyye) ve şehvet gücü (el-kuvvetü's-şehvâniyye) olmak üzere üç temel gücünden üç fazilet doğar. Bunlar sırasıyla hikmet, şecaat ve iffettir. Adalet ise bu üç faziletin gerçekleşmesiyle kazanılan ve hepsini içine alan dördüncü temel fazilettir. Gazzâlî'ye göre, esasen Hucurât sûresinin on beşinci âyeti bu temel faziletleri ihtiva etmektedir. İslâm ahlâk literatüründe, ilk üç faziletten her biri zaman zaman farklı terimlerle ifade edildiği halde, dördüncü fazilet daima adalet olarak isimlendirilmiştir.¹⁴

Bediüzzaman İslâm düşünürlerinin görüşlerine tabi olmuş ve Fatiha Sûresini tefsir ederken “sırat-ı müstakîm (doğru yol)” ifadesini şöyle yorumlamıştır:

“Sırat-ı müstakîm şecaat, iffet, hikmetin mezcinden ve hülâsasından hasıl olan adl ve adalete işaretir. Şöyle ki: Tagayyür, inkılâp ve felâketlere mâruz ve muhtaç şu insan bedeninde iskân edilen ruhun yaşayabilmesi için üç kuvvet ihdas edilmiştir. Bu kuvvetlerin;

Birincisi, menfaatleri celp ve cezb için *kuvve-i şehviyye-i behimiyye*,

İkincisi, zararlı şeyleri def için *kuvve-i sebuiyye-i gadabiyye*,

13 Yıldız Karagöz, “Liberal Öğretide Adalet, Hak Ve Özgürlük”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. (Aralık 2002), c. 26, s. 270.

14 Çağırıcı, “Adalet”, *DİA*, I, 342.

Üçüncüsü, nef' ve zararı, iyi ve kötüyü birbirinden temyiz için *kuvve-i akliye-i melekîyedir*.

Lâkin, insandaki bu kuvvelere, şeriatça bir had ve bir nihayet tayin edilmişse de, fitraten tayin edilmemiş olduğundan, bu kuvvelerin her birisi, tefrit, vasat, ifrat namıyla üç mertebeye ayrılırlar.

Meselâ, kuvve-i şehviyenin tefrit mertebesi humuddur ki, ne helâle ve ne de harama şehveti, iştihası yoktur. İfrat mertebesi fücurdur ki, namusları ve ırzları pâyimal etmek iştihasında olur. Vasat mertebesi iffettir ki, helaline şehveti var, harama yoktur.

İhtar: Kuvve-i şehviyenin yemek, içmek, uyumak ve konuşmak gibi fûruatında da bu üç mertebe mevcuttur.

Ve keza, kuvve-i gadabiyenin tefrit mertebesi, cebanettir ki, korkulmayan şeylerden bile korkar. İfrat mertebesi tehevürdür ki, ne maddî ve ne mânevî hiçbir şeyden korkmaz. Bütün istibdatlar, tahakkümler, zulümler bu mertebenin mahsulüdür. Vasat mertebesi ise şecaattir ki, hukuk-u diniye ve dünyeviyesi için canını feda eder, meşru olmayan şeylere karışmaz.

İhtar: Bu kuvve-i gadabiyenin fûruatında da şu üç mertebenin yeri vardır.

Ve keza, kuvve-i akliyenin tefrit mertebesi gabavettir ki, hiçbir şeyden haberi olmaz. İfrat mertebesi cerbezendir ki, hakkı bâtil, bâtili hak suretinde gösterecek kadar aldatıcı bir zekâyâ malik olur. Vasat mertebesi ise hikmettir ki, hakkı hak bilir, imtisal eder; bâtili batıl bilir içtinap eder...

Hülâsa: Şu dokuz mertebenin altısı zulümdür, üçü adl ve adalettir. Sırat-ı müstakimden murad, şu üç mertebedir.”¹⁵ Bu hususu şematik olarak şu şekilde gösterebiliriz:

Ahlakın Kaynağını Teşkil Eden İnsanî Kuvveler ve Dereceleri

Üç Kuvve	Tefrit (geri) mertebesi	İfrat (aşırı) mertebesi	Vasat (orta) mertebesi
Kuvve-i şehviyye	Humûd	Fücür	İffet
Kuvve-i gadabiyeye	Cebanet	Tehevür	Şecaat
Kuvve-i akliye	Gabavet	Cerbeze	Hikmet

15 Nursî, *İşarâtü'l-İcâz*, s. 45-47.

İffet, şecaat ve hikmetin birleşmesinden *adalet* (Sırât-ı Müstakim) ortaya çıkar.

5. Hukukun esası ve nihaî amacı adalettir.

Hukukun nihaî amacı adaleti gerçekleştirmektir.¹⁶ Bu sebeple en kısa şekilde hukuk, “Adalete hâdim bir nizamdır” şeklinde tarif edilmiştir.

Adalet genellikle, verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Bu denge bazı hallerde eşitlikle gerçekleşir; ancak adâlet salt eşitlik değil, dengedir.¹⁷

Hukukun esasını adalet olmakla birlikte Bediüzzaman bir uygulamanın adaletle uygun olması için onun “kanuna uygun” olmasını yeterli bulmaz. Çünkü kanunda, kamu yararı esas alınması gerekirken, düşmanca niyetler, zulümler ve taraftarlık sebebiyle kanunlara müdahale edilir, ya kanun yapılırken veya uygulama sürecinde hükümlerin tesiri kırılır.¹⁸ Eğer gerçekleştirmesi gereken maslahat ve yararlar hükümetin kanunlarıyla birleşmezse; hak ve özgürlükler devlet kuvvetiyle desteklenmezse, kanunlar çoğu insanların üzerinde etkili olmaz.¹⁹ Dolayısıyla kanunlar hikmete muvafık olduğu kadar, uygulamada da devlet gücüyle desteklenmelidir.

Bediüzzaman bir taraftan adaletin önemine vurgu yaparken, diğer taraftan isim ve lafza da fazla takınılmaması gerektiğine dikkat çeker. Çünkü bazen zulüm, başına adalet külâhını geçirir; hıyanet milliyetperverlik elbisesini giyer. Cihada, isyan ve kalkışma adı takılır; esarete hürriyet namı verilir. Bu şekilde bazen zıtlar, suret ve şekillerini karşılıklı olarak değiştirmiş olurlar.²⁰

6. Hayrî amellerin özü adalettir.

Bediüzzaman’a göre fiillerimizin ve hayırlı amellerimizin esasları ihlas ve adalettir. İhlas ve adaletin kaybına sebep olan şeyler ise husumet ve düşmanlıktır. Bunun da sebebi tarafgirliktir. Taraftar olan kişiler hüküm ve muamelelerinde kendi tarafını

16 Rudolf Stammler, “Adalet İdesi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, (çev. Ali Acar), 2(2) (2012), c. 2(2), s. 165.

17 Hayreddin Karaman, “Adalet – Fıkıh”, *DİA*, I, 343.

18 “Maslahat-ı beşeriye yerine, adalet perdesi altında garazlar, zalimâne ve tarafgirâne cereyanlar müdahale eder, hükümlerin tesirini kırar.” Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Hutbe-i Şâmiye)*, s. 568.

19 Desatir-i hikmet, nevâmis-i hükûmetle; kavânin-i hak, revâbit-ı kuvvetle imtizaç etmezse, cumhur-u avamda müsmir olamaz. Nursî, *İlk Dönem Eserleri, Hutbe-i Şâmiye, Hakikat Çekirdekleri*, No: 34, s. 558.

20 Zulüm, başına adalet külâhını geçirmiş. Hıyanet, hamiyet libasını girmiş. Cihada bağı ismi takılmış. Esarete hürriyet namı verilmiş. Ezdad, sûretlerini mübadele etmişler. Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Hutbe-i Şâmiye, Hakikat Çekirdekleri)*, No: 35), s. 588. Benzer bir ifade için bkz. Sözlere (Lemaât), s. 960.

tercih ettikleri için adaletli davranamazlar.²¹ İbadetlerin ruhu ihlas, hayırlı işlerin özü adalettir. Karşılıklı ilişkilerde taraftarlık hakim olduğu sürece insanların adaletli olduklarından söz edilemez.

7. Hissiyatın esası adalettir.

Amellerimiz gibi hissiyatımızın da ihlas ve adalet üzere olması gerekir. “*Zulmedenlere meyletmeyin; yoksa size de ateş dokunur...*”²² âyeti hislerimizden de sorumlu olacağımıza işaret etmektedir. Buradaki mesuliyet, dünyevî sorumluluk değil, uhrevî sorumluluktur. Çünkü dünyada biz, sadece fiillerimizden dolayı sorumluyuz. Ancak Allah bizden hesap sorarken niyetlerimize göre bizi hesaba çekecektir. Çünkü, Resûl-i Ekrem’in beyan ettiği üzere, “*ameller niyetlere göredir*”.²³ Biz dünyada zahire göre hükmederiz, ancak Cenab-ı Allah âhirette hükmünü kişilerin niyetlerine göre verecektir.

Diğer taraftan iman, sadece kuru bir kabul ve teslimden ibaret olmayıp rızayı da içeren bir durumdur. Bu sebeple Cenâb-ı Allah imanı kalplerine yerleştirememiş bedeviler hakkında şöyle buyurmuştur: “*Bedeviler ‘iman ettik’ dediler. De ki: ‘İman etmediniz!’ (Öyle ise ‘İman ettik’ demeyin). Fakat, ‘boyun eğdik (veya İslam’a girdik)’ deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi...*”²⁴

Bediüzzaman, “*Zulmedenlere meyletmeyin*” mealindeki ayeti şöyle yorumluyor:

“Zulme, değil yalnız taraftar olanı, belki ednâ bir meyil edenleri dahi, dehşetle ve şiddetle tehdit ediyor. Çünkü; rızâ-yı küfür, küfür olduğu gibi; zulme rızâ da zulümdür.

İşte bir ehl-i kemal, kâmilâne, şu âyetin cevâhirinden bir cevherini şöyle tabir etmiştir:

Muîn-i zâlimîn, dünyada erbâb-ı denâettir;

Köpektir zevk alan, sayyâd-ı bî-insâfa hizmetten!

Evet; bazıları yılanlık ediyor, bazıları köpeklik ediyor...”²⁵

“Ve keza bir şahsın kalbinde bir ihtilal (bozukluk), bir fenalık hissi uyanırsa, yük-

21 Nursî, *Mektûbat* (22. Mektup, 1. Mebhas, 6. Vecih), s. 384.

22 Hûd, 113/11.

23 Buhârî, “Bedü'l-vahy, 1: Müslim, “İmâre”, 155; Ebû Dâvûd, “Talak”, 11.

24 el-Hucurât, 49/14.

25 Nursî, *Mektûbat* (28. Mektup, 4. Risale, 2. Nokta), s. 503.

sek hissiyatı, kemâlâtı sukut etmeye (düşmeye) başlar; kalbinde tahribata, fenalığa bir meyil, bir zevk peyda olur. Yavaş yavaş o meyil kalbinde büyür; sonra o şahıs, bütün lezzetini, zevkini tahribatta, fenalıkta bulur. İşte o vakit, o şahıs, tam manâsıyla arzda (dünyada) yırtıcı bir hayvan, ihtilâli (karışıklık) çıkarıp büyüten bir belâ, fesadı (bozgunculuğu) durmayıp karıştıran bir âfet (musîbet) kesilir.”²⁶

“Arkadaş! İman, bütün eşya arasında hakikî bir uhuvveti (kardeşliği), irtibatı, ittisali ve ittihad (birlik ve beraberlik) rabitalarını tesis eder.”

Küfür ise, bürudet (soğukluk) gibi, bütün eşyayı birbirinden ayrı gösterir ve birbirine ecnebî (yabancı) nazarıyla baktırır. Bunun içindir ki, mü'minin ruhunda adâvet (düşmanlık), kin, vahşet yoktur. En büyük düşmanıya bir nevi kardeşliği vardır. Kâfirin ruhunda hırs, adâvet olduğu gibi, nefsini iltizam (nefsine taraftarlık ve sıkı sıkıya bağlılık) ve nefsine itimadı vardır. Bu sırra binaendir ki, dünya hayatında bazen galebe kâfirlerde olur. Ve kezâ, kâfir, dünyada hasenatının (iyiliklerinin) mükâfatını filcümle (kısmen) görür. Mü'min ise seyyiatanın cezasını görür.”²⁷

Sonuç itibariyle sahih bir iman için rıza şart olduğu gibi, sahih bir his için de adalet şarttır.

Katre Dergisi'nin bu sayısında İngilizce ve Türkçe dillerinde yayımladığımız birbirinden değerli makaleleri sizleri sunuyoruz. Cihat Yaşaroğlu, Eğitimde Müsbet Hareket Üzerine, Muhammed Çelik, Tefsir Metodolojisi ve Risale-i Nur'un Tefsir Değeri üzerine, Hayati Aydın'ın Fert ve Toplum üzerine, Pakistan'dan Shumaila Majeed ve Amjad Waheed'in Hz. Muhammed'in Miracı üzerine, Nijerya'dan Vaffi Foday Sheriff ve Ahmad Moyi Gada'nın İlim, İman ve Ahlak üzerine, Hindistan'dan Abdul Majid Khan'ın Ümit ve Ümitsizlik üzerine, yine Hindistan'dan Sheikh Jameil Ali'nin İslam Aleminin içinde bulunduğu problemlere Bediüzzaman'dan sunulan çözümler üzerine ve Bünyamin Duran'ın Adil İnsan'ın Sosyo-Politik Çevresi üzerine kaleme aldıkları makaleleri sizlerin istifadesine sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

26 Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, (Bakara, 27. âyetin tefsiri), s. 311.

27 Nursi, *Mesnevi-i Nuriye* (Katre, Nükte), s. 95.

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ'YE GÖRE HUKUKTA ADALET ÇEŞİTLERİ

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, alibakkal@akdeniz.edu.tr
DOI: 10.31120/katre.2018.50

Öz

Bu çalışmanın amacı, Bediüzzaman Said Nursi'nin adalet çeşitleri hakkındaki görüşlerini sistematik bir şekilde ortaya koymaktır. Bediüzzaman, adalet kavramını bazen çeşitlere ayırarak bazen de ayırmayarak değişik açılardan ele alıp incelemiştir. Biz de onun konuyla ilgili görüşlerini, eşitlik ilkesine dayanması, tam ve eksik oluşu ve gerçekleştirme şekli olmak üzere üç açıdan ele alıp ortaya koyduk. Bediüzzaman adaletin tahakkuku için en çok eşitlik ilkesi üzerinde durmuş, sık sık “eşitliksiz adaletin adalet olmadığı”nı vurgulamıştır. Bununla birlikte her alanda eşitlik ilkesinin uygulanmasının mümkün olmadığına da dikkat çekerek bu alanda diğer adalet türlerinin tatbik edilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Onun adalet adına üzerinde en çok durduğu meselelerden biri de, tam adalet (adalet-i mahza) mümkün iken eksik adalete (adalet-i izafiye) gidilemeyeceğidir. Ayrıca eksik adalet sadece zaruret ilkesine dayanır, adalet-i izafiye namına vehme ve kolaycılığa dayanan uygulamaların adalet olamayacağını ifade eder. Gerçekleştirme şekli açısından da adaleti müsbet ve menfi olmak üzere iki şekle ayırır; kişiye hakkı olduğu şeyi vermenin müsbet adalet, işlediği suç karşılığında verilen cezanın da menfi adalet olduğunu belirtir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, eşitlik, adalet çeşitleri, adalet-i mahza, adalet-i izafiye

Justice Types in Law according to Bediuzzaman Said Nursi

Abstract

The aim of this study is to systematically expound the views of Bediuzzaman Said Nursi on the types of justice. Bediuzzaman has analysed the notion of justice from different perspectives sometimes in categories and sometimes as a whole. His views have been discussed here in three views including being

based on the principle of equality, completeness or incompleteness and fulfilment type. Bediüzzaman has mostly emphasized the principle of equality for the fulfilment of justice and frequently stressed that “justice without equality is not justice”. Moreover, he drew attention to the reality that the principle of equality cannot be applied in every field and other types of justice will have to be applied in these instances. One of the matters he focuses most on is that where complete justice (*adalah al-makhzah*) is possible incomplete justice (*adalah al-idhafiyyah*) cannot be applied. Also, incomplete justice is based on the principle of compulsion, he expresses that applications based on suspicion and laziness in the name of *adalah al-idhafiyyah* cannot be justice. In terms of its application he divides justice into two types as positive and negative; positive justice being giving one's right and negative justice being punishment in return for a crime.

Keywords: Justice, equality, types of justice, *adalah al-makhzah*, *adalah al-idhafiyyah*

Giriş

Şeyh Ebebâli'nin, Osman Gazi'ye yaptığı tarihî nasihatın içinde şöyle güzel bir söz vardır: “*İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın!*”¹ Şu halde devletin devamlı, güçlü ve kuvvetli olması vatandaşlarını huzur ve güven içinde yaşatmasına bağlıdır. Devletin vatandaşlarına bu huzur ve güveni sağlaması da adaleti sağlamasıyla ilgili bir durumdur. Hz. Ömer'in dediği gibi, “Adalet mülkün temelidir.” Burada mülkten maksat, hukuk vasıtasıyla sağlanan devletin hâkimiyeti ve sosyal düzendir. Hukuk ancak adaletle dayanırsa hukuk olur.

Adaletin eşitliğe dayanan bir kavram olduğunu herkes bilir ve kabul eder. Bununla birlikte bazı durumlarda eşitliğe dayanmak, adaletsizliğin ta kendisi olur. Yine bunu da herkes böyle bilir ve böyle kabul eder. Böylesi durumlarda genellikle problem, o kavramın değişik açılardan ele alınıp incelenmesiyle çözülür. Adalet kavramı da bunlardan biridir.

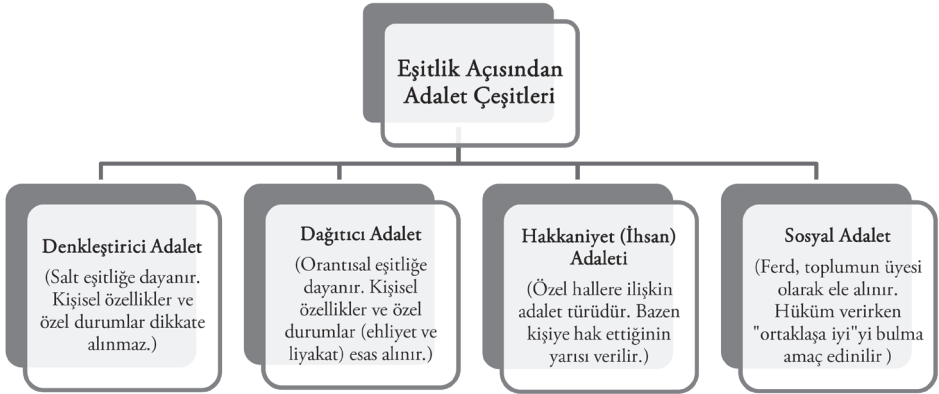
Bediüzzaman Said Nursî, adalet kavramını en ince ayrıntılarıyla ele alıp inceleyen düşünürlerden biridir. Ancak o, hukukta adalet kavramını doğrudan inceleyen bir yazı kaleme almamıştır. O, adalet anlayışını başka konuları açıklarken ortaya koymuştur. Bu açıklamalarında adaleti anlatırken bazen onu belli bir açıdan taksi-

1 Mustafa Taşçı, *Şeyh Edebâli'nin Osman Gazi'ye Nasihati*, http://www.tarihastirmalari.com/seyhede-bali_nasihati.html (Erişim: 01.05.2018)

mata tabi tutmuş, bazen de taksim yapmadan belli bir adalet türü hakkında bilgi vermiştir. Biz, her iki durumu da dikkate alarak bu çalışmada, Bediüzzaman Said Nursi'nin hukukta adalet çeşitleri hakkındaki görüşlerini sistematik bir şekilde ortaya koymaya çalışacağız.

1. Eşitlik İlkesine Dayanması Bakımından

Adalet denilince hatıra ilk gelen kavram eşitliktir. Genel olarak adaletin adalet olması, eşitlik ilkesine riayet edilmesine bağlıdır. Ancak adalet her zaman salt eşitliğe bağlı değildir. Adalet faaliyetlerinin büyük çoğunluğu orantılı eşitlik üzerine dayanır. Bazen daha özel bir adalet türünü uygulamak gerekebilir. Bununla birlikte adaletin her zaman “eşitlik” kavramıyla doğrudan bir ilişkisi vardır ve bu açıdan adaleti, “hak, ödev ve ceza konularında şartlara göre uygun olan eşitliği sağlama gayretidir” şeklinde tanımlayabiliriz. Kısaca adalet, bir eşitleme ve denkleştirme faaliyetidir.

1.1. Denkleştirici (Düzeltilici) Adalet

Salt eşitliğe, yani aritmetik eşitliğe dayanan adalettir. Genellikle “herkese eşit olanın verilmesi” formülüyle ifade edilir. Bu tür adalet gereğince hiç kimse verdiğinden daha çok almamalı, bunun sonucu olarak daha üstün olmamalıdır. Aksi takdirde başkasına ait bir şeye sahip olmuş olur ve bu yüzden de bozulmuş olan dengeyi yeniden kurmak için o şeyi gerçek sahibine geri vermesi gerekir.²

Denkleştirici veya düzeltici adalette tarafların eşit muamele görmesi esastır. Bu adalet çeşidinde, kişisel ve subjektif durumlar nazara alınmaz. Tazminat hukukun-

2 Niyazi Öktem, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi*, (İstanbul: Beta Basım Yayım, 1988), s. 57.

da zarar verenin neden olduğu zararı ödemesi, sözleşmeyi ihlâl edenin verdiği zararı tazmin etmesi, ceza hukukunda suç işleyenin hak ettiği cezayı çekmesi bu adalet türünün gereklerindedir. Burada eşitlik daha bağımsız bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.³

İnsanlık değerinde, insanlık onurunda, insan haklarında, hukuk sisteminin gereklerinin yerine getirilmesinde salt eşitliğe dayana adalet türü uygulanır. Bir bakıma herkesi eşit görmek, birini diğerine üstün saymamak, yaradılışlarına eşit ve tarafsız kalmak ve öylece davranmak... Adaletin bu önemli hak eşitliği unsuru, insan haklarında hiçbir şekilde dil, din, cins, ırk farkı gözetilmeksizin, eşitlik ilkesinin ihlâl edilmemesini ihtiva eder.⁴

Bediüzzaman, “müsavatsız (eşitliğin olmadığı) adalet, adalet değildir”⁵ derken, denkleştirici adaleti kastetmektedir. Müslümanlarla gayrimüslimlerin eşitliğini savunurken de aynı ilkeye işaret eder: “Müsavat (eşitlik) ise fazilet ve şerefte değildir, hukuktur. Hukukta ise, şah ve gedâ (fakir, dilenci) birdir. Acaba bir şeriat, ‘Karıncaya bilerek ayak basmayınız’ dese, tazibinden (eziyet etmek) menetse, nasıl Benî Âdem’in hukukunu ihmal eder? Kellâ! Biz imtisal etmedik (alınan emre boyun eğmek). Evet, İmâm-ı Ali’nin (r.a.) adî bir Yahudi ile muhakemesi ve medar-ı fahrimiz olan Salâhaddin-i Eyyübî’nin miskin bir Hıristiyan ile mürafaası (yüzleşerek muhakeme olma), sizin şu yanlışlarınızı tashih eder zannederim.”⁶

1.2. Dağıtıcı Adalet

Orantısız eşitliğe dayanan adalettir. Bazen salt eşitliğe dayanan adalet gerçek adalet olmayabilir. Bu sebeple “Bazen eşitlik adaletsizliğin ta kendisidir” denilmiştir. Elimizde bir ekmek ve karşımızda iki aç adam bulunursa, burada adalet ekmeği ikiye bölüp her birine yarım ekmek vermektir. Fakat elimizde bir ekmek bulunmakla birlikte karşımızda beş yaşında bir çocuk ile kırk yaşında bir adam bulunursa, burada adalet, ekmeği yarı yarıya bölüştürmek değil, çocuğa üçte birini adama üçte ikisini vermektir.

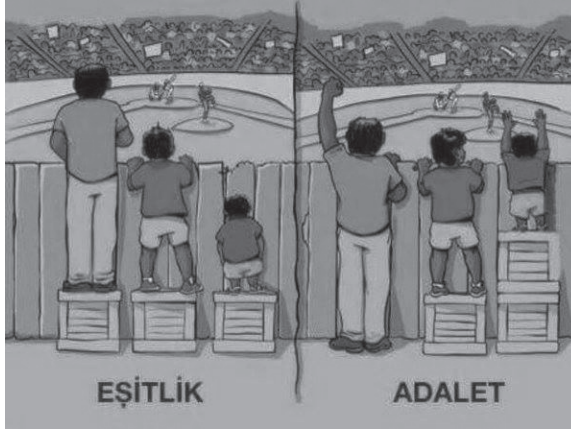
Dağıtıcı adalet, şeref ve malların paylaşılmasında herkesin yeteneğine ve toplum içindeki durumuna göre kendine düşeni vermektir. Dağıtıcı adaletin amacı, kişi ile

3 Adnan Güriz, “Adalet Kavramı”, *Adalet Kavramı*, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2001), s. 14.

4 Muharrem Balcı, “Hak – Adalet – Özgürlük Kavramları Analizi”, <http://www.muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/3.pdf>, s. 8 (Erişim, 14.04.2-18).

5 Bediüzzaman Said Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Sünühat, Rüyada Bir Hitabe)*, (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), s. 341; a.mlf., *Sözler (Lemeât)*, (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), s. 985; a.mlf., *Mektubat (Hakikat Çekirdekleri, No: 96)*, (İstanbul Söz Basım Yayın, 2012), s. 675.

6 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Münâzarat)*, s. 470.

toplum ve devlet arasındaki ilişkileri düzenlemektir. Bu düzenleme faaliyetinde, kişinin sadece hakları değil, ödevleri de yeteneklerine ve toplumdaki konumuna göre farklılık arzedecektir.⁷ Dağıtıcı adalette, hakların dağıtılması ve ödevlerin belirlenmesi farklılıklar oranında görelî (rölatif) bir eşitliğe dayanır. Az kazandıktan az, çok kazandıktan çok vergi alınması bu tür adalet düşüncesinin bir sonucudur. Herkesten aynı vergiyi almak, yani vergi konusunda denkleştirici adaleti uygulamak zulüm olur.

Dağıtıcı adalet, insanlara emeklerinin karşılıkları (ücret/ödül) veya eylemlerinin karşılıklarınının (beraet/ceza) verilmesinde, kamu görevlerinin dağıtımında ehliyet ve liyakatlarına göre eşit davranmayı gerektirir. Adaletin bu iki unsurunun bir arada, biri olmazsa diğeri olmaz şekilde tatbik edilmesi gereklidir. Aksi halde adaletle uyulmak yerine zulmedilmiş olur.

Bu yönüyle, yani eşitlik ve oranlılık ilkeleri doğrultusunda bakıldığında adaletin; temelde göreceli ve değişken ve anayasalarda belirlenmeye ve kısıtlanmaya çalışıldığı gibi sadece sosyal haklara indirgenebilecek bir yönü olmadığı, aksine tüm insanlığın birlikte sahiplenmesi gereken ve mutlak hak eşitliği ve oranlılığı bağlamında karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ile gerçekleşebilen yönü olduğu açıkça görülür.⁸

Eşitlik ilkesi açısından “denkleştirici adalet” esasmış gibi görünse de, temelde bu adalet çeşidinin de “dağıtıcı adalet”e tabi olduğu unutulmamalıdır.⁹ Çünkü hak ve ödevler, çoğunlukla “salt kişi olma” özelliğine göre değil, kişisel farklılıklar ve sübjektif durumlar nazara alınarak dağıtılır. Dağıtıcı adaletin istediği eşitlik, herkesin eşit bir

7 Güriz, “Adalet Kavramı”, s. 13-14.

8 Balcı, “Hak – Adalet – Özgürlük Kavramları Analizi”, s. 8.

9 Güriz, “Adalet Kavramı”, s. 14.

işleme tabi tutulmasını gerektirmemekle birlikte, yine de ihtiyaç, yetenek ve değerleri bakımından aynı olan birden çok kimselerin eşit tutulmasını ve tek başına bireyin sahip olduğu özellik ve farklılığın nazara alınmasını öngörmektedir.¹⁰

Hemen hemen bütün adalet teorileri eşitliğe şu veya bu şekilde yer vermişlerdir. Gerçekten de eşitlik, belli bir anlamda, adaletin bir gereği veya ilkesidir. Bundan dolayı, eşitlikçi olmayanların bile adalet için eşitliğin bazı türlerini kabul ettikleri görülür. Ancak eşitlik bütün anlamlarıyla değil, sadece belli anlamları itibarıyla adaletin gereklerinden sayılır. Başka bir anlatımla adalet, mutlaka “eşitlikçilik” (egalitarizm) doktrinine bağlanmayı gerektirmez.¹¹ Aristoteles’in dediği gibi, “Eşitlere eşit, eşit olmayanlara farklı muamele edilmelidir.”¹² Nitekim Hz. Peygamber’in Hudeybiye Antlaşmasından sonra Medine’ye hicret eden erkek ve kadınlara farklı muamelede bulunduğu bilinmektedir.¹³

Adalet genellikle, verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Bu denge bazı hallerde eşitlikle gerçekleşir; ancak adalet eşitlik değil dengedir. Mesela diyet ve tazminatlarda adaletin sağlanması eşitlik değil, denge yoluyla olur.¹⁴

Genel olarak dağıtıcı adaletin uygulandığı yerler ehliyet ve liyakatı gerektiren yerler olmakla birlikte, bazı yerlerde “salt kişi olma” durumunun mu, yoksa “ehliyet ve liyakat”ın da mı esas alınacağı hususu tartışmalıdır. Bu gibi durumlarda hangi adalet türünün uygulanacağı hususundaki tercihi kanun koyucularına ve devlet idarecilerine bırakmak uygun olur. Nitekim bu gibi farklılıklar daha Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer’in uygulamaları arasında görülmüştür. Hz. Ebû Bekir hazine gelirlerinin dağıtımında “denkleştirici adalet”i tercih ederken, Hz. Ömer “dağıtıcı adalet”i tercih etmiştir. Hz. Ebû Bekir’in salt eşitlik ilkesini uygulamasına karşı şöyle bir eleştiri gelmişti: “Size gelen malların taksiminde herkesi eşit tutup, eşit pay veriyorsunuz. Halbuki insanlar eşit değildir. İçlerinde İslâm dinine ilk girenler ve bu din uğrunda fedakârlık yapanlar vardır. Bu sebeple onlar fazilet bakımından daha üstün duruma geçmiş bulunmaktadır. Bunlara öncelik tanımanız gerekmez mi?” Bu eleştiri üzerine Hz. Ebû Bekir’in onlara cevabı şöyle olmuştur: Bu insanların İslâm dinindeki kıdemlerine, savaşlardaki fedakârlıklarına ve bu sebeple sahip oldukları faziletlerine

10 Vecdi Aral, *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1995), s. 40.

11 Mustafa Erdoğan, “Adalet ve Eşitlik”, *Muhafazakar Düşünce* (Kış 2008). Yıl: 4, sayı: 15, s. 12.

12 Erdoğan, “Adalet ve Eşitlik”, s. 14.

13 Geniş bilgi için bakınız: Mahmut Öztürk, Kur’an-ı Kerim’de Kadınlara Karşı Bir Pozitif Ayrımcılık Örneği, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2014), c. XIX, sayı: 31, s. 99-135.

14 Hayreddin Karaman, “Adalet- Fıkıh”, *DİA*, I, 343.

söyleyecek bir sözüm yok. Ancak onlar, bu saydığımız şeylerin sevabını ve mükâfatını Allah verecektir. Bu konudaki eşitlik, imtiyazdan daha hayırlıdır.”¹⁵ Hz. Ebû Bekir’in vefatından sonra Hz. Ömer halife olunca, “Peygamber (sav) ile birlikte din uğruna savaşanları, İslâm’a sonradan girmiş olanlarla bir tutmayacağım” diyerek, onun bu uygulamasını değiştirmiş ve “dağıtıcı adalet” ilkesine uygun dağıtımda bulunmuştur. Bedir’de savaşanlara 5000 dirhem, Habeşistan’a göç edenler ve Uhud savaşına katılanlara 4000 dirhem, Mekke’nin fethinden önce Medine’ye göç edenlere 3000 dirhem, Mekke’nin fethi üzerine Müslüman olanlar ile Yermük ve Kâdisiye’den sonra savaşanlara 300 dirhem, geriye kalanlara 200 dirhem vermiştir.¹⁶ İki halifenin tatbikatını değerlendiren bazı İslâm hukukçuları, Hz. Ebû Bekir’in bütün Müslümanları bir babanın oğulları gibi gördüğünü ifade etmişlerdir. Nitekim bir babanın çocukları iyilikte, dine hizmette, hatta aileye yardımda birbirlerinden daha üstün olsalar da mirasta eşit pay alırlar. Hz. Ebû Bekir de buna benzer bir uygulamaya gitmiştir. Hz. Ömer’e göre hizmette önde olan nimette de önde olmalıdır. Bu bir ayrıcalık değil, bir haklıdır.¹⁷ Nitekim bu ayrıcalığın haklılığı Kur’an’da da açıkça ifade edilmiştir: “Size ne oluyor da Allah yolunda harcamıyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin (bütün) mirası Allah’ındır (her şey, asıl sahibi olan Allah’a kalacaktır). İçinizden (Mekke) fethinden önce (Allah yolunda) harcayan ve savaşanlar, (diğerleriyle) bir olmaz. İşte onlar derece bakımından, (fetihten) sonra harcayan ve savaşanlardan daha büyüktür. Allah, yine de (bunların) her birine en güzel (mükâfat olan cennet)i vaat etmiştir. Allah (bütün) işlediklerinizden haberdardır.”¹⁸

Kur’an’da, “Allah, size emanetleri ehline vermenizi emreder”¹⁹ âyeti “dağıtıcı adalet”in dayanağını teşkil eder. Çünkü bu âyet genel olarak işin ehliyet ve liyakat esasına göre dağıtılmasını emreder. Gününüz hukukçularından Reşit Belgesay bu âyeti şöyle yorumlar: “İş başına ehliyet ve fazileti üstün olanların seçilmesi gerekir. Umumi olsun, hususi olsun, vazifeler kişilere rastgele değil, ehliyetlerine ve şahsî meziyetlerine göre tevdi olunmalıdır. Demokratik rejim memuriyetlere ilmi, tecrübesi, fazileti, işleri kavrayışı, heves ve istidadı nazara alınmadan herkesin sıra gözetilerek tayin edilmesini

15 İzzüddîn Muhammed Abdülazîz b. Abdisselâm, *Kavâidü’l-Akâm fî Mesâlibi’l-Enâm* (el-Kavâidü’l-Kübrâ), (Dîmeşk: Daru’l-Kalem, t.y.) c. I, s.100.

16 Selim A. Sıddıkî, *İslâm Devletinde Malî Yapı*, (çev. Rasim Özdenören, İstanbul: Fatih Matbaası, 1972), s. 200.

17 M. Yusuf Musa, *Fıkıh-ı İslâm Tarihi*, (çev. Ahmed Meylanî, İstanbul: Özdemir Basımevi, 1973), s. 116; Şahban Yıldırım, *Hukuk Felsefesi Açısından Tabii Hukuk Teorisi ve İslâm Hukuku*, (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2014), s.70-71.

18 el-Hadîd, 57/10.

19 en-Nisâ, 4/58.

değil, sadece aynı vazifeyi aynı garanti ve kolaylıkla yapabilecek olanlar arasında sıra gözetilmesini iktiza eder. Çünkü iş başına ehil olanlarını getirme, onların da adaletle hüküm sürmeleri sayesinde milletler huzura kavuşur.”²⁰

Bediüzzaman da işin ehline verilmesi hususunda en çok çaba harcayanlardır. Öyle ki ona göre ehil olmaları halinde Ermeniler dahi kaymakamlık ve valilik yapabilirler. “Nasıl olur?” diyenlere karşı cevabı şöyledir: “Saatçi ve makineci ve süpürgeci oldukları gibi. Zira, meşrutiyet, hâkimiyet-i millettir; hükûmet hizmetkârdır. Meşrutiyet doğru olursa, kaymakam ve vali reis değiller, belki ücretli hizmetkârdırlar. Gayrimüslim reis olamaz, fakat hizmetkâr olur. Farz ediniz ki, memuriyet bir nevi riyaset ve bir ağalıktır. Gayrimüslimlerden üç bin adamı ağalığımıza, riyasetimize şerik ettiğimiz vakitte, millet-i İslâmiyeden aktar-ı âlemde üç yüz bin adamın riyasetine yol açılıyor. Biri zayı edip, bini kazanan zarar etmez.”²¹

1.3. Hakkaniyet/Nasfet/İhsan

Sözlükte hakkaniyet, hak ve adalete uygunluk, doğruluk ve nasfet anlamına gelir.²² Bu anlamda adaletin esası hakkaniyet olarak gözükmektedir. Batı hukukunda bu kavram karşılığı olarak genellikle equity kelimesi kullanılır. Esasen bu kavram hakkaniyeti içine aldığı gibi, dağıtıcı adaletin de önemli bir kısmını içinde alır. Bize göre adaletin üçüncü türü için hakkaniyet kavramını kullanmak yerine onun bir anlamı olan nasfet tabirini kullanmak daha uygundur.

Râğıb el-İsfehânî adalet kavramını ihsan kavramı ile mukayeseli olarak tanımlar. Ona göre adalet, “borcunu vermek, alacağını istemektir; görevini yerine getirmek ve hakkını almaktır; ihsan ise, “borcundan daha fazlasını vermek, alacağından daha azına razı olmaktır.”²³ Bu anlamda İsfehânî'nin ihsan tanımı “hakkaniyet adaleti”ne karşılık gelmektedir. Dolayısıyla hakkaniyet adaleti yerine ihsan tabirini kullanmak da mümkündür.

Sözlükte nasfet (nasâfet), bir şeyin yarısını almak anlamına gelir; adaletin üçüncü türünü oluşturan hakkaniyetin bu anlamla yakından ilgisi vardır. Gerek denkleştirici, gerekse dağıtıcı adalete göre kişiler haklarını tam olarak alırlar. Hakkaniyet adaletinde

20 M. Reşit Belgesay, *Kur'an Hükümleri ve Modern Hukuk*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1963), s. 233.

21 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Münâzarat)*, s. 478.

22 Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=147798 (Erişim: 01.05.2018)

23 Râğıb el-İsfehânî, Hüseyin b. Ali b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, İstanbul: Kahraman Neşriyat, 1986, “hüsn” maddesi.

ise bireylere bir nevi “Alacağının yarısına razı ol!” denilir. Esas itibariyle kişinin hakkı tamdır, fakat özel şartlar gereğince kişiye, ancak yarısının verilmesi gerekir; bu da adaletin gereğidir. Eşitlik prensibi de böyle yapmayı gerektirir. Bu sebeple hakkaniyet, genellikle “özel şartlara ait adalet” şeklinde değerlendirilir. Bazıları onu, mantıkî tahlillerden ziyade, doğrudan doğruya prensipleri ve bütün özel şartları göz önünde tutan hâkimin kalben hissettiği adalet olarak tarif etmişlerdir.²⁴ Adaletin gerçekleştirilmesi için, somut olayların ve insanların özellik ve farklılıkların tümünün dikkate almak gerekir.²⁵ Yargıç Holmes der ki: hukuk, “mantık ve akl-ı selim arasındaki her aşamada bir çatışmanın sonucudur; birisi tutarlı hükümler çıkarmak için kurgu oluşturmaya çabalarken, diğeri bu hükümler açıkça adil olmadığı zaman bu çabadan uzak durur ve sonuçta vazgeçer.”²⁶ Dolayısıyla hakkaniyet adaletinde, bir taraftan mantığa, diğer taraftan akl-ı selime başvurma ihtiyacı vardır.

Hakkaniyet adaleti, söz gelimi bir borç ilişkisinde sadece borç, borçlu ve alacaklının durumlarını değil, konuyla ilgili başka alacaklıların veya borçluların da bulunup bulunmadığına bakmayı gerektirir. Mesela bir kişi öldüğünde yüz bin lira borç bırakmış olsa ve alacağın 40 bin lirası Ahmet’e, ikinci 40 bin lirası Mehmet’e, 20 bin lirası da Hasan’a ait olsa, bu kişilerin tam hakkı alacaklı oldukları para kadardır. Ancak ölen kişi geride sadece 50 bin lira bırakmış olsa, hakkaniyet adaleti gereğince bu paradan Ahmet ve Mehmet 20’şer bin lira, Hasan ise 10 bin lira alacaktır. Ahmet erken davranıp 50 bin liradan kendi hakkı olan 40 bin lirayı almaya kalkışırsa diğerlerine zulüm olur. Çünkü alacaklı olmak bakımından hepsi eşittir.

Alıcı tarlayı ektikten sonra şuf’a hakkı olan kişi gelip şuf’a davasında bulunsa, genel kurala göre tarlayı alma, ekini söktürme hakkına sahiptir. *Çünkü müşteri*, kendisinden daha fazla hak sahibi olan başkasının (şuf’adarın) tarlasını ekmiş olduğundan, bu yeri gasbedip eken gâsıb pozisyonuna düşmüştür. Müşteri, şefî’in (şuf’a hakkı sahibinin) hakkını iptal etme imkanına sahip olmadığı gibi, onun hakkını geciktirme imkanına da sahip değildir. Çünkü te’hîr, bir cihetten iptal gibidir. Ancak istihsan metodunu tatbik ederek İslâm hukukçularına göre müşteri ekini hasat edinceye kadar şuf’a hakkı sahibi tarlayı alamaz; *çünkü müşteri kendi mülkü olan bir arazide ekim yapmıştır*. Tarlayı ekmeden önce, şefî’in şuf’a davasında bulunacağını kesin olarak bilmemektedir. Bu bakımdan gasıbın zıddına olarak, yaptığı işte haddi aşmış ve

24 Belgesay, *Kur’an Hükümleri* s. 146.

25 Vecdi Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, (İstanbul: XII Levha Yayıncılık, 2010), s. 134; a.mlf., *Hukuk Bilimi Üzerine*, s. 40.

26 Wael B. Hallaq, “Dini ve Dini Olmayan Kültürlerde Hukuki Akıl Yürütmenin Mantığı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, çev. Muharrem Kılıç (2002), s. 51.

başkasının mülküne tecavüzde bulunmuş sayılmaz. Şefi tarlayı, müşteri ekini hasad ettikten sonra tarlayı alabilir.²⁷ Burada da hak sahibinin hakkını alırken başkasının hakkına tecavüz etmemesi ve başkasına zarar vermemesi durumuna dikkat edilmiştir.

Mecelle'deki, "Zarar kadîm olmaz."²⁸ "Zarar izâle olunur."²⁹ "Def-i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır."³⁰ "Zarar bi-kaderi'l-îmkân def' olunur."³¹ "Bir zarar kendi misliyle izâle olunamaz."³² "Zarar-ı âmmi def' için zarar-ı hâs ihtiyâr olunur."³³ gibi küllî kaideler, hakkaniyet ilkesinin kuralları sayılır. Bu kaidelere göre verilen hemen bütün hükümler birer nasâfet hükmü gibidir.

Ceza hukukunda ferdileştirme veya bireyselleştirme denilen durum da hakkaniyet adaletinin bir sonucudur. İnsan olarak her bir kişinin özellikleri birbirinden farklı olduğu gibi, hiçbir olay da bir başkasına tamamen benzer şekilde gerçekleşmez. Dolayısıyla genel ve soyut hukuk normları, çoğunlukla sözü edilen farklılıkları gözeterek şekilde yazılamaz. Meselâ adam öldürme fiilinde, suçun unsurları her olayda az veya çok farklılık arzeder. Bu suçu işleyen herkesin aynı yaptırımla cezalandırılması, insanların ortak adalet duygularıyla bağdaşmaz, onların adalet duygularını zedeler. Bu durum, cezaların suçluya ve suç konusuna göre ferdileştirilmesini gerekli kılar. Ferdileştirme ise, önceden öngörülen normlar aracılığıyla sağlanamayacağı için, kişilerin ve olayların ayırıcı nitelikleri ancak hukuk normlarının uygulanması aşamasında gözetilebilir. Hukukun uygulanması aşamasında ferdileştirme, sınırları belirlenmiş bir takdir yetkisinin tanınmış olmasına bağlı olarak, bir idari işlem ya da eylem yoluyla gerçekleştirilebileceği gibi, bir yargı kararı ile de sağlanabilir. İslâm ceza hukukunda tâzir cezalarının farklı şekillerde uygulanması, hakkaniyet adaletine dayanan bir ferdileştirmedir.³⁴ Aslında fertlerin özelliklerinin cezalandırmada dikkate alınması denilince akla daha çok tazir cezaları gelse de had suç ve cezalarında bu durumun tamamen göz ardı edildiği söylenemez.³⁵

27 Serahsî, Şemsüddîn, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts), c. XIV, s. 133.

28 Mecelle, Md. 7.

29 Mecelle, Md. 20.

30 Mecelle, Md. 30.

31 Mecelle, Md. 31.

32 Mecelle, Md. 25.

33 Mecelle, Md. 26.

34 Talip Türcan, *İslâm Hukuk Biliminde Norm-Amaç İlişkisi*, (Ankara: Ankara Okulu, 2009), s. 94; Şahban Yıldırım, *Hukuk Felsefesi Açısından Tabii Hukuk Teorisi ve İslâm Hukuku*, (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2014), s. 52.

35 Geniş bilgi için bk. Bayram Demir, "Cezaların Bireyselleştirilmesi Açısından Zina Haddi", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2005, c. IX, sayı: 23, s. 123-134.

Hakkaniyet adaletine göre, belli bir somut durumda, olay kendi koşulları içinde ele alınacak ve yargılama buna göre yapılacaktır. Hâkim önce, denkleştirici adalet ilkesine göre suçluya ceza vermek isteyebilir. Ancak hâkimin bununla yetinmeyerek dağıtıcı adalet ilkesini uygulamayı gerektiren özel durumların bulunup bulunmadığını da incelemesi gerekir. Meselâ kusur, taksir, mükerrer suç gibi durumlar cezanın daha az seviyede verilmesini gerektirebilir. Hâkim bununla da yetinmeyerek suçlunun özel durumuna da bakmalıdır. Meselâ cezaevinde kaldığı süre içinde ailesinin sefil olup olmayacağına, suçlunun psikolojik ve sosyal durumuna da bakarak hakkaniyet adaletini uygulamaya çalışmalıdır.³⁶

Hakkaniyet adaleti, denkleştirici ve dağıtıcı adalet türlerinin eksikliklerini tamamlayan bir adalet çeşididir. Gerek dağıtıcı, gerek özellikle denkleştirici adalette olay ve kişilerin, dış görünüşleri içinde eşitliğin uygulanması söz konusudur. Oysa adalet insanların bireysel özellikleri ve farklılıklarının göz önünde tutulmasını salık vermektedir. Hakkaniyet, işte bu somut özellikler ve spesifik olaylar göz önünde tutularak adaletin uygulandığı eşitlik durumudur.³⁷

Diğer taraftan hem hukuk, hem de ahlak, yüksek değerlerin gerçekleşmesine yönelmiş ilmî disiplinlerdir. Ahlak iyinin, hukuk ise adaletin gerçekleşmesini sağlamaya çalışır. Adalet değerinin ahlaken iyi olanın içinde yer alması nedeniyle hukuk ve ahlakın birbiriyle birleşmesi gerekmektedir.³⁸ Hukukun minimum etik niteliği olduğu genel olarak kabul edilen bir husustur. Zehra Gönül Balkır, “Hukukun minimum etik niteliği olduğu yolundaki tartışmayı hukukun maksimum etik boyutunu da içine alacak şekilde başka bir boyuta taşımak mümkün değil midir?”³⁹ diye sorar. Bize göre hakkaniyet adaleti, ahlak ile hukuku mümkün olan en yüksek düzeyde birleştirmek, bu düzlemde bir hukuk güzellemesi yapmaktır. Bir başka açıdan bakıldığında hakkaniyet, mantık ve akl-ı selim arasındaki dengeyi gerçekleştirmektir.

Bedüzzaman Said Nursi de eserlerinin çeşitli yerlerinde hakkaniyetin önemine vurgu yapmıştır. Ona göre genel hürriyet ve özgürlük, bireylerin bütün varlıklarıyla hür ve özgün olmalarının bir sonucudur. Hürriyet, ne kişinin kendisine, ne de başkasına bir zarar vermemeyi gerektirir. Bu sebeple kişide olan hürriyet, yarım hürriyettir; diğer yarısı ise başkasının hürriyetini bozmamaktır.⁴⁰ Buna göre hakkaniyet, özgünlüğün yarı yarıya paylaştırılması demektir.

36 Niyazi, Öktem, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi*, (İstanbul: Beta Basım Yayım, 1988), s. 58.

37 Öktem, *Hukuk Felsefesi*, s. 58.

38 Yasemin Işıktac, *Hukuk Felsefesi*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2006), s. 504.

39 Zehra Gönül Balkır, *Adalet Estetiği*, s. 68. (*İUHFM C. LXXII, S. 1, 62 s. 61-72, 2014*)

40 “Hürriyet-i umumî, efrâdin zerrât-ı hürriyâtının muhassalıdır. Hürriyetin şe’ni odur ki, ne nefsin, ne gayriya zararı dokunmasın... sizde olanı yarı hürriyettir. Diğer yarısı da başkasının hürriyetini bozmamaktır.” Nursî, *Tarihçe-i Hayat (Bedüzzaman’ın İlk Hayatı)*, (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), s. 106; Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Münâzarat)*, s. 464.

Bediüzzaman'a göre, bu yoksulluk ve çaresizlik zamanında, aç ve muhtaç olanların elemeleri ve kederleri sebebiyle vicdan ve merhamet sahibi kimseler, hemcinslerine karşı acıma hissi dolayısıyla elem ve acı çekerler. İnsan yüz aç adamın huzurunda tam lezzet alarak fazla yiyemez.⁴¹ İnsaf ve vicdan açların acılarına ortak olmayı iktiza eder. Bu, ahlakî bir hakkaniyettir.

Kısaca hakkaniyet, doğal akıl ve mantığa dayanan yazılı hukuk kurallarına tabi olmayan, tamamen fitrat, vicdan ve adalet hissine dayanan bir hak ve adalet çeşididir.

1.4. Sosyal Adalet

Modern çağlarda adalet kavramının yeniden yorumlanması gerekti ve bunun için sosyal adalet kavramına ihtiyaç duyuldu. Doğal Hukukun eşitlik anlayışı, XVIII ve XIX. yüzyıllarda işçilerin mağduriyetine sebep olmuştu. Doğal Hukuk, Aydınlanma çağında “akit serbestisi-sözleşme özgürlüğü” ilkesini savunuyordu. Ticaret Devrimi, daha sonra Sanayi Devrimi, buharlı makinelerin keşfiyle gelişen sanayi geniş bir çalışan kitlesi doğurdu. Fabrikalarda çalışmak için halk yığınları akın akın köylerden kentlere gelmeye başladı. İnsanlar boğaz tokluğuna ağır işlerde saatlerce çalışmak mecburiyetinde kaldı. İşsizlik ve sefalet XVIII ve XIX. yüzyıl Avrupa toplum yaşamının genel karakteristiği olmuştu. Sözde taraflar özgür ve eşitti. Çalışma akdini özgürce yapıyorlardı! Fakat gerçekte bir taraf buna mecburdu. Aç kalmamak için bu akde imza atıyorlardı. Bu durum karşısında doğal hukuk kökenli düşünürler yeni bir ilkeye sarıldılar: Sosyal adalet.⁴²

İnsanlar dağıtıcı adalet gereği topluma katkıları oranında dünya nimetlerinden haklarını almalıydı. Ancak açlık sorunuyla uğraşan, eğitim imkânlarından yararlanamayan kişilerin topluma katkısı her zaman için kısır olacaktı. O halde devlet duruma müdahale etmeli, güçsüzü güçlendirmeliydi. Ayrıca doğal hukukun denkleştirici, dağıtıcı ve hakkaniyet ilkeleri muhafaza edilmekle birlikte, bunlardan tam anlamıyla yararlanabilmek için çalışanlara gerçek eşitlik ortamı hazırlanmalıydı. Başka bir ifade ile “akit serbestisi” anlayışı içinde, çalışan ve çalıştıran masaya oturduğunda her iki grup da aynı güçte olmalı, akitte gerçek bir eşitlik sağlanmalıydı. Asgarî ücretin tespiti, çalışma saatlerinin azaltılması, ücretli izin, sağlık ve emeklilik sigortası hakkı, grev, toplu sözleşme gibi konular bu çerçevede tartışılmaya başlanmıştır. Böylece sosyal haklar, herkes için yaygın bir eşitlik anlayışı, devletin güçsüzü güçlendirmesi gibi kurumlarla sosyal adalet XIX. yüzyılda gündeme gelmiştir. Bu anlayışlardır ki, kitlelerin hareketleri önlenebilmiş, kaba kuvvet karşısında sağduyu ve adalet egemen

41 Nursî, *Lem'alar (19. Lem'a, 4. Nükte)*, (İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012), s. 243-244.

42 Öktem, *Hukuk Felsefesi*, s. 59-60.

olmuş, toplumda “ortaklaşa iyi” gerçekleşebilmiştir. Her bireyin toplumun bir üyesi olması sıfatıyla malik olduğu hak ve ödevler belirlenmişti. İnsanlar toplumdan yararlandıkları, toplum içinde ihtiyaçlarını karşıladıkları içindir ki toplumun varlığını ve yaşamını korumaları için bu adalet türü zorunlu görülmüştür.⁴³ Sosyal devlet anlayışı da, doğal hukukçu sosyal adaletin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır.

“Sosyal adalet”in uygulanmasında bireyler tek başına dikkate alınmayıp, ayrıca toplumun üyesi oldukları nazara alınır. Çünkü toplumsal adalet gereğince, toplumsal ilişkiler düzenlenirken “ortaklaşa iyi”nin gerçekleştirilmesi amaç edinilir. Bu adalet türünde kişi tek başına değil, bütünün bir parçası, toplumun bir üyesi olarak dikkate alınır; kendisi için tahakkuk eden hak ve ödevlerin ne olduğu belirlenir. Bu hak ve ödevlerin belirlenmesinde ölçü, “toplumun iyiliği”, diğer bir ifade ile “ortaklaşa iyi”dir.⁴⁴

İslâm’a göre sosyal adaletin temel olarak iki ilkesinin olduğunu söyleyebiliriz: İhtiyaçlarını karşılama gücü olmayanları temel ihtiyaçlarının karşılanması, sömürü yasığı.

Bediüzzaman’a göre bütün ihtilâllerin ve toplumsal huzursuzlukların kaynağı şu iki sözdür: Birincisi, “Ben tok olsam, başkası açlıktan ölse bana nel!”, ikincisi “ İstira-hatim için zahmet çek; sen çalış ben yiyeyim.” Birinci düşüncenin can damarını kesecek olan zekâttır. İkinci hastalığın çaresi ise faizin haram olmasıdır. Beşer bu emirleri dinlemediği için büyük bir tokat yedi. Daha müthişini yemeden, dinlemeli!⁴⁵

İnsanlar yaratılış ve imkânlar bakımından eşit değildir. Bazıları ancak başkalarının yardımıyla yaşayabilirler. Görme özürlü bir insan ile görenin, zengin bir aileden gelen ile fakir bir aileden gelenin yaratılış ve imkân bakımından eşit olduğunu söylemek mümkün değildir. Cenâb-ı Hak, bir imtihan vesilesi olmak üzere insanları farklı şekilde yaratmıştır. İyi imkânlarla sahip olanların bu imkânlarla sahip olmayanlara yardım etmesi bir insanlık borcudur. İslâm yaratılıştaki bu eşitsizliği, akrabalar üzerine nafaka, toplum üzerine ise zekât sorumluluğu getirerek bir ölçüde gidermeye çalışır.

İnsanları sıkıntıya ve zora sokan hususlardan birisi de bazı insanların toplumsal imkânları ele geçirip diğerlerini sömürmesidir. Günümüzde insan sayısını yüz olarak

43 Öktem, *Hukuk Felsefesi*, s.60.

44 Aral, “Hukuki Değer Olarak Adalet”, *Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri*, (Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1997), s. 259.

45 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Hutbe-i Şâmiye, Hakikat Çekirdekleri, No: 42)*, s. 588; Nursî, *Mektûbat (Hakikat Çekirdekleri No: 42)*, s. 668.

kabul ettiğimizde, her yıl insan yiyeceği olarak dünyada ortalama 120 birim gıda üretildiği söylenir. Ancak bazılarının aşırı bencilliği ve israfı sebebiyle her bireye üretim payı olarak 1.2 pay düştüğü halde bazılarına 0.5 pay dahi gitmemekte ve her yıl binlerce çocuk açlıktan ölmektedir. Burada yapılması gereken şey, sömürünün önlenmesi ve dengeli bir dağıtım ağının kurulmasıdır. En büyük sömürü aracı ise faizdir. Nereden bakılırsa bakılsın, günümüzde faiz zenginlerin zenginliklerini, fakirlerin de fakirliklerini arttırmakta, dünya malların belli ellerde toplanmasına sebep olmaktadır.

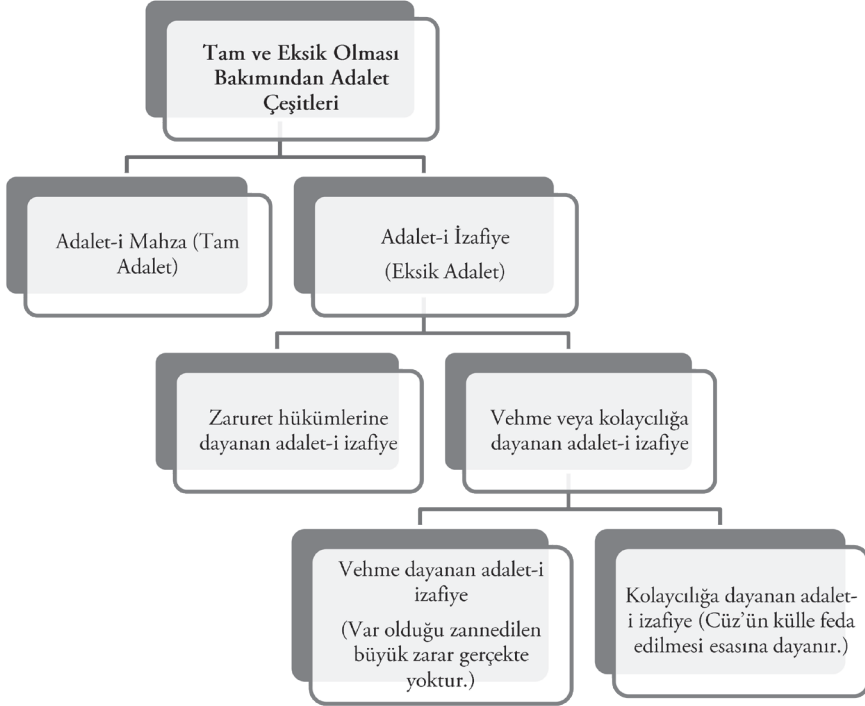
Batı'da sosyal adalet düşüncesi ancak insanların aşırı sömürü karşısında kitleler halinde başkaldırısı sürecine girmesiyle gündeme gelmiştir. Birçok yazar ve akademisyen sosyal adalet ilkelerinin uygulanmasıyla sömürünün son bulduğunu savunur. Ancak günümüz ekonomik gerçeklikleri sömürünün son hızla devam ettiğini göstermektedir. İngiliz yardım kuruluşu Oxfam'ın 2018 yılı başında açıkladığı raporda, dünyanın en varlıklı yüzde 1'lik kesiminin geçen yıl yaratılan küresel servetin yüzde 82'sine sahip olduğu, ancak nüfusun en yoksul yüzde 50'sini oluşturan 3,7 milyar kişinin ise bu pastadan hiçbir pay alamadığı belirtilmiştir. 2010 yılından bu yana milyarderlerin serveti sıradan çalışanlara göre altı kez daha hızlı büyürken Mart 2016 ile Mart 2017 arasında her iki günde bir yeni bir milyarder ortaya çıkmaktadır. Dünyadaki toplam dolar milyarderi sayısı 2.043 olarak açıklayan kurum, her 10 milyardenden 9'unun erkek olduğunun da altını çiziyor. Oxfam'a göre, vergiden kaçınma, şirketlerin siyaset üzerinde artan etkisi, işçi haklarının uğradığı erozyon ve kemer sıkma politikaları gelir adaletsizliğindeki uçurumun derinleşmesinin başlıca nedenleridir. Ayrıca Oxfam, dünyanın en zengin yüzde 10'luk kesiminin toplam servetinin en fakir yüzde 40'lık kesimin gelirini aşmaması için hükümetlerin aktif olarak çaba göstermesi gerektiği uyarısını yapmaktadır. Bu sebeple kurum, artan eşitsizlikle mücadele için hükümetleri hissedar ve genel müdür seviyesindeki çalışanların gelirlerini sınırlamaya, eşit işe eşit ücret vermeye, vergi kaçırıcılara darbe indirmeye ve sağlık ve eğitime daha fazla bütçe ayırmaya çağırılmaktadır.⁴⁶

Yaşam şartlarının iyileşmesi, şimdilik yeni başkaldırıların önünü kesiyor gibi görünmektedir. Ancak geleceğin ne göstereceği pek belli olmaz. Yeni toplumsal felaketlerle karşılaşılacak istenmiyorsa, insanların temel ihtiyaçları karşılanmalı ve her türlü sömürünün önüne geçilmelidir.

⁴⁶ <http://aykiriakademi.com/dusunce-balonu/haber-dusunce-balonu/dunyanin-en-zengin-yuzde-biri-servetin-coguna-sahip-gelir-adletsizligi> (Erişim: 01.05.2018)

2. Tam ve Eksik Oluşu Bakımından: Adalet-i Mahzâ – Adalet-i İzafiye

Adalet her zaman ideal anlamda tam olarak gerçekleşmez, bazen eksik olarak gerçekleşir ve bu şekilde gerçekleşmesinde de bazen bir zorunluluk olabilir.

2.1. Adalet-i Mahzâ

Adâlet-i mahzâ, tam, mutlak, hakikî, gerçek, saf, eksiksiz, katıksız ve kusursuz olan adalettir. Bediüzzaman'ın tercih ettiği kavram daha çok adalet-i mahzâ terkididir. Buna göre adalet-i mahzâ, mutlak yani herhangi bir kayıtlı sınırlı olmayan, gerçek, hakikî, saf ve eksiksiz olan adalettir. Bu, aynı zamanda İlahî adalet olup, birey ile topluma, şahıs ile tüm insanlara aynı nazarla bakar, aralarında herhangi bir ayırım yapmaz. İki tarafa da bir ve eşit olarak bakar. Bu, Allah'ın insanlar arasında devam edip giden bir sünnetidir, kanunudur.⁴⁷

Bediüzzaman'a göre Yüce Allah adalet-i mahzânın temel kanununu,

⁴⁷ "...mahz-ı adalet. Bu düstur-u azîmî.. Ki ferd ile cemaat, şahıs ile nev-i beşer, kudret nasıl bir görür; adâlet-i İllâhî, ikisine bir bakar. Bir sünnet-i daimî." Nursî, *Sözler, (Lemeât)*, s. 973.

” مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ تَمَسُّقٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا : Kim, birisini öldürme veya yeryüzünde fesat çıkarma karşılığı olmaksızın bir kişiyi öldürürse, o, bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de bir kişinin yaşamasına vesile olursa, bütün insanlara hayat vermiş gibidir.⁴⁸ âyetiyle ortaya koymuştur. Âyet der ki: Bir mâsumun hayatı, kanı, bütün insanlık için dahi olsa heder edilemez. Bir insan ile bütün insanlık, O'nun kudret nazarında bir olduğu gibi, adaleti açısından da birdir. Cüz'iyatın ve parçaların küllîye nispeti bir olduğu gibi, hakkın dahi adâlet terazisine karşı nisbeti aynıdır. Konuya böyle bakıldığı zaman hakkın küçüğü büyüğü olamaz. Şu âyet haktır, hakikattir, akla aykırı olamaz. İçinde, mücâzefe (abartı) ve mübalâğa bulunmaz.⁴⁹

2.2. Adalet-i izafiye (Adalet- nisbiye)

Tam adalete oranla eksik olan adalettir. Bu nedenle Bediüzzaman bu tür adalet için zaman zaman adalet-i nisbiye tabirini kullanır. Gerçek adalet olmayıp nisbeten adalet sayılır. Bu tür adalet, ehven-i şerreyn kaidesine dayanır. Yani zamanın şartlarının zorlaması neticesinde iki şerden veya iki zarardan daha hafif olanı tercih edilir.

Bediüzzaman'ın adalet-i izafiye kavramı altında izah ettiği konulara bakıldığında onun bunu da iki sınıfa ayırdığı görülür: Gerçek şer ve zarara dayanan adalet-i izafiye, vehme ve kolaycılığa dayanan adalet-i izafiye.

2.2.1. Zaruret hükümlerine dayanan adalet-i izafiye

Zaruret, kaçınılması mümkün olmayan iki şer ve zarardan daha hafifini tercih etme esasına dayanır. Bu, aynı zamanda İslâm hukukunun temel esaslarından biridir. Kur'an ve Sünnet'teki zaruret hali de, bu esas üzerine oturur. Bu husus Mecelle'de şu kaidelerle dile ifade edilmiştir:

“Zaruretlar memnû' olan şeyleri mubah kılar.”⁵⁰

“Zarar-ı âmmı def' için zarar-ı hâs ihtiyâr olunur.”⁵¹

“Zarar-ı eşedd zarar-ı ehaff ile izâle olunur.”⁵²

48 el-Mâide, 5:32.

49 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Sünuhât)*, s. 308.

50 Mecelle, Md. 21.

51 Mecelle, Md. 26.

52 Mecelle, Md. 27.

“İki fesad teâruz ettikde ehaffi irtikâb ile a’zamının çaresine bakılır.”⁵³

“Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur.”⁵⁴

“Def-i mefâsid celb-i menâfi’den evlâdır.”⁵⁵

Bediüzzaman’a göre, hak ve maslahat şeriatıta esas olmakla birlikte, “Zaruretler memnû’ olan şeyleri mubah kılar.”⁵⁶ kaidesince, bazen haram bildiğimiz şey, zaruretlin zorlamasıyla vacip olur. Kokuşmuş, çürümüş parmak kesilir; tâ el kesilmesin.⁵⁷ Ona göre zaruretleri dikkate almayan bir şeriat düşüncesi muvazenesiz ve dengesizdir: “Demek şeriatı isteyenler iki kısımdır: Biri, muvazene (karşılaştırma) ile zarureti nazara alarak, müdakkikane (inceden inceye araştırarak) meşrutiyeti şeriatıta tatbik etmek istiyor. Diğeri de, muvazenesiz (ölçsüz, dengesiz), zâhirperestâne (dış görünüşe ve lafzın zahirine önem verircesine), çıkılmaz bir yola sapıyor.”⁵⁸

Bediüzzaman’a göre Kur’an hükümlerinin nüzûlünde dahi adalet-i izafiyeye riayet edilmiştir:

“İslâmiyet’in ahkâmı iki kısımdır:

Birisi: Şeriat ona müessesdir (üzerine kurulmuş). (Bunlar İslâm’ın temel hükümleridir.) Bu ise, hüsn-i hakikî ve hayr-ı mahzdır (mutlak hayır).

Birisi dahi: Şeriat muaddildir (düzeltip adaletli hale getiren). Yani, gayet vahşî ve gaddar bir suretten çıkarıp, ehvenüşşer ve muaddel ve tabiat-ı beşere tatbiki mümkün ve tamamen hüsn-i hakikîye geçebilmek için zaman ve zeminden alınmış bir surete ifrağ etmiştir (başka bir şekle sokmuş). Çünkü, birden tabiat-ı beşerde (insanın yaratılışında) umumen hükümfermâ olan bir emri, birden ref etmek (kaldırmak), birden tabiat-ı beşeri kalbetmek (değiştirmek) iktiza eder.

Binaenaleyh, şeriat vâzı-ı esaret (esirlik, kölelik hükmünü ilk koyan) değildir. Belki en vahşî bir sûretten, böyle tamamen hürriyete yol açacak ve geçebilecek bir sûrete indirmiştir, tâdil etmiştir.

Hem de dörde kadar taaddüd-ü zevcat (birden fazla kadınla evlenme) tabiata, akla,

53 Mecelle, Md. 28.

54 Mecelle, Md. 29.

55 Mecelle, Md. 30.

56 Mecelle, Md. 21.

57 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Münâzarat)*, s. 454.

58 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Münâzarat)*, s. 454.

hikmete muvafakatiyle (uygunluk) beraber, şeriat bir daneden dörde çıkarmamış, belki sekizden, dokuzdan dörde indirmiştir. Bahusus taaddüde (birden çok olma) öyle şerait (şartlar) koymuştur ki, ona müraat etmekle (uymak), hiçbir mazarrata (zararlar) müeddî (sebepl) olmaz. Bazı noktada şer olsa da, ehvenüşşerdir. Ehvenüşşer ise, bir adalet-i izafiyedir. Heyhat, âlemin her halinde hayr-ı mahz olamaz.”⁵⁹

Zaruretin bir adalet-i izafiye sebebi olduğunu kabul eden Bediüzzaman, zaruret konusunun da suiistimal edilmemesi gerektiği konusunda çeşitli ikazlarda bulunur:

“Evet, hayat-ı dünyeviyenin muhafazası için, zaruret derecesinde olmak şartıyla, bazı umur-u uhreviyyeye muvakkaten tercih edilmesine ruhsat-ı şer’iye var. Fakat, yalnız bir ihtiyaca binaen helâkete sebebiyet vermeyen bir zarara göre tercih edilmez, ruhsat yoktur. Halbuki bu asır, o damar-ı insanîyi o derece şırınga etmiş ki, küçük bir ihtiyaç ve âdi bir zarar-ı dünyevî yüzünden elmas gibi umur-u diniyeyi terk eder.”

“Evet, insanîyetin yaşamak damarı ve hıfz-ı hayat cihazı, bu asırda israfat ile ve iktisatsızlık ve kanaatsızlık ve hırs yüzünden bereketin kalkmasıyla ve fakr u zaruret ve maişet ziyadeleşmesiyle o derece o damar yaralanmış ve zedelenmiş ve mütemediyen ehl-i dalâlet nazar-ı dikkati şu fâni hayata celb ede ede o derece nazar-ı dikkati kendine celb etmiş ki, ednâ bir hâcât-ı hayatiyeyi büyük bir mesele-i diniyeye tercih ediyor.”⁶⁰

2.2.2. Vehme veya kolaycılığa dayanan adalet-i izafiye

Vehme dayanan adalet-i izafiyede, var olduğu zannedilen ve giderilmesi gereken büyük zarar gerçek değil vehmîdir. Bazan kişi veya kurumlar, vehmî olan bu zararı gidermek için, daha küçük bir zararı veya şerri işlemeyi tercih ederek adalet yaptığını zanneder. Devlet idarecilerinin bazen devleti koruma adına insan hak ve hürriyetlerini kısıtlayıcı faaliyetleri bu düşüncenin ürünüdür. Geçmişte memleketimizde devlet düzenine zarar geleceği endişesiyle din ve vicdan hürriyeti alanında getirilen kısıtlamalar, hatta cezalar bu kısmın en açık örneğidir.

Kolaycılığa dayanan adalet-i izafiye ise, büyük zararı herhangi bir zarara sebebiyet vermeden mümkün olmakla birlikte, kolayca kaçarak küçük zararı ve şerri işleyerek kaldırma yolunu tercih etmek demektir. Bediüzzaman’a göre adalet-i izafiyenin bu türü, “cüz’ün külle feda edilmesi” esasına dayanır. Halbuki böyle bir durumda kendilerine zarar verilecek insanlar kendi ihtiyaçlarıyla bu zarara razı olmadıkça

59 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Tulûat)*, s. 361, (*Münâzarat*), s. 505.

60 Nursî, *Tarihçe-i Hayat (Kastamonu Hayatı)*, s. 559.

onlara zarar verilemez. Ancak “benler” “biz” içinde eriyip fertler toplumla birleşip adeta tek bir ruh haline gelmiş olup da fertler buna razı olursa, bu durum bir istisna teşkil eder.⁶¹

Bediüzzaman’a göre siyaset aleminde bu tür adaletin önde gelen iki prensibi vardır: “Hükûmetin selâmeti ve âsâyîşin devamı için, eşhas (şahıslar) feda edilir.” “Milletin selâmeti için herşey fedâ edilir.”⁶²

Başka bir yerde ise müşahedelerini de ortaya koyarak konuyu şöyle açıklar:

“Siyaset-i beşeriyenin en esaslı bir kanun-u esasisi olan ‘Selamet-i millet için fertler feda edilir. Cemaatin selameti için eşhas kurban edilir. Vatan için herşey feda edilir’ diye, bütün nev-i beşerdeki şimdiye kadar dehşetli cinayetler bu kanunun suistimalinden neş’et ettiğini (çıkılmak) kat’iyen bildim. Bu kanun-i esasî-i beşeriye (insanlığın anayasası), bir hadd-i muayenesi (belirli sınır) olmadığı için, çok suistimale yol açılmış. İki Harb-i Umumi (Dünya Savaşı), bu gaddar kanun-i esasî, bin sene beşerin terakkiyatını zir ü zeber (darmadağın) ettiği gibi, on canı yüzünden doksan masumun mahvına fetva verdi. Bir menfaat-i umumi (kamu yararı) perdesi altında şahsi garazlar (kötü niyetler), bir canı yüzünden bir kasabayı harap etti.”

“İşte, beşeriyet siyasetlerinin bu gaddar kanun-i esasîsine karşı, Arş-ı Azamdan gelen Kur’an-ı Mu’cizü’l-Beyandaki bu gelen kanun-i esasîyi buldum. O kanunu da şu ayetler ifade ediyor: ‘Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.’⁶³ ; ‘Kim bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış birini öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir.’⁶⁴ Yani bu iki ayet bu esası ders veriyor ki: ‘Bir adamın cinayetleriyle başkaları mes’ul olmaz. Hem bir masum, rızası olmadan, bütün insanlar için dahi feda edilmez. Kendi ihtiyarıyla, kendi rızasıyla kendini feda etse, o fedakârlık bir şهادettir ki, o başka meseledir’ diye hakiki adalet-i beşeriyeyi tesis ediyor.”⁶⁵

Bediüzzaman’a göre vehme ve kolaycılığa kaçan adalet-i izafiye zulümdür. Bu tür adalet-i izafiye, “küllün selâmeti için cüz’ü feda eder. Cemaat için ferдин hakkını nazara almaz. Ehven-i şer diye bir nevi adalet-i izâfiyeyi yapmaya çalışır. Fakat adâlet-i mahzâ kabil-i tatbik ise, adâlet-i izâfiyeye gidilmez. Gidilse zulümdür.”⁶⁶

61 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Sünubat)*, s. 309.

62 Nursî, *Mektûbat (15. Mektup, 3. Sual)*, s. 89.

63 el-En’âm 6/164.

64 el-Mâide Suresi5/32.

65 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Hutbe-i Şâmiye)*, s. 607.

66 Nursî, *Mektûbat (15. Mektup, 2. Makam)*, s. 86.

2.3. Bazı Olayların Adalet-i Mahzâ ve Adalet-i İzâfiye Açısından Değerlendirilmesi

Bediüzzaman, adalet-i mahza ve adalet-i izâfiye açısından şu dört konuyu değerlendirmiştir:

2.3.1. Cemel Vak'ası

Hz. Ali ile Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Âişe arasında meydana gelen ve Cemel Vak'ası denilen savaş, adâlet-i mahza ile adalet-i izâfeyenin mücadelesidir. Şöyle ki: Hz. Ali adalet-i mahzayı esas alıp, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer zamanında olduğu gibi o esas üzerinde gidilmesi gerektiği hususunda ictihad etmiştir. Karşısında yer alanlar ise adalet-i izâfiyenin uygulanması gerektiği kanaatindeydiler. Onlara göre Şeyheyn (Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer) zamanında İslâm'ın saflığı ve berraklığı adâlet-i mahzâyı uygulamaya müsait idi. Zamanın geçmesiyle, İslâmî hassasiyetleri zayıf olan kavimler Müslüman olup sosyal hayatta etkili olmaya başlayınca, adâlet-i mahzânın uygulanması zorlaştığı için, ehven-i şerreyni ihtiyar esasına dayanan adalet-i nisbiyeye göre uygulama yapmak daha uygun olacaktır. İctihadları bu yönde oldu. İctihad münakaşalarına siyaset de karışınca, bu durum iki tarafı savaşa sürüklemiştir. İctihad Allah rızası ve Müslümanların maslahatlarını temin etmek içindi. Savaş bu sebeple çıktığı için her iki taraftan hem ölenler, hem öldürenler cennetlidir. İki taraf da sevap almıştır denilebilir. Ancak birbirine zıt olan bu içtihadlarda Hz. Ali isabetli ve haklı, karşı taraf ise hatalı idi. Bununla birlikte hatalı taraf azâba müstehak olmaz. Çünkü içtihad eden hakkı bulsa iki sevap alır, hakkı bulamasa bir nevi ibadet olan içtihad sebebiyle bir sevap kazanır; müctehid hatasından dolayı mâzur sayılır. Bu sebeple bu olay hakkında ileri-geri konuşmak uygun görülmemiştir. Bu olaya dair tarihin gösterdiği diğer sebepler gerçek sebep olmayıp, bahane kabilindedir.⁶⁷

Bazı sahâbiler, Hz. Ali'nin takip ettiği yol, adâlet-i hakikiye ve azîmet-i şer'îye ile beraber tam bir takva içinde kimseye muhtaç olmadan iktisatlı bir meslek olduğu halde, aralarında cereyan eden savaşlarda adalet-i izâfiye ve nisbiye ve şer'î ruhsatı nazara alarak onun tarafını terk ederek muhalif tarafta yer almayı tercih etmişlerdir. Hattâ Hz. Ali'nin kardeşi Akîl ile "hıbru'l-ümme: ümmetin bilgini" unvanıyla anılan Abdullah b. Abbas dahi bir müddet muhalif tarafta yer almışlardı. Muhalif tarafta yer alan sahâbenin böyle davranmaları içtihatlarından kaynaklanıyordu. Ehl-i Sunnet ve'l-Cemaat, "مِنْ مَحَاسِنِ الشَّرِيعَةِ سَدُّ أَبْوَابِ الْفِتَنِ" : Fitne kapılarını kapatmak şeriatın güzelliklerindedir." düsturuna dayanarak, "طَهَّرَ اللَّهُ أَيْدِيَنَا فَنُظَهِّرُ أَلْسِنَتَنَا" : Cenâb-ı Hak

67 Nursî, *Mektûbat* (15. Mektup, 2. Makam, 2. Sual), s. 85-86.

ellerimizi o kanlı hadiselere bulaştırmadı; o halde biz de o hadiselerden bahsedip dilimizi bulaştırmayalım.”⁶⁸ demişler ve fitne kapılarının açılmasını, onlardan bahsetmeyi caiz görmemişlerdir. İtirazı haklı gösterecek birkaç unsur bulunmakla birlikte, bu konuşmalarda tarafgirlik damarıyla büyük sahâbîlere, hatta muhalif tarafta bulunan Âl-i Beyt’in bir kısmına, Talha ve Zübeyr gibi Aşere-i Mübeşşere’den olan büyük zatlara gereksiz itirazlar ve karşı çıkışlar olup, bunun neticesinde kötüleme ve düşmanlık meylî uyanacağı için Ehl-i Sünnet o kapıyı kapatma taraftarıdır. Hatta Ehl-i Sünnet’in ve Kelâm ilminin büyük imamlarından meşhur Sadeddin-i Tefâtânî, Yezîd ve Velîd hakkında lânet etmeye cevaz vermiş olmakla birlikte, Seyyid Şerif Cürçânî gibi bazı Ehl-i Sünnet allâmeleri “Gerçi Yezîd ve Velîd, zâlim, gaddâr, facir ve günahkâr kimselerdir. Fakata sekerât halinde imansız gidip gitmedikleri bilinmemektedir. Bu hususta kesin bir delil bulunmadığı ve bu şahısların da imanla gitme ve tevbe etme ihtimali olduğu için, özel olarak bu şahıslara lânet edilmez. Sadece “لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ : وَالْمُنَافِقِينَ : Allah'ın lâneti zâlimlerin ve münafıkların üzerine olsun.” şeklinde umumî şekilde lânet caiz olabilir. İsim belirtilerek lânet edilmesi gereksiz ve zararlıdır.” diyerek onun zıddına görüş beyan etmişlerdir.⁶⁹

Ayrıca ölmüş insanları kötülemeye gerek yoktur. Onlar âhîret âlemine göç edip, ceza ve mükâfat mahalline gitmişlerdir. Onların kusurlarına ortaya dökmek lüzumsuz ve gereksizdir. Âl-i Beyte muhabbetin emredilmiş olmasının bir gereği de, onların kusurlarını ortaya dökmemektir.⁷⁰

2.3.2. Sıffin Savaşı

Hız. Ali ve Hız. Muâviye'nin Sıffin'deki muharebesi ise, hilâfet ve saltanat savaşıdır. Hız. Ali dinin aslı hükümlerini, İslâmîyet'in temel hakikatlerini ve âhîreti esas alıp, saltanatın bir kısım kanunlarını ve siyasetin merhametsiz gereklerini onlara fedâ ediyordu. Hız. Muâviye ve taraftarları ise, İslâmî sosyal hayatı saltanat siyasetiyle güçlendirmek için azîmeti bırakıp ruhsata sarıldılar. Ruhsatı tercih etme konusunda kendilerini mecbur zannettikleri için esasen hataya düşmüşlerdi.⁷¹ Ehl-i Sünnet âlimleri, Sıffin muharebesi hilâfet-saltanat savaşı olmakla birlikte, İslâmîyet'e zarar gelmesi için bu olaydan da söz edilmesini zararlı görmüşlerdir.⁷²

68 Bu söz Ömer b. Abdülaziz'e aittir.

69 Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, (İstanbul Sinan Matbaası, 1953), c. I, s. 200, 202-3.

70 Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, c. I, s. 200.

71 Nursî, *Mektûbat* (15. Mektup, 2. Makam, 2. Sual), s. 87.

72 Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, I, 201.

2.3.3. Hz. Hasan ve Hüseyin'in Emevîler'e karşı mücadelesi

Bediüzzaman, Hz. Hasan ve Hüseyin'in Emevîler'e karşı mücadelesini bir din ve milliyet savaşı olarak nitelendirir. Emevîler, İslâm devletini, Arap milliyeti esasî üzerine dayandırıp İslâmî râbitayı, millî râbitadan geride bıraktıklarından iki cihetle zarar vermişlerdir:

Birinci olarak, diğer milletleri rencide ederek onları ürkütüp kendilerinden uzaklaştırmışlardır (tevhiş).

İkinci olarak, unsuriyet (ırk) ve milliyet esasları, adâleti ve hakkı takib etmediğinden zulmetmişlerdir. İrkçılıkla adalet üzere gitmek mümkün değildir. Çünkü ırkçı bir idareci ve hâkim, kendi ırkdaşını tercih eder, bu sebeple adalet edemez. “الْإِسْلَامِيَّةُ جَبَّتْ : الْعَصَبِيَّةُ الْجَاهِلِيَّةُ لَا فَرْقَ بَيْنَ عَبْدِ حَبَشِيٍّ وَسَيِّدِ قُرَيْشِيٍّ إِذَا أَسْلَمَا” : “İslâm, câhiliyettten kalma ırkçılık ve kabileciliği ortadan kaldırmıştır. Müslüman olduktan sonra, Habeşli bir köle ile Kureyşli bir efendi arasında hiçbir fark yoktur.”⁷³ sözü, kesin olarak dinî rabitaların yerine ırkî rabitaların konamayacağını gösterir. Konmaya kalkılırsa adalet edilmez, hakkaniyet elden gider. Bu sebeple Hz. Hüseyin dinî rabitayı esas tutup, kendileriyle savaşmayı hak edenlere karşı savaşmış ve bu savaşta şehid olmuştur.

Hz. Hüseyin'in bu haklı davasında muvaffak olmamasının sebebi tamamen Allah'ın takdiriyle ilgili bir meseledir. Onun taraftarları çoğunlukla milli gururları yaralanmış olması sebebiyle Arap milletine karşı intikam hissiyle kavrulan kişilerdi.⁷⁴ Onların bu durumu, Hz. Hüseyin ve taraftarlarının saf ve temiz yoluna zarar vermiş olduğundan, mağlubiyetlerine sebebiyet vermiştir. Kader nokta-i nazarından bu fecî sonucun hikmeti şöyle açıklanabilir: Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, onların aileleri ve nesilleri, mânevî bir saltanata namzet idiler. Dünya saltanatı ile mânevî saltanatın bir arada bulunması gayet zor bir durumdur. Onun için Cenâb-ı Allah onları dünyadan küstürdü, onlara dünyanın çirkin yüzünü gösterdi; tâ ki kalben dünyaya karşı alâkaları kalmasın. Böylece onların elleri geçici ve şekli bir saltanattan çekildi; fakat parlak

73 Bu ibare, İslâmiyet öncesi câhiliye âdetlerine dönmekten men eden hadislerden iktibas edilmiştir. Bu mevzuda birçok hadis-i şerif rivayet edilmiştir. Bunlardan birisi şöyledir: “الْإِسْلَامُ يَجُبُّ مَا قَبْلَهُ .. : *İslâm dini, kendinden önceki bâtil olan fil, hareket, âdet ve inanışları keser, kaldırır.*” Buharî, “Ahkâm”, 4, “İmâra”, 36, 37; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5; Tirmizî, “Cihâd”, 28, “İlim”, 16, Nesâî, “Bey”, 26; İbn Mâce, “Cihâd”, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4:69, 70, 199, 204, 205, 5:381, 6:402, 403.

74 Emevîler, Arap milliyetçiliğini esas alıp, Müslüman da olsalar diğer milletlere “memâlik: köleler” diyerek onları köle nazarıyla bakmaları, diğer milletlerin milli gururlarını kırmıştı. Onlar da intikam hissiyle karışık bir şekilde Hz. Hüseyin'in cemaatine iltihak etmişlerdi. Emevîler'in sair milletlerin asabiyyet-i milliyelerine fazlaca dokunmuş olmaları, Siffin savaşı, Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin katli gibi birçok fecî olayın meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Bk. Nursî, *Mektûbat (15. Mektup, 2. Makam, 2. Sual)*, s. 87.

ve daimî bir mânevî saltanata tayin edildiler. Âdi valiler yerine, velilerin ve kutupların mercii oldular.⁷⁵

2.3.4. Ahmet Hamdi Akseki'nin Ruhsatı Tercih Etmesi

Bir usul-i fıkıh terimi olarak azimet, “Yüce Allah’ın, mükelleflerin hepsi için bütün durumlarda bağlayıcı genel bir kanun olmak üzere ilkten koyduğu hükümler” demektir. Namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin farz oluşu bu kabildendir.

Ruhsat ise “Allah’ın, kulların özürlerine binaen ve onların ihtiyaçlarını gözeterek koyduğu (geçici) hükümler” demektir. Şu halde azîmet, genel ve temel hüküm; ruhsat ise istisnâî hükümdür.⁷⁶ Usulcülerin çoğuna göre azimet ve ruhsat, teklîfi hüküm kısmındadır.⁷⁷ Kural olarak özür ve ihtiyaç yok iken ruhsata gidilmez. Ancak özellikle sosyal olaylarda bazen azimetin (genel hüküm) mi, yoksa ruhsatın (geçici hüküm) mi uygulanacağı konusunda ihtilaf olabilir. Meselâ Cumhuriyetin tek adam dönemlerinde Bediüzzaman birçok konuda azimet hükümlerinin uygulanması gerektiğini kabul edip, o sıralarda Diyanet İşleri Reisi olan Ahmed Hamdi Akseki gibi bazı zatların ruhsat hükümlerini uygulamalarını doğru bulmamıştır. Sonradan durumu daha detaylı şekilde değerlendiren Bediüzzaman, “... dehşetli ve şiddetli bir tahribata karşı ‘ehven-üş-şer’ düsturiyle mümkün olduğu kadar bir derece bir kısım vazife-i ilmiye-yi, mukaddesatın muhafazasına sarfedip, tehlikeyi dörtten bire indirmeleri, onların mecburiyetle bâzı noksanlarına ve kusurlarına inşaallah kefaret olur”⁷⁸ diyerek onların tercihlerinde de önemli bir hakikat payı olduğunu kabul etmiştir.

3. Gerçekleşme Şekli Bakımından: Müsbet Adalet – Menfi Adalet

Adalet çoğu kez, “herkese payına düşeni vermek” şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁹ Ancak “payına düşeni verme” durumu her zaman aynı şekilde gerçekleşmez. Verilmesi gereken şeyin farklı oluşuna göre verme şekli de değişir. Maddî bir borcun verilmesi ile hak edilen cezanın verilmesi aynı şekilde olmaz. Bediüzzaman Said Nursî, kişiye payını verme açısından adaleti müsbet ve menfi olmak üzere iki kısma ayırır.

75 Nursî, *Mektûbat (15. Mektup, 2. Makam)*, s. 87.

76 Zekiyyüddîn Şa‘bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), s. 222.

77 Zekiyyüddîn Şa‘bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s.221 (Dipnot: 321).

78 Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, c. II, s. 10.

79 Güriz, “Adalet Kavramı”, s. 14.

3.1. Müsbet (pozitif, olumlu) adalet

Daha çok, “hak sahibine hakkını verme” şeklinde cereyan eden adalet çeşididir. Adaletin bu kısmı, kâinatta açık ve net bir şekilde görülmekte ve her tarafı sarmış bulunmaktadır. Çünkü her varlığın, kabiliyet diliyle, fitrî ihtiyaç lisaniyle ve zaruret haliyle Yüce Yaratıcı'dan istediği her şey, varlık ve hayatiyetlerini devam ettirmek için gerekli olan her hak ve menfaat, kendilerine özel bir ölçü ile verildiği görülmektedir. Adaletin bu türünün kâinattaki varlığı ve geçerliliği, mevcudatın varlığını ve hayat sahibi varlıkların canlılıklarını devam ettirmesi ölçüsünde kesindir.⁸⁰ Eğer bu adalet olmasaydı, ne varlık ve ne de hayat var olurdu.

3.2. Menfi (negatif, olumsuz) adalet

Suçluların payına düşen şey cezadır. Haksızların hakkını tazib ve tecziye ile vermek bir çeşit adalettir. Suçluların ve haksızların terbiyesi ancak ceza ile olur. Mağdur olan kişileri en çok rahatlatan şey, canilerin cezalandırılmasıdır. Bediüzzaman'a göre bu tür adalet tam olarak bu dünyada tezahür etmemekle birlikte, bu hakikati ihsas eden pek çok emare ve işaret vardır. Âd ve Semûd kavimlerinden şu zamanın zalim topluluklarına gelinceye kadar tarihte görünen te'dib sillesi ve ceza alametleri, gayet yüksek bir adaletin hükmünü devam ettirdiğini kesin olarak ortaya koymaktadır.⁸¹

Bediüzamana Said Nursî'ye göre sınırları Kur'an'da belirlenmiş olan cezalar, devlet yetkilileri tarafından kabul edilen cezâî müeyyidelerden ve yaptırımlardan çok daha âdil ve etkileyicidir:

“Had ve cezalar, emr-i İllâhî ve adalet-i Rabbanîye namına icra edildiği vakit, hem ruh, hem akıl, hem vicdan, hem insaniyetin mahiyetindeki lâtifeleri müteessir ve alâkadar olurlar. İşte bu mânâ içindir ki, elli senede bir ceza, sizin her gün müteaddit hapsinizden ziyade bize fayda veriyor. Sizin adalet namı altındaki cezalarınız,

80 “Evet, adâlet iki şıktır: Biri müsbet, diğeri menfidir. Müsbet ise, hak sahibine hakkını vermektir. Şu kısım adâletin bu dünyada bedâhet derecesinde ihâtası vardır. Çünkü,... herşeyin istidad lisâniyle ve ihtiyac-ı fitrî lisâniyle ve ıztırâr lisâniyle Fâtur-ı Zülcelâlden istediği bütün matlubâtını ve vücud ve hayatına lâzım olan bütün hukukunu, mahsus mizanlarla, muayyen ölçülerle bilmüşâhede veriyor. Demek, adâletin şu kısmı, vücud ve hayat derecesinde katı vardır.” Nursî, *Sözler* (10. Söz, 10. Hakikat), s. 131(Haşiye).

81 “İkinci kısım menfidir ki, haksızları terbiye etmektir. Yani, haksızların hakkını, tâzib ve tecziye ile veriyor. Şu şık ise, çendan tamamıyla şu dünyada tezahür etmiyor, fakat o hakikatin vücudunu ihsâs edecek bir sûrette hadsiz işârât ve emârât vardır. Ezcümle, Kavm-i Âd ve Semûd'dan tut, tâ şu zamanın mütemerrid kavimlerine kadar, gelen sille-i te'dib ve tâziyâne-i tâzib, gayet âli bir adaletin hükümran olduğunu hads-i katî ile gösteriyor.” Nursî, *Sözler*, (10. Söz, 10. Hakikat), s. 131(Haşiye).

yalnız vehminizi müteessir eder. Çünkü biriniz hırsızlığa niyet ettiği vakit, millet, vatan maslahatı ve menfaati hesabına cezaya çarpılmak vehmi gelir. Yahut insanlar eğer bilseler ona fena nazarla bakarlar. Eğer aleyhinde tebeyyün etse, hükümet de onu hapsetmek ihtimali hatırına geliyor. O vakit yalnız kuvve-i vâhimesi cüz'î bir teessür hisseder. Halbuki nefis ve hissinden çıkan -hususan ihtiyacı da varsa- kuvvetli bir meyelân galebe eder. Daha o fenalıktan vazgeçmek için o cezanız fayda vermiyor. Hem de emr-i İllâhî ile olmadığından, o cezalar da adalet değil. Abdestsiz, kıblesiz namaz kılmak gibi battal olur, bozular. Demek, hakikî adalet ve tesirli ceza odur ki, Allah'ın emri namıyla olsun. Yoksa tesiri yüzden bire iner.”⁸²

Said Nursî'ye göre cezalar din namına uygulanırsa etkili olur ve müsbet sonuç alınır: “İcrâ-yı adalet, din namına olmalı, tâ akıl ve kalb ve ruh müteessir olsunlar, imtisal etsinler (emre uysunlar). Yoksa yalnız vehim müteessir olur. Yalnız hükümetin cezasından korkar eğer tahakkuk etse. Nâsın itibandan (azarlama) çekinir-eğer tebeyyün etse.”⁸³

Hodgâm ve bencil bir adam, hırs ve hevesinin mahkûmu olarak masum bir adamı öldürse, böyle bir adam -eğer elinden gelse- ihtirasına mani olamadığı takdirde bütün âlemi harab ve bütün insanları imhâ edebilir.⁸⁴ Elbette bu tür insanların büyük bir cezaya çarptırılmaları adalet olur. Eğer bu dünyada cezalarını görmezlerse âhirette cezalarını göreceklerdir. Bu nokta-i nazardan Bediüzzaman konuyu şöyle değerlendirir: “Elbette ve hiç şüphe getirmez ki, güneş gündüzsüz olmadığı gibi, o hikmet-i ezeliye, o adalet-i sermediye âhiretsiz olmazlar...” ve “Cehennem vücutu ve şiddetli azabı, hadsiz rahmete ve hakiki adalete ve israfsız, mizanlı hikmete zıddiyeti yoktur. Belki rahmet ve adalet ve hikmet, onun vücudunu isterler. Çünkü, nasıl bin mâsumların hukukunu çiğneyen bir zâlimi cezalandırmak ve yüz mazlum hayvanları parçalayan bir canavarı öldürmek, adalet içinde mazlumlara bin rahmettir. Ve o zâlimi affetmek ve canavarı serbest bırakmak, birtek yolsuz merhamete mukabil, yüzer biçarelere yüzer merhametsizliktir.”⁸⁵

“Mutlak adalet sahibi olan Yüce Allah'ın adaleti bu dünyada tahakkuk etmezse, âhirette tahakkuk edecektir: “Hiç mümkün müdür ki, zerrelere kadar cerayan eden hikmet ve intizam, adâlet ve mîzanla rububiyet'in saltanatını gösteren

82 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Hutbe-i Şâmiye)*, s. 569; a.mlf., *Hutbe-i Şâmiye*, s. 78-79.

83 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Hutbe-i Şâmiye, Hakikat Çekirdekleri)*, s. 606.

84 Nursî, *Sözler (Lemeât)*, s. 974.

85 Nursî, *Şualar (11. Şuâ, Meyve Risalesi, 8. Meselenin Bir Hülâsası)*, (İstanbul: Söz Yayın Basın, 2012), s. 303.

Zât-ı Zülcelâl, rubûbiyetin cenah-ı himayesine iltica eden ve o hikmet ve adâlete, imân ve ubûdiyetle tevfk-i hareket eden mü'minleri taltif etmesin! Ve o hikmet ve adalete küfür ve tuğyân ile isyan eden edepsizleri te'dib etmesin!”

“Halbuki bu muvakkat dünyada o hikmet, o adâlete lâıyk binden biri, insanda icra edilmiyor, te'hir ediliyor. Ehl-i dalâletin çoğu ceza almadan; ehl-i hidâyetin de çoğu mükâfat görmeden buradan göçüp gidiyorlar.”

....

“Hakiki adalet ister ki; şu küçücük insan, şu küçüklüğü nisbetinde değil, belki cinayetinin büyüklüğü, mâhiyetinin ehemmiyeti ve vazifesinin azameti nisbetinde mükâfat ve mücâzât görsün. Madem, şu fânî, geçici dünya; ebed için halkolunan insan hususunda öyle bir adâlet ve hikmete mazhariyetten çok uzaktır... Elbette Âdil olan o Zât-ı Celîl-i Zülcemâl'in Hakîm olan o Zât-ı Celîl-i Zülcelâl'in dâimî bir cennemi ve ebedî bir Cennet'i bulunacaktır.”⁸⁶

Bediüzzaman adaletin önemine vurgu yaparken bir taraftan da isim ve lafza fazla takınılmaması gerektiğine dikkat çeker: “Zulüm, başına adalet külâhını geçirmiş. Hıyanet, hamiyet⁸⁷ libasını (elbisesini) girmiş. Cihada bağı (isyan, kalkışma) ismi takılmış. Esarete hürriyet namı verilmiş. Ezdad (zıtlar), sûretlerini (şekillerini) mübadele etmişler (değiştirmişler).”⁸⁸

Sonuç

İbadetlerin ve hayırlı amellerin özü ihlas, hukukî fiillerin özü ise adalettir. Huku-ku hukuk yapan adalettir. Devletin huzur ve bekası adalet üzerine kaimdir. Böylesine önemli olan bu kavramın mahiyetini ortaya koymak bir hayli güç olduğu içindir ki hukukçular herkesin kabul edeceği bir adalet tanımı üzerinde birleşmemişlerdir. Esasen bu durum adalet kavramının bir hayli girift bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Adaletin özü ve esası eşitlik olmakla birlikte, herkes bazı durumlarda eşitliğin tam bir adaletsizlik olacağını da görür ve kavrar. Bu kavramın daha iyi anlaşılması için hukukçular adaleti çeşitli açılardan bazı kısımlara ayırırlar ve bu ayırımlar vasıtasıyla adaletin ne olduğunu izah etmeye çalışırlar. Bediüzzaman Said Nursî de bazen ayırım yaparak, bazen de yapmayarak, eşitlik ilkesine dayanması, tam veya ek-

86 Nursî, *Sözler*, (10. Söz, 4. Hakikat), s. 105-106.

87 Gayret anlamına gelen bu kelime ile, mukaddesatı, milletin haklarını, namus ve haysiyeti koruma hususunda gösterilen gayret ve ihtimam hasleti anlatılmak istenir.

88 Nursî, *İlk Dönem Eserleri (Hutbe-i Şâmiye, Hakikat Çekirdekleri*, No: 35), s. 588. Benzer bir ifade için bkz. *Sözler (Lemaât)*, s. 960.

sik olması ve gerçekleşme şekli bakımından adaleti üç farklı açıdan değerlendirmiş ve orijinal açıklamalarda bulunmuştur. Bununla birlikte adaleti anlama konusunda lafız ve isme takınılmaması hususunda insanları uyarmış, lafız yerine maksada, isim yerine manaya bakılması gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca adaletin tam olarak dünyada tahakkuk etmediğini göre Bediüzzaman, gerçek adaletin âhirette tahakkuk edeceğini belirtmiştir.

“Allah adaleti, ihsanı ve akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar” (en-Nahl, 16/90).

Kaynaklar

Aral, Vecdi, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, İstanbul: XII Levha Yayıncılık, 2010.

Aral, Vecdi “Hukuki Değer Olarak Adalet”, *Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri*, (Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz), İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1997.

Aral, Vecdi, *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1995.

Balcı, Muharrem, “Hak – Adalet – Özgürlük Kavramları Analizi”, <http://www.muharrembalci.com/yayinlar/tebligler/3.pdf> (Erişim, 14.04.2018).

Balkır, Zehra Gönül, Adalet Estetiği, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İUHFM) 1*, (2014), c. LXXII, s. 61-72.

Belgesay, M. Reşit, *Kur'an Hükümleri ve Modern Hukuk*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1963.

Demir, Bayram, “Cezaların Bireyselleştirilmesi Açısından Zina Haddi”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* –c. IX, Sayı: 23 (2005), s. 123-134.

Erdoğan, Mustafa, “Adalet ve Eşitlik”, *Muhafazakar Düşünce*. Yıl: 4, Sayı: 15 (Kış 2008), s. 9-22.

Güriz, Adnan, “Adalet Kavramı”, *Adalet Kavramı*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2001. s. 13-20.

Hallaq, Wael B. “Dini ve Dini Olmayan Kültürlerde Hukuki Akıl Yürütmenin Mantiği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5*, çev. Muharrem Kılıç (2002), s. 49-70.

<http://aykiriakademi.com/dusunce-balonu/haber-dusunce-balonu/dunyanin-en-zengin-yuzde-biri-servetin-coguna-sahip-gelir-adletsizligi> (Erişim: 01.05.2018)

İşıktac, Yasemin, *Hukuk Felsefesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2006.

İzzüddin Muhammed Abdülazîz b. Abdisselâm, *Kavâidü'l-Akâm fî Mesâlihî'l-Enâm (el-Kavâidü'l-Kübrâ)*, Dımeşk: Daru'l-Kalem, ty.

Karaman, Hayreddin, "Adalet- Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, 343-344.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (haz. Ali Himmet Berkî), İstanbul: 1978.

Musa, M. Yusuf, *Fıkh-ı İslâm Tarihi*, çev. Ahmed Meylanî, İstanbul: Özdemir Basımevi, 1973.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Emirdağ Lâhikası*, İstanbul: Sinan Matbaası, 1953.

Nursî, Bediüzzaman Said, *İlk Dönem Eserleri*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Mektubat*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Sözler*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.

Nursî, Bediüzzaman Said, *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: Söz Basım Yayın, 2012.

Öktem, Niyazi, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi*, İstanbul: Beta Basım Yayın, 1988.

Öztürk, Mahmut, Kur'an-ı Kerim'de Kadınlara Karşı Bir Pozitif Ayrımcılık Örneği, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2014), c. XIX, sy. 31, s. 99-135.

Râgıb el-İsfahanî, Hüseyin b. Ali b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, İstanbul: Kahraman Neşriyat, 1986.

Serahsî, Şemsüddîn, *el-Mebsût*, Beyrut: Dârulma'rife, ts.

Sıddıkî, Selim A., *İslâm Devletinde Malî Yapı* (çev. Rasim Özdenören), İstanbul: Fatih Matbaası, 1972.

Taşçı, Mustafa, "Şeyh Edebâlî'nin Osman Gazi'ye Nasihati", http://www.tarihars-tirmalari.com/seyhedevali_nasihati.html (01.05.2018).

Türcan, Talip, *İslâm Hukuk Biliminde Norm-Amaç İlişkisi*, Ankara: Ankara Okulu, 2009.

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=147798 (Erişim: 01.05.2018).

Yıldırım, Şahban, *Hukuk Felsefesi Açısından Tabii Hukuk Teorisi ve İslâm Hukuku*, Ankara: İlahiyât Yayınları, 2014.

Zekiyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.

SAİD NURSI'NİN DÜŞÜNCESİNDE 'ÂDİL İNSAN'IN SOSYO-POLİTİK ÇEVRESİ (ALFERT SCHUTZ FENOMENOLOJİSİ YARDIMI İLE)

Prof. Dr. Bünyamin DURAN

*Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, bduran42@hotmail.com
DOI: 10.31120/katre.2018.51*

Özet

Adaletin içeriği ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen âdil bireylerin nasıl yetiştirileceğine dair yapılan çalışmalar çok yetersizdir. Oysa adaletin ne olduğunu keşfetmek kadar eylem ve davranışlarında adaletli olan bireylerin nasıl yetiştirilebileceği hususunu keşfetmek de o kadar önemlidir. Bilindiği gibi bireyin adaletli davranması sadece kendi iradesinin bir sonucu değil aynı zamanda çok sayıda çevresel şartların varlığının da bir sonucudur. Âdil bireylerin yetiştirilmesinde anadilin gelişmişlik düzeyi, toplumsal kavram, fazilet, bilgi ve adalet birikimi, güçlü aile yapısı, eğitim sistemi, dinî ve ahlakî önderliğin güvenilirlik derecesi ve gelişmiş sanat gibi kurumların önemli etkisi vardır. Said Nursi, ilgili çevresel şartlar ile 'âdil kişi' ilişkisini Sahabe örneğinden hareketle derinliğine araştırır. Ona göre kişilerin iradeleriyle adaletli davranabilmelerini motive eden faktörler, toplumda adaletle adaletsizliğin, âdil rol modelleri ile zalim aktörlerin kesin hatlarla birbirinden ayrışması; bireylerin adaletsizlik ve haksızlığın olumsuz etkisine sayısız defa maruz kalarak zulümden nefret etmeleri; toplumsal olarak zihinlerin ve duyguların adaleti aramaya yoğunlaşması; kavramların bireyleri adaletli davranmaya sevk edecek derecede canlı ve uyarıcı olması şeklinde ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Fenemonoloji, Sahabe, adalet, haksızlık, aile, adalet birikimi, bilgi birikimi

The Environment of 'Fair Men' in Nursi's Thought (by the Help of Alfert Schutz Phenomenology)

Abstract

There are many studies on the content of justice; however there is no sufficient study on how can raise a fairmen. It is very evident that the fair attitude is not only consequence of individual will, but at the same time the result of societal virtue and justice stock. Said Nursi has studied the relations between the societal justice and virtue stock and fair individual in the case of Sahabe (companions of Prophet). For Nursi, the fact or swchich motivate individual stoact fairly are the separation of goodness of justice from evilness of injustice exactly; the exposing of individual stoin justic elimitlessly in daily life; concentrating of minds to search fair actions and deeds; to be concept salive to stimulate men in the direction of justice.

Keywords: Phenemonology, societal justice stock, fair, justice, Companions,

Giriş

Bu çalışmada ilk olarak Alfert Schutz'un fenomenolojisine kısaca değinilecek, daha sonra bu fenomenoloji yardımı ile Said Nursi'nin külliyatından toplumlarda 'âdil insan'ın hangi ortamda yetiştiği 'Sahabe' örneğinden üretilmeye çalışılacaktır. Âdil-insanın yetişmesinde toplumsal müktesebattan kavram birikimi, bilgi birikimi, aile kurumu, eğitim sistemi gibi kurumların nasıl etkili olduğu araştırılacaktır.

Âdil-İnsan Nasıl Yetiştirilecek?

Plato'dan beri adaletle ilgili yapılan çalışmalar genellikle adaletin içeriğine yönelik çalışmalar olmuştur. Bu çalışmalarda adaletin mahiyeti daha fazla adaletsizliğin ne olduğundan hareketle tanımlanmaya çalışılmıştır. Adaletin içeriği konusunda önemli çalışması olan düşünürlerden Aristo'yu (Aristotle, 2011), onun çok önemli bir yorumcusu olan İbn-i Miskeveyh'i (İbn-i Miskeveyh, 1939), Kant'ı (Kant, 1997; Kant, 1991), Habermas'ı (Habermas, 2007) ve Jhon Rawls'ı (Rawls, 1999) zikredebiliriz. Bu çalışmalarda göze çarpan en önemli eksiklik 'akşam ve şafak yıldızlarından daha parlak olan' adaleti fiillerinde gerçekleştirecek 'âdil insan'ın nasıl üretileceği problemidir. Aristo âdil insanın eğitim yoluyla yetiştirilebileceğini söyler, fakat ayrırntı vermez (Aristotle, 2011: 27). Kant, âdil insanın kaba hayvansal duygularının baskısından kurtulmuş ve saf pratik aklın egemenliği altına girmiş insan olduğundan söz eder ama bunun toplumlarda nasıl ortaya çıkacağından söz etmez (Kant, 1997: 7).

Rawls, adaleti ve âdil insanı Kant'ın metafizik nitelikli saf pratik akıl düşüncesi yerine 'fitrat durumu' (*original position*) dediği tüm beşeri duygularından arınmış hipotetik-hayali insan fitratında arar (Rawls, 1999: 3-4; Sandel, 1998: 32). Fakat bu tip insanların hangi mekanizmalar yoluyla yetiştirilebileceği konusuna değinmez. Said Nursi de konuyu müstakil bir eserde sistematik bir tarzda ele almaz. Konuya külliyyatında çeşitli konuları incelerken değinir. Özellikle 'içtihat' bahsinde ve ilk Müslüman neslinin (Sahabeler) özelliklerini incelerken bu düşüncelerini geliştirir.

Burada adalet ve adaletsizlik konusunda bir seçim yapma durumunda kalan bireyin adaletli eylem alternatifini seçmesinin geri planındaki motivasyonların neler olabileceğini Schutz fenomenolojisi yardımıyla inceleyelim.

Schutz Fenomenolojisi: Eylem Saikleri

Schutz, her hangi bir failin herhangi iradî bir eylemi gerçekleştirirken onun iki saikin (motivasyon) etkisi altında bulunduğundan söz eder. Bunlardan biri '...mek için-mak için' (in-order-to) saiki, diğeri de '...den dolayı' (because) saikidir (Schutz, 2011: 113 vd). Birinci saik geleceğe yönelik bir amacın gerçekleştirilmesini esas alır ve sübjektiftir. İkincisi ise kişinin geçmişiyile ilgilidir ve objektiftir. Onun buna verdiği örnek parasına el koymak için birinin zengin birisini öldürmesi örneğidir. İlkinde kişi, tasarladığı amacını gerçekleştirmek için bu eylemi gerçekleştirir. İkincisinde ise eylemin geri planında kişinin geçmiş tecrübe birikimi vardır. Bunlar kişinin nasıl bir aile ortamında büyüdüğü, sosyalleşip-sosyalleşemediği, sosyal çevresinin kişiye yüklediği ve aktardığı karakterlerin niteliği gibi faktörlerdir (Schutz, 2011: 136 vd).

Schutz, eylemde bulunan failin alternatifler arasında eylemini seçerken sadece kendi tecrübe ve bilgi birikimine dayanmayacağını, aynı zamanda iletişim içinde bulunduğu arkadaş ve paydaşlarının bilgi ve tecrübe birikiminde yararlanacağını vurgular. O, bunu Husserl'den ödünç aldığı 'Hayat Evreni' (*lifeworld*) kavramı çerçevesinde temellendirir. (Schutz ve Luckman, 1974). Ona göre 'hayat evreni' toplumun bilgi, tecrübe, kültür birikimini oluşturur. Günlük yaşantılarında bireylere hayat evreni önceden hazırlanmış anlama, yorumlama, iletişim kurma, anlaşmaya ve uzlaşmaya varma, beraber yaşama, ortak çalışma ve üretme araç ve kalıpları sağlar.

Jürgen Habermas, Schutz'dan aldığı hayat evreni düşüncesini daha da geliştirerek toplum, kültür ve kişilik yapıları ile ilişkilendirir. O, modern öncesi toplumlardaki hayat evreni yapılarıyla modern toplumlardaki hayat evreni yapılarını: a-kültürün yeniden üretilmesi, b-sosyalleşme ve c-sosyal bütünleşme açılarından karşılaştırır. Amaç-rasyonelleşme ve sekülerleşme süreciyle kapitalist sistemin hayat evrenini

nasıl deforme ettiğini, kendisinin ürettiği 'meşruiyet kaybı', Max Weber'den aldığı 'anlam ve özgürlük kaybı', 'yeni-putperestlik', 'demir-kafes' ve Marx ve Lucaks'tan aldığı 'yabancılaşma-şeyleşme' gibi patolojiler çerçevesinde inceler. Habermas, bu formasyondan Weber'in farkında olduğunu, fakat çözümü için hiçbir düşünce geliştirmedeğini; bu nedenle ortaya ürkütücü bir 'boşluk' çıktığını, bu boşluğun kendisinin 'iletişim' teorisiyle doldurulabileceğini ileri sürer. (Habermas, 1984; Habermas, 1987). Ancak iletişim eylemiyle yakından ilgilenen Helmut Peukert gibi Hıristiyan teologlar Habermas'ın teorisinin seküler bir teori olduğunu; iletişim gibi yüksek ahlakî formasyon isteyen bir eylem tarzının ancak teolojik içeriklerle etkin olabileceğini ileri sürerek eleştirirler (Siebert, 1985: 373 vd). Dolayısıyla Habermas'ın teorisinden de adil insanın nasıl üretileceğine dair bir öneri bulmak mümkün değildir. Biz burada bu boşluğun doldurulması için Nursi'nin görüşlerini incelemekte fayda görüyoruz.

Said Nursi'de Âdil İnsan'ın Yetiştirdiği Ortam

Nursî, selefleri gibi sadece adaletin içeriğini incelemekle kalmaz, aynı zamanda âdil bireylerin yetişmesinde gerekli psikolojik ve sosyo-kültürel ortamları da inceler. Ona göre, biri negatif diğeri pozitif iki olgu, âdil-failin üretilmesi ve yetiştirilmesine ortam hazırlar. Bunlardan negatif olanı, günlük hayatta bireylerin maruz kaldığı haksızlık ve zulmün boyutu, kapsamı ve derinliğiyle ilgilidir. Yani, toplumda açık haksızlık ve zulüm o boyutta ve derinlikte olabilir ki hemen herkes onun olumsuz etkisini günlük hayatta sayısız defa tecrübe ederek adaletin önemi ve değerini derinden hissederek.

Pozitif olan ise bireysel ve toplumsal ilişkilerin genel olarak adalet ve hakkaniyet üzerine bina edilmesidir. Bunu bireysel 'adalet birikimi' ve 'toplumsal adalet birikimi' olarak ikiye ayırabiliriz. 'Bireysel adalet birikimi' bireyin günlük ilişkilerinde mümkün olduğu kadar eylem ve ilişkilerini, sözleşme ve anlaşmalarını adalet ve hakkaniyet üzerine bina ede ede âdil davranmayı bir kişilik davranışı haline getirmesidir. Öyle ki böyle bir toplumsal ortamda kişi ilişkilerinde istese de haksız ve adaletsiz davranamaz. Bu tarz davranış kişinin karakteri, kişiliği ve tecrübelerine aykırılık içerir. Toplumsal adalet birikimi ise kişinin içinde yaşadığı toplumun tüm fertlerinin ortaklaşa oluşturdukları ve biriktirdikleri adalet tecrübeleridir. Bu bireylere adaletli fiili gerçekleştirilmede hem meşruiyet hem de motivasyon sağlar. Toplumsal adalet, kişi adalet ve adaletsizlik ikilemiyle karşı karşıya kaldığında kişinin kolayca adalet alternatifini seçmesinde görünmez yapıcı bir güç sağlar. Toplumsal ilişkiler genellikle adalet ve hakkaniyet üzerine dayandığından kişi iradesinin seçimde adaleti seçmesi psikolojik ve sosyal olarak zor olmaz. Hatta adalet belli bir boyut ve kaliteye ulaşması durumunda bireylerin adaletsiz davranış ve fiilleri sosyal çevre tarafından yadırganır. Bunun anlamı sosyal baskının kişiyi eylemlerinde âdil olmaya zorlamasıdır.

Bunu Nursî Sahabe bağlamında çok güçlü ifadelerle vurgular. Nursî bu psiko-sosyal gerçekliği basit ve sıradan bir olguyla temellendirir: mevsimine göre revaç kazanan metalar örneği. Ona göre her mevsimde çarşıda-pazarda belli ürünler revaç bulur ve herkes tarafından talep edilir. Nursi tarihsel-toplumsal hayatta da benzer bir eğilimin söz konusu olduğunu söyler: her asırda bazı şeyler revaç bulur ve herkes tarafından sahip olunmak istenir. Nursi buna örnek olarak modern zamanlarda politika, ekonomik refah ve felsefi konuları zikreder. Bunlar toplumsal hayatta zihinleri meşgul eden ve dikkatleri çeken üzerine çeken konulardır. Nursî'ye göre benzer bir durum 'Selefi Sâlihîn' asırlarında da söz konusu idi. Ancak o asırlarda tarihsel-toplumsal hayatta mergup ve cazip olan şeyler maddi-felsefi-siyasi konular değil, Cenab-ı Hakk'ın arzularını öğrenmek ve rızasını kazanmaya çalışmaktı. Bu amaçla ilk Müslüman nesiller Allah'ın bizlerden istediği şeyleri anlayabilmek için bütün güçleriyle Kur'an ve Sünnet'i anlamaya çalıştılar. Bunu zihinlerini, kalplerini, ruhlarını seferber ederek yaptılar. Bu nedenle, o asırlarda tüm toplumsal ilişki, iletişim ve eylemlerin odağında İlahî rızanın nasıl kazanılacağı meselesi vardı. Bu ortamda kabiliyeti olan her bireyin kalbi ve fitratı, şuursuz olarak her şeyden bir 'ders-i mârifet' alıyordu. Toplumsal hayat bir üniversite kürsüsü gibi bireylere sürekli ders veriyordu.

Doğal olarak bu toplumsal ortamda yetişen bireyler çoğunlukla hakikate âşık, doğruluk ve dürüstlüğe müştak, adâlete talip olacaklardır. Çünkü o ortamda yalancının çirkinliği bütün çıplaklığı; doğruluk, dürüstlük ve adaletli olmanın güzelliği de bütün cazibesıyla insanlara görünmüştü. Yalancılıkla dürüstlük arasındaki mesafe kapatılmayacak boyuta ulaşmıştı. Aynı şekilde hayatının tüm evrelerinde eylemleri ile yalancılık, haksızlık ve adaletsizliğin temsilcileri ile adalet ve dürüstlüğün temsilcileri kesin hatlarıyla birbirinden ayırılmıştı.

Yüksek hissiyata sahip ve ahlakın yüce ilkelerine hayran olan bireylerin bu sosyo-politik ve kültürel ortamda kendi iradeleri ile ahlaksızlık ve anlamsızlığın temsilcilerini takdir ve taklit etmeleri ve onları model almaları düşünülemez. Elbette herkes olumlu neticeleri hayatın her alanında binlerce defa hissedilmiş ve yaşanmış adaletli ve faziletli rol modellerini takdir ve tercih edecekti (Nursi, 2007: 443).

Nursî'ye göre daha sonra gelen asırlarda İlahi rızayı arama, dürüst olma ve adaletli davranma gibi yüksek hasletlerin yerini dünyevi amaçlar almış ve dürüstlükle yalan arasındaki mesafe, siyasi propaganda ile giderek ortadan kalkmış hatta zamanla yalan daha cazip gösterilmeye başlanmıştır. Bu ortamda bireyler ister istemez model olarak fiziki olarak güçlü olanları, ekonomik olarak başarılı olanları ve politik olarak da etkili olanları takdir ve taklit edecek; dolayısıyla eylemlerinde haklı-haksız, adaletli-adaletsiz ikileminde kaldığında haksızlığı ve adaletsizliği tercih edecektir (Nursi, 2007: 443vd).

Sonuç olarak bireylere adaletli davranışın daha cazip gelmesinin biri negatif diğeri pozitif iki unsuru vardır. Negatif unsur, toplumsal yapıda haksızlık ve adaletsizliğin olumsuz sonuçlarının bireyler tarafından derinliğine maddeten hissedilmesi ve bireylerin bu tip davranışlardan nefret eder duruma gelmesidir. Pozitif unsur ise âdil rol modellerinin bireyler tarafından takdir edilmesi ve örnek alınmasıdır. Yukarıda incelendiği gibi Nursi bu ilişkileri Sahabe örneğinden hareketle temellendirir. Biz şimdi uzmanlaşmanın yaygınlaştığı ve derinleştiği modern Müslüman toplumda âdil bireylerin yetiştirilmesinin imkanını araştıralım.

Adaletli Davranmayı Belirleyen Unsurlar

Âdil bireylerin yetiştirilmesi için gerekli toplumsal kurumların: a-gelişmiş bir dil ve kavram birikimi, b-hikmetli bilgi (hikmetli dinî-felsefî düşünce, sınıf ve mezhep baskısından bağımsız doğa ve beşeri bilimler), c-güçlü aile yapısı, d-sağlıklı eğitim sistemi, e-özgür edebiyat ve sanat ve f-adaletli hukuk sistemi gibi kurumlar olduğu söylenebilir.

Weberyen anlamda değer alanlarının birbirinden koptuğu ve her alt sistemin se-külerleşerek kendi mantığına göre işlemeye başladığı modern kapitalist toplumun, bireyleri âdil davranmaya motive edecek boyutta enerji ve kapasiteden mahrum olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü ilgili toplumsal yapılarda bilim, felsefî-dinî düşünce, sanat, edebiyat bir taraftan ticarileşirken, diğer taraftan devletin ya da belli bir sınıfsal-mezhepsel azınlığın ideolojisi tarafından baskı altına alınarak fonksiyon-larını icra edemez pozisyona düşürülmüştür. Bu nedenle bu tip toplumlarda adalet sürekli erozyona uğramakta, deforme olmakta ve bireyi adaletli fiil üretme konusunda özendirerek ve motive edecek enerji ve güçten mahrum olmaktadır. Burada biz de modernleşmeyle birlikte (kentleşme, bilimselleşme, sivilleşme, demokratikleşme anlamında) toplumsal adalet birikiminin üretici ve besleyici kurumları olan dinî-fel-sefî düşünce, aile, sanat, edebiyat ve sivil toplumun henüz para ya da bürokrasinin ezici baskısı altında kolonize olmadığı toplumumuzu dikkate alacağız. Doğal olarak burada Müslüman toplumların da toplumsal adalet birikimi konusunda gerçekten tatmin edici noktada oldukları izlenimi vermekten de kaçınmak durumundayız. Belki bunun potansiyelinin Müslüman toplumlarda henüz mevcut olduğu, iyileştirmelerle aktifleştirilebileceği ve bu yolla toplumsal adalet birikiminin yavaş yavaş artırılabilceği, dolayısıyla bireyleri âdil davranmaya motive edecek toplumsal ortamı üretebileceğimiz umudunu taşıyabiliriz.

Gelişmiş Dil ve Kavram Birikimi

Ünlü dil felsefecisi Wittgenstein kişinin dünyasının sınırlarını kişinin sahip olduğu dilin belirlediğini söyler. ‘Dil sınırlarım dünya sınırlarımdır’ der. Hatta daha ileri giderek o, ‘dil’e Kant’ın metafizik saf pratik aklının fonksiyonlarını yükler. Bilindiği gibi Kant’a göre insanlar ahlakî ilkeleri, doğal hukuku, adalet ve özgürlüğü tüm beşeri kaba hayvansal duyguların etkisinden sıyrılmış pratik saf akıllarıyla keşfederdi, Wittgenstein’e göre ise bunları ‘dil oyunları’ yoluyla keşfederler (Habermas, 1968: 117 vd).

Gerçekten sağlıklı düşüncenin, sanatın, inancın kaynağı dil ve kişinin sahip bulunduğu kavram birikimidir.

Nursi de Wittgenstein gibi kavramla düşünce arasında yakın bir ilişki olduğundan söz eder. O, erken dönem eserlerinden olan *Muhakemat* adlı kitabında ‘*Unsur-u Belağat*’ başlığı altında Nursi, ‘dil’in psikolojik, sosyal, millî ve evrensel özelliklerini inceler. Ona göre düşünce ve hislerin doğal mecrası ‘mana’dır. Mana ise mantık ilkeleriyle test edilerek güçlenir. Çünkü mantık kâinatındaki gerçeklikle ilgilidir. Gerçeklik ise mahiyetlere mündemiçtir. Bilim disiplinlerinin görevi mahiyetleri keşf edip tanımlamaktır. Mahiyetler kâinatın mükemmel nizamının bir sonucudur. Kâinatın nizamında ise özünde mükemmellik ve güzellik vardır. Bu mükemmellik ve güzelliğin ifadesi ise dil ile olur (Nursi, 1327: 78).

Nursi’ye göre iyi bir dil, bilgi kaplarında kaynatılan, anlama süzgeciyle süzülen, hikmet fışıklarında bekletilen ve zarif hizmetçiler tarafından düşünceye servis edilen bir meşrubat gibidir (Nursi, 1327: 82).

Dikkat edileceği gibi Nursi, dil ile anlamlar, mantık sistemi, gerçeklikler, mahiyetler, kâinatın nizamındaki mükemmellik ve güzellik arasında derin ilişkiler olduğuna dikkat çeker. Ona göre bunlar arasındaki ilişkiyi anlayabilmek ve kamu alanında ifade edebilmek için ise mantığın tüm inceliklerini kavrayacak kapasitede bir dil, aynı şekilde mahiyetlere derinliğine nüfuz edecek bir bilgi (doğa, beşeri bilimler ve metafizik bilimler), kâinatın düzen ve ahengi keşfedip hayran olacak bir his dünyası ve bunları kavramlara dökecek bir edebiyat geleneğinin varlığı gereklidir.

Bu teorik ve felsefi gerçeklikten pratik gerçekliğe döndüğümüzde burada şu soruyu sormamız gerekir: Türk dili mevcut haliyle âdil birey yetiştirme kapasitesine hangi ölçüde sahiptir? Bu sorunun cevabı maalesef negatiftir. Hatırlanacağı gibi Türk dili uzun tarihinde üç ciddi darbe ile yüz yüze kalmıştır. Birincisi, Türklerin Müslüman olmasından sonra dilinin dinî-felsefî alanda Arapçanın, edebî alanda da Farsçanın ağır

baskısı altında kalmasıdır. Dil felsefesi alanında Türkler çok etkili kitaplar yazmasına rağmen bunların hemen hepsi Arapça dilinde yazılmıştır. Buna tüm İslam dünyasında temel belağat kitabı olarak okutulan ünlü Türk âlimi Taftazani'nin *Muhtasarul-Meânî* kitabını örnek olarak verebiliriz (Taftazânî, 1309). Taftazânî, her kitabını olduğu gibi bu kitabını da Arapça dilinde yazmış ve bunun Türkçeye tercümesi ancak yakın zamanlarda olabilmıştır. Ülkemizde dil felsefesine olan talebin çoktan bitmiş olmasından, ilgili kitabın Türkçeye tercümesi de neredeyse hiçbir heyecan uyandırmamıştır.

Şaşırtıcı gelebilir ama Taftazani'nin ilgili eseri Süleymanlılar olarak bilinen cemaatin müesseselerinde Arapça olarak hala ders kitabı olarak okutulmaktadır. Bu çaba, geleneğin devamı için alkışlanacak bir çabadır. Ancak buradaki problem okutulan kitabın ve elde edilen bilginin 'Tekamül'ü bitirmenin bir şartı olmanın dışında sosyal, bilişsel ve felsefi hiçbir verimli katkıya sahip olmamasıdır. Şimdilerde bu alanda yapılması gereken şey ilgili müesseselerde binlerce hoca ve öğrencinin yoğun emek harcadığı 'Beyan-Bedî-Belağat' gibi konuların sıradan bir 'ritüel' ve prosedür olmaktan çıkartılıp sosyalleştirilmesi ve toplumsal bilgi birikimine katılmasının sağlanmasıdır. İkincisi ise iyi Arapça formasyonu olan dilci doktora öğrencilerinin Batı'daki dil felsefelerini de öğrenip içselleştirerek geleneğimizdeki birikimi aktifleştirmeleri ve pratikte kullanılabilir hale getirmeleridir. Yani araştırmacıların yeni bir dil felsefesi ve 'kelam'ı üretmeleridir.

Türk diline ikinci önemli darbe alfabe devrimiyle vurulmuştur. Bu devrimle yazılı kavram birikimi neredeyse sıfırlanmış, günlük pratik ve bilim sadece 'şifahî kaynaklardan yararlanılarak üretilmeye çalışılmıştır. Doğal olarak yazılı kavram birikiminin toptan ateşe verilmesiyle eşyanın mahiyetine nüfuz, kainatın mükemmel nizamını keşf ve bu estetik ve güzellikleri edebi bir dille ifade mümkün olmaktan çıkmıştır. Bu alandaki istisnalardan bir kaç Elmalı Hamdi Efendi, Mehmet Vehbi ve Said Nursi gibi geleneğin büyük otoritelerinin eserlerini Türkçe yazmış olmalarıdır. Bu alanda da en büyük sıkıntı yeni nesillerin öz Türkçe furyası nedeniyle ilgili eserleri anlayacak dil formasyonundan mahrum bırakılmalarıdır.

Türk diline üçüncü darbe ise 'öztürkçe' furyasından gelmiştir. Fabrikasyon kavramların toplumsal bilgi, tecrübe ve düşünce bağlantısı olmayacağından bu furya ile doğal olarak Türk dili adeta 'dil' fonksiyonunu göremez bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Soysuz, hayatsız ve özsüz türedi kavramlar dinî, felsefî, tasavvufî çağrışım ve içeriklerden mahrum olduğundan hem düşünceyi hem de inancı sığlaştırmıştır.

Hülasa olarak Türk dilini yeniden anlam, değer, bilgi ve sanat üretici bir duruma getirmek için çok saba ve enerji sarf etmemiz gerekmektedir.

Bilgi Birikimi: Felsefi-Dinî Düşünce

Doğa bilimleri ve teknolojinin önemli olduğunun bilincinde olmakla birlikte burada yer sınırı nedeniyle onları başka bir çalışmaya bırakıp burada bilgi birikiminin bir alt ünitesi olan felsefi-dinî düşünce birikiminin kısaca üzerinde duracağım. Bilindiği gibi felsefi-dinî düşüncenin taşıyıcı kadrosu filozoflar, entelektüeller ve âlimlerdir. Bunların uzak geçmişten günümüze ürettiği felsefi-dinî düşünce, felsefi-dinî düşünce birikimini oluşturur. Bu, binlerce yılda binlerce düşünürün ve âlimin ortaya koyduğu zihinsel çabanın birikimidir. Felsefi-dinî düşünce birikimi kesintiye uğramadan nesilden nesile intikal ederek günümüze kadar ulaşabilme şansına kavuşmuşsa bu, toplumun ihtiyaç duyduğu 'anlam' üretimini, farklı kesimler arasında sosyal bütünleşmeyi ve fertlerin adaletli davranması için gerekli düşünce ve inanç ortamını sağlar. Felsefi-dinî düşünce birikimi savaşlar, uzun süren büyük ekonomik bunalımlar, toplumun geçmişini silen kültür ve dil devrimleri, toplumun başka bir uygarlığa geçmeye zorlanması gibi yıkıcı nedenlerden dolayı deforme edilip etkisizleştirilebilir.

Felsefi-dinî düşüncenin taşıyıcı kadrosu aynı zamanda inanç, düşünce ve ahlaki önderliği de üstlenirler. Bunlar aklın temsilcileridir. Bunların görevleri toplum fertlerine doğruyu-yanlışı göstererek onlara kılavuzluk yapmaktır. Doğal olarak bunların toplum nezdinde etkili ve ikna edici olabilmelerinin en önemli şartı bunların 'güvenilir' olmalarıdır. Güvenilir olmalarının en açık ve uygulanabilir kriteri de bunların ideolojik, sınıfsal, kavimsel, ekonomik ve politik açılardan gizli ajandalara sahip olmamalarıdır. Bu alanlarda bunlar, topluma, onların duygularını, inançlarını ve heyecanlarını manipüle edip sömürmeyeceği konusunda çok samimi ve net bir görüntü vermeleri gerekir.

Düşünce ve ahlaki önderliğin ikinci görevi değer ve anlam üreterek, insanların içinde yaşadıkları evrenin anlamlı ve değerli olduğu inanç ve düşüncesine ulaşmalarına imkân sağlamaktır. Ürettikleri değer ve anlamla felsefi-dinî düşünce özellikle adaletli davranmanın çeşitli açılardan ne kadar önemli bir insanî sorumluluk olduğu konusunda bireyleri ikna ederler. Felsefi-dinî düşünce, sınıf, kast, ırk ve mezhep baskısından arınmış olması durumunda bir taraftan toplumsal adalet birikiminin önemi, meşruiyeti ve toplumun geleceği için değerini vurgulayan yeni ve kapsayıcı düşünceler üretirken diğer taraftan bireyleri toplumsal adalet birikiminden yararlanma ve ondan beslenme yönünde ikna edici görev icra eder. Aynı zamanda bireylerin önlerine çıkan alternatif seçimlerde muhtemel seçimlerinin geçmiş, şimdi ve gelecek için ne ifade ettiğini yeniden yorumlama konusunda bireylere hazır reçeteler üretirler. Bireylerin adaletli eylemlerini yeniden yorum ve tefsire tabi tutup, eleştirip, hikmet kriteriyle test edip toplumsal adalet birikime katmalarını sağlarlar. Adalet olgusunun

zaman, mekân ve ortama göre değişen bir olgu olmasından yaşanan zamanda nelerin adalet nelerin adaletsizlik olabileceğini sürekli araştırarak fertlere kılavuzluk görevini yerine getirirler. Adalet ilkesinin özünü korumada dinî düşünce, yeni ortaya çıkan olguların adaletli olup olmadığına karar verme konusunda da felsefi düşünce duyarlı ve aktif olur. Burada doğal olarak felsefi-dinî düşünce çelişkisi ve düşmanlığı değil, tersine bunların dayanışması ve yardımlaşması söz konusu olmalıdır.

Toplumumuzda dil ve kültür devrimi ve bunun otoriter bürokratik yapı tarafından sıkı şekilde denetlenmesi sürecinde felsefi düşünce, dinî düşünceden kopartılıp on dokuzuncu yüzyıl seküler kaba pozitivizminin tekeline teslim edilmiştir. Bunun sonucu ise bir taraftan felsefi düşüncenin dinî düşüncenin üzerindeki rasyonelleştirici (pratik rasyonellik) etkisini kaybetmesi, diğer taraftan kendi öz kaynağından mahrum olmasıdır. Sonuçta felsefi düşünce toplumsal ve dinî meşruiyetini kaybederek içine doğru büzölmüş, içeriksiz ve anlamsız bir disipline dönmüştür. Otoriter bürokratik cahil yapı dinî düşüncenin temsilcisi ve taşıyıcısı olan ulema sınıfını kendisine muhalif olarak görerek, acımasız ve akılsızca tüm kurumlarıyla birlikte tasfiye etmiştir. Aslında tasfiye ettiği sadece ulema sınıfı olmamış, aynı zamanda en az bin yıldır yüz binlerce âlimin biriktirdiği felsefi-dinî düşünce de olmuştur. Bir bürokratik irade ile toplumumuzun 'Hayat Evreni' sele verilmiştir. Şaşırtıcı bir şekilde büyük Alman filozofu Husserl doğa bilimlerinin gelişmesini bile 'Hayat Evreni'nin sağlıklı olmasına bağlar (Husserl, 1965). O kadar üniversiteye ve hocaya rağmen doğa bilimlerinin bile arzu edilen düzeyde gelişmemesinin altında 'Hayat Evreni'mizin dinamitlenmesi yatmış olmasın!

Dinî düşüncüyü politik, ekonomik, ideolojik, kavmî, hatta manevi mülahazaların baskısından arındırmak, toplum fertlerine güvenilir bir ufuk göstermek için hayatını adayan Nursi'nin çabası, son zamanlarda yaşanan 'iktidar' hırsı ve beraberinde getirdiği sosyal-toplumsal felaketlerle çok ciddi yara almıştır. Bu 'iktidarperestler' akıl almaz eylemleriyle sadece kendilerini toplum dışına itmemiş aynı zamanda toplumun samimi ahlakî ve dinî önderlerine olan güvenlerini de önemli ölçüde sarsmıştır. Bunun anlamı ise âdil insanın yetişme ortamı yeniden tahrip edilmiştir.

Felsefi-dinî düşünce birikiminden (en azından şimdilik) umudumuzu kesince, âdil birey üretme kurumlarından 'aile' kurumumuzun mevcut haliyle âdil birey üretme kapasitesini inceleyelim.

Güçlü Aile Yapısı: Sosyalleştirici Anne

Âdil insanın yetişmesini mümkün kılacak sosyo-kültürel ortamı üreten unsurlardan

bir diğerkurum da güçlü aile kurumudur. Çocukların sosyalleşmesi ve başkalarını da kendisi gibi görüp iletişim kurabilmesi ailenin, özellikle annenin fonksiyonudur. Çocukların günlük hayatında adaletli davranabilmeleri öncelikli olarak annenin vereceği eğitime bağlıdır.

Çocukların davranışlarında adaletli olmasını sağlayan biri dolaylı ve ikisi doğrudan olmak üzere üç önemli faktör vardır. Dolaylı faktör şüphesiz toplumsal adalet birikiminin hacmi ve kalitesidir. Doğrudan olanlar ise biri aile, diğeri öğretmenlerdir. Aile (özellikle anne) çocukların sosyalleşmesi ve başkalarıyla iletişim kurabilmesini sağlamada hayati bir role sahiptir. Gerçekten anne, çocukların maddi ve manevi yetiştirilmesi ve korunması konusunda neredeyse sınırsız bir enerji, ilgi düzeyi ve şefkatle donatılmıştır. Bu bitmez tükenmez ilgi ve şefkati sınırsız kere deneyimleyen çocuk anneye bütünleşmekte, ona tüm duygularını açmakta, ondan gelen hemen her şeyi sorgusuz kabul edip içselleştirmektedir. Adalet, insanın kaba hayvansal duygularının baştan çıkarıcı etkisinden arınıp kendi saf fitratına kulak vermekle gerçekleştirilebildiğine göre ve çocuğun saf fitratına dokunabilme şansına sahip olan da anne olduğuna göre adaletli davranmayı çocuğa öğretecek de anne olmalıdır. Anneye çocuğun saf fitratına dokunabilme imkân ve fırsatı veren ise annenin karşılıksız şefkati ve bu şefkatin tezahürü olan sınırsız ilgisidir. Bu karşılıksız şefkat ve bitimsiz ilginin karşılığını çocuk annesine saf fitratını açarak gösterir. Bu süreçte anne çocuğunun sürekli yeniden yapılanan kişiliğini adaletli davranacak şekilde yapılandırabilir. Nursi bu olguyu kendi kişisel hayatında yaşadığı tecrübelerden hareket ederek yansıtır:

“Evet, insanın en birinci ustası ve tesirli muallimi, onun validesidir. Bu münasebetle, ben kendi şahsımda kat’î ve daima hissettiğim bu mânâyı beyan ediyorum:

Ben bu seksen sene ömrümde, seksen bin zatlardan ders aldığım halde, kasem ediyorum ki, en esaslı ve sarsılmaz ve her vakit bana dersini tazeler gibi, merhum validemden aldığım telkinât ve mânevî derslerdir ki, o dersler fitratımda, adeta maddî vücudumda çekirdekler hükmünde yerleşmiş. Sair derslerimin o çekirdekler üzerine bina edildiğini aynen görüyorum. Demek, bir yaşımdaki fitratıma ve ruhuma merhum validemin ders ve telkinâtını, şimdi bu seksen yaşımdaki gördüğüm büyük hakikatler içinde birer çekirdek-i esasiye müşahede ediyorum.

Ezcümle: Meslek ve meşrebimin dört esasından en mühimi olan şefkat etmek ve Risale-i Nur’un da en büyük hakikati olan acımak ve merhamet etmeyi, o validemin şefkatli fiil ve halinden ve o mânevî derslerinden aldığımı yakînen görüyorum.” (Nursi, 2007: 463)

Nursi'nin bu şahsi hayatında yaşadığı tecrübelerden çıkartılacak en önemli sonuç diğer şeylere şefkat etmenin ve karar ve eylemlerinde adaletli olmanın çocuğa öğretilebilir olduğu gerçeğidir. Bu bilincin annelere kazandırılması gerekir. Anne, çocuğunu sosyalleştirme sürecinde çocuğuna adaletli olma bilincini kazandırmasının kendisinin en önemli görevlerinden biri olduğunu kabul etmelidir.

Maalesef modern hayatın dayatmaları çocuğu anneden alarak profesyonel yetiştiricilerin eline emanet etmektedir. Modern hayatta çocuk annenin sınırsız ilgi ve karşılıksız şefkatinin sağladığı bir ilahî ortamda değil ücretli uzmanların sınırlı ilgisi ve kiralanmış mekanik duygusunun belirlediği bir ortamda yetişmektedir.

Modern hayatta annenin fonksiyonun çocuklarını sosyalleştirmesi ve adaletli davranabilir tarzda yetiştirmesi işi de çok sınırlanınca geriye eğitim sistemi kalmaktadır. Ancak eğitim sisteminin baş aktörleri olan öğretmenlerin gündeminde de adaletli nesil yetiştirme tasarımı bulunmamaktadır. Velilerin talebi çocuklarının genellikle iyi bir yabancı dil öğrenmesi ve iyi bir lise ve üniversiteye geçebilmesi için gerekli sınavları başarıyla vermesidir.

Sonuç olarak gerek kapitalizmin belirlediği modern hayat, gerekse Müslüman toplumların içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal şartlar âdil birey yetiştirecek sosyo-kültürel ortamdandır mahrumdurlar.

Sonuç

Çalışmada ulaştığımız sonuçları şöyle özetlememiz mümkündür:

1-Âdil insanın yetişmesi toplumsal ve bireysel 'adalet birikimi' ile yakından ilgilidir. Toplumda adaletin bir norma dönüşmesi adaletsizliğin tüm olumsuz etkisinin toplumun fertleri tarafından maddeten hissedilmesi ile olur.

2-Âdil rol modelleriyle zalim ve haksızlığı davranış haline getiren aktörlerin toplumda net olarak birbirinden ayrılması ve farklarının şüpheye mahal vermeyecek derecede ortaya çıkması gerekir. Böyle bir ortamda âdil rol modelleri adaletli davranışlarıyla bireylere örnek olurlar.

3-Âdil rol modellerinin kalite ve sayısının artması toplumun adalet birikimini genişletecek ve bireylerin adaletli davranmaları için uygun bir ortam oluşturacaktır.

4-Adalet birikiminin genişlemesi ve bunun bireylere adaletli davranmak için motive edici bir mekanizmaya dönüşmesi bazı kurumların sağlıklı işlemesine bağlıdır. Bunlar: a-dilin gelişmişliği ve toplum ve bireylerin sahip olduğu kavram birikimi

b- doğa, beşeri ve ilahî bilimler birikimi, c-aile değerlerinin güçlü ve sağlam olması ve d-eğitim sisteminin adaletli davranan nesiller yetiştirme önceliğine sahip olması gibi unsurlardır.

5-Türk dili gerek uzak gerekse yakın tarihte bazı deforme edici etki ve darbelerin etkisi altında kalmıştır. Uzak tarihte Türk dili dinî-felsefî alanda Arapça dilinin, edebî alanda Farsça dilinin ağır baskısı altına kalmıştır. Büyük Türk âlimleri dil felsefesi ile ilgili eserlerini bile Arapça yazmışlardır. Bu eserler çok geç Türkçeye tercüme edilebilmiştir. İkinci olarak Türk dili alfabe değişimi gibi en büyük bunalımını yaşamak durumunda kalmıştır. Bu değişimle yazılı bilgi birikimi tümüyle ateşe verilmiş, Türk dili mecahsız bırakılmıştır. Üçüncü olarak ise 'öztürkçe' furyası ile felsefî-dinî-tasavvufî-edebî derinliği ve çağrışımı olan kavramlar zorla atılarak yerine bunlardan mahrum soysuz ve içeriksiz kavramlar ikame edilmiştir. Neredeyse Türk dili fonksiyonunu icra edemez duruma düşürülmek istenmiştir.

6-Bir taraftan alfabe değişimi ile yazılı birikim ateşe verilirken diğer taraftan felsefî-dinî-tasavvufî düşüncenin üretici ve taşıyıcı kadrosu olan ulema sınıfı da kamu alanından uzaklaştırılıp tasfiye edilmiş ve böylece felsefî-dinî-tasavvufî düşünce birikimi da büyük ölçüde parçalanmış ve kırılma yaşanmıştır. İlgili birikimin etkisizleştirilmesi felsefî-dinî-tasavvufî düşünce üretimini sıfıra yaklaştırmıştır. Bunun olumsuz etkisi hala devam etmekte bu alanlarda bilgi üretimi arzu edilen düzeyin çok altında gerçekleşmektedir.

7-Yeni nesillerin sosyalleşmesi ve adaletli davranabilir olarak yetiştirilmesi görevini yüklenen annenin fonksiyonu modern hayat tarafından çarpıtılmış ve anne ilgili görevlerini yapamaz duruma düşürülmüştür. 'Vahşi' şartlarda erkek gibi çalışmaya zorlanan anne çocuğunun yetiştirilmesi görevini profesyonel kreş ve anaokulu öğretmenlerine terk etmek zorunda kalmıştır. Sınırlı ve dağılmış ilgi ve 'mekanik' şefkatle öğretmenlerin anne gibi çocuğun fitratına dokunmaları mümkün değildir. Öte yandan öğretmenlerde çocukların adaletli davranmalarını önceleyen bir tasarı da söz konusu olmadığından âdil insan yetiştirme işi mümkün olmamaktadır.

Kaynaklar

ARİSTOTLE's Nicomachean Ethics, trans. by Robert C. Bartlett-Susan D. Collins, The University of Chicago Press, 2011.

DURKHEİM, Emile (1984), The division of Labour in society, (Fransızcadan İng. çeviren: W.D.Halls), The Macmillan Press LTD.

HABERMAS, Jürgen (1968), *On the Logic of Social Sciences*, tr: Shierry Weber Nicholsen ve Jerry A. Stark, The MIT Press Cambridge, Massachusetts.

HABERMAS, Jürgen (1984), *The Theory of Communicative Action*, Cilt:I, tr: Thomas Mc Carthy, Beacon Press, Boston.

HABERMAS, Jürgen (1987), *The Theory of Communicative Action*, Cilt:II, tr: Thomas Mac Carthy, Beacon Press, Boston.

HABERMAS, Jürgen (2007), *Moral Consciousness and Communicative Action*, (Almanca'dan İng ter: Christian Lenhardt ve Shierry Weber Nicholsen), Polity Press, Cambridge, UK.

Husserl Edmund, (1965) *Phenomonel ogy and The Crisis of Philosophy*, tr. Quentin Lauer, Harper Torchbooks, New-York.

İBN-İ Miskeveyh (1939), *Tehzibü'l Ahlak ve Tahirü'l-A'rak*, tahkik eden İbn-i Hatip

KANT, Immanuel, (1991), *The Methaphysics of Morale*, tr. Mary Gregor, Cambridge University Press.

KANT, Immanuel, (1997), *Groundwork of Metaphysics of Morals*, Cambridge Text in the history of philosophy, tr. Mary Gregor, Cambridge University Press.

KATZNER, I. Louis, 'The Original Position and the Veil of Ignorance', John Rawls' Theory of Social-Justice, ed. H. Gene Blocker-Elizabeth H. Smith, OHIO University Press.

LUKACS Jeorg (1923), *History Class Consciousness*, Merlin Press.

NURSİ B. Said (2007), *Sözler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul.

NURSİ B. Said (1327), *Muhakemat*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul.

RAWLS, John, (1999), *A The Theory of Justice*, Harvard University Press.

SANDEL Michael J. (1998), *Liberalism and The Limits of Justice*, Cambridge University Press.

SCHUTZ Alferd, (2011), *Collected Papers V, Phenomenology and the Social Sciences*, Ed: Lester Embree, Springer.

Schutz Alfred ve Thomas (1974), *The Structure of Life-World*, Northwestern University Press.

SHERRATT, Yvonne (2002), *Adorno's Positive Dialectic*, Cambridge.

SIEBERT, Rudolf J. (1985), *The Critical Theory of Religion*, The Frankfurt School, Mouton, New York-Amsterdam.

TAFTAZANÎ (1309), *Muhtasaru'l-Meanî*, Abdullah Efendi Kırımî Matbaası, İstanbul.

WEBER Max (2005), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, tr. Talcott Parsons, Routledge, London.

REMEDIAL HUMANITARIAN MESSAGE IN BEDIUZZAMAN SAID NURSI'S RISALE-I NUR TO REDRESS CONTEMPORARY SOCIO-POLITICAL CRISIS IN THE MUSLIM WORLD

Dr. Sheikh Jameil ALI

Islamic University of Science and Technology, Department of Islamic Studies,
sheikh.jameil@gmail.com, DOI: 10.31120/katre.2018.52

Abstract

Bediuzzaman Said Nursi's thought was greatly evolved and mature when he started writing *Risale-i Nur*. As the Turkey was undergoing transformation, Said Nursi had encountered many challenges in his endeavor to resuscitate its Islamic socio-political structure. Throughout his life, which is divided as old and new Nursi, he attempted for many options and even opted for practical solutions in his struggle from Van to Istanbul and to Damascus and back, to resurrect the society on religious lines. Finally realizing failure and losses incurred by misadventures, he isolated himself in the remote areas engrossed and concentrated on the study of Qur'ân came out with a solution in the form of *Risale-i Nur*. *Risale-i Nur* which is an embodiment of esoteric and exoteric all encompassing approach and solution to human problems and sufferings. Dedicating his whole life's work to the avowed aim of fostering renewal of belief and abhorred the dubious art of politicking that is buttressed by religion or exploitation of religion for political ends. Muslim world which is passing through worst kind of crisis in the history is in need of panacea which indeed can be found in the teachings and experiences of Bediuzzaman Said Nursi. The present paper will try to focus on the teachings of Bediuzzaman Said Nursi especially his *Risale-i Nur* to address the contemporary socio-political crisis.

Key Words: Politics, Islamic Unity, Positive Action, Jihad, *Risale-i Nur*, Revival

İslam Alemindeki Mevcut Sosyo-politik Buhranı Çözmek için Said Nursi'nin Risale-i Nur'da Verdiği İyileştirici İnsancıl Mesaj

Öz

Bediüzzaman Said Nursi Risale-i Nur'u yazmaya başladığında fikri oldukça gelişmiş ve olgundu. Türkiye bir inkılaptan geçerken Said Nursi, İslami sosyo-politik yapıyı canlandırmak için çabalarında pek çok sıkıntılarla karşılaştı. Eski ve Yeni Said diye ikiye bölünen hayatı boyunca pek çok seçenekleri denedi ve hatta toplumu dini manada hayatlandırmak için Van'dan İstanbul'a ve Şam'dan geri dönerken ki mücadelesinde uygulamalı çözümler denedi. Nihayet talih-sizlikler sebebiyle başarısızlık ve kayıplarını anlayıp uzak mekanlarda inzivaya çekilerek Kur'an'ın tetkikiyle meşgul olup Risale-i Nur şeklinde bir çözümle meydana çıktı. Risale-i Nur hususi ve umumi şumullü bir yaklaşıma sahip olup beşerin sorunları ve sıkıntılarına çözümdür. Hayatını imanın tecdidine adanmış ve dinle desteklenen siyasetin şüpheli yöntemlerinden veya siyasi emeller için dinin istismarından içtinap etmiştir. Tarihin en kötü buhranından geçmekte olan İslam alemi ihtiyaç duyduğu her derde devayı Bediüzzaman Said Nursi'nin derslerinde ve tecrübelerinde bulabilir. Bu makale Bediüzzaman Said Nursi'nin özellikle Risale-i Nur'da mevcut sosyo-politik buhrana hitap eden derslerini inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, İttihad-ı İslam, Müsbet Hareket, Risale-i Nur, Tecdid

Introduction:

In the development of Islamic thought Badiuzzaman Said Nursi occupies a special place in the Islamic world generally and specifically in the modern Turkey. He led movement for the revival of Islamic belief and faith, and displayed a rare combination of integrity, dedication and clarity of thought. Unlike other religious leaders he sought to reverse the decline of Muslim world not through political struggle or the establishment of the Islamic state or other means, but through the revitalization of faith or belief (Iman). The main focus of his mission was the re-establishment of faith among masses. He emerged as one of the leading Alim, religious scholar of the highest standing who had wide knowledge of modern science and many areas of modern life and learning, to say that he stands like a colossus above twentieth century Muslim scholarship in Turkey is no overstatement. He is regarded as the *Mujadid* and is deemed to be the savior of Islam in Turkey, and the most proficient Turkish Muslim theologian and exegete in the modern era who interpreted the tenets of the Qur'an in

accordance with the understanding and demands of the day. Throughout his life he endeavored to defend the Islamic faith and respond the menacing challenges Muslim world was facing. He fought for the defense of Islam and the Ottoman Khilafah in the battle field. He fought also with his pen, producing many works, writings too for newspapers and journals. He gave sermons and speeches and addressed gatherings large and small. Although not a work of exegesis in the technical sense of the word, his magnum opus, the *Risale-i Nur*, is for all intents and purposes a commentary on the Qur'an. *Risale-i Nur* is his main contribution which he left for posterity, to reorient believers towards their Creator and instill in them a Qur'anic worldview which would also render them capable of coping with the intellectual and ethical challenges of the rapid secularization and Westernization that took place in Turkey following the founding of Republic in 1923. *Risale-i Nur* continues to satiate the thirst of many for belief and knowledge in Turkey and outside it.

Formative years and Revivalist Endeavour's of Bediuzzaman Said Nursi

From his earliest youth, Badiuzzaman Said Nursi was possessed with the desire to restore Islam to its rightful position as “master of the science” and fount of knowledge, for it was source of “true” civilization and human progress. To this end he dedicated himself to reform and updating of *madrassah* education in his native eastern Anatolia, and of the disciplines taught therein.¹ It was with the prodigious learning and erudition Said Nursi's popularity and fame was growing, so was his difficulties, he was often expelled from a city after the conclusion of the debate mostly because of the jealousy of the lesser scholars and students of area, but he never stopped revivalist and reformist endeavours. It was in Tillo, where he had gone to confine himself to memories an Arabic Lexicon, the *Qamusu'l- Okyanus* , and later worked among the tribes as conciliator and a man of religion. Said Nursi relates, their, he dreamt of Shaykh 'Abd al-Qadir Jilani who instructed him to go to Mustafa Pasha, the head of the Miran tribe, “and summon him to obedience to the Shari'a : to cause him to stop his acts of lawlessness and to begin praying” , this he did accordingly without any fear and peremptorily conveyed the message. Their by moving on to Mardin, where besides contests of successful scholarly debates with 'Ulam, he came across several personalities who according to his own words, “awakened him politically” and became aware out the wider issues facing the Islamic world. There he studied the works of Namik Kemal (1840- 88) especially 'The Dream'. It is written in the form of an address to the nation by a heavenly representative of 'Freedom' and urges

1 Sukran Vahide, *Badiuzzaman Said Nursi*. p. 56

liberation from despotism, struggle in the way of nation, progress, and the prosperity of the fatherland (vatan). Thus, it was at this time in Mardin that young, Said Nursi first became aware of the struggle for Freedom and Constitutional government which the Young Ottomans had been pursuing since the 1860's. Since then he espoused the ideas of Freedom, constitutional government, and the rule of law throughout his life. He also got acquainted with the ideas of other Islamic thinkers like Sayyid Jamal al-Din al-Afgani and Sanusi leaders in Mardin. He then moved to Bitlis and on the insistence of the Governor, Omer Pasha, he stayed there for two years in his residence. During these two years Said Nursi was able to greatly augment his knowledge of Islamic sciences. He embarked upon the comprehensive study of all the Islamic sciences, with a mature brain, these include such as Logic and Arabic grammar and syntax, as well as the main sciences of Qur'anic exegesis (*taffasir*). He committed to the memory around forty books in two years, including works on theology (kalam), like the *Matali'* and *Mawaqif*, and the work of Hanefi fiqh, *Mirqat*. In Batlis he began to memorise the Qur'an, by reading one or two *juz* each day, he learnt the greater part in this way, but did not complete it. Simultaneously he engaged in the study of 'ilm al-kalam and modern science and it appears that he began to sense the growing need for a fresh exposition and defense of the Qur'anic message in the face of modern materialism. The Governor's residence in Batlis provided a favorable environment to pursue this programme.

Said Nurse's eventful life of eighty-seven years embrace the final decades of Ottomans caliphate and the first 35 years in the life of the Turkish republic, and reflects the fundamental change that have taken place in the twentieth-century Turkey. Indeed Said Nursi himself used to divide his life into the period of the "Old Said" (*eski Said*) and the "New Said" (*yeni Said*), the change coinciding approximately with the institution of the Secular Republic. Said Nursi responded to the modern challenges in a scholarly pattern. Envisaging the growing effects of atheism and materialism in the society, he engaged in the study of 'Ilm Al-Kalam and modern science at an early age of 17 years during 1890/ 1892 in Bitlis and Van under the support and encouragement of Tahir Pasha, then the governor of Van. Thereby, he was able to gain knowledge of the broader problems facing Ottoman society and the wider Muslim world. It was probably at this juncture that he realised for the first time that traditional Muslim theology alone was unable to answer the doubts concerning Islam that has been raised as a result of the growth of materialism, and that a study of modern science was necessary. It appears that he began to sense the growing need for a fresh exposition and defense of the Qur'anic message in the face of modern materialism. Fundamental to his projects for the restructuring of the education was the reintrodu-

ction of the modern physical and mathematical sciences and their combined teaching with the religious sciences, as used to say:

*The religious sciences are the light of the conscience; the sciences of civilization are the light of the intellect. The truth is made manifest through the combining of the two.*²

Following First World war and the Ottoman defeat, Nursi suffered a spiritual crisis, and after a period of inner turmoil, emerged as New Said. The upshot of this inner struggle or quest for “a way to the essence of reality” was that he took the Quran with its message of pure divine unity (*Tawhid*) as his “sole guide,” and attempted to divest himself of the influences of “philosophy” and science. These had “plunged him into materiality” and provided him with no answer to the fundamental questions he had been driven to ask by war, death and the transitoriness of things. However , according to his own account, the pressing social and political questions of the day diverted him, and it was only later that he addressed himself to it seriously.³

Islamic Unity in Nursi’s Thought

Throughout his life, Said Nursi emphasised the need for Islamic unity and to prevent the fragmentation of the Muslim world, following Jamal al-din al-Afghani’s line in this respect. In the Damascus Sermon he said:

‘for the strongest bond of Arabs, Turk, Kurd, Albanian, Circassian and Laz, and their firmest nationhood is nothing other than Islam. The foundations of an array of states are being laid, due to negligence and strife incited with the revival of the partisanship and tribalism of the Age of Ignorance, which died one thousand three hundred years ago[meaning with the establishment of message of Islam by Prophet Muhammad S.W.A.]. We have seen this.’(Damascus Sermon, 83)⁴.

His belief that Islamic brotherhood was key to the whole issue of Islamic resurgence was something that should be seen primarily as a Divine command rather than as a means to political ends (Celik, ‘Nursi and the Ideal of Islamic Unity’, 311-21). He believed that working towards Islamic brotherhood and unity was a religious obligation and one of the most important means of societal change. For Said Nursi, nationalism of any kind was a secular political phenomenon which would break the

2 Badiuzzaman Said Nursi, *Mümâzarat* (Istanbul: Sozler Yayınevi, 1977), p. 72

3 Sukran Vahide, p. 56-57.

4 The Damascus Sermon by Said Nursi, (To Dispel Any Fear, Volkan No: 90, 9 rebiulevel 1327/ 18 Mart 1325/ 31 march 1909) p. 93.

Islamic bonds between Muslims. He supported the idea of pan-Islamic unity, rather than Western notion's of nationalism. He rejected the unqualified adoption of the western ideals for their own sake, without thought for their deleterious impact on Muslim societies. In an answer to the question posed to Said Nursi: "which is more necessary and should be stronger, religious zeal or national zeal?" Nursi replied: "*With us Muslims religion and nationhood are united, although there is a theoretical, apparent and incidental difference between them. Indeed, religion is the life and sprit of the nation. When they are seen as different and separate from each other, religious zeal encompasses both the common people and upper classes, whereas national zeal is felt by one person out of hundred,..*"⁵ He further said: *Religious zeal and Islamic nationhood have completely fused in the Turks and Arabs, and may not now be separated. Islamic zeal is a luminous chain which is most strong and secure and is not born of this world. It is a support that is firm and certain and will not fail. It is an unassailable fortress that cannot be raised.*⁶ In Nursi's understanding, nationhood is akin to a body, the spirit of which is Islam and the intellect of which is the Quran and belief. In response to a question posed to him about being Kurd nationalist, he replied "*Islam has abrogated the tribalism of ignorance'. For years I have considered negative nationalism and racialism to be a fatal poison, since it is a variety of European disease. And Europe has infected Islam with that disease thinking it would cause division, and Islam would break up and be easily swallowed. My students and those who have had anything to do with me know that for years I have tried to treat that disease.*"⁷ Badiuzzaman Said Nursi in spite of being a Kurd he never overplayed his Kurdish originality and did not seem to have supported or struggled for the cause of separate Kurdish State before or after the demise Ottoman Empire. He supported the idea of *Wahdat-i- Islami* (pan-Islamic unity), rather than Western notion of nationalism. According to his belief, the melting down of nationalistic feeling and the uniting of all Muslims under the umbrella of Islam lays the solution to conflicts among the Muslims⁸ which was true then and now also. While interpreting the Quranic verse of *Sura Al-Hujraat* (49.13):

O mankind! We created you from [a single pair of] a male and a female, and made you into nations and tribes, that you may know each other.

According to Nursi, this means that God is saying to man:

5 The Damascus Sermon by Said Nursi, (First Addendum, a summary of the Addendum to the Arabic text of the Damascus Sermon) p. 66.

6 Ibid.

7 Letteres /Sixteenth Letter – p. 86.

8 Colin Turner and Hasan Horkuc, *Said Nursi* (Oxford University Press,2009), p. 93-97

I created you as people, nations, and tribes, so that you should know one another and the relation between you in social life, and assist one another; not so that you should regard each other as stranger, refusing to acknowledge on another, and nurturing hostility and enmity. (The Letters 1997, 379)⁹

In the Damascus Sermon he puts forth the concept of *Ittihad-I Muhammedi* and Says: We have been the members of the *Ittihad-I Muhammedi* (The Muhammadan Union) (S.W.T.) since man undertook the trust in pre-eternity (“*Qālū balā.*” See Quran, 7:172.). The reason for our unity is divine unity: our oath and pledge is belief; we are united because we affirm divine unity. (Reality, volkan No: 70). At another place he explains it as: “*divine unity is the means to the Ittihad-I Muhammedi (The Muhammadan Union)’s unity, which in reality is Islamic Unity. The oath and pelage is belief; its associations and councils are mosques, religious schools, and Sufi meetings-places. Its membership consists of all believers. Its code of rules are the practices of the Prophet (S.W.T.). Its laws are the commands and prohibitions of the Shari’a. This union consists not of numbers but of worship.*”(The Voice of the Truth, volkan No: 86). Like other religious scholars of the Muslim World, Said Nursi considers the Islamic Unity obligatory act of greatest importance.¹⁰ Said Nursi admonishes:

As for the present, when the peoples and tribes are most in need of one another, and each is more oppressed and more poverty-stricken than the other, and they are crushed beneath European domination, to regard one another as stranger due to the idea of nationalism and to consider one another to be enemies, is such a calamity that it cannot be described. It is quite simple a lunacy like turning one’s back on dreadful serpent so as not to be bitten by a mosquito and struggling with the mosquito-due to the idea of nationalism-to attach no importance to the European nations, which are like huge dragons, at a time with their insatiable greed their grasping hands are open, indeed, to in effect help them and to nurture enmity against fellow-citizens in the Eastern Provinces or brother Muslim to the South, and to take up position opposed to them, is extremely detrimental and dangerous. In any event there are no enemies among those to the South so that they should be confronted. What comes from the South is the light of the Quran; the light of Islam came from there; it is present among us, and is found everywhere.

Thus, to be hostile towards those fellow Muslims is indirectly harmful to Islam and the Qur’an. And hostility towards Islam and Quran is hostility of a sort towards the lives

9 Also quoted in Colin Turner and Hasan Horkuc, *Said Nursi (Oxford University Press, 2009)*, p.96 and also see Abu-Rabi, Ibrahim (ed), *Islam at the Crossroads: on the Life and Thought of Bediuzzaman Said Nursi* (Albany: SUNY Press, 2003), p. 62.

10 The Damascus Sermon, op.cit. pp. 88-90.

*in this world and in the hereafter of all those fellow-citizens. To think one can serve their social life in the name of patriotism while destroying the foundation of their two lives, is not patriotism but stupidity!*¹¹ This statement of Badiuzzaman Said Nursi is self explanatory and need not any elaboration; it is like a revelation for the contemporary Muslim engaged in struggle in- between.

Attitude towards Political Struggle in the Cause of Islam

During world war first Old Said fought and strove to defend his Ottoman Sultante as the Commander of a volunteer regiment and was applauded by the Commander-in –Chief of the army and Enver Pasha. He was wounded and taken prisoner-of-war in Russia, finally returning from captivity after three years. He had also fought British Occupational forces in Istanbul.¹² Said Nursi did not remain indifferent to the politics in the capital of Turkey, even though playing no important part in it. He was to be a champion of freedom, constitutional government, and role of law. He became involved in the struggle for constitutional government, and for three or four years after the constitutional revolution of 1908 worked for its acceptance, especially among his fellow-countrymen of the Eastern Provinces. Said Nursi also supported the independence struggle and was invited to Ankara by the national government in October 1922, and was offered various religious posts in the Eastern provinces by Mustafa Kemal, which he refused, on the pretext that his hopes for the country's future were at odds with the new leader's plans for its Westernisation and secularisation.

However, he claims that he was “awakened politically” by the works of Namik kemal, and by two students, one among them the follower of Sayyid Jamal al-Din al-Afgani(1255/1839 -1315/1897),(who in the summer of 1892 was invited to Istanbul by Sultan Abdul Hamid in order to use him in furthering his pan-Islamic politics) and another member of the Sanusi movement, which played an important role in north Africa¹³. He was not entirely hostile to the Sultan Abdul Hamid, but he appears to have favoured the Society of Union and Progress and supported the rebellion of July 1908 against the Sultan that resulted in the re-establishment of the Ottoman Constitution. Later he was disappointed with the Society of Union and Progress as he saw the liberty claimed by the movement assuming an anti- religious aspect. He countered this by contribute articles to the news paper *Volkan*, organ of the group

11 Letters / Twenty-Sixth Letter- third Topic, p.381

12 Letteres / The Addendum to the Sixteenth Letter – p. 98, The Eight Reason.

13 Sukran Vahide, *The Auther of the Risale-i Nur Badiuzzaman Said Nursi*, (Ankara. İhlas Nur Neşriyat, 2004) p. 33

known as the *Ittihad-i Muhammedi*, (this organisation was led by a Bektashi dervish from Cyprus called Vahdeti) having its aim the regeneration of the Ottoman State on the basis of Islam and the promotion of Islamic unity. As far as the Constitutional Movement in Turkey is concerned, he supported the constitution only to be based on *shari'ah* and argued, as long as it was consonant with the corpus of Islamic injunctions, it would be 'means of upholding the might of Islam and exalting the word of God'¹⁴. In Salonika he delivered speech in the defence of Constitutionalism and its essential compatibility with Islam. He even attempted to arouse sympathies for the constitutional cause among the masses. As it is quoted that he has said "so that the *shari'ah* might be elevated through the constitution and the constitution strengthened through the *shari'ah*". According to him monarchical government tended to deprive the Muslims of responsibility for their own affairs: everything was left to the Sultan, and a loyalty was accorded to him that belonged properly to Allah.

In 1923 after the war of independence the new forces came to power, Said Nursi delivered lecture to the assembly. In it he laid the stress upon the necessity of continued adherence to Islam as the condition of national unity. Islam was the only strength of the Muslims and abandonment of it would be an act of treason. European culture was on the point of collapse and it would be folly to replace Qur'anic civilisation with the bankrupt norms of Europe. However, in Ankara, Said Nursi realised much to his chagrin that the government was pursuing the politics of secularisation, Atheistic ideas of philosophic materialism were being propagated and lax attitude towards Islam and its obligations. Failing to change the situation he left Ankara. Realising the state of affairs he retreated from the arena of disputation and a disengagement from political activity, remained in isolation, regularly withdrew from social life, seeking solitude in places far from Istanbul life. He devoted himself to the reading of the Quran, *futuh al-Ghayb* of Shykh 'abd al-Qadir Gilani and the *Maktubat* of Shykh Ahmad Sirhindi. Under the influence of these readings he felt all darkness dispelled within him, and the light of the Quran pervading his whole being. Consequently he concentrated on his dream project of writing the *Risala i Nur - "The Treatise of Light"*. The task was to occupy him for the rest of his life, and by the time of his death 130 separate sections of the *Risala-i Nur* had been written. The reason for embarking on it at this stage of his life was his realisation that the abominable current of atheism was treacherously attempting to subvert, poison and destroy their morale. Said Nursi

14 Sukran Vahide, 'The Life and Times of Bediuzzaman Said Nursi' in the *Muslim World (Special Issue: Said Nursi and the Turkish Experience)* 89 (1999), p. 216 as quoted in Colin Turner and Hasan Horkuc, p. 14. On Bediuzzaman's ideas on constitution and freedom also see Sukran Vahide, *The Author of the Risale-i Nur Bediuzzaman Said Nursi*, pp. 84-90.

had been conscious for several years of the rise of scepticism and materialism and its challenge to the traditional primacy of belief. He realised the need for a new Qur'anic *commentary*- one which, he believed, would prove the truths of belief by a new method which blended science with the truth of religion, and which would address the mentality of modern man and confront the dangers of materialist philosophy. The real need of the age, he was convinced, was to save people from the inauspicious direction in which they were going; to shed the light of the Qur'an on their path so that they might see "*the impure and pestilential swamp*" that lay ahead of them unless they revert to the Straight Path of Islam. Turning away from all political concern, and fortified by an intensification of the inner life, Said Nursi remained, in his own words, "*Face to face with Qur'an*", immersed himself in its luminous wisdom, and sought to refract some of its light through the prism of his own writings.

However, he never supported the use of force, for example, during the uprising of April 1909 in which *Ittihad-i -Muhammedi* organisation played a significant role, Said Nursi wrote number of articles for the Istanbul press, on the one hand urging the soldiers to abandon their mutiny and on the other stressing the essential legitimacy of their demand. In 1925 when there broke out a full-scale insurrection against the regime in Ankara, led by the *Naqshbandi Shaykh Said*, Said Nursi had no connection with the revolt, but it is recorded that he attempted to dissuade the rebels from shedding the blood of the soldiers, who were, after all, fellow Muslims, irrespective of the nature of the regime¹⁵. He wrote the following to Shaykh Said:

*"The Turkish nation has for centuries been the standard bearer of Islam. It has produced many saints and given many martyrs. Weapons may not be drawn against the sons of such a nation. We are Muslims, they are our brothers. We may not set brother against brother. It is not permissible according to the shari'ah. The sword may be drawn against an external enemy; it may not be used internally. Our only salvation at this time is to offer illumination and guidance through the truths of the Qur'an and belief; it is to get rid of our greatest enemy, ignorance. Give up your attempt, for it will be fruitless. Thousands of innocent men and women may perish on account of a few bandits."*¹⁶

This can be justified by the Quranic injection also, in *surah* 'Al-Fath' (48-29):

15 Hamid Algar, "Said Nursi and the *Risala-i Nur*: An Aspect of Islam in Contemporary Turkey," in *Islamic Perspective*, Kurshed Ahmad and Zafar Ishaq Ansari, eds. (Delhi: MarkazI Maktaba Islami, 1987), p. 319. and also see Colin Turner and Hasan Horkuc, p. 22.

16 Sahiner, N. *Said Nursi*, 254-5 quoted from the personal notes of Zubeyir Gunduzalp, one of Bediuzzaman's closest and most influential students in the last ten years of his life. As quoted in Sukran Vahide. *The Author of the Risale-i Nur Badiuzzaman Said Nursi*. pp. 294-2250.

“Muhammad (SAAS) is the Allah’s Apostle. Those who are with him are hard on the unbelievers but merciful to one another”. (Al –Quran). By implication of this *Ayat* of Quran, a Muslim should not be harsh or cruel to his brother Muslim and should not use ordinarily sword against one another. Instead they should be sympathetic to each other. In the same *surah* (Chapter of the Quran) there also is indication of not going against or drawing sword against fellow Muslims. ‘Al-Fath” (48-25): “...But for the fear that you might have trampled under foot believing men and women unknown to you, and thus incurred unwittingly guilt on their account, (Allah would have commanded you to fight it out with them: but He ordained it thus) that He might bring whom He will into His mercy. Had the faithful stood apart from them. We would have sternly punished the unbelievers among them.” (Al- Quran)

From these *Ayat* of Quran, it can be incurred that Prophet (SAAS) with the army of believers was stopped from entering Makkah by Allah (SWT) Himself, fearing that the ‘will be believers’ of Makkah may not be massacred during confrontation. Therefore how is it possible that Muslims will be allowed to use sword against one another. Here it seems that Said Nursi approach was justified and legitimate by not allowing the use of sword against fellow Muslims instead persuading them with the light of the Message of Quran. In short, according to Said Nursi, the use of force within “the realm of Islam” is impossible; force may be used only against external aggression, Which Nursi personally experienced and practised during early life. He states that at this particular juncture of human history there is a great difference between external jihad and internal jihad. As far as the external jihad is concerned Said Nursi accepts, historically, the spread, establishment and progress of Islam occurred partly through the use of sword. The use of weapon might have been justified in the past, he admits, but for him, as far as the future is concerned, it is the metaphorical (ma ‘nawi) sword of true civilisation, material progress, truth and justice which will defeat and scatter the enemies of Islam.¹⁷ Said Nursi argues, in the Middle Ages, Islam was compelled to respond to the hostility of its European enemies by restoring to warfare, yet in general managed to do so without forsaking its principles of justice and moderation: jihad was waged according to strict regulations, and Islam never instituted inquisitions or perpetrated genocide. In this regard, Nursi is of the view that force may be resorted to only to combat the barbarity of savages.¹⁸

17 Colin Turner, *Reconsidering Jihad: the Perspective of Badiuzzaman Said Nursi*, Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religion, pub. By: University of California Press, Vol. 11. No 2 (November 2007), pp. 94-111.

18 Ibid., p. 106.

But for now, according to Said Nursi, Action within the country, that is, within “the sphere of Islam” as well as without should to be “positive action.” Since the destruction which threatens the Muslim community is not physical or material but rather moral and spiritual (ma ‘nawi), the struggle against it has to be of the same kind:

Our duty is to act positively: it is to act not negatively. It is solely to serve the cause of belief (in the truths of religion) in accordance with divine pleasure, and not to interfere in God's concerns. We are charged with responding with patience and thanks to every difficulty we may encounter in the positive service of belief, a consequence of which is the preservation of public order and security.¹⁹

Nursi stressed the formation of an individual consciousness as precondition for a just society. He wanted to offer a new conceptual ground to Muslims to defend their inner world against the expanding ideologies of the West. Therefore, as per his opinion, to serve the cause of belief positively, the social calm and stability are prerequisite for the implementation of the truths of the Quran in men's hearts and minds. Else, the peace and security of the collective / society cannot be imposed from above, it grows out of the conscious individuals, whose morals and faith is sound and strong. A society can live without freedom but it cannot live without law and order. It seems that Said Nursi also found public order and social harmony convenient environment to reform and resuscitate individual belief and spread message of Quran than the anarchy and disturbed public order, which according to him is outcome of unbelief.²⁰ Said Nursi instructs the students of Risale-i Nur:

For the essential matter at this time is ‘jihad of the word’ it is to form a barrier against the moral and spiritual (mânevî) destruction, and to assist internal order and security with all our strength. Yet, there is a power in our way, but this force is for preserving public order.²¹

He further instructs his students:

Nevertheless, do not attack those men of religion who, supposing that they are made essential by the time, support innovations. Do not strike at those unfortunates, who unknowingly act on the supposition of “there being necessity.” For this reason we do not employ

19 The Last ‘ders’ (instruction) Ustad Badiuzzaman Said Nursi gave the Risale-i Nur Students before his death, also quoted in, Sukran Vahide , “Jihad in the Modern Age: Bediuzzaman's Interpretation of Jihad” quoted by Colin Turner, *Reconsidering Jihad*, p. 104.

20 See Colin Turner, *Reconsidering Jihad*, p. 104.

21 The Last ‘ders’ (instruction)

our force internally. We do not interfere with the unfortunates who oppose us saying “such-and-such has become essential,” even if they are men of religion. I previously held out on my own against so many opponents,...and was successful in the service of belief: now there are millions of Risale-i Nur students, but I still endure all their insults and persecution through acting positively. We do not consider the world, if we do consider it, we try to assist them- we assist in positive fashion the preservation of public order and security. Because of the fact like theses, we have to tolerate it, even if they persecute us.

Also, internal jihad of the word is to work against the moral and spiritual devastation. It is not material or physical service that is needed, but non-physical and moral. For this reason we do not interfere with politicians, nor have politicians any right to busy themselves with us.

In 1934 when Said Nursi was brought to trial and accused of establishing a secret religious society that had as its goal the subversion of the foundation of the republic. He conducted his own defence, and laid particular stress upon the absurdity of the prosecution claim that he was “exploiting religion for political purposes” in response to that, he said:

‘the Quran uncovers the talisman of existence; its scope embraces the entirety of being. How then could religion be made the tool of the narrow and limited sphere of politics? It would be like confining the ocean in a jar²².

So, to say, Said Nursi’s appeal lay in his uncompromising belief that it is belief (*iman*) which must be renewed and protected, and that other endeavours must be approached with the primacy of belief in mind. That is why he repudiated the dubious art of politics – and, more importantly, the dubious art of politicking that is buttressed by religion. As he himself averred, serving Islam by means of politics is of little significance when compared with serving it through belief.²³

It seems that Said Nursi had realised that whenever politics intervenes with an act, it disrupts it. Therefore he avoided fusing politics with reform and tried to separate politics from “Renewal and Reform” the mission he had adopted to resuscitate Muslim *Ummah*. Realising the power of the adversaries and weakness in his camp he adopted this sagacious strategy, after all the “Mission, Cause” was dear to him then his self. . Said Nursi defines his struggle in terms of positive action (*musbat amal*)

22 Bediuzzaman Said Nursi: Hayati, Mesleki, Tercume-i Hali, Istanbul 1960. Pp203 -210, as quote in Hamid Algar, p. 321.

23 Colin Turner and Hasan Horkuc, pp. 3-34.

and jihad of the word (**Jihad-i Manevi**), by which he meant a non-physical or moral jihad. In a passage interpreting the Quranic verse of *sura Bakara*, “let there be no compulsion in religion,” (2:265), he argues that given the circumstances of the day, *jihad* should take this form:

*By[the matters of] religion being separated from [those of] this world on that date, freedom of conscience, which is opposed to the force and compulsion in religion, and to religious struggle and armed jihad for religion, [was accepted as] a fundamental rule and political principle by government, and [this] state [also] becomes a secular republic. In view of this, [jihad] will be a non-physical religious jihad with the sword of ‘belief of investigation’ (**iman-i tabkiki**)....a great hero in the contest of this jihad of the word.....is the Risale-i Nur.... for its immaterial sword has solved hundreds of the mysteries of religion, leaving no need for physical sword....*

....it is due to this mighty mystery that the Risale-i Nur students do not interfere in the politics and political movements of the world and their material struggle, nor attach importance to them, nor condescend to [any involvement with] them... they feel not anger at their enemies, but pity and compassion. They try to reform them, in the hope that they will be saved.²⁴

Furthermore, the primacy of the individual is a recurring theme in many parts of the *Risale-i Nur*, he maintains that an individual may not be sacrificed for the sake of a nation, and that certain rights enjoyed by society as a collective are indispensable, particularly where the sanctity of an individual life is concerned.²⁵

The pure justice of the Quran does not allow the blood of an innocent individual to be spilt, even when for the whole of humanity. For the two are the same, both from the point of view of divine power and the point of view of justice. But through self-interest man becomes such that he will destroy everything that forms an obstacle to his ambition: he will destroy the world if he can, and wipe out the whole of mankind.²⁶

Thus the New Said started to make use of **Soft power**, silent struggle and passive resistance against the forces of irreligion. So he embarked upon the task of strengthening the belief of people which had been shaken rather than engaging into political

24 Nursi, Rays, p. 290.

25 Colin Turner, *Reconsidering Jihad*, p. 105.

26 Bediuzzaman Said Nursi, “Seeds of Reality” in *The Letters* (Istanbul: Sozler Publications, 1997), p. 549.

disputation. Sayyid Abul Hassan Ali Nadwi, (Indian Religious Scholar) in his book²⁷ “*Ridatun –Wala AbuBakar laha*” (the new menace and its answer) observes that; “a good number of Muslims have lost their faith and they have become apostate, apparently they seem like Muslims but they do not practise and believe in Islam. And it should be our concern how to address this new menace”. It seems that during his stay in Ankara, Said Nursi had realised this situation of weakening of the faith and belief and, therefore, any attempt to ameliorate the situation politically or to make any effort, use **hard power** and to push for change would be fruitless and wastage of energy and resources, given that the policies of the new Turkish republic were based on secular materialism. This New Said undertook to renew the belief of Muslim individuals, (*Insan Sazi*) and to form a community or group of the individuals, “Islamic society”, (*islami ma’ashirah*) rather than to advocate the idea of re-establish the political structure of the Islamic world. His main concern now was the strengthening of the individual’s belief and the search for solution to the important questions thrown up on human existence. He dealt with the irrefutable truths of belief and demonstrated the logical absurdity of materialist philosophy, making it possible for man to attain belief so firm and certain that it could withstand any doubts caused by science or philosophy. Emphasizing that the Qur’an was the only truth and reality, and that man’s true happiness and progress could be achieved through adoption of new forms of education and theology.²⁸

Given the current situation in the Muslim world the pain and agony is rampant simply because of the wrong approach to the problems and issues adopted by the Islamists as well all the others. Today Muslims are devastating other fellow Muslim, ignoring the basic principles of Quran and *Hadith* in the name of elevating the banner of Islam or freedom. This again is the repetition what was happening during the Badiuzzaman Said Nursi period, (hundred years back or so), unfortunately we have not learned from his teachings and approach which he adopted to rescue Muslim world. His teachings and approach to problems is still relevant and will work as remedial humanitarian message to redress contemporary socio-political crisis in the Muslim world, if adopted and followed effectively and efficiently. To ameliorate the conditions and the crisis in the Muslim world the *Risale-i Nur* has not lost its efficacy and relevance, it will work as panacea to all ills throughout the world.

27 Abul Hasan Ali Nadwi, The New Menace and its Answer, (Nadwatul-Ulma, Lacknow. Academy of Islamic Research and Publications, n.d.)

28 Ibid., pp33-34

Bibliography / Kaynaklar

Abul Hasan Ali Nadwi, *The New Menace and its Answer*, (Nadwatul-Ulma, Lacknow. Academy of Islamic Research and Publications, n.d.)

Colin Turner and Hasan Horkuc, *Makers of Islamic Civilisation Said Nursi*, Oxford Centre for Islamic Studies, Oxford University Press, 2009) .

Badiuzzamzn Said Nursi, *The Damascus Sermon*, trans. ŞhükranVahide, Sözlere Publications, Barla Impex India Pvt.Ltd. 2010.

....., *Münâzarat* (Istanbul: Sozler Yayınevi, 1977).

....., *The Rays Collection*, trans. SükranVahide, Sözlere Publications, Barla Publications, India,. 2015.

....., *The Letters Collections* trans. ŞhükranVahide, Sözlere Publications, Barla Publications,India,. 2015.

....., *The Flashes Collections* trans. ŞhükranVahide, Sözlere Publications, Barla Publications,India,. 2015.

Hamid Algar, “*Said Nursi and the Risala-i Nur, An Aspect of Islam in Contemporary Turkey*,” in *Islamic Perspective* , Kurshed Ahmad and Zafar Ishaq Ansari, eds. (MarkazI Maktaba Islami, Delhi, 1987).

M. Said Ozdemir, *Badiuzzaman Said Nursi (Tarihçe-i-Hayat)*, trans. Şhükran Vahide, Ihlas Nur Publication, Ankara, 2004.

Sukran Vahide, “*The Life and Times of Bediuzzaman Said Nursi*” in the Muslim World (*Special Issue: Said Nursi and the Turkish Experience*),1999.

Colin Turner, “*Reconsidering Jihad: the Perspective of Badiuzzaman Said Nursi*,” Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religion, pub. by: University of California Press, Vol. 11. No 2 (November 2007), pp. 94-111.

HOPE AND DESPONDENCY IN THE LIGHT OF RISALE-I NUR

Dr. Abdul Majid KHAN

Aligarh Muslim University, Department of Islamic Studies, profmajid@gmail.com
DOI: 10.31120/katre.2018.53

Abstract

Despondency and hopelessness has cast its dark clouds on humanity across globe in the modern period. Materialism and Secularization have weakened and severed man's fount of hope—faith in religion. However, action and more intensive and extensive actions have attained the symbol of modernism, but “the positive action for a better world” is yet to be defined and actualized in the contemporary world. World Wars, Cold Wars, Nuclearization, Environmental Pollution, Ecological Crisis, Militarization, Economic and Social Disparities do not speak of positive actions. Bediuzaman Said Nursi keeps up the hope alive in humans through his words—Risale-i Nur and his life—lived through extreme pain, suffering, imprisonment, alienation and exilement. True to the Qur'anic notion of cultivating faith in the Oneness of God and in the Day of Reward-Hereafter. Nursi expounds the Qur'anic theme of ‘the given in this world’ as a test which if appropriated positively could earn blessings for the doer. Hence, even acute crisis one faces is an opportunity for acquiring high moral and spiritual rewards if one takes it as a challenge and restrains his emotions and conducts himself in the worthy manner which is the hallmark of real servants of God. The current global situation, though being very depressing calls for faithful to generate hope and keep it alive, which alone can ensure a positive action for the betterment of the world. Keeping the relevance of the subject in view, the study would be conducted on two referents: one the Qur'anic position and the other Said Nursi's Risale-i Nur along with the contexts he propounded the ideas to fully contextualize the pronouncement on the subject.

Keywords: Hope, Risale-i Nur, Despondency, Said Nursi, Faith

Risale-i Nur Işığında Ümit ve Ümitsizlik

Öz

Umutsuzluk ve ümitsizlik modern dönemde insanlığın üzerine karanlık bulutlar gibi çökmüştür. Materyalizm ve Sekülerleşme insanın ümit kaynağı olan imanı zayıflatıp kesti. Daha yoğun ve geniş çabalar modernizmin sembolüne ulaştı ama günümüz dünyasında “daha iyi bir dünya için müsbet hareket” hâlen tanımlanıp gerçekleştirilmeyi bekliyor. Dünya savaşları, soğuk savaşları, nükleerleşme, çevre kirliliği, ekolojik kriz, askerileşme, ekonomik ve sosyal uyumsuzluklar müsbet hareketten haber vermiyor. Bediüzzaman Said Nursi hem sözleri yani Risale-i Nur ve azami acı, sıkıntı, hapis, yabancılaşma ve sürgünle geçen kendi hayatı vasıtasıyla insanlar arasında ümidi hayatta tutmaktadır. Kur’an’daki tevhide ve ahirete imanı işleme prensibini uygun olarak Nursi Kur’an’daki bu dünyada verilen konusunu iyi değerlendirilirse failine sevab kazandıran bir imtihan olarak tefsir eder. Böylece, eğer onu bir imtihan olarak kabul eder, hissiyatını dizginler ve Allah’ın hakiki kullarının şiarı olan bir tavırla davranırsa, şiddetli bir buhran bile yüksek ahlaki ve manevi mükafatlar kazandıracak bir fırsat olabilir. Hazırdaki global durum çok sıkıcı olsa bile müminleri ümit üretmeye ve onu devam ettirmeye davet eder ki bu tek başına dünyanın ıslahı için müsbet bir harekettir. Meselenin alakasını göz önünde bulundurursak bu çalışma iki kaynak üzerinedir: birisi Kur’an’ın konuya bakışı diğeri konunun beyanı için arz ettiği bağlamlarla Said Nursi’nin Risale-i Nur’udur.

Anahtar Kelimeler: Ümit, Risale-i Nur, Yeis, Said Nursi, İman

Introduction

Contemporary man is increasingly suffering from despondency and hopelessness, triggering the negative mindset to engage more and more in the destructive actions. The scenario is global and affects whole gamut of human actions- individual, societal and international. Materialistic and secular philosophies have been the hallmark of modernist project which has dominated the human thought and action for the last so many centuries. So called Renaissance and Enlightenment has rendered man myopic, who cannot see beyond matter and is totally immersed in “this world only” syndrome. Man has been cut from his Creator and his own spirit. He has refused to accept the truth of the Divine Oneness and its realization through faith. Material progress alone cannot satisfy man and keep his hopes alive. Rather materialism generates an unsatiated thirst and hunger for more and more. Even scientific progress on an unp-

precedented scale has now fully demonstrated that its benefits are diminished in the light of its negative impacts like loss of ecological balance, environmental pollution and others. Materialist scientific paradigm has cast its harrowing shadow on multiple aspect of human life. Humankind has lost humanity and its attributes which distinguish it from other creations. Man has become a tool in the hands of unbridled passions, greed, and demands of his evil self and consequently a tool in the hands of technology and industry and its institutions, like nations which were produced by the secular project. Hopelessness and despondency is not confined to the so called third world or have-nots but is a global phenomenon. Hence its causes need to be studied and remedies offered. So many projects have been launched globally within the materialist secular matrix to bring man out of hopelessness and despondency but to no avail. It demands serious introspection and out of the box solution. Here comes the relevance of Said Nursi and his *Risale-i Nur*.

Hope, Faith and *Risale-i Nur*

In contrast to secular, materialistic philosophies and polytheism, Islam engenders faith in oneness of Allah—the only creator and sustainer of the universe and man. The faith inculcates in man all the positive stimuli necessary for keeping the hope alive and leads him to engage in positive actions only. God, in His ultimate mercy did not leave man alone to decipher the purpose of his life only through his self and universe, which too help him realize His Oneness and His Power and Wisdom. He has sent His messages and messengers who explain the purpose of life and relation between various aspects of life and solve riddles therein. Messengers elucidate the Divine message with their sacred and wise utterances and beautiful and exemplary conduct. *Al-Qur'an* is the last revealed book and Prophet Muhammad (S.A.W), the last messenger to demonstrate the way life is to be lived and its varied dimensions harmonized and channeled to the Divine purposes on individual, societal, economic, political, moral, ritualistic planes, covering both inner and outer life- immersed in the Divine scheme. This life is connected to other life and their appropriate proportion is fixed. This life is for positive thinking and actions, the other is to get its reward. This life is transitory, the other is eternal. The period of this life is limited. The period of tasting its fruits in other life are limitless. On the other hand, the punishment for ignoring and rejecting the Divine truths—thereby negative thinking and actions- is severe. Hence faith (Iman) is fountainhead of all hope, thus source of all positive action. All the messengers of Allah generated hope and assured the believers that their repentance (Taubah) and their faith (Iman) with its concomitant attributes like patience (Sabr), trust (Tawakkul) and others are sure to get them pleasure of Allah and His Paradise,

where they shall dwell forever. Moreover, faith based moral principles generate positive thinking and positive actions among the believers which keep them away from hopelessness and despondency.

Messengers of Allah were embodiments of hope, patience and trust. Most of them encountered stiff resistances, oppression, suppression and worst forms of persecution. Yet they did not lose hope and continued to maintain and sustain it among their followers. True to the teachings of Al-Qur'an and in conformity with the teachings and practices of the Prophet, Ulema and Mujtehideen (Rejuvenators of Faith), have kept the human hope alive and generated positive actions in the people in the face of extreme hopelessness and despondency. Said Nursi and his Risale- i Nur is sought to be posited in this background. The Islamic legacy of Ijtehed and Mujtehedeen has been producing innumerable brilliant stars who shine on the firmaments of sky in various places and times.

Al- Qur'an, Seerah and Hope

Al-Qur'an at numerous instances reveals the attributes of God, among them chiefly are His being Rahman (The Beneficent) and Raheem (The Merciful), Al-Tawwab (The One who accepts Repentance), Ghafir (who forgives); to err is human and to repent and mend is the way, kept open for man by His ultimate mercy. Al-Qur'an is categorical about it:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ
الرَّحِيمُ

Say, "O My servants who have transgressed against themselves [by sinning], do not despair of the mercy of Allah. Indeed, Allah forgives all sins. Indeed, it is He who is the Forgiving, the Merciful.

(Al-Quran; 39:53)

One of the illustrious Prophets of Allah, Hazrat Yunus (A.S) is reprimanded by Allah for abandoning his people, when he did not receive positive response from them. Hazrat Nuh (A.S) continued his Dawah for more than nine hundred years. Even Prophet Muhammad (S.A.W) is consoled by Allah to remain contended with his communication of Truth, without being over concerned for the results. Thus a strong message and model for consistency, perseverance, patience, trust and hope.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

And We have not sent you (O Muhammad S.A. W) except as a giver of glad tidings and a warner to all mankind, but most of men know not.

(Al-Quran; 34:28)

Prophet Muhammad (S.A.W) prayed for the people who rejected his message and persecuted him at Taif, and hoped that their next generation may accept the faith. There are innumerable instances in the life of Prophet (S.A.W), Ulema and Mujtehedeen who have kept hope alive in individuals and societies in the face of worst calamities and adversities. Faith cannot flourish if it is not sustained by hope, hope for good, hope for better. Al- Qur'an consoles the Prophet (S.A.W) and believers, thus:

إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

So verily, with the hardship, there is relief.

(Al-Quran; 94:6)

The Prophet (S.A.W), though steadfast in the face of extreme persecution is being reinforced by the Qur'anic glad tidings:

وَلَا جَزَاءَ لَكَ مِنَ الْأُولَىٰ

And indeed the Hereafter is better for you than the present (life of this world).

(Al-Quran; 93:4)

Islam does not encourage false whims and wishes rather the same should be subjected to reasonable judgment, as the Quran states:

تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ

These are their own desires. Say: Bring your proof (of what ye state)

(Al-Quran; 2:111)

Hope is generated by reflecting on God's signs, and His power and wisdom. An important dimension of hope is suggested by the Qur'an:

مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا (۱۳) وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (۱۴) أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا

“Why do you not hope (tarjauna) for dignity (wiqar) from God when He created you in diverse stages, Don't you see how Allah has created the seven heavens in harmony.”

(Al-Quran; 71:13)

The connotation of this Qur'anic verse is that the contemplation of nature inspires hope. This is resonant with Nursi's repeated evocation of natural phenomena-plants, butterflies and spring itself as representing and inspiring hope.¹ However, it is to make clear that Al-Qur'an generates better hope among people provided they adopt Faith (Iman) and fulfill the demands of oneness of Allah, apostleship of Prophet Muhammad (S.A.W) and the certainty of the Day of Judgment. It only approves human actions based on Faith and attributes positiveness to the actions which are faith based and God-centric. Seeking Allah's pleasure is the ultimate aim of all human actions. It nevertheless warns against false hopes, which are just human wishes and fantasies based not on facts. Hence materialists' and polytheists' hopes are dashed to the ground in the Qur'anic discourse. The Day of Judgment is certainly good and better for those who believe in Islam and fulfill its demands and commands as per its scheme.

Allah created mercy in one hundred parts and sent down to earth only one part. Because of this one part, there is mutual love amongst creation, so much so that an animal will lift up its hoof from its young one, fearing that it might harm it. Allah has reserved the remaining ninety-nine parts of this mercy to favor His believing servants on the Day of Judgment. This Hadith is a source of great hope in that Allah has reserved 99 out of 100 parts of mercy for the Day of Judgment. Now reflect on this: only one part of this 100 is divided among all living creatures on earth, including every single human being. Whatever mercy there is on earth, 99 times of that is with Allah. We cannot even fathom how merciful God is.²

Said Nursi and his Times

Said Nursi (1876-1960) emerged on the scene in Turkey when materialistic and secular philosophies were fast spreading in the world and Turkish people were worst sufferers. Ottoman State was beset with irreversible downfall owing to internal and external factors, greatly related to imperialistic mode of Western civilization. Said Nursi was a witness to the major catastrophes Turkey suffered. One can see in him the heart of a faithful (Momin) and vigor of a Fighter (Mujahid) who attempted in saving the last edifice of Muslim power and grandeur, through advice, persuasion, exhortation, reform and activism. His life is full of hope. He hopes in hopeless situations. His hope is greater than the tragedies; his personal pain is overcome by his concern for the millet (Community of Muslims). He does not and cannot allow the enemies of Islam to make Muslims engage in internecine fights. Even though he disagrees with the policies of the ruling system, he does not engage or allow anybody

1 Abu Rabi, Ibrahim, *Spiritual Dimensions of Bediuzzaman Said Nursi's Risale-i Nur*, State University of New York Press, Albany, 2008, p. 95.

2 Muslim, Book 37, Hadith, 6629-6631.

to revolt, lest Muslim blood is shed and anarchy is created. He does not approve the secular and anti religious policies of the rulers. Yet devised positive action plans for a better change. His fight against Russian invasion and bravery is but a continuation of the same believing spirit which was counseling Sultan Abdul Hamid for adopting better policies. It is the same faith and spirit that denotes his entire energies for cultivating faith and its attributes through explanation of the Qur'anic axioms in the light of self evident proofs and logic. He was hopeful for a positive change and sure that Kemal Ataturk's anti religious policies could not usher better times or better human beings. The materialistic and anti religious West is not the guarantee of a better man and better world, he was convinced. And hopeful that faith based positive actions can usher in a better world to live.

Demolishing False Hopes

Said Nursi considered the Western materialistic and secular philosophies false and wrong basis of the prosperous life. He rightly thinks that prosperity of both the worlds is connected to faith. Rejecting faith cannot even guarantee betterment of this world. Nursi explains:

Know this, O second Europe! You hold a diseased and misguided philosophies in your right hand and a harmful and corrupt civilization in your left, and claim, "Mankind's happiness is with these two!" May your two hands be broken and may these two filthy presents of yours be the death of you!...And so they shall be!³

Said Nursi demolishes the Western pompous culture and civilization as being superficial, inappropriate for providing true happiness to man. Thus, he says:

O you unhappy spirit which spreads unbelief and ingratitude! Can a man who is suffering torments and is afflicted with ghastly calamities in both his spirit and conscience and his mind and his heart be happy through his body wallowing in a superficial, deceptive glitter and wealth? Can it be said that he is happy?⁴

Generating Positive Hope

Said Nursi could see the darkness, *Kufr* bought in the guise of Western materialistic secular philosophies for progress and development. He was sure that it is only Al-Qur'an that can dispel darkness and in the shade of Al-Qur'an, contemporary explanations of it in the form of Risale- i- Nur could rekindle positive hope in mankind, who need to attain true faith in Islam and require necessary qualities as believers,

3 Said Nursi, *The Flashes*, p. 160.

4 Said Nursi, *The Rays*, p. 609.

which could usher a better world here and the hereafter. Bediuzzaman Said Nursi observes:

On seeing the world of humanity in this darkness I was about to cry out with my heart , spirit, and mind, and all my subtle inner faculties, indeed all the particles of my being, when the light and power of belief proceeding from the Qur'an smashed those spectacles of misguidance, giving me insight...It is the truth, of the Qur'an manifested in the Risale-i- Nur that will smash and destroy absolute disbelief and perverse misguidance at this time...All praises be to Almighty God that with its many comparisons, as the perfect remedy for the wounds of his time, the Risale-i- Nur – a miracle of the Qur'an of miraculous exposition proceeding from its effulgence-has rooted even the most worst of those obdurate deniers with the diamond sword of the Qur'an. Its proofs and arguments to the number of atoms of the universe demonstrating Divine Unity and the truths of belief show that in twenty-five years it has not been defeated in the face of severest attacks, but has itself prevailed and been victorious. Yes, with its comparisons of belief and unbelief, and guidance and misguidance, the Risale-i- Nur proves those truths self –evidently.⁵

Inculcating Faith: A Basis for Positive Action

Said Nursi focused his full attention in generating hope in people through cultivating in them a glittering faith (Iman) which enlighten their lives and bring in sweet fruits in their individual and collective existence. Alaaddin Basar is right in comparing the last letter written by Said Nursi to the Farewell Sermon of the God's Messenger (S.A.W), wherein his life mission is succinctly put in these words:

Our duty is to act positively; it is not to act negatively. It is only to serve belief in accordance with Divine pleasure; it is not to meddle in God's business. We are charged with responding with patience and thanks to all the difficulties we may encounter in the positive service of belief which results in the preservation of public order and security."⁶

It is enlightening to see how Alaaddin Basar explains the connotations of Nursi's thoughts. He says that these inklings are used and referred to by Said Nursi in the

5 Said Nursi, *The Damascus Sermon*, p. 21

6 Bediuzzaman Said Nursi, *Emirdag Labikası*, Istanbul, Envar Nesriyat, ii, 241, See also; Vahide, *Jihad in Modern Age*, p. 138; C. Turner, H. Horkuc, *Said Nursi*, pp. 103-4.

following lines:

To work solely for God's pleasure is positive; to struggle hypocritically for self-interest and self-advertisement is negative.⁷

Service of belief is positive; to work for unbelief, misguidance, sin, and vice is negative. Reliance on God is positive; interfering in God's business is negative.⁸

The maintenance of public order is positive; causing conflict and differences, and disturbing public order and security is negative.⁹

Patience and thanks are positive; impatience and rebellion, negative.¹⁰

Nursi further elucidates his mission and its relations with belief and disavows the currents of disbelief in human thought, saying:

It is only to serve belief in accordance with Divine pleasure" ... "I am in the current of belief. Opposite me is the current of disbelief, I have no connection with other currents."¹¹

After inculcating faith in the people, Said Nursi identifies and saves the people from the factors and sources responsible for their despondency. He warns them that often they lose hope when results are not of their wishes. He cautions faithful that their task is to do their job honestly and faithfully. Results and fruits are to be left with God. Man must realize that there are some areas of his activities and some areas belong only to Allah. While communicating the message of Allah to others is the duty of man, to guide them is the job of Allah. He would often speak about "Not interfering with God's concerns".¹²

This is profoundly explained by Alaaddin Basar:

It is He that grants guidance, just as He provides sustenance. In respect of

7 Said Nursi, *The Letters*, p. 485.

8 Said Nursi, *The Rays*, p. 492.

9 C.Turner, H. Horkuc, *Said Nursi*, p. 101.

10 Said Nursi, *The Rays*, pp. 320, 334.

11 Said Nursi, *The Letters*, pp. 93-4, Sozler 1994

12 Alaaddin Basar, "A Lifelong Principle: Positive Action", in *Third International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi, The Reconstruction Of Islamic Thought In The Twentieth Century And Bediuzzaman Said Nursi, 24th – 26th September, 1995, Istanbul.*

sustenance, we only plant the seed, and having tended it as necessary, we do not interfere in the question of its producing a tenfold a hundred fold or a thousand fold, crop. Just as we only await this from Divine power and mercy, so we do not interfere in the shoots produced by the seeds of truth we have sown in people's hearts. Hearts are in the hand of God's power, and it is only He who bestows guidance. What we have read and explained produce shoots in the hearts of our listeners only through His grace, not through our wills. We turn on the switch, God creates the light. We strike the match, God creates the fire. And it is He Who makes the light of guidance shine in people's hearts, and it is He Who lights the fire of love.¹³

Despair and Despondency

The feelings of downcast, disheartened and hopeless has destroyed our morale. It was only through moral strength which arose from belief, that with little power we emerged as victorious throughout East and West. We lost our morale as our countries resources have been plundered and destroyed by tyrannical foreigners who have made millions of Muslims their captives for the last four hundred years. Sadly, we suffer from despair and despondency. Said Nursi says, "and because of this despair, Muslims even suppose the indifference and despondency of others to be an excuse for their own laziness and say: 'What is it to me?'" Saying, 'Everybody is contemptible, like me,' they abandon the courageousness of belief and fail to perform their Islamic duties."¹⁴ The sickness of despair has made us the victim of so much tyranny and is killing us, we shall strive to shatter it with the remedy provided in the Quran:

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ

Do not despair of God's mercy

(Al-Quran; 39:53).

It is also referred to in the Hadith, "Even if a thing is not wholly obtained, it should not be wholly left." Despondency is a most dreadful sickness of communities and nations as a cancer. It is a hindrance to achievement and is opposed to the truth of the Sacred Hadith, "I am with my bondsman who thinks favorably of Me." It is the attribute and excuse of cowards, the base and the impotent. It does not tell of Islamic courage. It cannot be the quality of a people like the Arabs in particular, who among mankind have been privileged with a fine character that is the

13 *Ibid.*

14 Said Nursi, *The Damascus Sermon*, p. 44.

cause of pride.¹⁵

Conclusion

Contemporary global helplessness and despondency can be overcome with abandoning the obduracy of rejecting the faith in Oneness of Allah and His guidance. Iman in Allah is the basis of a solid foundation for building up the edifice of life, which can ensure man's inner peace and tranquility and outer peace at home, society and world. Faith based actions only guarantee positive mindset and high moral and spiritual activism. It certainly generates a moderate mindset and material development is harmoniously related to moral and spiritual growth. Individual and society are not at cross roads. They are partners for a better world. The world cannot have a crisis of overindulgence, thus economic exploitation, ecological crisis and environmental pollution and division among haves and have-nots. Psychological peace can be achieved if there is spiritual peace. Economic stability with moral goals and considerations shall definitely bridge the gap in communities and societies.

Hence Said Nursi's approach is relevant so far as the need to offer convincing logical and self evident proofs for faith and faith-based life, cosmos and universe can yield a world-view which is Tauheedic and Akhirat-centric. This alone can connect man to God and to his own spirit and soul. This estrangement must end. Affinities developed and faith enlightened saints and seers have a vital role to play not only in rekindling the ever dwindling hope of hopeless but in helping correctly appropriate Divine messages, mercy and blessings for establishing strong united individuals and societies capable of pursuing God-centric lives, which shall guarantee better living here and there.

15 *Ibid.*

Bibliography / Kaynaklar

Abu Rabi, İbrahim, *Spiritual Dimensions of Bediuzzaman Said Nursi's Risale-i Nur*, State University of New York Press, Albany, 2008.

Colin Turner, Hasan Horkuc, *Said Nursi*, Oxford Center for Islamic Studies, I.B. Tauris, London, 2009.

Ian Markham & Ibrahim Ozdemir, *Globalization, Ethics and Islam*, Ashgate Publishing, USA, 2005.

Ian Markham & Sunendam Birinci, *An Introduction to Said Nursi, Life, Thought and Writings*, Ashgate Publishing USA, 2009.

Said Nursi, *Risale-i Nur*, (tr. English) Sukran Vahide, Barla Publications, New Delhi, 2015.

Serif Mardin, *Religion and Social Change in Turkey: The Case of Bediuzzaman Said Nursi*, State University of New York, Albany, 1989.

Sukran Vahide, *Islam in Modern Turkey: An Intellectual Biography of Bediuzzaman Said Nursi*, State University of New York Press, Albany, 2005.

Sukran Vahide, *Jihad in Modern Age: Bediuzzaman's Interpretation of Jihad*, <http://iikv.org/academy/index.php/symp/issue/view/2>

Sukran Vahide, *The Author of Risale-i Nur, Bediuzzaman Said Nursi*, Sozler Istanbul, 1992.

Third International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi (24th-26th September), "The Reconstruction of Islamic Thought in the Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi", Istanbul, 1995, Vol.2.

Thomas Michel, *Insights From the Risale-i Nur*, Tughra Books, New Jersey, 2014.

Thomas Michel, *Said Nursi's Views on Muslim-Christian Understanding*, Soz Basım Yayım, Turkey, 2005.

MORALITY BASED ON FAITH AND KNOWLEDGE A STUDY OF DAMASCUS SERMON OF BEDIÜZZAMAN SAİD NURSİ AND NUR AL- BAB OF SHAYKH UTHMAN IBN FODIYO

Vaffi Foday SHERIFF

Usmanu Danfodiyo University, Department of Islamic Studies, vaffisheriff@gmail.com

Ahmad Moyi ADA

*Usmanu Danfodiyo University, Department of Islamic Studies, ahmoyi757@gmail.com
DOI: 10.31120/katre.2018.54*

Abstract

The religion of Islam aims at reforming the behaviour of every Muslim individual so as to provide a sanitized society. The Prophet (S.A.W) as the final messenger confirmed that he was sent to accomplish the best of morality to humanity through the Qur'anic revelation. After him come many righteous people in the name of revivalists/reformers who revive the spirit of Islam and ensure the moral rehabilitation of the society. Such revivalists appeared in different parts of the Muslim world from the earliest centuries to date. In the 19th Century, a part of Africa Continent known as Hausaland witnessed the revivalist activities of Shaykh Uthman Ibn Fodiyo who wrote many treatises in a bid to reform the society. Among these treatises are Nur al-Bab. And in the 20th Century there appeared a righteous person in one part of Europe, Turkey in particular, known as Badiuzzaman Said Nursi who among numerous of his publications wrote "The Damascus Sermon" also in a bid to reform the society. This paper intends to make a careful assessment of the efforts made by these two revivalists on the morality of their respective societies based on faith and knowledge. The two treatises under study appear to be closely related in the teachings of morality. This is why they are selected for a review to bring out ideas of these great men in relation to their moral teachings. The researchers would adopt critical analytical methods to meet the goals of the research.

Keywords: Morality, Faith, Knowledge, Damascus Sermon, Nur al-Bab.

İman ve İlim Temelli Ahlak Bediüzzaman Said Nursi'nin Hutbe-i Şamiye ile Şeyh Osman İbn Fodiyo'nun Nurul Bab'ının Karşılaştırılması

Öz

İslam dini birey olarak her Müslüman'ın davranışlarını değiştirerek temiz bir toplum oluşturmayı hedefler. Son nebi olarak Peygamber (ASM) Kur'an'ın vahyi vasıtasıyla insanlık için en iyi ahlaki gerçekleştirmek için gönderildiğini tasdik etmiştir. O'ndan sonra müceddid ve muslih denilen pek çok salih kimse gelmiş ve İslam'ın ruhunu canlandırmış ve toplumun ahlaki tamirini sağlamışlardır. Bu müceddidler İslam aleminin farklı kısımlarında ilk asırlardan günümüze ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda Hausaland olarak bilinen Afrika kıtasının bir kısmı, toplumun ıslahı için pek çok risaleler yazan Şeyh Osman İbn Fodiyo'nun tecdid faaliyetlerine mazhar olmuştur. Bu risaleler arasında Nurul Bab vardır. 20. yüzyılda Avrupa'nın bir yerinde, Türkiye'de Bediüzzaman Said Nursi olarak bilinen bir salih zat ortaya çıkmış ve yine toplumun ıslahı için pek çok neşriyatı içinde Hutbe-i Şamiye'yi yazmıştır. Bu makale bu iki müceddidin kendi toplumlarının ahlaki üzerine iman ve ilim temelli çabalarının dikkatli bir incelemesini yapmayı amaçlamaktadır. Çalışmadaki bu iki risale ahlak dersleriyle yakından alakalı görünmektedir. Bu nedenle bu iki büyük şahsın ahlaki dersleri açısından bir değerlendirmesi amacıyla seçilmişlerdir. Araştırmacılar araştırmanın amacı için eleştirel analiz yöntemleri kullanacaklardır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, İman, İlim, Hutbe-i Şamiye, Nurul Bab

Introduction

Obviously, the topic of morality and its connection with knowledge is one of the most significant topic that is often discussed among the Muslim scholars in the past and the contemporary times. It is a topic which is concerned with the rules of proper conduct. therefore, it is not concerned with how people act, but how they should act in society. Besides, morality and knowledge aim at elaborating a principal account of how a person should act and live consciously. What values he or she should accept and what types of goals that are worth getting and how to utilize them?

To answer to these questions, the paper attempts to underline some important issues of Nursi's and Shaykh Usman Ibn Fodiyo's views on morality and knowledge through their two books; Damascus sermon and *Nur Al-bab*. The paper therefore tries to give a brief on the personalities of the two authors and their books before making a general assessment on the contents of their works:-

Brief on Bediuzzaman Said Nursi and Damascus Sermon

Bediuzzaman Said Nursi was born in eastern Turkey in 1877 and died in 1960 at the age of 83 after a life of exemplary straggle and self-sacrifice in the cause of Islam. He was a scholar of the highest standing having studied not only all the traditional religious sciences but also modern science and had earned the name Bediuzzaman, (Wonder of the Age), in his youth as a result of his outstanding ability and learning.¹

Bediuzzaman's life-time spanned the final decades of the Caliphate and Ottoman Empire, its collapse and dismemberment after the First World War. His life witnessed the aftermath of formation in 1923, the first thirty-seven years of the Republic, of which the years up to 1950 are famous for the government's repressive anti-religious policies.

Until the years following the First World War, Bediuzzaman's struggles in the cause of Islam were active and in the public domain. He not only taught many students and engaged in debates and discussions with leading scholars from all over the Islamic world, but he had also commanded and led in person a volunteer regiment against the invading Russians in eastern Turkey in 1914 for nearly two years until he was taken prisoner. Furthermore, up to that time he sought to further the interests of Islam by actively engaging in public life. However, the years that saw the transition from empire to republic also saw the transition from the 'Old Said' to the 'New Said'. The 'New Said' was characterized by his withdrawal from public life and concentration on study, prayer and thought for what was required now was a straggle of a different sort.²

After a period of some two years, in 1925, Bediuzzaman was sent into exile in western Anatolia and for the next twenty-five years, and to a lesser extent for the last ten years of his life, he suffered nothing but exile, imprisonment, harassment and persecution by the authorities. But these years of exile and isolation saw the writing of the *Risale-i Nur*, (the Treatise of Light), and its dissemination throughout Turkey. Bediuzzaman was quoted to have said: "Now I see clearly that most of my life has

1 See Bediuzzaman Said Nursi, *The Damascus Sermon*, Sozler Publications, Reprinted 2012, Istanbul, p. 7.

2 The sources of this information can be seen in Sukran Wahid, *Islam in Modern Turkey: An Intellectual Biography of Bediuzzaman Said Nursi*, edited with an introduction by Ibrahim M. Abu Rabi'u, State University of New York Press, USA, p. 3-48. See again Bediuzzaman Said Nursi, *Damascus Sermon*, *ibid*, p. 8. Read more in "on the life and thought of Bediuzzaman Said Nursi, Istanbul, the Istanbul Foundation for science and Culture – Istanbul – Turkey *Ibid*, p. 3-53.

been directed in such a way, outside my own free-will, ability, comprehension and foresight, that it might produce these treatises to serve the cause of the Qur'an. It is as if all my life as a scholar has been spent in preliminaries to these writings, which demonstrate the miraculousness of the Qur'an."³

Bediuzzaman understood an essential cause of the decline of the Islamic world to be weakening of the very foundations of belief. This weakening, together with the unprecedented attacks on those foundations in the 19th and 20th centuries carried out by materialists, atheists and others in the name of science and progress, led him to realize that the urgent and over-riding need was to strengthen, and even to save, belief. What was needed was to expend all efforts to reconstruct the edifice of Islam from its foundations, belief, and to answer at that level those attacks with a 'manevi jihad' or 'jihad of the word.'⁴

Thus, in exile, Bediuzzaman wrote a body of work, the Risale-i Nur, that would explain and expound the basic tenets of belief and the truths of the Qur'an, to modern man. His method was to analyse both belief and unbelief and to demonstrate through clearly reasoned arguments, that it is possible, by following the method of the Qur'an, to prove rationally all the truths that concerning the existence, man and the universe.⁵

Bediuzzaman thus demonstrated in the form of easily understood stories, comparisons, explanations, and reasoned proofs that, rather than the truth of religion being incompatible with the findings of modern science, the materialist interpretation of those findings is irrational and absurd. Indeed, Bediuzzaman proved in the Risale-i Nur that science's breathtaking discoveries of the universe's functioning corroborate and reinforce the truths of religion.⁶

The importance of the Risale-i Nur cannot be overestimated, for through it Bediuzzaman Said Nursi played a major role in preserving and revitalizing the Islamic faith in Turkey in the very darkest days of her history. And indeed its role has continued to increase in importance to the present day. But further to this, the Risale-i Nur is uniquely fitted to address not only all Muslims but indeed all mankind for several reasons. First it is written in accordance with modern man's mentality, a mentality

3 Bediuzzaman Said Nursi, Ibid, p. 8.

4 Bediuzzaman Said Nursi, Ibid, p. 9.

5 Ibid.

6 Bediuzzaman Said Nursi, Ibid, p. 10.

that, whether Muslim or not, has been deeply imbued by materialist philosophy: it specifically answers all the questions that confuse the mind of modern man.⁷

In the cause of his struggle, Bediuzzaman was invited to deliver a sermon in the famous Umayyah mosque in Damascus. This sermon was later collected and published as it is appealing to the life of Muslims. The sermon addressed among many important issues, the knowledge and morality as could be assessed below:

The Damascus Sermon

Damascus Sermon is a published book containing a sermon which was delivered by Bediuzzaman Said Nursi in early 1911, at Umayyad Mosque in Damascus Syria. The sermon was delivered for a congregation of Muslims reaching closer to ten thousand. In this sermon, Nursi gave certain news that in the future Islam and the truths of the Qur'an would prevail with clear proofs that would occur.

With extraordinary foresight, Nursi predicted that, as all the evidences suggested, Islam would in the near future gain ascendancy. He further asserted that since Islam relies on knowledge and proofs, it is the religion of the present and future, for this is the age of science, technology and reason. This fact is being understood by many who realize that they cannot live without a true and complete religion. The causes for the decline of the Islamic World and its material backwardness in comparison to the west should be sought in the failure of Muslims to adhere to the teachings of the noble Qur'an and the truth Islam as Divinely revealed religion. Just as Islam provides for the material progress of man and indeed urges him towards it, so also in moral and spiritual matters. This combination forms the basis of true civilization.

On the moral basis, Bediuzzaman describes a number of positive aspects of Islam which form the cure for grievous sickness besetting the Muslim community. These includes amongst others, Hope, courage, honesty, love and brotherhood, self sacrifice, awareness of the luminous bonds uniting the believers, mutual consultation. All these moralities form the very foundation of Muslim society.⁸

As the truths of the Qur'an and Islam become increasingly apparent in this age of scientific discovery and technological advancement, the lessons of Bediuzzaman Said Nursi's Sermon of 1911 increase in significance.⁹ The civilization of the future

7 Bediuzzaman Said Nursi; The Damascus Sermon, Ibid, p. 13.

8 Bediuzzaman Said Nursi, Ibid, p. 14-15.

9 Ibid, p. 15.

according to him is the civilization of Islam it will be achieved through Muslims heeding these lessons and rebuilding their society on the foundations of belief and on the morality of Islam.

Importance of Knowledge in Damascus Sermon

As Bediuzzaman said Nursi demonstrates, since Islam relies on reason and reasoned proof, it is the religion of the present and the future, for this fact is being understood now by many who realize that they cannot live without a trace and complete religion. Moreover, the courses for the decline of the Islamic world and its material backwardness in comparison to the west should be sought in the failure of Muslims to adhere to the teachings and truths of the noble Qur'an. Just as Islam provides for the material progress of man, and indeed urges him towards it, so does it provides for man's true progress and development in moral and spiritual matters. This combination forms the basis of true civilization.¹⁰

The Values of reason and reflection in relation to knowledge have been emphasized in Damascus Sermon in which Nursi's discussion on knowledge was explained by his faith in the Qur'an.

The Quran refers man to use his intellect to reflect over Allah's creatures saying:

“Do they not look at the camels – how they are created? And at the sky – how it is raised? And at the mountains – how they are erected? And at the earth – how it is spreadout”.¹¹

Nursi explains this saying:

“Use your intelligence! Think! Consult your mind and your heart! Confer with them so that you might know this fact!”¹²

Look at the beginnings and ends of verses such as those, they say: “Why do you not look? Why do you not take warnings? Look so that you may know the truth” Take note of the way “know!” is used. Many verses contain surfaces that have the meaning of “Why do men not know, why do they fall into compounded ignorance? Why do they not look! Have they become blind so that they cannot see the truth? Why do men not call to mind and ponder over their own lives and to events in the world so

10 Bediuzaman said Nursi, Ibid, p. 14

11 Qur'an, 88: 17-20.

12 Bediuzzaman Said Nursi, Damascus Sermon, Ibid, p. 31.

that they might find the straight path?¹³

Why do they not think, deliberate and reason with the mind, and so all into misguidance? O men! Take a lesson! Take a warning from past ages and try to be saved from the moral and spiritual calamities of the future! According to Nursi, these verses in the Qur'an on meditation, thinking or reflection refer man to make use of his intellect, they enjoin him to consult with his reason.¹⁴

Nursi says “We Muslims, who are students of the Qur'an, follow proof, we approach the truths of belief through reason, thought, and our hearts. We do not abandon proof in favour of blind obedience and initiative of the clergy like some adherents of their religions. Therefore in the future when reason, science and technology prevail, of a certainty, that will be the time the Quran will gain ascendancy, which relies on rational proof and invites the reader to confirm its pronouncements.¹⁵

Basis of Morality in Damascus Sermon

In reading Damascus sermon, a reader will discover that Beduiz zaman Said Nursi discusses a lot of issues that are related to morality. He stresses that “if we were to display through our actions, the perfections of the morality of Islam and the truths of belief, without doubt the followers of other religions would accept Islam in whole communities, some entire regions and states, even would take refuge in Islam?¹⁶ However, Nursi, point out that “if the true religion is not presented in the shell of the heart, material, moral and spiritual calamities of untold magnitude will break loose over humanity and man will become the most unhappy and the most wretched of animals.¹⁷

Without any shadow of a doubt, man cannot live without religion, aimlessly, he cannot. Even the most irreligious person is compelled to take refuge in religion. For the only point of support for impotent man in the face of the innumerable disasters and external and internal enemies that plague him, and the only point from which he will seek help and assistance in the face of the innumerable needs with which he is afflicted, and his desires that stretch to eternity, despite his utter want and poverty

13 Ibid, p. 31.

14 Ibid p. 31.

15 Ibid, p. 32.

16 Bediuzzaman Said Nursi, the Damascus Sermon, Sozler publications, 2012, p. 29.

17 Bediuzzaman Said Nursi, Damascus Sermon, p. 30.

is in recognizing the maker of the world, in faith, and in believing and affirming the hereafter. There is no help for awakened mankind apart from this.¹⁸

Bediuzzaman describes a number of positive truths of Islam, which form the care for the grievous sicknesses besetting the Muslim community. Hope, courage honesty, love and brotherhood, self sacrifice awareness of the luminous bonds unity the believers, and mutual consultation. According to him, these qualities of morality could form a very foundation of Muslim society.¹⁹

As the truths of the Qur'an and Islam become increasing by apparent in this age of scientific discovery and technological advancement, the lessons of Behuzzaman Said Nursi's Sermon of 1911 increase in significance.

The civilization of the future is Islam. Because it will be achieved through Muslims heeding these lessons from the Qur'an, and rebuilding their society on the foundations of belief, and on the morality of Islam.²⁰

Said Nursi's Concept of Science and Faith On Science

Said Nursi used religious and scientific terminologies together as indicated by his usage of *Ulum-Umusbat* (positive science). This together with his emphasis on contemporary scientific achievements, we can say that he accepted the existence of positive and metaphysical scientific method and thus addresses the human mind convincingly. He argues that all phenomena in the universe give as much certainty for the truths of beliefs as science give for any establish fact. He accepted and then tried to modify the prevalent concept of science by joining religious and modern scientific knowledge and then justifying this theoretically: He says:

“The light of the conscience is religious sciences (*Ulum-u-al Diniyyah*). The light of the mind is modern science (al-funun al-madaniyyat). Combining both manifest the truth, and make the student's skills develop further with these two (sciences). When they are separated, the former breed superstition and the later breeds corruption and skepticism.²¹

Shaykh Usman Bin Fodio and Nur Al-Bab

18 Ibid p. 29-30.

19 Bediuzzaman Said Nursi, Damascus sermon, p. 14-15.

20 Ibid. p.15.

21 Bediuzzaman Said Nursi, Munazarat (The Discussions) New edition Istanbul: 1977.

Shaykh Uthman Bin Fodiyo was born in Marata, in the land of Gobir which falls between the borders of Nigeria and Niger, in 1754 A.D. He was a child born into a family respected for their piety, religiosity, and total submission to the will of Allah. His father, Muharnmadu Fodiyo²² and his mother were his first teachers.

By the time he reached the age of twenty, the man that is revered as Shehu²³ among the Hausas, had virtually studied many literary works on Islam, in addition to learning the Qur'an by heart. At his tender age, he studied almost every book on Islamic Jurisprudence, Islamic Sciences, Islamic History etc. available in Hausaland. At the age of twenty, he wrote his first book *In Praise of the Prophet (saw)*. He wrote over one hundred and fifteen books on almost every subject or issue that had relevance, importance and meaning in the life of the Islamic community.²⁴

Throughout his life, the Shaykh was motivated by the desire and ambition to create an Islamic Ummah (Community) based on the teachings of the Qur'an, the Sunnah of the Prophet (saw) as explained by several Islamic scholars before him. A voracious reader and writer, the Shaykh's commitment, dedication to situating Islam by interpreting several aspects of its teaching within the paradigm of Hausa society is well noted and respected. He was not only a writer, but travelled across the land to preach, to listen to complains and to answer questions. Indeed, most of his books, poems and pamphlets were in response to the situation he found *insutu*; to questions asked by his students; criticisms of his activities by his opponents; criticism of his views by those opposed to comments he made on issues.²⁵

The Shaykh always believed that, the truth shall conquer and defeat falsehood. He was always available to his students, critics, enemies, etc. He always preached presented intellectual discussions to, and prepared his students to discuss rather than fight. This legacy he left for succeeding scholars in the Caliphate as is evident in the writings of Sheikh Abdullahi bin Fodiyo²⁶ and Sultan Muhammad Bello.²⁷

His style of writing was simple, easy to read, easy to understand and easy to com-

22 Fodiyo is used among the Fulani's to refer to a highly respected knowledgeable jurist.

23 Shehu is a Hausa word borrowed from the Arabic word Shaykh which means a scholar.

24 Shaykh Othman Bn Fodiyo, selected writings, vol. 1 Published by IQRA' publishing House, Gusau, 2013, p. xvi.

25 Ibid.

26 Abdullahi Ibn Fodiyo is Shaykh Uthman's brother who assisted him greatly in his revivalist activities which led to the establishment of Sokoto Caliphate. He is considered to be the first Prime Minister (Wazir al-Akbar) for the Caliphate.

27 Muhammad Bello is the Son of Shaykh Uthman who also offered great assistance for the revivalist activities and was able to succeed his father to Amirul Muminin for the established Caliphate.

prehend. He reflected the organic relationship between all aspects of life, which Islam discusses from a holistic point of view. This explains why it is very difficult to compartmentalize his writings. A book may discuss several issues. The present arrangement of the books into volumes reflects this assertion.²⁸

Scholars and students who have studied Shaykh Uthman bin Fodiyo's writings, explained that the humility and humbleness of the Sheikh is very evident in his writings, so also his piety, the love of the Prophet (saw) and respect and admiration of the contribution of Islamic scholars before him. For example: Even when he had intellectual disagreement with his teachers, he was always pray to Allah to forgive them. He never criticised or condemn them publically or in his writings. His sincerity, honesty and dedication are completely poles apart with the present crop of Islamic scholars, who consider condemnation and vituperations against fellow scholars as a license to popularity.²⁹

The Shaykh in almost all his written treaties defined himself as a "*desperate poor servant*" of Allah. He always opens his books with Basmallah "*In the name of Allah, the Beneficent, the Merciful.*" He would praise Allah generously, pray for the Prophet (saw), his Sahabas, members of his household, the righteous scholars, the founders of the four Islamic schools of thought and those who followed them.

There are, however, three stages in the writings of Shehu. The Pre-Jihad, Jihad Period and Post Jihad Period. In the first stage, most of Shehu's books were on *Taubid* and *Fiqh*. He wrote about 50 books on these topics. In the second stage, which is the Jihad period, discusses and legitimize their actions of taking arms because it was imposed on them. Here, the concern was on leadership, the characteristics of leader, the qualities and education of leaders. In the final stage, the books were on law, jurisprudence, rituals, administration of justice, Sufism among others.³⁰

According to the Shehu, a scholar is supposed to be the light of his community. By his training, he is more conversant with their needs and in a better position to interpret situations and serve as a guide that benefit people. One of such inspiring treatises by Shaykh Uthman is the book under study which is *Nur Albab*, an analysis of which is presented below:

28 Shaykh Othman Bn Fodiyo, Selected Wiritngs, Ibid, p. xvii.

29 Ibid.

30 Ibid, p. xviii.

Brief on the book, *Nur al 'Albab*

The book of *Nur al 'Albab*, translated into English as *Enlightening the Minds*³¹, is one of the manuscripts of the Sokoto *Jihad* leaders, authored by Shaykh 'Uthman Bn Fodye in the late eighteenth century. It is one of his early efforts in the course of his revivalist movement in West Africa, particularly in Western Sudan and specifically in Hausaland. The work is a morally inspired attempt as it centers on the purification of soul, and is principally intended to reform some practices, identified as innovations and deeds that are un-Islamic according to the teachings of the Glorious Qur'an and *Sunnah* of Prophet Muhammad (S.A.W).

The book is divided into two broad segments as categorized by the author. The first part discusses the community or inhabitants in Hausaland. In this section of the work, the author identified the inhabitants of the land according to their religious background, and or their practices. Thus, the book classified them as follows:

The first category are the Muslims who practice the religion of Islam according to its teachings both in theory 'and practice; the other category is the syncretic category, who though professed the religion of Islam and practice some aspects of it, yet engaged in some acts contrary to the teachings of the religion of Islam; the said acts according to the author, could lead to unbelief in both their utterances and actions. The last category are the unbelievers who never accepted Islam, both in theory and practice.

The second part of the book (*Nur al 'Albab*), deals with some innovated customs and practices that were introduced to Islam, in Hausaland in different aspects of its practices. Such innovations include but not restricted to the bastardization of the womenfolk, denying them their rights and or duties; lot casting and star gazing; divination; soothsaying; reverence of tombs and observance of prayer on it; participating in non-Muslim festivals; observance of special days; the pursuit of supererogatory act and the negligence of obligatory acts; preference of worthless tales and the negligence of sound Islamic knowledge; the un-Islamic customs; dishonest sales of commodities, un-Islamic custom of inheritance, un-Islamic custom of greeting; on circumcision; child-naming; wedding; funeral ceremonies as well as the mingling of men and women.³²

31 It was also translated into English as *The Lantern of Intellect*, See, Musen S. A. *Biographical Guide to Sokoto Caliphate Sources*, Centre for Intellectual Services on Sokoto Caliphate, 2004, p. 45.

See again the book selected writing on Sheikh Othman Bn Fodiyo published by IQRA' Publishing House Gusau, 2013, vol. 3. The Cover Page.

32 S. Musen, *A Bibliographical Guide to Sokoto Caliphate Sources*, Centre for Intellectual Services on

Moral Issues

Among the societal evil that people in Hausaland face according to Shaykh Uthman, in *Nur al-Bab*, is that some people describe some days as good and others as evil.³³ Such insinuations are lies and innovations that are against the teachings of the Prophet Muhammad (SAW) and other Prophets and messengers of Allah (May Peace and Blessing of Allah be upon them). All the past and present scholars of Islam condemned such beliefs. Amongst the scholars that condemn these are Imam Malik, Iman Shafii, Imam Abu Hanifah, Imam Ahmad bin Hanbal and those that followed their foots steps past and present.

Vices/ Immoral Acts in *Nur al-Bab*

Shaykh Uthman identified the following vices as immoral acts in *Nur al-Bab* saying:

Among the societal ills that we face today in our land is the slaughtering of oxen, and slaughtering of cows and sheeps, based on baseless beliefs.³⁴

Another illegality is also the illegal training of youths in the desert by lighting fires, which result in their disobeying their parents. The acts that are illegal in Islam are particularly practiced by the Fulani's.³⁵

The word societal ill in our land is the act of deceit in business e.g. the mixing milk with water and the trickish behaviours of intermediaries in business who deceive commodityowners.³⁶

It is not uncommon to see traders defrauding in measure, which is illegal in the Qur'an, Sunnah and Ijma' of scholars. In Islam Muslims are not allow to defraud through tricks in measure and weight.³⁷

Faith in *Nur al-Bab*

Shaykh in Uthman admonishes people to have faith in Allah by through this

Sokoto Caliphate, 2004. p. 45.

33 Shaykh Usman Bin Fodiyo, Enlightening Minds, Ibid, p. 9.

34 Ibid, p. 11.

35 Ibid.

36 Ibid, p. 12.

37 Ibid.

challenge on some of the people who consider some days more important than others by saying:

“How could someone prefer some days over others? The days only carry the activities that occur in them, e.g. eating, drinking, among others, based on the persons’ inward conviction. Such beliefs can only be described as ignorant, foolish, lost and illegal innovation. It is not befitting for anyone who believes in Allah and the last day to run into such ignorant conclusions which cannot be found either in the Qur’an or in the books of the people of the Book who had tempered with their scriptures.”³⁸

Importance of Knowledge in Nur al-albab

Knowledge is important for human life, therefore, Shaykh Uthman criticized a great number of scholars who neglected their wives not allowing them to learn. He considers this as a calamity by saying “these calamities are not only widespread in Hausaland but globally. Amongst the calamities are how some of our scholars neglect their wives, daughters and treat them like beasts without teaching them about the Islamic creed and the rulings of how to perform ablution, prayer, fasting among others. Such scholars also refuse to enlighten their wives and daughters on issues related to Islamic rulings on trade and commerce. This is very wrong and can be described as an unlawful innovation in Islam.”³⁹

Important Points of consideration between Bediuzzaman and Shaykh Uthman following could be considered as points of consideration between the two scholars and their revivalist efforts:

Personality: Both Bediuzzaman and Shaykh Uthman are considered to be reformers to their respective societies. They studied Islam and the Muslims of their times and considered that there was the need to reform the Unislamic practices prevalent among the Muslims.

Environment: The environments of the scholars differ in many respect. While Bediuzzaman hailed from Turkey which is part of the Middle East and Europe, Shaykh Uthman came from part of West African Sub-region.

Condition of People: The people of the two areas differ in certain aspects but however, they share common thing in their religious life for being Muslims.

38 Ibid, p. 10.

39 Shaykh Usman Bin Fodio, Enlghithening Minds, in Selected writings of Sheikh Othman Bn Fodiyo, vol. 3, p. 8.

Objective of Writing the two books: The main objective of writing both Damascus Sermon and Nur al-Bab is to reform the Muslim behavior by inculcating good morality and emphasizing the pursuit and importance of knowledge which foster faith in all aspects of Muslim life.

Impact: The contents of Damascus Sermon and that of Nur al-Bab have reawaken the thinking of Muslim societies of both Turkey and West Africa to a larger extent. This had impacted greatly in the reformation of socio-cultural, religious, educational political, economic and moral life of the Muslims of the two areas.

Conclusion: A study of the two personalities coming from different continents of the world, could be a good inspiration to the Muslim world today. This indicates how Muslims in the Middle East and those in Africa share common things in their interest to the study of Islam and their love to disseminate its tradition of learning so as to ensure the reformation of the society. The effort of Bediüzzaman Said Nursi in producing Risail Nur and the Damascus Sermon is inspiring to Muslims not only in Turkey but throughout the Middle West and of course parts of Europe. On the other hand, the effort of Shaykh Uthman in producing many literary works on different aspects of Islam, including Nur al-Bab, is no doubt a good effort to reform the Muslim society, not only in Hausaland but in a larger society of East Africa. A brief assessment made on the two treatises of these great men and scholars shows their zeal in bringing sanity to the life of people, particularly in their emphasis to the morality based on faith and knowledge.

Bibliography / Kaynaklar

Celik, H., *Bediuzzaman Said Nursi and ideal of Islamic Unity*, in the Third International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi, (Istanbul: Sozler Publication, 1995).

Fodiyo, O., *Selected Writings*, (Gusau: Iqra' Publication House, 2013).

Ibrahim, A. (ed.), *Islam at the Crossroads: On the Life and Thought of Bediuzzaman Said Nursi*, (Albany: Suny Press, 2003).

_____, *Spiritual Dimensions of Bediuzzaman Said Nusri's Risale-i Nur*, (Albany: State University of New York Press, 2008).

Musen, S., *A Bibliographical Guide to Sokoto Sources*, (Sokoto: Centre for Intellectual Services on Sokoto Caliphate, 2004)

Nursi, B. S., *Munazarat: (The Discussion)*, (Istanbul:, 1977).

_____, *On the Life and Thought of Bediuzzaman Said Nursi*, (Istanbul: Istanbul Foundation for Science and Culture, ND).

_____, *The Damascus Sermon*, (Istanbul: Sozler Publication, 2012).

_____, *The Words, on the Nature and Purposes of Man, Life, and All Things*, (Istanbul: Sozler Publications, 2013).

_____, *Letters: 1928 – 1932*, (Istanbul: Sozler Publication, 2014).

Sokoto, A. B., *Intellectual Foundation of Sokoto Caliphate: Scholarship, Faith, Revolution and* (Sokoto: Usmanu Danfodiyo University Press, 2014).

Wahid, S., *Islam in Modern Turkey: An Intelecctul Bibliography*, (New York: State University Press, 2005).

THE MIRACLE OF PROPHET MUHAMMAD'S (PBUH) ASCENSION: A COMPARATIVE STUDY OF THE VIEWS OF BEDIUZZAMAN SAID NURSI AND DR. ALLAMA IQBAL

Shumaila MAJEED

Punjab University, Sheikh Zayed Islamic Center, shumailamajeed@gmail.com

Amjad WAHEED

*University of Management & Technology, School of Advanced Studies,
dramjad373@gmail.com
DOI: 10.31120/katre.2018.55*

Abstract

In his yearning for truth Prophet Muhammad (Peace be upon him) reached the highest heavens. This miraculous journey tells that among all the creatures of Allah, humans are the best and the superior creation. The Ascension of Prophet (Mi'raj) is a very important topic discussed in 'Risale-i Nur'. Bediuzzaman Said Nursi pointed out that the profound truth of Ascension (Mi'raj) was a supreme miracle of Prophet Muhammad (Peace be upon him) in the world of the inner dimensions of things. Through this clear wonder, the sainthood of his prophethood was proved. This topic has also been discussed in detail in Allama Muhamma Iqbal's 'Reconstruction of Religious Thought in Islam' and 'Javed Nama'. He learns from the miracle of Ascension (Mi'raj) of Muhammad (Peace be upon him) that "Heaven" is within the reach of mankind. According to him, return of the Prophet from highest heavens discloses the psychological difference between the prophetic and the mystic types of consciousness. The aim of this paper is to compare the views of these two most influential figures of twentieth century Muslim scholarship about the significance of the miracle of Ascension (Mi'raj).

Keywords: *Ascension, Supreme Miracle, Sainthood, Prophetic Consciousness*

H. Muhammed'in (ASM) Mirac Mucizesi: Bediüzzaman Said Nursi ve Dr. Allame İkbâl'in Görüşlerinin Karşılaştırılması

Öz

Hakikat arayışında Hz. Muhammed (ASM) en yüksek semavata erişmiştir. Bu mucizevi yolculuk Allah'ın tüm mahlukatı içerisinde insanın en iyi ve üstün mahluk olduğunu anlatmaktadır. Peygamber'in miracı Risale-i Nur'da anlatılan çok önemli bir konudur. Bediüzzaman Said Nursi miracın Muhammed'in (ASM) melekut aleminde en üstün mucizesi olduğunu belirtir. Bu açık kerametle peygamberliğin velayeti kanıtlanmıştır. Allame Muhammed İkbâl'in 'İslam'da Dini Düşüncenin Tekrar İnşası' ve 'Javed Nama' kitaplarında da bu konu detaylı biçimde işlenmiştir. Muhammed'in (ASM) mirac mucizesinden cennetin insanın erişebileceği yerde olduğunu öğrenmektedir. Ona göre, peygamberin en uzak semadan dönüşü nebevi ve mistik şuurun psikolojik farkına işaret etmektedir. Bu çalışmanın amacı 20. yüzyılda İslam alimlerinden en etkili bu iki şahsın miracın önemi konusundaki görüşlerini kıyaslamaktır.

Anahtar Kelimeler: Mirac, En Üstün Mucize, Velayet, Nebevi Şuur

In the beginning of 20th century Muslims not only experienced decline in the material realm of life but also faced intellectual stagnation. Consequently, a class of Muslim scholars found their survival in following the Western trend of logo-centrism. Therefore a tendency to rationally examine all the religious and spiritual matters was developed. Eventually Miracles of Prophet were either denied or interpreted according to such logo-centric affinity. The miracle of Ascension (*Mi'râj*) was also treated by many modern Muslim scholars with the same leaning. They precluded any possibility of interpreting *Mi'râj* in "physical" terms. In such scenario Bediuzzaman Said Nursi (1878-1960)¹ and Allama Muhammad Iqbal (1877-1938) drew their attention to the purpose of Ascension. They occupy a unique place in the modern Muslim world. It is interesting to compare their positions regarding the Ascension of Prophet (*isra* or *mi'raj*).

Isra means undertaking journey of the prophet Muhammad (PBUH), according

1 Biographies of Said Nursi have referred to several different dates regarding his birth, based on a profound research 1878 is preferred. Ian S. Markham and Suendam Birinci Pirim, *An Introduction to Said Nursi Life, Thought and Writings* (England: Ashgate Publishing limited, 2011), 3.

to the Holy Quran (سبحان الذى أسرى بعبده ليلا الخ)², from the Holy mosque of Makkah to the Holy mosque of Aqsa (Jerusalem), followed by accession to the Heavens. Quite a large mass of Muslim literature exists on this topic. Bediuzzaman Said Nursi and Allam Iqbal are contemporary to each other, “but there is no evidence to suggest that they met or influenced each other.”³ Dr. Jalal has mentioned the issues which are discussed by both scholars including freedom, nationalism, racialism, despotism, Islamic unity, the comparison of philosophy and religion, demerits of Western civilization⁴. On most of the points they have got similar views. Dr. Jalal comments:

Whoever studies the works and views of these two scholars about important social issues will see that although they never met and were not aware of each other’s ideas, they put forward similar views on many subjects. It is really amazing.”⁵

Said Nursi’ view on the miracle of Ascension:

Prophethood is one of the four major themes of Risale I Nur. Said Nursi has discussed different dimensions of this topic on 230 different occasions.⁶ Ascension of Prophet Muhammad (Peace be upon him) is the subject of Thirty First Word which is a chapter of the first part of Risale-I Nur “The Words”. It comprises more than thirty pages. Although Nursi has discussed Ascension briefly in other parts of Risale-I Nur too, here he wants to unite all flashes⁷. Nursi mentions Ascension as the supreme miracle of the Prophet Muhammad (PUBH), he states:

“Pre-eternal power, which does not leave ants without a prince or bees without a queen, certainly does not leave mankind without prophets. As the Splitting of the Moon was a miracle of Muhammad (UWBP) for men in the Manifest World, so his Ascension was a supreme miracle before the angels and spirit beings in the World of the Inner Dimensions of Things. Through this clear wonder, the sainthood of his

2 Al-Quran, 17:1.

3 Dr. Yasien Mohammad, “Predestination and Free Will in the view of Iqbal and Nursi,” in *5th International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi The Qur’anic View of Man, According to the Risale-i Nur* (Istanbul: Sozler, 2000). <http://www.iikv.org/academy/index.php/sympeng/article/view/1003>

4 Jalal Jalalizade, “A Comparison of the Thought of Bediuzzaman and Muhammad Iqbal,” in *Third International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi the Reconstruction of Islamic Thought in the Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi* (Istanbul: Sozler, 1995). <http://www.iikv.org/academy/index.php/sympeng/article/view/908>

5 Ibid.

6 Yusuf Muhammad Eid Sil’u “The Wisdom of Prophethood and its Necessity”, *The Pen*, Nov 24, 2012. <http://www.thepenmagazine.net/the-wisdom-of-prophethood-and-its-necessity/>

7 Bediuzzaman Said Nursi, *The Words*, trans. Sukran Vahide (Istanbul: Sozler Nesriyat, 2008), 583.

prophethood was proved, and like lightning or the moon, that shining Being scattered light through those inner worlds.”⁸

Said Nursi expounds the Ascension of Prophet particularly to the people of Belief because according to him “The Ascension cannot be proved independently to irreligious atheists who do not accept the pillars of belief, because it cannot be discussed with those who neither know God, nor recognize His Messenger, nor accept the angels, and who deny the existence of the heavens. We shall address the discussion to a believer who, since he considers it unlikely, has misgivings about the Ascension; we shall explain it to him. However, from time to time we shall take into account the atheist who is the position of listener and shall set forth the matter to him.”⁹

Nursi illustrates the truth of Ascension in four principles i.e. Why was the Ascension necessary? What was the reality of the Ascension? What was the wisdom and purpose of the Ascension? And what are the fruits and benefits of the Ascension? ¹⁰

Imadudin Khalil describes the methodology of Said Nursi which he adapted while explaining the Ascension in these words:

“In all these Bediuzzaman displays openly his skill at analysis and deduction. He gives numerous examples in order to bring distant truths close in a way appealing to the reader’s power of imagination and to their ears. Similarly, he divides the subject into parts, dealing with them in different sections, asking interesting questions, voicing objections, and answering each in turn. Sometimes he puts it in the form of a debate or conversation, analyzing the question from an intellectual angle down to the finest details.”¹¹

While explaining the necessity of Ascension Said Nursi raises a question. He says as it is mentioned in Quran that Allah Almighty is *closer to him than his jugular vein*¹² the verse expounds that “However, all the saints are able to converse with Him in their hearts, so why was the Saint, Muhammad (Peace be upon him), successful in

8 Bediuzzaman Said Nursi, *The Letters*, Seeds of reality, trans. Sukran Vahide, (Istanbul: Sozler Nesriyat, 2010), 530.

9 Nursi, *The Words*, 583.

10 Ibid., 585.

11 Imaduddin Khalil, “God’s Messenger (pbuh) in The Risale-I Nur,” in *Third International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi the Reconstruction of Islamic Thought in the Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi* (Istanbul: Sozler, 1995). <http://www.iikv.org/academy/index.php/sympeng/article/view/887>

12 Al- Quran, 16:60.

holding an inward conversation with God only as a result of a long journey like the Ascension?”¹³

To reply this question he makes the following comparison:

“A man holds up the mirror he is holding to the sun. According to its capacity, the mirror receives light” “If he directs the luminous mirror towards his dark house or his tiny, private garden, which is covered by a roof, he cannot benefit in relation to the sun’s value, but only in accordance with the capacity of the mirror.” “A second man, however, puts down the mirror, faces the sun directly, and sees its majesty and understands its grandeur. Then he climbs a very high mountain, sees the brilliance of the sun’s broad dominion and converses with it in person and without veil. Then he returns and makes large windows in his house and in the roof over his garden, and opens up ways to the sun in the sky, and speaks and converses with the constant light of the actual sun.”¹⁴

After giving the above comparisons, Said Nursi concludes “The First man is a manifestation through a dominical relationship which is extended to the mirror of the heart. The degrees of sainthood, which proceed under the shadow of most of the Names and attributes, arise from this sort.”¹⁵

About second man Nursi says “This display and manifestation is the inner meaning of the Ascension of Muhammad (Peace be upon him), by which his sainthood became the source of his messengership.”¹⁶

Thus he proves “Sainthood proceeds through shadow” “While in messengership there is no shadow, it looks directly to the oneness of the All-Glorious One” “As for the Ascension, since it was the greatest wonder of Muhammad’s sainthood and also its highest degree, it was transformed into the degree of messengership. The inner face of the Ascension was sainthood, it went from creation to Creator. While its apparent face was messengership, it came from Creator to creation. Sainthood is spiritual journeying in the levels close to God; it needs a certain amount of time and many degrees must be traversed. While messengership, whose light is greatest, looks to the mystery of uncovering Divine immediacy, for which the passing instant is sufficient.”¹⁷

13 Nursi, *The Words*, 585.

14 Ibid., 586.

15 Ibid.

16 Ibid., 587.

17 Ibid.

Said Nursi explains the second principle 'reality of the Ascension' like this: "It consisted of the journeying of the person of Muhammad (Peace be upon him) through the degrees of perfection, by showing that special servant all the works, spheres and levels of Almighty Allah's dominicality"¹⁸ To make the sense clear Said Nursi gives the following example:

"A king has different titles in the different spheres and offices of his government. For example, he is Wise Judge in the judiciary, Sovereign in the civil service, Commander-in-Chief in the army, Caliph in the learned establishment, and so on. It is as if the ruler is present and knowing in every sphere through his corporate personality and through his telephone; and sees and is seen in every class through his law, regulation, and representatives; and administers and observes from behind the veil in every level through his command, knowledge, and power; and has a different centre and headquarters in every sphere. Thus, a king such as this may allow a person of his choosing to visit all his different spheres and offices and may show him the imperial dominion and sovereign commands special to each. He may cause him to travel from sphere to sphere and from level to level until he brings him to his presence. There he will entrust him with certain universal and general commands concerning all those spheres and will send him back."¹⁹

About the third principle which is wisdom and purpose of Ascension, Said Nursi illustrates though wisdom behind ascension is so exalted that it cannot be fully comprehended by human intellect but its existence may be made known through certain indications.²⁰ He elaborates "The Creator of the universe chose an eminent individual to represent all creatures, and took him by means of an Ascension that was like a link from the furthest levels of multiplicity to the source of unity."²¹ And as always Nursi does, he gives the following example to get the readers more clear about the exalted wisdom.

"There was an illustrious king who had vast treasuries and in those treasuries many varieties of jewels were to be found. The king wished to open an exhibition to reveal to the people the splendour of his sovereignty thus he build a huge and splendid palace. Then, in order to display his perfections to his subjects, he invited them to the banquet and to behold the perfections. He appointed one of them as the

18 Ibid., 588.

19 Nursi, *The Words*, 588-589.

20 Ibid., 598.

21 Ibid.

highest ranking general, invited him up from the lower levels and mansions to tour sphere after sphere in the levels rising one after the other. Showing him the successive machinery and workshops of his wonderful art and the storehouses for the produce coming from below, he brought him to his own particular sphere and private apartment. There, he honoured him through showing him the blessed person who was the source of all those perfections and taking him into his presence. He informed him of the true nature of the palace and of his own perfections. He appointed him as guide to the other spectators and sent him back.”²²

Said Nursi concludes:

“Thus, the wisdom of the All-Glorious One of Beauty, Who opens the palace of the world as though it was an exhibition in order to see and display His own transcendent beauty and perfections, requires that He should inform someone of the meaning of the palace’s signs so that they do not remain vain and without benefit for conscious beings on the earth.”²³

While the Fruits and Benefits of Ascension, Said Nursi mentions “only five out of more than five hundred fruits of ascension”, he explains all one by one with examples.

First fruit is “to see with the eyes the truths of the pillars of belief and to behold the angels, Paradise, the hereafter, and even the All-Glorious One.” Whereas the second fruit “has brought to jinn and man as a gift the fundamentals of Islam, and first and foremost the prescribed prayers, which constitute those things pleasing to the Sustainer.” About third fruit he states “through the Ascension, Prophet (Peace be upon him) saw Paradise with his own eyes and witnessed the eternal manifestations of the All-Glorious and Merciful One’s mercy; he understood eternal happiness with absolute and utter certainty and brought as a gift to jinn and men the good news of its existence.” Fourth fruit which he mentions is “Just as Prophet (Peace be upon him) himself sampled the fruit of the vision of Divine beauty, so did he bring to jinn and men the gift of this fruit being attainable by all believers.” And finally the fifth fruit is “Man’s being the precious fruit of the universe and the petted beloved of the Maker of the universe was understood through the Ascension, and he brought this fruit to jinn and men.”²⁴

22 Ibid., 599-600.

23 Ibid., 600-601.

24 Nursi, *The Words*, 608-610.

Iqbal's view on the miracle of Ascension:

Dr. Sir Allama Muhammad Iqbal (1877-1938) was one of the most influential Muslim thinkers of the twentieth century. Iqbal's poetry and philosophy are aimed at humanizing the world. The central theme of his philosophy is the concept of "Khudi" (selfhood). It is the sense of human identity in the individual as well as the society. The Ascension of the Holy Prophet Muhammad (Peace be upon him) naturally formed a theme of emulation for many Muslim scholars and mystics through the succeeding centuries. It is also Prophet's Ascension (*mi'raj*) that coloured the mind of Dante resulting in the production of one of the world's greatest epics: The Divine Comedy²⁵. Iqbal was equally inspired by the Prophet's Ascension and wrote his immortal book "*Javid Nama*" for the final expression of his doctrine of self-realization. This magnum opus, in eloquent Persian verse, comes within the purview of those works which have been written under the influence of the famous traditions of *Isrā'* and *Mi'raj*. As S M Zaman elaborates:

"In his own modest way, Iqbal tries to follow and emulate the example of his Master, the Prophet (SAW), when in the celebrated Javid Namah he has unfolded the fascinating story of his poetic journey through the heavens, guided by his mentor 'Pir-i-Rumi'. The pseudonym Iqbal uses for himself as the spiritual traveller in this heavenly excursion is Zinda Rud, the living stream, which conjures up a picture of the yearning soul-- the streamlet running through mountains, plateaus and plains--- in an eternal desire to become one with the ocean."²⁶

Iqbal also offered some interesting observations, in his address to the Fifth Indian Oriental Conference, held at Lahore in November, 1928, about the impact of the Ascension of the Holy Prophet (peace be upon him) on the great mind of Dante in following words:

"Professor Bevan has given us valuable historical discussion of the story of the mi'raj. To my mind, however, what is, culturally speaking, more important is the intense appeal that the story has always made to the average Muslim, and the manner in which Muslim thought and imagination have worked on it. It must be something more than a mere religious dogma, for it appealed to the great mind of Dante, and, through Muhyiuddin ibn-ul-Arabi, furnished a model for the sublimest part of the Divine Comedy which symbolizes the culture of mediaeval Europe. The historian

25 The Divine Comedy is written by Dante Alighieri (1265-1321). It is widely considered the preeminent work of Italian literature, and is seen as one of the greatest works of world literature.

26 S.M. Zaman, "Iqbal and The Fundamentals of Islam," *Iqbal Review*36, no.3 (1995): 105-113

may rest satisfied with the conclusion that the Muslim belief in the Prophet's Ascension finds no justification in the Quran; yet the psychologist who aims at a deeper view of Islamic culture cannot ignore the fact that the outlook given by the Quran to its followers does demand the story as a formative element in the world-picture of Islam. The truth is that it is absolutely necessary to answer all such questions, and mutually to adjust their answers into a systematic whole of thought and emotion. Without this it is impossible to discover the ruling concepts of a given culture, and to appreciate the spirit that permeates it. However, a comprehensive view of the culture of Islam, as an expression of the spiritual life of its followers, is easy of achievement.”²⁷

Dr Muhammad Riaz comments:

“Alighieri Dante's (d. 1321 A.C.) famous *Divine Comedy* is also written under the impact of Mi'rāj traditions. Professor Asin, whom Iqbal had also seen during his visit to Spain in 1932, has proved at length that Dante was influenced by the *Mi'rāj* traditions through the works of al-Ma'arrī, Ibn 'Arabī and others.”²⁸

Iqbal's philosophy is essentially a philosophy of action, and it motivates human beings to strive to actualize their God-given potential to the fullest degree. As for the Ascension of the Holy Prophet, Iqbal not only believes in it but also thinks that it is a proof of the fact that the whole of the universe can be conquered by man. As Iqbal wrote in *Bāl-i Jibrīl*²⁹

I have learnt this lesson from the ascension of Muhammad,
That heaven itself is within the range of man.

The greatest lesson of the Prophet's Ascension is the accessibility of the entire cosmos to man. As he wrote the poem *Meeraj* (Ascension) in *Zarb-e-Kaleem*³⁰:

A mote endowed with strong desire for flight
Can reach the Sun and Moon with effort slight.

If chest of partridge fire and zeal emit,
My friends, in fight with hawk it can acquit.

27 Muhammad Iqbal, “A Plea for a Deeper Study of Muslim Scientists,” *Islamic Culture*3, no.2 (1929): 210-229

28 Muhammad Riaz, “Glimpses of Iqbal's Gennius in the Javid Namah,” *Iqbal Review*18, no.4 (1978), 171-182.

29 Muhammad Iqbal, *Kulliyat-i-Iqbal*, (Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2000), 364.

30 *Ibid.*, 529.

Ascension means to gauge a Muslim's heart,
The Pleiades are the target of his dart.

Iqbal expressed the same feeling in a poem *Shab-e-Meeraj*³¹ (The Night Of The Celestial Ascension) in his book *Bang-e-Dra*:

This call of the evening star is coming from the sky
This is the night before which the dawn prostrates
“For courage, the Arsh-i-Barin is only a pace away”
The Mi'raj's night is saying this to the Muslim

Moreover Iqbal compares Mystic and prophetic types of consciousness in the light of the Ascension of Prophet Muhammad (peace be upon him) in his fifth lecture entitled 'The Spirit of Muslim Culture' in following words:

“Muhammad of Arabia ascended the highest Heaven and returned. I swear by God that if I had reached that point, I should never have returned.” These are the words of a great Muslim saint, 'Abd al-Quddūs of Gangoh. In the whole range of Sufi literature it will be probably difficult to find words which, in a single sentence, disclose such an acute perception of the psychological difference between the prophetic and the mystic types of consciousness. The mystic does not wish to return from the repose of “unitary experience”; and even when he does return, as he must, his return does not mean much for mankind at large. The prophet's return is creative. He returns to insert himself into the sweep of time with a view to control the forces of history, and thereby to create a fresh world of ideals. For the mystic the repose of “unitary experience” is something final; for the prophet it is the awakening, within him, of world-shaking psychological forces, calculated to completely transform the human world. The desire to see his religious experience transformed into a living world-force is supreme in the prophet. Thus his return amounts to a kind of pragmatic test of the value of his religious experience. In its creative act the prophet's will judges both itself and the world of concrete fact in which it endeavours to objectify itself. In penetrating the impervious material before him the prophet discovers himself for himself, and unveils himself to the eye of history.”³²

The Prophet returns back even after reaching the zenith, so that he may share his experience to the mankind. Iqbal further elaborates the creative nature of the Prophet

31 Iqbal, *Kulliyat*, 278.

32 Muhammad Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, (Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1989) 99

Muhammad's spiritual experience in his Presidential Address of 1930 to the 25th Session of the All-India Muslim League at Allahabad in following words:

“The nature of the Prophet's religious experience, as disclosed in the Quran, however, is wholly different. It is not mere experience in the sense of a purely biological event, happening inside the experient and necessitating no reactions on its social environment. It is individual experience creative of a social order. Its immediate outcome is the fundamentals of a polity with implicit legal concepts whose civic significance cannot be belittled merely because their origin is revelational. The religious ideal of Islam, therefore, is organically related to the social order which it has created. The rejection of the one will eventually involve the rejection of the other”³³

According to Iqbal, Ascension to highest heavens is not sufficient; rather it is merely a necessary landmark in man's larger journey to engage with the human world. This Journey was not only spectacular because of what it meant to the Prophet, but also for what it means for rest of humanity. In this Prophetic achievement, there is a great message. The journey, however, does not end with the Prophet's ascension, it continues with his return to earth. He returns with a renewed sense of purpose to redirect or refashion the forces of collective or social life.

Comparison of the views of Said Nursi and Muhammad Iqbal on the miracle of Ascension

The common point between Nursi and Iqbal is that their whole views and concepts are based upon Quran. Both scholars devoted their whole lives for the transmission of the message of Quran to mankind. For this purpose Iqbal adapted the source of poetry to convey the divine message to humanity whereas Said Nursi adapted the way of tafseer (commentary of Quran) to make the people understand the divine message.

For Iqbal the advice of his father gave him a spark, when Shaykh Nur Muhammad experienced the continuous practice of his young son to recite the Holy Qur'an after the pre-dawn prayer. He advised “Son! Whenever you recite the Qur'an, do so as if it is being revealed to you. By reading the Qur'an like this, it will soon permeate your very being.”³⁴ Consequently “In subsequent decades, the Qur'an would remain a central part of his intellectual and devotional life, shaping his thinking patterns and opening up new vistas for his philosophical and poetic explorations.”³⁵

33 Latif Ahmed Sherwani, *Speeches, Writings, and Statements of Iqbal* (Lahore: Iqbal Academy, 1977) 3-26.

34 Dr. Ahmed Afzaal, “Iqbal's approach to the Quran,” *Muhammad Iqbal A Contemporary* 49, no.4 (2008), http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct08/2.htm#_edn2

35 Ibid.

Likewise an incident occurred in Said Nursi's life which brought him to the commitment for dedicating his whole life for the sake of Quran. Nursi came to know to the views of the British Minister for the Colonies Gladstone, about Quran who said "So long as the Muslims have the Qur'an, we shall be unable to dominate them. We must either take it from them, or make them lose their love of it."³⁶ Said Nursi was deeply shaken by these words and vowed himself that "I shall prove and demonstrate to the world that the Qur'an is an undying, inextinguishable Sun!"³⁷ He decided to "make all the sciences and knowledge he had acquired, means to understand the Qur'an and prove its truths, and that "the Qur'an alone should be his aim, the purpose of his learning, and the object of his life;" he should use his knowledge to defend the Qur'an."³⁸ Hence his whole life till his death is the proof of this oath, which bring forth the magnum opus Risale I Nur.

Bediuzzaman Said Nursi and Allama Iqbal both scholars have discussed Ascension as the supreme miracle of the Prophet Muhammad (Peace be upon him). While discussing ascension both of them give a comparison of sainthood and prophethood since prove the supermacy of prophethood.

Bediuzzaman narrates that sainthood proceeds through shadow whereas messengership does not need any shadow rather it looks directly to All-Glorious one. He takes Ascension as the greatest wonder of Muhammad's sainthood. He proves that the inner face of the Ascension was sainthood but apparent face was messengership. Moreover sainthood has to depend upon certain amount of time as well as numerous degrees and levels to cover the spiritual journey to come close to God. While messengership does not need to cover such degrees and levels for Divine immediacy, one can traverse in an instant.

Iqbal has used the terms mystic and prophetic types of consciousness³⁹, while comparing the sainthood and prophethood. Iqbal proves the supermacy of prophetic type of consciousness in this way that it is Prophet who has experienced the highest level i.e. Ascension and then comes back to the material world for the fulfillment of Divine responsibility, if a mystic had to experience such ascension, he would never wish to come back. In this way Iqbal differentiates the ambition of a mystic and a Prophet.

36 Sukran Vahide, *Islam in Modern Turkey An Intellectual Biography of Bediuzzaman Said Nursi* (Albany: State University of New York Press, 2005), 31.

37 Ibid.

38 Sukran Vahide, "Bediuzzaman Said Nursi and the Risale-i Nur," in *Globalization, Ethics and Islam: The Case of Bediuzzaman Said Nursi*, ed. Ian Markham and Ibrahim Ozdemir (England: Ashgate, 2005), 9.

39 Iqbal, *The Reconstruction*, 99.

Moreover on the bases of the difference between the ambition of the two (mystic and prophetic types of conscious), Allama Iqbal further elaborates that the return of prophet is actually the beginning of his mission. This is to create a society in which he could experiment his religious experience. Therefore his ambition is not mere *fana fillah* rather a step forward. He returns back for the practical implementation of his experience, to create a society based upon his creative experience. And this is his achievement in real sense. Iqbal proves that it is the Divine purpose behind the event of Ascension to enable the Prophet for creating a social order for humanity.

Said Nursi also discuss the same point in a comprehensive way. Where he explains the ascendancy of messengership upon sainthood he indicates that “The inner face of the Ascension was sainthood, it went from creation to Creator. While its apparent face was messengership, it came from Creator to creation.”⁴⁰ Furthermore Said Nursi associates the “reality of ascension” with the fact that Prophet has been gone through the “degrees of perfection”⁴¹ so that he could be entrusted “with certain universal and general commands”⁴² Therefore Said Nursi also correlates the Divine journey of the Prophet Muhammad (peace be upon him) to his social responsibility. Rather Said Nursi moves a step forward to Iqbal while describing the wisdom and purpose behind ascension. He describes the position of Muhammad on his divine journey not only as the representative of humanity but also as the representative of all the creatures.⁴³

Both scholars have also discussed the benefits of Ascension. Iqbal states: “Its immediate outcome is the fundamentals of a polity with implicit legal concepts whose civic significance cannot be belittled merely because their origin is revelational. The religious ideal of Islam, therefore, is organically related to the social order which it has created.”⁴⁴ Whereas Nursi narrates numerous fruits and benefits and gives a detailed analysis.

Nursi describes one of the fruits of ascension is “man’s being the most elevated being above all the beings in the universe”⁴⁵ is established. He states it is due to *Mi’rāj* that an insignificant, weak and impotent conscious being is raised to such a highest position just like as “it is said to an ordinary soldier that he has been promoted to the

40 Nursi, *The Words*, 587.

41 Ibid., 588.

42 Ibid., 589.

43 Ibid., 598.

44 Sherwani, *Speeches*, 5.

45 Nursi, *The Words*, 610.

rank of field marshal, how delighted he will be.”⁴⁶ Likewise Iqbal also focused his attention on this aspect of Ascension. However he interprets this aspect of Ascension in a unique way. As it is mentioned earlier that Iqbal’s philosophy motivates mankind to strive to actualize their God-given potential to the fullest degree. Therefore the phenomena Iqbal derived from the event of ascension is that it is a proof of the fact that the whole universe can be conquered by man. He depicts this phenomena in his following verse:

I have learnt this lesson from the ascension of Muhammad,
That heaven itself is within the range of man.⁴⁷

Conclusion

Said Nursi and Iqbal are creative writers of the highest caliber. We find the two Muslim thinkers on the same planes while pondering on the miracle of Ascension (*Mi’rāj*). Both are of the view that the profound truth of Ascension was a supreme miracle of Prophet Muhammad (Peace be upon him). Said Nursi provides a corollary for sainthood and prophethood of Muhammad (Peace be upon him) in the light of Ascension. Same as Iqbal has used the terms mystic and prophetic types of consciousness, while comparing the sainthood and prophethood. Both learn from the miracle of Ascension that “Heaven” is within the reach of mankind and man is the most elevated being. Finally, both of them are of the view that height and peak of this journey was the return of the Prophet Muhammad (Peace be upon him) from Creator to creation. The miracle of *Mi’rāj*, therefore, is organically related to the social order.

Bibliography

Afzaal, Ahmed. “Iqbal’s approach to the Quran.” *Muhammad Iqbal A Contemporary* 49, no.4 (2008) http://www.allamaiqbal.com/publications/journals/review/oct08/2.htm#_edn2

Iqbal, Muhammad. “A Plea for a Deeper Study of Muslim Scientists.” *Islamic Culture* 3, no.2 (1929): 210-229.

Iqbal, Muhammad, *Kulliyat-i-Iqbal*. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 2000.

Iqbal, Muhammad. *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1989.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Iqbal, *Kulliyat*, 364.

Jalalizade, Jalal. "A Comparison of the Thought of Bediuzzaman and Muhammad Iqbal." In *Third International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi the Reconstruction of Islamic Thought in the Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi*. Istanbul: Sozler Publications, 1995. <http://www.iikv.org/academy/index.php/sympeng/article/view/908>

Khalil, Imaduddin. "God's Messenger (pbuh) in The Risale-I Nur." In *Third International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi the Reconstruction of Islamic Thought in the Twentieth Century and Bediuzzaman Said Nursi*. Istanbul: Sozler Publications, 1995. <http://www.iikv.org/academy/index.php/sympeng/article/view/887>

Riaz, Muhammad. "Glimpses of Iqbal's Gennius in the Javid Namah." *Iqbal Review* 18, no.4 (1978), 171-182.

Sherwani, Latif Ahmed. *Speeches, Writings, and Statements of Iqbal*. Lahore: Iqbal Academy, 1977.

Sil'u ,Yusuf Muhammad Eid. "The Wisdom of Prophethood and its Necessity." *The Pen*, Nov 24, 2012. <http://www.thepenmagazine.net/the-wisdom-of-prophethood-and-its-necessity/>

Markham, Ian & Birinci, Suendam. *An Introduction to Said Nursi, Life, Thought and Writings*.UK: Ashgate Publishing Ltd, 2011.

Mohammad, Yasien. "Predestination and Free Will in the view of Iqbal and Nursi." In *International Symposium on Bediuzzaman Said Nursi The Qur'anic View of Man, According to the Risale-I Nur*. Istanbul: Sozler, 2000. <http://www.iikv.org/academy/index.php/sympeng/article/view/1003>

Nursi, Bediuzzaman, Said. *The Letters*. Translated by Sukran Vahide. Istanbul:-Sozler Nesriyat, 2010.

Nursi, Bediuzzaman, Said. *The Words*. Translated by Sukran Vahide. Istanbul: Sozler Nesriyat, 2008.

Vahide, Sukran. "Bediuzzaman Said Nursi and the Risale-i Nur." In *Globalization, Ethics and Islam: The Case of Bediuzzaman Said Nursi*, edited by Ian Markham and Ibrahim Ozdemir. England: Ashgate, 2005.

Vahide, Sukran. *Islam in Modern Turkey An Intellectual Biography of Bediuzzaman Said Nursi*. Albany: State University of New York Press, 2005.

Zaman, S.M. "Iqbal and The Fundamentals of Islam." *Iqbal Review* 36, no.3 (1995): 105-113.

AN ASSESSMENT OF SAID NURSÎ' S IDEAS AND OPINIONS (İÇTİHAD) ON FORMATION OF PEACEFUL INDIVIDUALS AND SOCIETIES

Prof. Dr. Hayati AYDIN

Van Yüzüncü Yıl University, Theology Faculty, aydinhayati@yyu.edu.tr
DOI: 10.31120/katre.2018.56

Abstract

The article focuses on the idea and opinion of Nursî about the formation of a peaceful society. According to Nursî; betterments in the welfare and capability of people and the community are brought about to produce a peaceful and libertarian environment; and this is the environment in which the duties of the people are fulfilled. Nursî hence emphasized the importance of calmness in the individual and society and showed that faith and Islamic values carry out great functions. According to him, religion is a way of life in agreement with nature. For this reason Nursî's community model is one that is based on religion and centered around belief as well as Allah's consent to determine the correct actions when dealing with the outer and inner world. Sometimes Nursî referred to the functionality of God's attributes in the Risale-i Nur as means of expounding the harmony in the universe and as a reflection of Allah's name "Vedûd". Thus, macro and micro cosmic entities in the universe have gravitational forces in synchrony and fine tuning which can be considered as portends and which constitute an amazing unity which should be a good example for human societies. To keep communities together, to enable them to live in harmony and for people to love one another depends on the reflection of Vedud's name. Whenever this name is reflected by individuals in communities then connections in communities become powerful and unity arises. Nursî's opinion about jihad takes into consideration historical contexts and the very central principles of religion.

Keywords: Jihad, Society, People, Individual, Soul.

Said Nursi'nin Dingin Fert ve Toplumun Oluşumuna Dair Analiz ve İctihatlarının Değerlendirilmesi

Özet

Bu makale dingin bir fert ve toplum oluşturma konusunda Nursi'nin fikirleri ve düşüncelerinin analizi üzerinde odaklaşmaktadır. Nursi'nin toplum modeli, dini esas alan, inancın merkezde olduğu ve bütün muamelelerde Allah rızasının esas tutulmasının lazım geldiği ve münafese eden (iyilikte yarışan) bir toplumdur. Çünkü din fitrattır ve gerçek anlamda dini yaşayan bir toplumda fitrat dinginlik kazanır, ilahî ruh canlanır, fitrat tekâmül elde eder ve millet en ideal bir toplum haline gelir. Nursi dini fitrî bir ihtiyaç olarak görmekte hem fert hem de toplumun mükemmelliği ve yeteneklerinin inkişaf etmesinin en hayati unsuru olarak dini kabul etmektedir. İman insana sorumluluk yüklemektedir. Bundan dolayı insanın gerçek anlamda milletine fedakârlıkta bulunması dini duygunun insanda hâkim olmasına bağlıdır. İslam dünyasını bir araya getiren, toplumdaki fertleri kaynaştıran en büyük iksir dindir. Dinin toplumda ihmal edilmesi toplumu dağıtan ve onu kaoslara sürükleyen en büyük neden olmuştur. Sık sık Risale-i Nur'da Esmâ-i Hüsnâ'nın fonksiyonerliğine atıfta bulunan Nursi evrendeki cazibeyi Allah'ın Vedûd isminin tecellisi olarak tefsir etmektedir. O halde evrendeki gezegenlerin cazibe kanunu ile fezada devran etmesi ve ahenkli bir birlik oluşturması toplumlar için bir örnek olmalıdır. Toplumlari bir arada tutma, onları ahenk içinde yaşatma Vedûd isminin tecellisine yani toplum fertlerinin birbirlerini sevmesine bağlıdır. Bu isim toplum fertleri tarafından ne kadar davranışlarda yansıtılırsa toplumdaki bağlar da o derece kuvvetli ve ahenk o derece sarsılmaz olur. Nursi'nin cihat hakkındaki düşüncesi, ayetlerin tarihi bağlamları ve dinin merkezi ilkelerini esas almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cihat, Toplum, İnsanlar, Birey, Nefis

Indeed Islam gives importance to the serenity of the individual and society. Because the person and the society develop their skills in a peaceful environment and, since ideally they reveal their duties assigned to them, The Quran thus states “Retreat to the cave. Your Lord will spread out for you of His mercy” (*Al-Kahf, 18/16*). This verse is related to the companions of the cave and shows the truth that divine Mercy comes to peaceful places and bodies. Thus divine Mercy is not granted to people and places that acquire agitation and tension. For example, breast-milk comes directly from the receptacle of Mercy. It is the evidence that while there is not milk in the breast before

the baby is born, the life-giving drink flows from there when the baby is born. But when the mother gets agitated, the flow of milk stops immediately. This situation is the same with animals too. When animals get stressed, they do not give milk. Thus calmness is a sign of health in terms of mental and spiritual unity, which comes from the frequency of connection with the metaphysical world. There was a similar situation with İfk (which is also known as the 'neckband' case). The Messenger of Allah got upset due to the situation and wanted and expected to have divinely-inspired information which would immediately provide clarity to the situation. But divine inspiration did not come in any way, shape or form. After he had stress for nearly one month, divine inspiration came and Aise was proven to be innocent. The same case is relevant to dreams also. Anyone who is conditioned by his mind to have a dream does not simply dream anything. Sleeping in such a state of conditioning causes tension in body. Such a dream occurs only when related memories are forgotten.

Nursi believed that the capability of peoples and communities will develop in a libertarian environment. He said “*This good action gives a piece of good news about the capability of attaining perfection and will adorn Asia and Rumelia with the fertile rains of (this) liberty*”, during his declamation that he gave to the public and journalists at Salonica Liberty square. When individuals fully manifest and attain their nature in communities their liberty comes under guarantee and their security is provided. Yet their nature shrivels under the yolk of oppressive governments.

So Nursi says that a socially conducive environment will possess a valid constitution, the valid constitution will be attained with consultancy and with a council that sharia orders, “*consult them in the matter...*” (*Al-i İmrân, 3/159*) “*whose affair is (determined by) consultation among themselves,*” (*ash-Shurâ, 42/38*). When a society reveals such a phenomena, it will provide a fortune both for Islam and Asia.¹

Sometimes Nursî referred to functionality of God's attributes in the Risale-i Nur which expounds the attraction in the universe as a reflection of Allah's name “*Vedûd*”. Thus, macro and micro cosmic entities in the universe have gravitational forces in synchrony and fine tuning which can be considered as portends and which constitute an amazing unity which should be good example for human societies. To keep communities together, to provide them with constancy and affection will depend on the reflection of the *Vedud* name. As this name is reflected by individuals in communities so connections in communities become powerful and constancy becomes stable. With respect to this, Nursî says that affection, brotherhood, and love is the character

1 Said Nursi, *Asar-ı Bediyye (Münâzarat)*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010, s. 299-298.

of Islam and the bonds that tie it.² For this reason we are protectors and maintainers of community and we have no time for hostility.³

Indeed, İbn Al-Arabi points out by the following words to this reality, namely the reality of functionality of God's attributes: Life in this World is a process through which the traces and properties of divine names come to be actualized. Revelation is necessary if people are to become qualified by the names in proper harmony and equilibrium. Only a perfect harmony of divine attributes can lead to the full blossoming of human nature, the realization of the deformity latent in soul. One of the most important and fundamental of the divine attributes that need to be actualized is love. God is called "the Lover" in both the Qur'an and the Hadith.⁴ For İbn Arabi, the objects of God's love help delineate the qualities and character traits that human beings must acquire in order to gain perfection.⁵

So all things are infused with love, as chemical compounds in the formation of matter in the constitution of the very nature of every being. This is because God's attribute of love brings them into existence and motivates all their activities. Muhyiddin İbn Al-Arabî said that Allah loves the cosmos. Hence, there is nothing more beautiful than the cosmos. And He is beautiful, while beauty is intrinsically lovable, so the whole cosmos loves God. The beauty of His artisanry permeates His creation, while the cosmos is the loci wherein He becomes manifest. Therefore the love of some parts of the cosmos for other parts and the infusion of beings with each other derives from God's love for Himself.⁶ In this sense, İbn Al-Arabî states; that individuals in the community who love each other are expressing a love for Allah and likewise this is the cause of their presence.

Nursi's community model is a community that bases itself on religion, that requires that belief is a center and Allah's consent should be based on all treatments and consents in kindness.

So Allah says that ,*"When I love My servant, I am his hearing through which he hears, his sight through which he sees his hand through which he grasps and his foot through which he walks"*⁷

2 Nursi, *Asar-ı Bediyye (Hutbe-i Şamiyye)*, s. 383.

3 Said, Nursi, *Tarihçe-i Hayat (İlk Hayatı)*, İstanbul, Tenvir Neşriyat, 1999, s. 69; Nursi, *Asar-ı Bediyye (Hutbe-i Şamiyye)*, s. 382.

4 William C. Chittick, *Ibn Arabi Heir to the prophets*, Pakistan: Suhail Academy, 2007, p. 30.

5 Chittick, *Ibn Arabi Heir to the prophets*, p. 31.

6 William Chittick, *Sufism*, Pakistan: Suhail Academy, 2005, p. 65.

7 Bukharî, *Rikâk*, 38, Ahmad b. Hanbal, *Musnad*, VI, 256; Muhyiddin İbn Al-Arabî, *Al-Futuhât*

The faith gives the consciousness of responsibility to people in social life. Thus the faith has got a great value both in terms of the individuals' life and the community's life. Islamic population scientists (such as Farabi) have classified people into good and bad communities in terms of the degree of their belief and reflection.

Muhyiddin Ibn Al-Arabî who believed the Oneness of Being (Wahdat al- Wujud), sees God inside of all layers of existence. In this sense he said that *"This is similar to what happens to a man looking into a mirror in the empirical World. When you are looking at forms or your own form in a mirror you do not see the mirror itself, although you know well that you see these forms or your own form only in the mirror."*⁸ In another place he says that we are able to penetrate into the interior of ourselves by our self-consciousness and experience from inside the Divine activity of self-manifestation which is going on there. It is this sense that to *"know ourselves"* can be the first step towards our *"knowing the Lord"*. Only he who had become conscious of himself as a form of the Divine self-manifestation is in a position to further delve deep into the very secret of the Divine life as it pulsates in every part of the universe.⁹

Some psychologists accept divine guidance in human behaviors too. In this context, they articulate the following : The person reflects important aspects of the Names of Allah - namely that of rationality, will, and goal-directedness. God offers a lure, a call or guidance, to each conscious creature, influencing that creature's consciousness and (depending on the creature's response) possibly altering the future course of events".¹⁰ Philip Clayton who accepts the scientific insufficiency of explanation of natural phenomena says that *"The most we can say empirically is that the goal-directed behavior of life forms reflects a sort of proto-purposiveness, a forerunner of the conscious, goal-directed action that characterizes conscious agents."*¹¹

All of these opinions show us that God's activity is manifest inside of creatures and when we act properly for consent of God, God can bring us to a level that civilizations will envy.

Islam has very erudite principles to strengthen social connections. One of them is to say that forgiving is a great virtue: *"Those who restrain anger and who pardon the*

Al-Makkiyya, Qairo, Al-Maktabat Al-Arabiyya, XII, 240.

8 Toshihiko Izutsu, *Sufism and Taoism*, Pakistan: Suhail Academy, 2005, p. 34.

9 Izutsu, *Sufism and Taoism*, p. 39.

10 Philip Clayton, *The Impossible Possibility: Divine Causes in the World of Nature (In the God, Life And the Cosmos)*, Pakistan: Suhail Academy, 2004, p. 274-275.

11 Clayton, *Ibid*, p. 275.

people”(Âl-i İmrân, 3/135), “And those who avoid the major sins and immoralities, and when they are angry, they forgive” (Ash-Shura, 42/ 37). This is one of the great factors which integrates the believer into the community. This case is emphasized in the hadiths also. “Shall I tell you whom I consider the worst of you? He who goes by himself to meals and withholds his presents and beats his slaves. But who is worse even than these? He who does not forgive faults and does not accept apologies, he who does not forgive offences. But who is worse even than He who is angry with others and with whom others are angry in return.”¹² “He (who on his deathbed) forgives his murderer-pious Muslims make their master say-is certain of paradise. But he who refuses to accept the apologies of others is considered as sinful as a tax collector before God.”¹³ According to my understanding, often the expression of religion in the Qur’an is used as nation implying that the strongest element in the creation of united society is religion.

The Quran even suggests that all believers are to acquire a condition of universal peace, “O you who have believed, enter into peace completely and do not follow the footsteps of Satan” (Baqarah, 2/208). The Quran sees all believers as familiar. With respect to this there is an article on the constitution of Medina which considers Muslims and Jews as a community.¹⁴

Belief is a very important thing in Nursi’s thought. Belief is something that comprises the bonds and relations of things in existence, as well as a relation with God. This is acquired through the mystery of Unity and through the relation with all other beings. That means, through the mystery of Unity every being which knows its relation with the Necessarily Existent One, or whose relation is known, becomes related with all beings which are related to Him.¹⁵ Therefore, the largest bond holding society together is religion. In reality, religion is the means of this bond. Namely ad-Din binds us to God. In our opinion, since the religion is generally stated as a nation in Quran (Al-Baqarah, 2/120, 130) then it becomes the most powerful support towards the constitution of a uniquely valuable community. Approximately Nursi takes on the same view:

“The unity of belief necessitates also the unity of hearts, and the oneness of our creed demands the oneness of our society. You cannot deny that if you find yourself in the same

12 Abu Al-Abbas Muhammad b. Yazid Al-Mubarrad, *Al-Kâmil*, Beyrut, Müessesetü’r-Risale, 1993, I. 88.

13 Ignaz Goldziher, *Muslim Studies (Trns: C.R. Barber and S.M. Stern)*, London, George Allen and Unwin, 1967, I. 26.

14 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi (Çev: Salih Tuğ)*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980, I. 224-228.

15 Bediuzzaman Said Nursi, *Letters (Translated by Şükran Vahide)*, Sözlere Neşriyat, 2001, p. 342.

regiment as someone, you will form a friendly attachment to him; a brotherly relation will come into being as a result of your both being submitted to the orders of a single commander. You will similarly experience a fraternal relation through living in the same town with someone. Now there are ties of unity, bonds of union, and relations of fraternity as numerous as the Divine Names that are shown and demonstrated to you by the light and consciousness of belief.”¹⁶ In this sense, Nursi says that “religion and nation are the same things for us Muslims... religion is life and spirit of the nation.”¹⁷

Thus, Nursî appealed to the soldiers who were in the act of rebellion against Abdülhamid II. (i.e. before the events of 31 March 1909), telling them that: “*Hey, soldiers of al-movahids! I announce the royal decree of the Messenger of Allah so that obedience to authorities in sharia is fard (compulsory). Your decrees are your officers (your high-ranking). The place for military service looks like a great and an extreme factory. If one of the wheels disobeys, all of the factory breaks down.*”

Overall world history witnesses that interventions of soldiers in policy has resulted in great damage by state and nation. So your service to Islam will preclude you from harming the life of Islam under your responsibility.”¹⁸ Nursî responded to the request for help by Sheik Said and his followers, who intended to revolt in East in 1926; he told them that the Turkish People have carried the banner for Islam for centuries. They have grown many saints and have given many martyrs. The descendants of such a nation can not be attacked with the sword. We are Muslims, we are siblings with them, we do not allow siblings to conflict with each other. This is illicit for sharia.¹⁹

Nursi also stated that “Dispute and discord among the believers, and partisanship, obstinacy and envy, leading to rancour and enmity among them, are repugnant and vile, are harmful and sinful, by the combined testimony of wisdom and the supreme humanity that is Islam, for personal, social, and spritüal life. They are in short, poison for the life of man”.²⁰

Nursi’s views about jihad are based on the first fitrah of entities of all the phenomena in the universe.

It is very true that Nursî provided opinion related to jihad as he considered histor-

16 Nursi, *Letters*, p. 313.

17 Sefâ Mürsel, *Bediüzzaman Said Nursî ve Devlet Felsefesi*, Yeni Asya yayınları, 1976, s. 285.

18 Said Nursi (Bediüzzaman), *İctimâ-i Reçeteler II*, İstanbul, Tenvîr Neşriyyat, 1990, s. 148.

19 Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Yeni Asya yayınları, 1976, s. 251.

20 Nursi, *Letters*, 2001, p. 311.

ical context and verses of the Quran with appropriate care. Classical legislators and commentators made strict opinions related to disbelievers as they remained under the effect of the environment that they were born and bred in, although God leaves the belief to personal choice and preference as God commands “*There is not any obligation in religion,*” (Bakarah, 2/256) in The Quran. Even if Nursî is paralleled with today’s scholars about the issue, he is different from them. He gives his opinion about this issue with the light of evidence; as foreigners were to be brutal in ancient times, so the Ittihad-i Muhammedî (The Union of Mohammadans) had to be a challenging force against the ferocity of their contenders. Nursî’s analysis is a correct commentary for us, it is an opinion to take into consideration historical contexts to understand religious rulings and their legal applicability. He says those in the same parallel about the jihad: “*The jihad of this time is by love, not by terror. The outside jihad being by the glory of the certainty of Islam. Because outside enemies are civilized people we must do jihad with evidence of Shari’a (Sari’a)*”²¹

Consequently, Nursî sees religion as a natural need and puts it into the center of calm individuals and communities. He accepts religion as a vital factor through which the perfection and maturation of the capabilities of individuals and communities develop. Faith gives responsibility to people. Thus, since people sacrifice themselves for their nations it really indicates that people have a feeling of religion. The greatest elixir is religion to bring Islamic world together and integrate individuals in a community. The negligence of religion in society is the main cause that devastates society and leads to chaos. Nursî’s taking into consideration as well as the comment of jihad verses in historical context is noteworthy. In our view Nursî got true ijtehad (opinion) in accordance with the case and the spirit of Islam by that perspective.

Bibliography / Kaynaklar

Said Nursi, *Asar-ı Bediyye*, İstanbul, Ensar Neşriyyat, 2010.

Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat (İlk Hayatı)*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1999.

William C. Chittick, *Ibn Arabî Heir to the prophets*, Pakistan: Suhail Academy, 2007.

William Chittick, *Sufism*, Pakistan: Suhail Academy, 2005.

Abu Abdillah Muhammad b. Ismail, al- Bukhari, *Sahih*, İstanbul: Çağrı publishing house, 1992.

21 Nursi, *Ictima-i Reçeteler*, II. 273, 298

Ahmad b. Hanbal, *Sunan*, İstanbul: Çağrı publishing house, 1992.

Mubarrad, Abu Al-Abbas Muhammad b. Yazid, *Al-Kâmil*, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 1993.

Muhyiddin Ibn Al-Arabî, *Al-Futuhât Al-Makkîyya*, Al-Maktabat Al-Arabiyya, Qairo.

Toshihiko Izutsu, *Sufism and Taoism*, Pakistan: Suhail Academy, 2005.

Philip Clayton, *The Impossible Possibility: Divine Causes in the World of Nature (In the God, Life And the Cosmos)*, Pakistan: Suhail Academy, 2004.

Ignaz Goldziher, *Muslim Studies (Trns: C.R. Barber and S.M. Stern)*, London, George Allen and Unwin, 1967.

Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi (Trns: Salih Tuğ)*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980.

Bediuzzaman Said Nursi, *Letters (Translated by Şükran Vahide)*, Sözlür Neşriyat, 2001.

Abul-Qasım Husayn b. Muhammad al-Raghıb al-İsfahani, *Al-Mufradat fî Gharib al-Quran*, Beirut: Dâr al-Ma'rifa.

Muhammad Ali b. Muhammad, Al-Tahanawi, *Kashshafu İstlahati al-Funûn*, Beirut: Dar al-kutub al-ilmîyya, 1998.

Sefâ Mürsel, *Bediüzzaman Said Nursî ve Devlet Felsefesi*, Yeni Asya yayınları, 1976.

Said Nursi (Bediüzzaman), *İctimâ-i Reçeteler II*, İstanbul, Tenvîr Neşriyyat, 1990.

Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Yeni Asya Yayınları, 1976.

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSI'NİN TEFSİRİNİN DEĞERİ

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK

*Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
DOI: 10.31120/katre.2018.57*

Özet

Bediüzzaman Said Nursi'nin çoğunlukla Türkçe kaleme aldığı ve "Risale-i Nur" adını verdiği eserleri, geniş bir kesim tarafından okunmaktadır. Bu eserlerin orijinal olduğu ve sahih İslami bilgiler ihtiva ettiği alanının otoriteleri tarafından kabul edilmiştir. Konjonktürel bazı sebeplerden ötürü, ilmi ve akademik muhitlerde yeteri kadar incelenmediğinden adı geçen eserlerin, bahusus Tefsir ilmi nokta-i nazarından ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bu eserler, rûhi idrakle telif edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın adı geçen eserleri neşretmesi meseleyi yeniden gündeme getirmiştir. Bu makalede, Risale-i Nur'un Tefsir ilmi açısından değeri üzerinde durmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Said Nursi, Risale-i Nur, Tefsir, Kur'ân İlimleri, Kur'ân'ın İcâzı.

The Value of Bediüzzaman Said Nursi's Commentary

Abstract

Bediüzzaman Said Nursi's works called "Risale-i Nur Collection" with a few exceptions written in Turkish language are read by a wide range in society. The authority of the field accepted that these works are original and contain the trustworthy Islamic information. For some conjunctural reasons, these works were not examined enough in the scientific and academic fields so these works should be examined especially with the viewpoint of commentary (tafsir). These works were written with spiritual perception. Presidency of Religious Affairs' publishing these books has brought the issue back on the agenda. In this article we will try to highlight the value of Risale-i Nur in terms of scientific viewpoint of commentary (tafsir).

Keywords: Said Nursi, Risale-i Nur, Commentary, Ulumu'l-Kur'ân, İcâzu'l-Kur'ân.

Giriş

Son dönem Osmanlı âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursi'nin (1877-1960) bir iki istisnaya Türkçe kaleme aldığı ve “Risale-i Nur, Risâletü'n-Nûr, Resâilu'n-Nûr” adını verdiği¹ eserleri, Arapça'nın yanında dünyanın belli başlı dillerine de çevrilmiştir. Türkiye'de ve İslâm dünyasında geniş bir okuyucu kesimi tarafından takip edilen Nursi'nin (Eski Said, Yeni Said) eserlerinin neşir tarihi, 1909-1953 olarak verilmektedir.²

Tahsilinin ilk devrelerinde zekâsı ve ilmi kabiliyeti ile dikkat çekmiş olan Nursi, henüz on dört yaşındayken icazet almış, ilim meclisleri ve ilim heyetlerinde temayüz etmiştir³. Tahsili hakkında şöyle demiştir: “Tarihçe-i hayatını okuyanlar ve hemşerileri bilirler ki, İzhar kitabından sonraki medrese usulünce on beş sene ders almakla okunan kitapları Resâili'n-Nûr Müellifi yalnız üç ayda tahsil etmiştir⁴.” Maişet meselesiyle ilgili olarak istiğna, iffet ve nezahetini daima muhafaza etmiş, sadaka, zekât ve hediye almamıştır.⁵

Said Nursi'nin fikri mücadelesi, İslam düşüncesinde var olan ve son dönem Osmanlı âlimleri arasında görülen tecdid ve ihya hareketi olarak bilinen geleneğin bir devamı ve onun bir parçası olarak kabul edilmektedir.⁶ Kendisi, İslam Düşüncesi'ndeki konumunu şöyle ifade etmektedir: Muhakkik odur ki meselâ, bir hakikate yapışır, seksen sene terakki eder. O hakikatin sonuna ulaşır, en nihayet Kur'an'da bir âyetin ona işaret ettiğini görür. Ve Muhammed-i Arabî'yi (asm) üstad-ı mutlak bulur. (..) Mudakkik de odur ki Kur'an'a yapışarak, bütün o muhakkiklerin yollarını, mesleklerini tetkik eder. Ben mudakkikim.⁷

Risale-i Nur, telifinden itibaren toplumun hemen her kesiminde, özellikle İslami ilimleri tahsil etmiş olanlarla genel anlamda entelektüeller nezdinde dikkat çekmiş, okunup incelenmiştir. Neticede, eserin sahih İslami bilgiler ihtiva ettiği ve orijinal olduğu alanın otoriteleri tarafından kabul ve teslim edilmiştir.

1 Bediüzzaman Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyyâtı*, İstanbul, 1996, I, 833 (Şuâlar, Birinci Şua, İkinci Suâl).

2 Bkz. Niyazi Beki, *Tefsir'de Yeni Yaklaşımlar: Risale-i Nur Örneği*, İstanbul, 2018, 26 vd.

3 Alparslan Açıkgenç, “Said Nursi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2008, c. XXXV, s. 567.

4 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 833 (Şuâlar, Birinci Şua, İkinci Suâl).

5 Mustafa Sungur, (İ. K. Sâlihî, *Kendi Dilinden Bediüzzaman Said Nursi* kitabının Takdim'inde), İzmir 2008, 35.

6 Açıkgenç, “Said Nursi”, *DİA*, c. XXXV, s. 567.

7 Bkz. Açıkgenç “Said Nursi”, *DİA*, c. XXXV, s. 570.

İmdi mezkûr eser, resmî-gayr-ı resmî kritiğe tabi tutulmasına, hakkında raporlar hazırlanıp, akademik çalışmalara konu yapılmasına rağmen aktüel ve konjonktürel bazı sebeplerden ötürü ilmi ve akademik muhitlerde hak ettiği yeri aldığı söylenemez. Bu itibarla, diğer disiplinler bir tarafa, bhusus Tefsir ilmi açısından incelenmesine olan ihtiyaç sürmektedir.

Kur'ân'ı okuduğumuzda şu mesajla daima karşılaşırız: İnsan, mazinin derinliklerinden gelen, varlık alanına uğrayıp bir imtihandan geçtikten sonra, gelecekteki iyi veya kötü akıbetine doğru yürüyen bir varlıktır. Kur'ân, kendisine iyi akıbet hazırlaması için insana yol gösterir. Nitekim, Risale-i Nur'un gayesi de, Kur'ân'ın bu hedefini gerçekleştirmek; insanın dikkatini geçici olan dünyadan ebedi hayatına çevirmek, buna göre çalışmayı teşvik etmektir.

Meselenin burasında şu tespiti kaydetmemiz gerekmektedir: “Mevdudi, başta *Tefhimu'l-Kur'ân* olmak üzere eserlerini akıl kuvvesiyle yazmış, Hasan el-Bennâ Risalelerinde, akıl ve vicdanı birleştirmek suretiyle her ikisine göre konuşmuştur. Bediüzzaman Said Nursi ise Risale-i Nur'u kalb, ruh, akıl gözleri açık olarak⁸ rûhi idrakte⁹ telif etmiştir.¹⁰ Bu itibarla, İslam dinine panoramik bakabilmiş nadir şahsiyetlerden olan müellif, bu bakış sayesinde en temel, en nazik meseleleri ele almasına rağmen çelişkiye düşmemiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, adı geçen eserlerden *İşârâtul-İ'caz*'ı neşretmesi ve sırada diğerlerinin olduğu bilgisini kamuoyu ile paylaşması, meseleyi daha geniş bir muhitte yeniden gündeme getirmiştir. Biz, burada bir makale çerçevesinde *Risale-i Nur*'un Tefsir ilmi açısından değeri üzerinde durmaya çalışacağız.

A. Risale-i Nur ve Müellifi Hakkında Bazı Meseleler

Burada bahis konusu eser ve müellifi hakkında bazı hususlara değinmemiz gerekmektedir. Önce konuya nazari açıdan bakmaya çalışacağız. Ardından Risale-i Nur'da Kur'ân İlimleri ve Tefsir hakkında fikir veren bazı hususları (pratik boyut) ele alacağız.

8 Bkz. *Tarihçe-i Hayat, Bediüzzaman'ın İlk Hayatı*, Envâr Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 135.

9 Mesela bkz. *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 1080 (Şuâlar, On Dördüncü Şua).

10 Said Ramadan el-Bûtî, *el-İdrâku'r-Rûhî Beyn'e't-Tasavvuf ve'n-Nursi*, İstanbul 2005 (Çalıştay Notları).

Risale-i Nur ve müellifinin misyonu

Risale-i Nur'un telifinin en önemli hedefi, asırlarca İslam'a hizmet etmiş Anadolu Müslüman halkını, özellikle yeni nesilleri İslamiyet'ten uzaklaştırıp, hak dinle olan bağlarını koparmak için yürütülen menfi akımı etkisizleştirip, sonuçsuz bırakmaktır.¹¹ Bu itibarla, Risale-i Nur, asrın insanının ihtiyacına cevap verecek tarzda telif olunmuş, yaygın irşat ve eğitime ağırlık vermiştir. Said Nursi, kendisini, Kur'an'ın *mânevi* bir tefsiri olarak nitelediği Risale-i Nur doğrultusunda talebe yetiştirmeye, toplumu aydınlatmaya adanmış ve şöyle demiştir: Bu asrın Avrupa dinsizlerinin ve dalalet ehli münafıklarının dehşetli bir surette Kur'an'a hücumu hengâmında, Risale-i Nur o dalalet seline karşı koymak suretiyle Kur'an'ın derin mânâlarını keşfedip hakikatini muhafaza ediyor.¹² Kur'an'ın hikmetini Avrupa filozoflarına karşı parlak bir surette gösterebilen Risale-i Nur Müellifi, Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiye'de Kur'an'ın hikmetini müdafaa etmek, İngiliz Başpapazı'nın sorup altı yüz kelimeyle cevap istediği altı soruya, altı kelimeyle cevap vermiştir. Ardından inzivaya çekilip bütün gayretiyle Kur'an'dan aldığı ilhamlarla Risale-i Nur'un meselelerini iktibasa başlamıştır.¹³

Risale-i Nur'un misyonuna başka vesile ile şöyle değinir: Âli İmrân sûresinin yedinci âyetinin¹⁴ meâli gösteriyor ki: Dalâlet ehli, Kur'an'ın müteşâbihlerini yanlış tevile tahrif etmeye ve şüpheleri çoğaltmaya çalıştığı bir zamanda, ilimde rusûhu bulunan (derinleşip tahkik derecesine ulaşan) bir kesim, Kur'an'ın müteşâbih âyetlerinin hakiki tevillerini beyan edip iman ederek o şüpheleri giderir. Her asırda, bu külli mânânın doğruluğunun şahitleri vardır. Harb-i umumî vasıtasıyla, bin seneden beri Kur'an aleyhinde teraküm eden Avrupa itirazları ve evhamları âlem-i İslâm içinde yol bulup yayıldı¹⁵. Asrın idrakine de hitap eder: "Medeniyetin güzellikleri denilen emirler, şeriatın başka şekle çevrilmiş birer meselesidir."¹⁶

Mezkûr eserin gayesi, Kur'an'ın i'câz yönlerini ve hak kelâmullah olduğunu ispat etmek olduğunu,¹⁷ işbu misyonu medreselerin ifa etmekten uzak olduğunu kayde-

11 Bkz. Mustafa Sungur, (İhsan K. Sâlihi, *Kendi Dilinden B. Said Nursi* kitabının Takdim'inde, 22).

12 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 937 (Şuâlar, Sekizinci Şuâ, Altıncı Remiz).

13 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 837 (Şuâlar, Birinci Şuâ, Bakara (2), 151 hk).

14 "Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar." (Al-i İmrân, 3/7).

15 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 837 (Şuâlar, Birinci Şuâ, Âli İmrân (7), (3 ve Nisâ (162 (4 hk. (özetle).

16 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 1997 (Muhakemât, Dokuzuncu Mukaddeme'nin sonu).

17 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 911 (Şuâlar, Yedinci Şuâ).

der ve bunun sebebine de değinir: Medreselerde tahsil edilen ilimlerin gerilemesi ve tabii mecrasından çevrilmesinin sebebi; Arapça sarf, nahiv gibi âlet ilimlerinin esas maksat yerine geçmesi ve âli ilimlerin ihmal edilmesidir. Ayrıca mânânın ambalajı durumunda olan Arapça ibarenin çözümü zihinleri kaplamış, esas maksat olan ilim gölgede kalmış; ders kitapları, vakitleri ve fikirleri kendine hasredip bunların dışına çıkılmasına meydan vermemiştir.¹⁸ İşte böyle bir misyonu ifa eden eseri okumaya engel çıkartmamak gerektiğini dile getirir: Kur’ân Arşı ferşe bağlamış bir zincir, bir hablullâh’tır; yer çekim kuvvetinden daha çok zemini muhafaza ediyor. İşbu Kur’ân-ı Azîmüşşan’ın hakiki ve kuvvetli bir tefsiri olan Risale-i Nur, bu asırda, bu vatanda, bu millete yirmi seneden beri tesirini göstermiş büyük bir İlâhi nimet ve sönmez bir Kur’ân mucizesidir. Hükümetin ona ilişmek ve talebelerini ondan ürkütüp vazgeçirmek değil, aksine himaye edip okunmasına teşvik etmesi gerekir.¹⁹

Bu mühim ve kutsi vazifeden dolayı siyasete mesafeli olduklarını, şu tarihi metaforla ilân etmiştir: Biz Risale-i Nur şakirtleri, Risale-i Nur’u değil dünya cereyanlarına, kainata bile âlet edemeyiz. Ayrıca Kur’ân bizi siyasetten şiddetle men etmiştir. Risale-i Nur’un vazifesi, ebedi hayatı mahveden ve dünya hayatını da dehşetli bir zehire çeviren mutlak küfre karşı imanî olan hakikatlerle gayet kesin ve en inatçı zındık filozofları dahi imana getiren kuvvetli burhanlarla Kur’ân’a hizmet etmektir. Onun için Risale-i Nur’u iki sebepten ötürü hiçbir şeye alet edemeyiz. Birincisi: Kur’ân’ın elmas gibi hakikatlerini, ehl-i gaflet nazarında bir siyaset propagandası vehmine kapılmalarıyla cam parçalarına indirmemek ve o kıymetli hakikatlere ihanet etmemektir. İkincisi: Risale-i Nur’un esas mesleği olan şefkat, hak hakikat ve vicdan bizleri kesinlikle siyasetten ve idareye ilişmekten men etmiş. Çünkü tokat ve belâyı hak etmiş, mutlak küfre düşmüş bir iki dinsizle bağlantılı, yedi sekiz çoluk çocuk, hasta, ihtiyar, mâsum bulunur. Musibet ve belâ gelse, o biçareler de yanar. Bunun için, neticenin alınması da şüpheli olduğundan, siyaset yoluyla idare ve asayişin zararına sosyal hayata karışmaktan şiddetle men edilmişiz.²⁰ Bu incelikten dolayı kendisine zulmedenlere, değil ilişmek, beddua ile karşılık bile veremediğini ifade etmiştir.²¹

Bu çerçevede şahsını daima geri planda tutmuş olduğunu şöyle ifade eder: Hayatımı ve bekamı o risalelerin iman hakikatlerini ispat eden her bir risalenin bekasına,

18 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 2000 (Muhakemat, On İkinci Mukaddeme).

19 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 1036 (Şuâlar, On Dördüncü Şuâ).

20 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 1023-1024 (Şualar, On Dördüncü Şua). Kur’ân’da birçok Peygamberin dili üzere gelen, “Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, sadece âlemlerin Rabbine aittir” (Şuâra, 26/109) gibi âyetler, bunun Peygamberlerin bir sünneti olduğunu gösteriyor.

21 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 1034 (Şuâlar, On Dördüncü Şuâ, Beşincisi).

devamına, ifadesine, makbuliyetine feda etmeye her vakit hazır olduğumu ve saadetimi onların Kurân'a hizmet etmelerinde bildim. O halde, beka-i İlâhi ile yüz derece insanların övgülerinden daha ziyade bir takdire mazhariyetlerini o iman intisabıyla anladım. Bütün kuvvetimle, *حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ* (Âli İmrân, 3/173) dedim.²² Kararlığını da şöyle ifade eder: Başımdaki saçlarım adedince başlarım bulunsa, her gün biri kesilse, Kur'ân'ın hakikatlerine feda olan bu başı zındıklara ve mutlak küfre eğmem; bu iman ve Nûr hizmetinden vazgeçmem ve geçemem.²³

2. Risale-i Nur isminin dayanağı

Eserine Risale-i Nur ismini vermesine, bu çerçevede siyasetten uzak duruşunun sebebine şöyle değinir: Tam bir inziva ile bir zaman İstanbul'un Yuşa Tepesine çekildim. Daha sonra doğduğum yer olan Bitlis ve Van tarafına giderek mağaralara kapandım. Ruhi ve vicdani hazzımla baş başa kaldım. “Şeytandan ve siyasetten Allah'a sığınırım” düsturuyla kendi ruhi âlemime daldım ve Kur'ân-ı Azîmuşşân'ı tetkik ve incelemeye vakit geçirip “Yeni Said” olarak yaşamaya başladım. Fakat kaderin cilveleri, beni sürgün olarak muhtelif yerlerde bulundurdu. Bu esnada Kur'ân-ı Kerim'in feyzinden kalbime doğan feyzleri yanımdaki kimselere yazdırmak suretiyle birtakım risaleler vücuda geldi. Bunların tamamına “Risale-i Nur” ismini verdim. Hakikaten Kur'ân'ın nûruna istinat ettiği için, bu isim vicdanımdan doğmuş. Bunun İlâhi ilham olduğuna bütün imanım kaniyim.²⁴

3. Risale-i Nur tefsir midir?

Risale-i Nur, geleneksel anlamda elbette tefsir değildir. Müellif, 196 eserden oluşan bu külliyatta klasik tefsirlerdeki gibi Fatihâ'dan Nas'a bütün sûreleri âyet âyet tefsir etmemiştir. Lakin, Kur'an ayetlerini dikkatli bir tefekkürle incelemek suretiyle Allah'ın varlığını, birliğini, kemâl sıfatlarını, vahiy ve nübüvvetin lüzumunu, ahiret, haşir ve kader inancını, Kur'an'ın i'câz vecihlerini, ibadet ve adalet gibi diğer birçok konuyu akli, kalbi ve hisleri tatmin edecek şekilde rafine bilgilerle ve kendine has üslubuyla anlatmıştır. Dinde samimiyet, birçok ayette (meselâ İhlâs Sûresi) vurgulanır. Hz. Peygamber (asm)'in, “Din nasihattir, samimiyettir” diye tarif ettiği üzere, dinin samimiyet boyutu bu eserde en çok üzerinde durulan meselelerden biridir. Binaenaleyh, “Risale-i Nur, Kur'ân'ın *mânevi şuhûdi* bir tefsiridir²⁵”, sözünün anlamı budur.

22 *Risale-i Nur Külliyâtı*, I, 874 (Şuâlar, Dördüncü Şuâ).

23 *Risale-i Nur Külliyâtı*, I, 1025 (Şuâlar, On Dördüncü Şuâ).

24 *Risale-i Nur Külliyâtı*, I, 1080 (Şuâlar, On Dördüncü Şuâ).

25 *Risale-i Nur Külliyâtı*, II, 1307 (Mesnevi-i Nûriye, İ'tizâr); I, 911 (Şuâlar, Yedinci Şuâ, âyetu'l-Kubrâ,

Kur'ân'ın, doğrudan mesajını aktarmakla *manevi*; Kur'ân'ın hakikatlerini gözle görür misallerle ortaya koymakla da *şubudi* bir tefsirdir.²⁶

Tefsir ilmi açısından nesnel olarak baktığımızda, Kur'ân tefsirinin, başlıca *lafzi* ve *mânevi* diye iki tarzda yapılabileceğini, ikisinin de makbul olduğunu görürüz. İmam Gazzâlî ve İbn Kayyim gibi zatlar bu hususa işaret etmişlerdir.²⁷ Nitekim Risale-i Nur da “manevî tefsir” kabilindedir. Bu, “işârî tefsir, tasavvufî te'vil” demek olmayıp, lafızdan çok, mânâyı esas alıp, onu açığa çıkartmayı hedefleyen tefsir tarzıdır.

Nitekim Risale-i Nur'un, Kur'ân'ın 114 suresinden, iki üç kısa surenin saraha-ten tefsiri istisna edilirse, öteki bütün surelerden temel meselelerle ilgili bir çok âyeti başlık yapıp, konu hakkındaki diğer âyet, hadis ve İslam kültür mirasının rafine verileriyle etraflıca ve orijinal bir tarzda tefsir ettiği görülmektedir. Kur'ân'ın mânâlarına vâkıf bir kimse bu eseri incelendiğinde, Müellifinin sıklıkla ifade ettiği gibi, onun tamamen Kur'ân'dan damıtıldığını hemen fark edecektir. Muhatabı etkileyen ve cezpeden tarzda gelen sayfalarca izahların, yepyeni bakış açılarının ayet ve sahih hadislerin yansıması olduğunu ehli olan görmekte zorlanmaz. Bu eserin, insanı etkileyen, hayatı yönlendiren ve ona anlam kazandıran; dünyadan âhirete ve cennete uzanan bir hayat ümidi anlayışı kazandıran sahih nazari-ameli (teorik-pratik) bir tefsir olduğu rahatlıkla söylenebilir. Keza, Tefsir geleneği çerçevesinde, ayetlerin *sarih* tefsirlerinin yanında *işari* ve *remzi* anlamlarının verilmiş olması onun geniş anlamıyla Kur'ân'ın nevi şahsına münhasır bir tefsiri olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân'ın ana konularını tespit etmesi ve vesile düştükçe bu konulara işarette bulunması, ayrıca iman erkanını birbirine bağlaması Kur'ân'ın bütünlüğünü göz önünde bulundurması açısından önemle vurgulanması gerekir: Kur'ân, bütün mucizeleriyle, hak olduğunu gösteren bütün delilleriyle Muhammed (asm)'in bir mucizesidir. O (asm) da, bütün mucizeleriyle, nübüvvetinin delilleriyle ve ilmi mükemmellikleriyle Kur'ân'ın bir mucizesidir ve Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğuna kesin bir hüccetidir.²⁸

Tefsir geleneğinde Tefsir Usûlü olarak kabul edilen Ulûmu'l-Kur'ân kaynaklarında, âyetlerin mânâ alanının genişliğini gözler önüne seren *Vucûh ve Nazâir*'e burada değinmemiz gerekir. Bedruddin ez-Zerkeşi (ö.794/1392), konuya dair mühim kitabının *Vucûh ve Nazâir* bahsinde, Mukâtil b. Süleyman'ın (ö.150/767) şu merfû hadisi kaydettiğini belirtir: Kişi, Kur'ân'ın çok vecihleri (âyetlerin çok yönlü anlam-

Birinci Makamın Onaltıncı Mertebesi).

26 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 1272 (Mehmet Kayalar, Bir Takriz, İşârâtü'l-İcâz'ın sonunda).

27 Referanslar için bkz. Niyazi Beki, *Kur'ân İlimleri*., 28.

28 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 911 (Şuâlar, Yedinci Şuâ).

ları) olduğunu görünceye kadar gerçek anlamda fakih (Kur'an'ın inceliklerine vakıf) olamaz.²⁹ Yine Zerkeşi, "Bazıları, *Vucûh ve Nazâir*'i Kur'an'ın icaz yönlerinden biri olarak görmüşlerdir. Nitekim bir tek kelimeye yirmi, daha az ya da daha çok vecih söz konusu olabiliyor. Beşer kelamı için böyle bir şey söz konusu değildir." dedikten sonra meselâ *hudâ* kelimesi için Kur'an'da on yedi vecih (anlam) tespit eder.³⁰ İmam Gazzâlî'nin (ö.505/III), *Cevâhiru'l-Kur'an*'ın başında, "Kur'an, kıyasız bir ummandır." tespitini de hatırlamalıyız. Bu kayıtlar, her asırda Kur'an'ın "Arabî" (Yusuf, 12/2; Ra'd, 13/37) vasfına uyan, belâğatin onay verdiği tefsirinin yapılabileceğini göstermektedir. 20. asrın başında telif edilen Risale-i Nur bunlardan biridir. Telif tarihi itibariyle ikinci yüzyılını ihraz etmekte olan bu eserlerin güncelliğini koruyor olması, altı çizilmesi gereken bir husustur.³¹

Bu tefsir, asrın ihtiyacına cevap verecek tarzda telif olunduğundan, onda dünya ve ahiret hayatı için gerekli ilkeler tespit edilmiş, Müslümanların ve daha genel anlamda insanlığın problemleri teşhis edilip reçeteler sunulmuştur. Önce Kur'an'ın ana gayeleri (usuluddin) tespit edilip bunlara sıklıkla işaret olunmakta, ele alınan öteki hususlar, hatta en küçük ahlaki meziyetler onlara bağlanmaktadır. Böylece bir bütün olarak İslam dini binası gözden uzak tutulmadığı gibi, dinin en küçük cüzleri dahi ihmal edilmemiş olmaktadır. Bir ağaçla meşgul olurken, bir bütün olarak ormanın ihmal edilmemesi gibi. Bu da, meselelere panoramik bakabilmiş olmasına dayanmaktadır.

4. Risale-i Nur'un tefsir olup olmadığına dair Müellifinin görüşü

Bahse konu eserlerin tefsir olup olmadığı hakkında Said Nursi şöyle bir izah getirir: Tefsir iki kısımdır: Birisi, Kur'an'ın ibaresini, kelime ve cümlelerinin mânâlarını beyan, izah ve ispat eden malum tefsirlerdir. İkinci kısım tefsir ise: Kur'an'ın imanla ilgili hakikatlarını kuvvetli hüccetlerle beyan, izah ve ispat eder. Bu kısmın pek çok önemi var. Malum tefsirlerin, bu kısmı bazen mücmel bir tarzda ele aldığı açıktır. Fakat Risale-i Nur, doğrudan bu kısmı esas tutan, emsalsiz bir tarzda inatçı filozofları susturan manevi bir tefsirdir.³² "Risale-i Nur'un her bir cüz'ü, Kur'an'ın bir hakikatini, bir nurunu izhar eder."³³

Konu ile ilgili yine şöyle demektedir: Sözler hakkında, tevazu olarak değil, bilakis

29 Bedruddin ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrût, 1391/1972, I, 103.

30 Zerkeşi, *Burhân*, I, 102-103.

31 "Bir kişinin yazar olduğu iki yüz sene sonra anlaşılır." denir.

32 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 1089 (Şuâlar, On Dördüncü Şuâ).

33 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 913 (Şuâlar, Yedinci Şuâ).

bir hakikati beyan etmek için derim: Sözlerdeki hakikatler ve mükemmellikler benim değil, Kur'ân'ındır ve Kur'ân'dan damlamıştır. Hatta Onuncu Söz, yüzlerce Kur'ân âyetinden süzölmüş bazı katrelerdir. Sair risaleler dahi genelde öyledir.³⁴ Risale-i Nur, Kur'ân'ın hakiki bir tefsiri, hakikatinin bir tercümanı, meselelerinin bürhanıdır.³⁵ Risale-i Nur, doğrudan Kur'ân'a, Kur'ân da Arş-ı Âzama bağlıdır, der.³⁶

Bu itibarla, dikkatleri daima Risale-i Nur'a çevirmiştir: Benim için, övünme ve gurur vesilesi olacak bir liyakatim ve istihkakım olmadığını kasmle itiraf ediyorum. Ben çekirdek gibi çürüdüm, kurudum. Bütün kıymet, hayat ve şerefın o çekirdekten çıkan Risale-i Nur şeceresine ve Kur'ân'ın manevi mucizesine geçtiğini biliyorum. Öyle inandığımdan Kur'ân'ın i'cazı hesabına açıkça ifade ediyorum: Bütün kıymet Kur'ân'ın bir mucizesi olan Risale-i Nur'dadır. Hatta eskiden beri taşıdığım Bediüzzaman ismi onunmuş, yine ona iade edildi.³⁷ Uzak bir yerde taşlar görünmez, dağlar görünür. Demek sekiz yüz sene mesafede görünen, Kur'ân hizmetinin şahıkasıdır; Said gibi karıncalar değildir.³⁸ Risalelerin, pek çok yayınlanmış olmasına rağmen, alimden âmiye, veliden muannide her kesim tarafından okundukları halde tenkit edilmemesi ve derecesine göre istifade etmesi; ayrıca bu eserlerin süratli bir şekilde telif edilmesi Rabbâni bir inayet eseri, Kur'ân'ın bir kerameti ve Rabbâni bir ikram olduğunu kaydeder.³⁹ Bu itibarla, Kur'ân'da Hz. Süleyman'ın dili üzere, tahdis-i nimeti talim için gelen ifadeyi sıklıkla zikreder: “*Bu, Rabbimin fazlû keremindedir.*” (Neml:27/40).

Risale-i Nur'un tefsir olmadığını iddia edenlere ise şöyle cevap verir: İddiacı der: Nûr, tefsir değildir. Ayrıca bazen akideye muhalif gider. Cevap: Tefsir iki kısımdır. Biri ibaresini izah eder, öbürü hakikatlerini ispat eder. Nûrlar bu ikinci kısım tefsirlerin en kuvvetlisi, en kıymetlisi olduğuna ehl-i dirayet ve dikkat yüz binlerce şahitler var. Ayrıca Mısır, Şam ve Haremeyn-i Şerifeyn'in muhakkik âlimlerinin, İstanbul ve sair yerlerin mudakkik hocalarının Nûrları tasdik edip ilişmemeleri ve Said'in hayatı boyunca mantıki ve ilmi mücadelede galip gelişi, iddiacının bu isnat ve ithamını tekzip ve reddeder.⁴⁰

34 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 523 (Mektûbât, Yirmi Sekizinci Mektup, Yedinci Risale, Üçüncü Sebep).

35 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 831 (Şuâlar, Birinci Şuâ, İkinci Suâl).

36 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 988 (Şuâlar, On İkinci Şuâ).

37 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 941 (Sekizinci Şuâ).

38 Mustafa Sungur, (İ. K. Sâlihî, *Kendi Dilinden B. Said Nursi*) kitabının Takdim'inde, 25; *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 2083 (Sikke-i Tasdik-i Gaybi, Sekizinci Lemâdan naklen).

39 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 522 (Mektubât, Yirmi Sekizinci Mektup, 5. İşaret).

40 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 1057 (Şuâlar, 14. Şuâ, Hata Sevap Cetveli: Hata 88-90).

5. Risale-i Nur'un kaynağı ve telif usûlü

Risale-i Nur müellifi, eserinin mahiyetine, kaynağına ve telif usûlüne birçok vesile ile değinmiştir. Mahiyetine dair şöyle demektedir: “Risale-i Nur (..) vahiy değil ve olamaz. Hem umumiyetle ilham dahi değildir. Ekseriyetle Kur’ân’ın feyzi ve yardımcıyla kalbe gelen sünûhât ve istihracât-ı Kur’âniyedir.”⁴¹ Kaynağı hakkında ise şöyle demektedir: “Risale-i Nur eczaları Kur’ân’dan damlayan mânâlardır.”⁴²

Olabilecek istifhamları şöyle giderir: Resâilî'n-Nûr, ne şarkın bilgilerinden, ilimlerinden, ne de garbın felsefe ve bilim(fen)inden gelmiş bir mal ve onlardan iktibas edilmiş bir Nûrdur. Aksine semâvî olan Kur’ân’ın, şark ve garbın fevkindeki yüksek arşının mertebesinden iktibas edilmiştir.⁴³ Bunun için, Nûr Sûresi, Nûr âyetindeki (24/35) bir cümleden hareket eder: Meselâ, *لَا شَرَفَ لَنَا وَلَا عَرْشَ لَنَا* cümlesi: “Nasıl ki elektrigin kıymetli metâi, ne şarktan ne garptan celb edilmiştir. Aksine yukarıda, hava boşluğunda rahmet hazinesinden, semâvât tarafından indiğinden her yerin malıdır. Başka yerden aramaya lüzum yoktur” der. Öyle de, mânevî bir elektrik olan Resâilî'n-Nûr dahi, ne şarkın bilgilerinden ve ilimlerinden, ne de garbın felsefe ve fenlerinden gelmiş bir mal ve onlardan iktibas edilmiş bir nûrdur. Bilakis semâvî olan Kur’ân’ın şark ve garbın fevkindeki yüksek arşının mertebesinden iktibas edilmiştir.⁴⁴

Bu meseleye başka yerde de değinir ve kaynağının Kur’ân olduğunun özellikle altını çizer: Ben Risâletü'n-Nûr’un has şakirtlerini şahit göstererek derim: Risâletü'n-Nûr sair telifat gibi ilimler, fenler ve başka kitaplardan alınmamıştır. Kur’ân’dan başka me hazı yok, Kur’ân’dan başka üstadı yok, Kur’ân’dan başka mercii yoktur. Telif olduğu vakit hiçbir kitap müellifinin yanında bulunmuyordu. Doğrudan doğruya Kur’ân’ın feyzinden mülhemdir ve Kur’ân’ın semasından ve âyetlerin *necmlerinden* iniyor.⁴⁵

İlhadin yaygılaştığı bir asırda Kur’ân’ın hakikatlerini neşretmesine rağmen kim senin karşı çıkamadığını anlatırken kaynağına şöyle değinir: Bu seyyah, bu zamanda bulunduğu için en evvel, Kur’ân’ın mânevî i’câzının lemâları olan Risale-i Nur’a baktı ve onun yüz otuz risalelerinin, Furkan âyetlerinin nükteleri, ışıkları ve esaslı tefsirleri olduğunu gördü. Risale-i Nur, bu kadar muannit ve mülhit bir asırda, her tarafa Kur’ân hakikatlerini mücahidane neşrettiği halde, karşısına kimse çıkamadığından ispat eder ki, onun üstadı, kaynağı, mercii ve güneşi olan Kur’ân, semâvidir,

41 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 843 (Birinci Şuâ).

42 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 522 (Mektubât, 29. Mektup, 5. Desise).

43 *Risale-i Nur Külliyyâtı* I, 833 (Şuâlar, Birinci Şua, İkinci Suâl).

44 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 833 (Şuâlar, Birinci Şua, Nûr Sûresi, 24/35 hakkında).

45 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 841 (Şuâlar, Birinci Şua, Nûr Sûresi, 24/35 hakkında).

beşer kelâmı değildir. Hattâ Resâilu'n-Nûr'un yüzer hüccetlerinden bir tek hüccet-i Kur'âniyesi olan Yirmi Beşinci Söz ile On Dokuzuncu Mektubun sonu, Kur'ân'ın kırk vecihle mucize olduğunu öyle ispat etmiş ki, kim görmüşse, değil tenkit ve itiraz etmek, ispatlarına hayran olmuş, takdirle övmüştür.⁴⁶

Diğer taraftan, Risâlelerin yayınlanıp her tarafa ulaşmış olmasına ve her kesimden insanın bu eserleri görüp okumasına rağmen tenkit edilmemesi, ayrıca farklı seviyedeki insan gruplarının derecelerine göre onlardan istifade etmesi; keza çok tetkik ve araştırmalar neticesinde ancak telif olunabilen o çeşit risalelerin oldukça süratli bir şekilde yazılmasının Rabbâni bir inâyet ve ikram eseri olduğunu kaydeder.⁴⁷

Usûlü hakkında ise şöyle der: Risale-i Nur, filozofların ve alimlerin yolunda gitmeyip, Kur'ân'ın mânevi bir i'câzıyla her şeyde bir marifet penceresi açmış, bir senelik işi bir saatte görür gibi Kur'ân'a mahsus bir sırrı anlamış; bu dehşetli zamanda sınırsız inat ehlinin hücumlarına karşı mağlup olmayıp galebe etmiştir.⁴⁸ Meselenin irşat boyutunu önemseydiğinden, o çerçevede usûlüne de değinir: Cumhuru, burhandan ziyade, mehazdaki kutsiyet bağlılığa sevk eder. Müctehidlerin kitapları vesile gibi, cam gibi Kur'ân'ı göstermeli; yoksa vekil, gölge olmamalıdır.⁴⁹ “Üstad-ı hakiki Kur'ân'dır. Tevhid-i kible bu üstatla olur.”⁵⁰

6. Risale-i Nur'un Kur'ân'ın irşad usûlünü takip etmesi

Tedvin ve tercüme aşrında Kur'ân-ı Kerîm'in rûhunun Yunan felsefesine ters düşmediği fikrine kapılan bazı müslüman düşünürler, bu mukaddes kitabı da Yunan düşüncesi ışığında okuyup incelemeye çalıştılar. Oysa Kur'ân, gözle görülür, elle tutulur gerçeklere ağırlık verirken, Yunan felsefesi hayal gücüne ve faraziyelere dayandığından böyle bir bağdaştırma gayreti başarısız oldu. Keza Kur'ân, bilgi ve kültür düzeyi ne olursa olsun her seviyeden insana tesir etmektedir. Bu itibarla, Kur'ân iknâ usûlünün Felsefe, Mantık ve Kelâm İlmi gibi disiplinlerden farklı olduğu Gazzâlî gibi bir çok alim tarafından ifade edilmiştir. Hatta Gazzâlî, *İlcâmu'l-Avâm 'an İlmi'l-Kelâm* adlı eserini, isminden anlaşılacağı üzere bu meseleye tahsis edip, Kur'ân'ın delilleri ile kelâmcıların delillerini şöyle mukayese etmiştir: “Kur'ân'ın delilleri gıda gibidir; onlardan her insan faydalanır. Kelâmcıların delilleri ise ilaç gibidir; sınırlı sayıda

46 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 911 (Şuâlar, Yedinci Şuâ).

47 Bkz. *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 525-526 (Mektubât, 28. Mektup, Beşinci İşaret, 525-526).

48 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 2000 (Muhakemat, On İkinci Mukaddeme).

49 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 2046 (Sunûhât).

50 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 1271, Mesnevi-i Nûriye'nin başında).

insan gurubu onlardan istifade eder, büyük çoğunluk ise zarar görür. Hatta Kur'an'ın delilleri su gibidir; ondan hem emzikli çocuk hem de kuvvetli bir adam faydalanır. Öteki deliller ise yemekler gibidir; yetişkinler onlardan bazen faydalanır, bazen da hastalanır; sabiler ise faydalanamaz.”⁵¹ Ayrıca Gazzâlî, kelâmcıların izlediği metodun geniş halk yığınlarının zihinlerini karıştırdığını ifade eder.⁵² Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1209)⁵³ ve İbn Haldun (ö.780 /1378) da aynı görüştedir.⁵⁴

Nitekim Bediüzzaman Said Nursi de, tefsir usulünün Kur'an kaynaklı olup, Kelâm ilmi ve Felsefe metotlarından farklı olduğunu şöyle dile getirmektedir: Arkadaş! *Katre* namındaki eserimde Kur'an'dan ilham alarak takip ettiğim yolla ehl-i nazar (kelâmcılar) ve felsefecilerin takip ettikleri yol arasındaki fark şudur: Kur'an'dan kalbin tavrına ilham edilen asâ-yı Musa gibi, manevi bir asâ ihсан edilmiştir. Bu asâyı, kainat kitabının hangi zerresine vurulsa, derhal hayat suyu çıkar.⁵⁵ Aynı mesele ile ilgili yine şöyle demektedir: Kur'an bize Asâ-yı Musa gibi bir hakikat vermiştir; nerede olsun, hatta taş üzerinde de bulunsam, o Asâ'yı vuruyorum, hayat suyu fışkırıyor. Âlemin haricine gitmek gibi uzun seferlere gitmeye ve su borularının kırılıp parçalanmaması için muhafazaya muhtaç olmuyorum.⁵⁶ Risale-i Nur, filozoflar ve ulemanın mesleğinde gitmeyip, Kur'an'ın bir mânevi icazıyla, herşeyde bir marifet penceresi açmış, bir senelik işi bir saatte görür gibi Kur'an'a mahsus bir sırrı anlamıştır ki, bu dehşetli zamanda sınırsız inat ehlinin hücumlarına karşı mağlup olmayıp galip gelmiştir.⁵⁷

Aynı mesele hakkında başka vesileyle şöyle der: Kelâm ilmi alimlerinden bir kısmı onar cilt halinde imân erkânına dair binlerce eser yazmalarına rağmen, Mu'tezile gibi akli nakle tercih ettiklerinden Kur'an'ın on âyeti kadar kesin ispât ve ciddi iknâ edememişlerdir. Adeta onlar, uzak dağların altında tünel kazıp, borularla tâ âlemin sonuna kadar, sebepler silsilesi ile gidip orada silsileyi keserler. Sonra âb-ı hayat hükmünde olan İlâhi marifeti ve Vâcibu'l-Vucûd'un varlığını ispat ederler. Âyet-i kerime ise her biri, birer Asâ-yı Musa gibi her yerde su çıkartabilir, her şeyde hakikate bir pencere açar, yüce Yaratıcı'yı tanıtır.⁵⁸

51 Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İlcâmü'l-Avâm 'an İlmi'l-Kelâm*, İstanbul, 1287, 40.

52 Gazzâlî, *İlcâm*, 38-39.

53 Takiyyüddin İbn Teymiyye, *Kitâbu'n-Nubuvvât*, el-Kâhire, Dâru'l-Feth, ts., 147-148.

54 Bkz. İbn Haldûn, *Mukaddime*, Çev. Z. Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul, 1990, II, 607.

55 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 1310 (Mesnevi-i Nûriye, Katrenin Zeylinin sonu).

56 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 1310 (Mesnevi-i Nûriye, Katre'nin sonunda).

57 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 1278 (Mesnevi-i Nûriye, Mukaddime).

58 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 202 (Sözler, Yirmi Beşinci Söz'ün sonunda).

Müellif, önce Kur’ân’ın ana konuları olarak Uluhiyet, Ahiret, Nübüvvet ile İbadet ve Adâleti tespit eder. Âyetler, ya doğrudan bu konuları izah etmekte ya da sunulan öteki meselelerin bu konularla bir şekilde irtibatı kurulmaktadır. Tabiatıyla Risale-i Nur’da en çok bu bahisler ele alınmaktadır. Önce konu ile doğrudan ilgili birkaç ayet metni serlevha olarak kaydedildikten sonra tefsire geçilir. Yapılan tefsir ve açıklamaların, kaydedilmese de konu ile ilgili öteki ayetlerden istifade ile yapıldığı kendini belli eder. Müellife göre, her asır Kur’ân’dan hissesini alır, başkasının hissesine ilişmez. Ayrıca, “Sebebin hususiliği hükmün umumiliğine engel değildir” usûl kaidesi, bu bedî’ tefsirde daima fark edilmektedir.

Risale-i Nur’un, Kur’ân’ın irşâd usûlü örneğiğinde hazırlandığının bir diğer göstergesi şudur: Kur’ân, inkar fikrini tasrih etmeksizin iman erkanını sunmakta, muarızlarının makul denilebilecek itirazlarını kaydedip cevaplar vermektedir. Risale-i Nur’un, bu açıdan Kur’ân’ı örnek aldığı söylenebilir. Mesela, “*Bâtıl şeyleri iyice tasvir safi zihinleri idlaldir.*”⁵⁹ ifadesi bunun bir göstergesidir. Ayrıca Kur’ân, en çok hangi mesele üzerinde duruyorsa Risale-i Nur’da da en çok o meseleler üzerinde durulmaktadır. Keza, Risale-i Nur, mücerret bahisleri, temsili anlatımla müşahhas hale getirip sunarak muhatabın kavramasını temin etmektedir. Bu temsili anlatımın ilham kaynağının *Emsâlu’l-Kurân* olduğu âşikârdır.

7. Cumhuriyet görüşünü tercih

İslami İlimler literatüründe ve bittabi Tefsir’de “cumhur” kavramı malumdur. Ulema, baştan beri, görüş ayrılıklarına konu olan hususlarda cumhurun görüşünü tercih etmiştir⁶⁰. Geçmiş alimler hakkında hüsn-i zan beslediğini her vesileyle ifade eden Bediüzzaman Said Nursi, cumhurun görüşünün önemini müteaddit yerlerde ifade etmektedir: İslamiyet’te daima icmâ ve cumhurun reyine göre hareket etmek gerektiği gibi, şimdi görüşler karmaşası içinde böyle bir hakem kesinlikle lüzumludur.⁶¹

Cumhuriyet görüşünün tercihi, külli akla itibar etmekten kaynaklanmaktadır. Müellif, külli aklın ferdi akıldan daha muteber olduğunu şöyle ifade eder: Fert dâhi de olsa, cemaatin tüzel kişiliğine karşı sivrisinek kadar kalır.⁶² Bir fikre davet, alimlerin cumhurunun kabulüne bağlıdır. Yoksa davet bidattir, reddedilir.⁶³ *Sevâd-ı âzama* itti-

59 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 571 (Mektûbât, Hakikat Çekirdekleri).

60 İbnu Cerir et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, Beyrût, 1412, Bakara: 2/1 hk., I, 125-126.

61 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 2048 (Sünûhât).

62 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 2048 (Sünûhât).

63 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 571 (Mektûbât, Hakikat Çekirdekleri).

ba edilmeli. Ekseriyete ve *sevâd-ı âzama* dayandığı zaman, lakayt Emevilik, en nihayet Ehl-i Sünnet cemaatine girdi.⁶⁴

Cumhurun görüşünü öne almanın lüzumuna Bakara 2/13 âyetini delil gösterir: Bunlar, iman edenlerle karşılaştıklarında “Biz de müminiz” derler. Fakat şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında: “Biz sizinle beraberiz, biz onlarla alay ediyoruz” derler, unvanı, herkesi cumhura tabi olmaya davet eder. Çünkü cumhura muhalefet öyle bir hatadır ki, o hatayı irtikâp etmek kalbin, vicdanın işinden değildir.⁶⁵ Bu düşünceden hareketle şu mühim tespitite bulunur: Müminlerin cumhurunun içindeki bilhassa avam tabakası, sağlam Müslümanlardır.⁶⁶ Haddizatında, Peygamberlere tabi olanlar daima cumhur (genel halk kesimi) olmuştur.⁶⁷ Bundan dolayı, Alem-i küfür, bütün vasıtaları, medeniyeti, felsefesi, fenleri ve misyonerleriyle İslam alemine dinen galebe edemedi.⁶⁸

8. Geçmiş müfessirlere karşı insaflı tutum

Bediüzzaman Said Nursi, geçmiş müfessirlere olan hüsn-i zannını sıklıkla ifade etmektedir. Ezcümle, “geçmiş âlimlerin Kur’ân’ı anlamadıkları” iddiasının arka planını şöyle irdeler: “Kur’ân-ı Hakim’in esrarı bilinmiyor; müfessirler hakikatini anlamamışlar” diye açıklanan fikrin iki yüzü var ve bunu söyleyen iki kesimdir:

Birincisi: Hak ve tetkik ehlidir. Derler ki: Kur’ân bitmez tükenmez bir hazinedir. Her asır, naslarını ve muhkem ayetlerini teslim ve kabul ile beraber, tamamlayıcı bilgiler kabilinden, gizli hakikatlerinden de hissesini alır, başkasının gizli kalmış hissesine ilişmez. Bu, zaman geçtikçe Kur’ân-ı Hakîm’in daha çok hakikatleri açığa çıkar, demektir; yoksa ilk dönem alimlerinin açıkladıkları Kur’ân’ın açık hakikatlerine şüphe getirmek değildir. Çünkü onlara iman lazımdır. Onlar nasstır, kesindir, esastır, temeldir. “*Bu Kur’ân, açık Araçtır*” (Nahl,16/103) tebliğiyle, mânâsının vâzıh olduğunu bildirir. İlahî hitap, tamamen o mânâlar üzerinde döner, takviye eder, bedahet derecesine getirir. Demek ki, nas halindeki mânâlar, silsile olarak risaletin kaynağından alınmıştır. Hatta İbn Cerir et-Taberî, Kurân’ın mânâlarını, muanan senetle silsile halinde risaletin kaynağına ulaştırmış ve o tarzda, mühim ve büyük tefsirini yazmıştır.

İkincisi: Ya akılsız bir dosttur, kaş yapayım derken göz çıkarıyor veya şeytan akıllı

64 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 573 (Mektûbât, Hakikat Çekirdekleri).

65 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 1197 (İşârâtü'l-İ'câz).

66 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 1317 (Mesnevi-i Nûriye).

67 Bkz. Hûd, 11/27, 30.

68 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 1317 (Mesnevi-i Nûriye).

bir düşmandır; İslam ahkâmına ve iman hakikatlerine karşı gelip, Kur’ân-ı Hakim’in, birer polat kalesi hükmünde olan surlu sureleri içinde yol bulmak istiyor. Böyleleri, iman ve Kur’ân hakikatlerine dair şüphe uyandırmak için bu nevi sözleri yayıyorlar.⁶⁹

Tefsir ile; müfessirin kendi zamanlarının bilgilerine dayanarak kaydedip isabet etmediği hususları birbirinden ayırt emek gerektiğini belirtmek suretiyle insafı bir tutum sergiler: “İbni Abbas’ın her söylediği sözü, hadis olması lâzım gelmediği gibi, her naklettiği şeyi de onun makbulü olmak lâzım gelmez. Zira İbn Abbas gençliğinde İsrailiyata, bazı hakikatlerin ortaya çıkması için, hikâye yoluyla bir derece göz atmıştır.⁷⁰ Ayrıca şöyle der: Tefsir ve Din başkadır; Tefsir ve Din’de telif olunan kitap başkadır. O dükkanda cevherden başka, kıymetsiz şeyler de bulur.⁷¹

Sonuç

Bediüzzaman Said Nursi’nin *Risale-i Nur* adlı eseri, Kur’ân-ı Kerim’in, Fatihâ’dan Nas’a bütün surelerini âyet âyet ele alan bir tefsir değildir. Lakin, Kur’ân’ın temel meseleleri olan Tevhit, Nübüvvet, Ahiret, Adalet ve bunlarla ilgili meseleleri aklı, kalbi ve hisleri tatmin edecek şekilde anlatan *manevi ve şuhudi* bir tefsirdir. Müellifimize göre Tefsir iki kısımdır: Birisi, Kur’ân’ın kelime ve cümlelerini izah eder. Diğeri Kur’ân’ın imanla ilgili hakikatlerini delillerle izah ve ispat eder. *Risale-i Nur*, bu ikinci kısmı esas alan bir tefsirdir ve usulü mahza Kur’ân kaynaklı olup, Kelam ilmi ve Felsefe metotlarından farklıdır. *Risale-i Nur*’un muhtevası itibariyle orijinal olduğu ve sahih malumat ihtiva ettiği İslami ilimlerde yetkin olanlar tarafından birçok vesile ile rapor edilmiştir. Bununla beraber bahis konusu eserin, ilmi ve akademik muhitlerde hak ettiği yeri aldığı söylenemez. Bu itibarla, diğer disiplinler bir tarafa, bhusus Tefsir ilmi nokta-i nazarından daha fazla incelenmesi gerektiği açıktır. *Risale-i Nur*, Kur’ân’ın anlamlarını önceleyen anlamında manevi bir tefsirdir. Bediüzzaman Said Nursi, tefsir usulünün Kur’ân kaynaklı olup, Kelam ilmi ve Felsefe metotlarından farklı olduğunu birçok vesile ile dile getirmektedir. *Risale-i Nur*’un vahiy kanaklı olmadığı gibi, umumiyetle ilham dahi olmadığını, lakin Kur’ân’dan damlayan mânâlar olduğunu kaydeder. Geçmiş alimler hakkında hüsn-i zan sahibi olduğunu her vesileyle ifade eden Said Nursi, cumhurun görüşünün önemini müteaddit yerlerde ifade etmek suretiyle İslami ilimler ve bittabi Tefsir ilmi geleneğine riayet ettiğini göstermiştir.

69 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, I, 533 (Mektûbât, Yirmi Dokuzuncu Mmektub’un girişi).

70 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 2003 (Muhâkemât, Onikinci Mukaddeme, Tenbih).

71 *Risale-i Nur Külliyyâtı*, II, 2003 (Muhâkemât, Birinci Makâle, Altıncı Mukaddeme, Tenbih).

Kaynaklar

Abdülbâkî, M. Fuâd, *Mu'cemul-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, İstanbul, 1982.

Açıkgenç, Alparslan, "Said Nursi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2008, c. XXXV, s. 565-572.

Beki, Niyazi, *Tefsir'de Yeni Yaklaşımlar Risale-i Nur Örneği*, İstanbul, 2018.

el-Bûti, Said Ramazan,, *el-İdrâku'r-Rûhî Beyne't-Tasavvuf ve'n-Nursi*, İstanbul 2005, (Çalıştay Notları).

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İlcâmu'l-Avâm 'an İlmi'l-Kelâm*, İstanbul, 1287.

İbn Haldûn, Mukaddime, Çev. Z. Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul, 1990.

İbn Teymiyye, Takiyyuddîn, *Kitâbu'n-Nubuuvât*, el-Kâhire, Dâru'l-Feth, ts.

Nursi, Bediüzzaman Said, *Risale-i Nur Külliyyâtı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1996,

Nursi, Bediüzzaman Said, *Tarihçe-i Hayat, Bediüzzaman'ın İlk Hayatı*, Envâr Neşriyat, İstanbul, 1992.

Saîd, Abdussettâr F., *el-Medhal ile't-Tefsîri'l-Mevdûi*, el-Kâhire, 1406/1986.

Sungur, Mustafa, (İ. K. Sâlihî, *Kendi Dilinden B. Said Nursi*) kitabının Takdim'inde, İzmir 2008.

es-Suyûtî, Celaluddin, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. M. Ebu'l-Fadl İbrâhim, Tehrân, 1343.

eş-Şinkîtî, Muhammed, *Advâu'l-Beyân fi't-Tefsîri'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1417/1996.

et-Taberi, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân 'an Têvîli'l-Kur'ân*, Beyrût, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 1412/1992.

et-Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, 32.

ez-Zerkeşî, Bedruddin, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1391/1972.

KUR'AN İLİMLERİ VE TEFSİR METODOLOJİSİ AÇISINDAN RİSALE-İ NUR

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK

*Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
DOI: 10.31120/katre.2018.58*

Özet

Bediüzzaman Said Nursi'nin bir iki istisnaıyla Türkçe kaleme aldığı ve "Risale-i Nur" adını verdiği eserinin orijinal olup sahih İslami bilgiler ihtiva ettiği, alanının yetkinleri tarafından tescil edilmiştir. Bununla beraber, adı geçen eserlerin, bhusus Tefsir ilmi nokta-i nazarından yeterince ele alındığı söylenemez. "Ruhi idrakte telif edildiği" tespitine yer verilen bu eserlerin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilmesi, onlara olan ilgiyi daha canlı hale getirmiştir. Bu yazıda, Risale-i Nur'da Kur'an ilimlerine yaklaşım tarzı üzerinde durmaya çalışacağız. Eserde Kur'an'ın mahiyeti, i'cazı, müteşabihî, tekrarı, kıssa ve meselleri gibi alanın temel konuları en can alıcı noktaları açısından ve tam bir vukufiyetle ele alınıp incelenmiştir. Müellif, bütün bu açılardan, Kur'an ilimlerinin dayanağı olan Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu (i'caz) ispatla kapı aralamaya çalışmaktadır. Altı çizilmesi gereken en önemli hususlardan biri, eserinde her vesile ile bir müminin bu meselelerden çıkaracağı hisseyi ön plana vermesidir.

Anahtar Kelimeler: Said Nursi, Risale-i Nur, Tefsir, Kur'an İlimleri, Kur'an'ın İ'cazı.

Risale-i Nur in terms of Qur'anic Sciences and Exegesis Methodology

Abstract

It has been attested by authorities in its field that the work authored by Bediüzzaman Said Nursi in Turkish language with one or two exceptions and called

Risale-i Nur is original and includes authentic Islamic knowledge. On the other hand, it cannot be said that the work has been analysed sufficiently especially in terms of the science of exegesis. The printing of these works -stated to have been "authored with spiritual realisation"- by the Turkish Presidency of Religious Affairs has enlivened the interest to them. In this paper it has been aimed to address approach to Qur'anic Sciences in the Risale-i Nur. In the work the most fundamental topics such as Qur'an's essence, miraculousness, metaphors, repetitions, stories and anecdotes have been analysed from its vital points and with full authority. The author from all these perspectives tries to prove that the Qur'an which is the basis of Qur'anic sciences is the word of Allah (miracle). One of the most important qualities is that in his work he highlights the lessons for a believer in these matters at every opportunity.

Keywords: Said Nursi, Risale-i Nur, exegesis, Qur'anic Sciences, Qur'an's miraculousness

Giriş

Bediüzzaman Said Nursi (1877-1960)'nin "Risale-i Nur" adını verdiği¹ eser, Türkiye'de ve İslâm dünyasında geniş bir okuyucu kesimi tarafından takip edilmektedir. Risale-i Nur, telifinden itibaren özellikle İslami İlimleri tahsil etmiş olanlar nezdinde dikkat çekmiş, okunup incelenmiş, neticede bu eserin orijinal olduğu ve sahih İslami bilgiler ihtiva ettiği alanın otoriteleri tarafından rapor edilmiştir.

Eserini "ruhi idrak" ile telif eden² Bediüzzaman Said Nursi, İslam dinine panoramik bakabilmiş, bu bakış sayesinde en temel, en nazik meseleleri ele almasına rağmen çelişkiye düşmemiştir. Mamafih mezkûr eserin, ilmi ve akademik muhitlerde hak ettiği yeri aldığını söylemek güçtür. Bu itibarla, bhusus Kur'an ilimleri açısından incelenmesine olan ihtiyacı sürmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, adı geçen eserlerden *İşaratu'l-İcaz*'ı neşretmesi (2014) ve sırada diğerlerinin olduğu bilgisini kamuoyu ile paylaşması konuyu yenden gündeme getirmiştir. Biz, bir makale çerçevesinde *Risale-i Nur*'un Tefsir Usulü veya Kur'an ilimleri açısından hususiyetleri üzerinde durmaya çalışacağız.

1 Bediüzzaman Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1996, I, 833 (Şualar, Birinci Şua, İkinci Sual).

2 Said Ramadan el-Büti, *el-İdraku'r-Rühi Beyne't-Tasavvuf ve'n-Nursi*, İstanbul, 2005, (Çalıştay Notları), 3 vd.

Klasik tefsir kitaplarında Tefsir Usulü ile ilgili meseleler, tefsirin mukaddimesinde ele alınır. Risale-i Nur'da ise Tefsir Usulü veya Ulumu'l-Kur'ân disipliniyle, tefsir uygulamaları veya tefsir pratiği ayrı ayrı değil iç içe işlenmiş, bu çerçevede daha çok muhatabın alacağı hisse ön plana verilmiştir.

Kur'ân'ı Tarifi, Hz. Peygamber'in Beşer Olarak Vahiy Alışını İzahı

Risale-i Nur Müellifinin Kur'ân'a bakışı, yaptığı kapsamlı tarifte görülmektedir.

a. Kur'ân'ı tarifi

Özetlemeye çalışarak sunacağımız bu tarif, Kur'ân'ın i'cazı ile ilgili bir metin olan Yirmi Beşinci Sözü'nün başında yer almaktadır. Şerh edildiği takdirde bir kitap muhtevasında olan tarif şu soruyla başlar: Kur'ân nedir, tarifi nasıldır?

Kur'ân, şu büyük kainat kitabının ezeli bir tercümesi, görünmeyen (gayb) âlemin ve görünen kitabının müfessiri, zeminde ve gökte gizli İlahi isimlerin manevi hazinelerini keşfeden, hadiselerin satırları altında saklı hakikatlerin anahtarı, şu İslâmiyet manevi âleminin güneşi, temeli, hendesi; uhrevi âlemlerin mukaddes haritası, insanlık âleminin mürebbsi, büyük insanlık olan İslâmiyet'in su ve ışığı, insanlığı saadete sevk eden hakiki mürşidi ve hidayet edicisi, insana hem bir kanun kitabı, hem bir dua kitabı, hem bir hikmet kitabı, hem bir ubudiyet kitabı, hem bir emir ve davet kitabı, hem bir zikir kitabı, hem bir fikir kitabı, hem bütün insanların bütün manevi ihtiyaçlarına kaynak olacak çok kitapları içeren tek, câmi, mukaddes bir kütüphane hükmünde semavi bir kitaptır.³

Bu tarifini şöyle tamamlar: Kur'ân bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah'ın kelâmıdır; bütün göklerin ve arzın Yaraticısı namına bir hitaptır; hem mutlak rububiyet cihetinde karşılıklı bir konuşma, ezeli bir hutbedir. Ulûhiyetin azamet ve haşmetinden dolayı, başlarında bazen şifre bulunan bir haberleşme mecmuasıdır. Kur'ân, değişik asırlarda gelen bütün Peygamberlerin kitaplarını ana hatlarıyla içine alan, altı ciheti parlak, evham ve şüphelerden arı duru, istinat noktası semavi vahiy, hedefi ve gayesi ebedi saadet; içi halis hidayet, üstü iman nurları, altı delil ve burhan, sağ kalb ve vicdanın teslimi, solu akıl ve izanın teshiri, meyvesi Rahman'ın rahmeti ve cennet, makamı ve rağbet görmesi, sadık bir sezgi ile melek, ins ve cinnin kabul ettiği semavi bir kitaptır.⁴

3 Risale-i Nur Külliyyatı, I, 161-162 (Sözler, Yirmi Beşinci Söz).

4 Risale-i Nur Külliyyatı, I, 161-162 (Sözler, Yirmi Beşinci Söz).

Mamafih hemen bütün Tefsir Usulü kaynaklarında yer aldığı üzere, Kur'an'ın bir kısmının öbürünü tefsir ettiğini şöyle kaydeder: "Kitab-ı Mu'cizu'l-Beyanı tasdik eden O'nun i'cazıdır. Müfessiri eczasıdır, mânâsı içindedir."⁵ Nitekim Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin en üstün tefsir olduğu ittifakla kabul edilmektedir.⁶ Buna işaret eden ayetler mevcuttur (Bkz. Kıyâmet, 75/18-19; Âli İmrân, 3/138). Bu iki ayet, Kur'an'ın kendisini beyan ve tefsir edip açıkladığını göstermektedir. Bu itibarla, istisnasız bütün müfessirler tefsire, ayeti öteki ayetlerle tefsirle başlarlar. Günümüzde yaygın olan "Konulu Tefsir" usulü ile hazırlanan çalışmalar, ele alınan mevzu hakkındaki bütün ayetlerin bir araya getirilip incelenmesiyle yapıldığı bilinmektedir.⁷

b. Hz. Peygamber'in beşer olarak vahiy alışıını izahı

Allah Teâla ile insan arasında ontolojik aynılık olmadığından, insanın hemcinsi bir "resul"ü, mesajı için görevlendirmesi tabiidir. Ancak müşriklerin en belirgin itirazları bu yönde olmuştur. "*İnsanlara doğruluk rehberi geldiği zaman inanmalarına engel olan, sadece: 'Allah, resul olarak bir insan mı gönderdi?' demiş olmalarıdır. De ki: Yeryüzünde yerleşip dolaşanlar melek olsalardı, Biz de onlara gökten resul olarak melek gönderirdik*" (İsrâ, 17/94-95). Nübüvvet konusundaki sünnetullah icabı Kur'an da, insan bir elçi olan Hz. Muhammed (asm) aracılığıyla beşere bildirilmiştir. Bundan dolayı, Bediüzzaman Said Nursi'nin, Hz. Peygamber'in, diğer peygamberler gibi beşeriyetine rağmen nübüvveti mazhariyetini izahı, Kur'an'ı tarifi gibi oldukça kapsamlı, aynı zamanda ikna edicidir. Şöyle ki:

Madem her insan cüz'ilik ve süflilikten arınarak en yüksek bir külli makama çıkıp, o Hakim'in külli hitabına bizzat muhatap olamıyor. Elbette, insanlar içinde bazı hususi fertler o vazife ile görevlendirilmiş olacaktırlar ki, iki açıdan münasebeti bulunsun: Hem insan olmalı ki insanlara muallim olsun; hem ruhen gayet ulvi olmalı ki doğrudan doğruya hitaba mazhar olsun."⁸ Bu Resul'ün mazhar olduğu vahyin anlamlarına, öteki insanlardan daha iyi vakıf olması da icap etmektedir. "*Biz sana Kitabı gerçek ile indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin. (..)*" (Nisâ, 4/105).

2. Tefsirde sahih hadislerle yetinmek

Sünnetin teşri açısından Kur'an'ı tamamladığı, ibadetlerin yapılış tarzını göster-

5 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1989 (Muhakemat).

6 Muhammed eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân fi't-Tefsiri'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1417/1996, I, 30.

7 Bkz. Dr. Abdussettâr F. Saîd, *el-Medhal ile't-Tefsiri'l-Mevdûi*, el-Kâhire, 1406/1986, 56.

8 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 257 (Sözler, Otuz Birinci Söz, İkinci Esas).

diği bilinmektedir. Bu itibarla, tefsirin en önemli kaynaklarının başında hadisler gelmektedir. Hadisler konusunda biri ifrat, öbürü tefrit iki yöneliş olduğunu görüyoruz. Bediüzzaman Said Nursi, birçok âlim gibi, Kur'ân tefsirinde sahih hadislerle yetinmek gerektiğini, bundan ileri gitmenin ifrat ve tefrite düşmenin yanlış olduğunu bir nevi İslami ilimler usul kitabı olan *Muhâkemat*'ta açıkça belirtir: İlahi ihсандan fazla ihсан, ihсан değildir. Bir hakikat tanesi, bir harman hayali şeylerden üstündür. İhsan-ı İlahi ile tavsifte kanaat etmek farzdır. Cemiyete dâhil olanın, cemiyetin nizamını ihlâl etmemesi gerekir. Bir şeyin şerefi neslinde değildir, zatındadır. Bir şeyin aslını gösteren semeresidir. Birinin malına, kıymetli de olsa başka mal karışırsa malını kıymetsiz ettiği gibi, el konulmasına dahi sebep olur. Şimdi bu noktalara istinaden derim ki: *Terğib* veya *terhib* için avamca bir tarzda terviç ve teşvikle bazı mevzu hadisleri İbn Abbas gibi zatlara isnat etmek büyük bir cehalettir. Evet, hak müstağnidir. Hakikat ise, zengindir. Kalpleri aydınlatmak için ziyaları kâfidir. Kur'ân'ın müfessiri olan sahih hadisler bize kifayet eder. Ve mantığın mizanıyla tartılmış olan sahih tarihi kayıtlarla yetiniriz.⁹

Meselenin tefrit boyutuna da değinir. Bir takım mevzu hadislerden dolayı hadisi toptan şaibeli göstermenin yanlış olacağını, bu konuda itidal ve insafı elden bırakmamak gerektiğini şöyle ifade eder: Hadis, hayatın madeni olup, hakikati ilham eder. Elhasıl, ifrat gibi tefrit de zararlıdır, hatta daha zararlıdır. Fakat ifrat, tefrite sebep olduğundan, daha kabahatlidir. İfratla müsamahanın kapısı açıldı. Çürük şeyler o yüce hakikatlere karıştığından, tefrit ehli ile insafsız olan tenkit ehli, gayet haksız olarak, o çürük şeylerin yüz katı olan yüce hakikatler içinde gördüklerinden ürktüler, nefret ettiler. Hâşâ, lekeli ve kıymetsiz zannettiler. Acaba defineye hariçten girmiş silik bir para bulunsa veyahut bir bostanda başka yerden düşmüş olan çürük ve acı bir elma görünse, bütün defineyi kalp ve bütün elmaları acı zannedip vazgeçmekle lekeli göstermek hak ve insafa sığar mı?¹⁰

3. Sahabenin tefsirine bakışı

Kur'ân'ın Kur'ân'ı tefsiri ile Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı tefsirinden sonra sahabe tefsiri gelir. Sahabe, vahiy atmosferini yaşamak, Resulullah'tan vahiy işitmek, ilk elden ezberlemek, yazmak, diğer insanlara tebliğ edip açıklamak gibi hizmetleri ifa ettiğinden, "*Elbette o zikri Biz indirdik Biz ve onun koruyucuları da Biziz, Biz*" (Hicr, 15/9) ayetinin harim-i kutsisine dâhil olmuştur. Ayrıca sahabeyi öven birçok ayet vardır (Feth, 48/18, 29; Tevbe, 9/100). Bu seçkin topluluğun, öğrendiklerini Resulullah'tan

9 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1990 (Muhakemat, Dördüncü Mukaddeme).

10 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1989 (Muhakemat, Üçüncü Mukaddeme).

öğrenmiş olma ihtimali, onlardan gelen nakillere önem kazandırmıştır. Ayrıca Kur'an nassını kuşatan öyle durumlar vardır ki, bunlar sırf akıl ve düşünmeyle kavranamaz; naklin bulunması gerekir. Nüzul sebepleri, sure ve ayetlerin tertibi, ahkâm ayetlerindeki müphemleri tayin gibi rivayetler tefsir için lüzumludur. Bütün bunlar, sahabeden gelen nakillerin önemini göstermektedir. Nitekim. Bediüzzaman Said Nursi de, sahabeye dair bir suali cevaplandırırken, Sahabenin makamının yanında, onların tefsirinin değerini şu tespit ve tasviriyile ortaya koymaktadır: Enbiyadan sonra beşer nev'inin en faziletlisi Sahabe olduğuna, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın icmaı katı bir hüccettir. Feth Süresinin sonunda nail oldukları Rabbani sitayiş ile Tevrat, İncil ve Kur'an'ın övgüsünü alan sahabeye, külli fazilet açısından yetişilemez. Zira Nebevi sohbet öyle bir iksirdir ki, ona bir dakika nail olan bir zat, senelerle seyr ü sülûke karşılık hakikatın nurlarına kavuşur. Çünkü sohbet *insibâğ* ve *in'ikâs* vardır. Malûmdur ki, *in'ikâs* ve *tebaiyetle*, nübüvvetin o büyük nuru ile beraber en büyük bir mertebeye çıkılabilir.¹¹

4. Kur'an'ın i'caz'ını ispat usûlü

Risale-i Nur'da, daha çok iman mevzuları üzerinde durulmuştur. Tabiatıyla Nübüvvetin bir delili olan Kur'an'ın Allah kelâmı olduğuna iman ve buna bağlı olarak Kur'an'ın i'cazını ispat meselesini hemen her vesileyle ele alınmıştır. Mevzu bahis eserlerde sıkça karşılaşılan "Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân" terkihi bunun bir göstergesidir. Kur'an'ın i'cazı üzerinde önemle durmasının sebebini şöyle dile getirmektedir: "Bu asırda Avrupa dinsizleri ve dalalet ehli münafıklarının, dehşetli bir surette Kur'an'a hücumu hengâmında Risale-i Nur o dalalet seline karşı koyup, Kur'an'ın sırlarını keşfederek hakikatini muhafaza ediyor.¹² İ'caza dair *Mu'cizât-ı Kur'âniye Risalesi'* ni (Yirmi Beşinci Söz), Risale-i Nur'un en meşhur ve parlak risalesi olarak tavsif etmektedir.¹³ İ'cazı her yönüyle anlatmaya çalışmış, nazım ve belagat cihetinin yanında bilhassa Kur'an'ın *bir sayfaya bakar gibi dünya ve ahireti anlatması, daima yeni oluşu, beşer ihtiyacına yeterliliği, istikbale dair ihtiva ettiği haberler* gibi vecihler üzerinde durmaktadır.

Kur'an'ın i'câzını anlattığı Yirmi Beşinci Sözde şu tespitte bulunur: Kur'an-ı Hakim'in yüceliğine en sadık bir delil, hakkaniyetine en zahir bir burhan ve i'cazına en kuvvetli alamet şudur: Kur'an, tevhit kısımlarının bütün mertebelerini tüm bağlantılarıyla muhafaza ederek beyan edip muvazenesini bozmamış, bütün Esmâ-yı

11 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 216 (Yirmi Yedinci Söz).

12 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 937 (Sekizinci Şua, Altıncı Remiz, İkinci Suale Cevap).

13 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 936 (Sekizinci Şua, Dördüncü Remiz, İkinci Suale Cevap).

Hüsna'nın iktiza ettiği ahkamı cem etmiştir. İşte şu muhafaza, muvazene ve cem bir hususiyettir; katiyen beşerin eserinde mevcut değil ve en büyük insanların fikirlerinin neticesinde bulunmuyor. Mutlak hakikat sınırlı bakışlarla kuşatılamaz. Kur'ân gibi külli bir nazar lazım ki kuşatsın. Kur'ân'dan başka her ne kadar Kur'ân'dan ders alıyorsa da, cüzi zihniyle külli hakikatin yalnız bir iki tarafını tamamen görür, onunla meşgul olur, onda hapsolür. Ya ifrat veya tefritle hakikatlerin muvazenesini ihlal edip ahengini giderir.¹⁴

Kur'ân'ın i'cazı hakkında, baştan beri kabul gören ve klasik eserlerde yer bulan şu görüşü dile getirir. Muhakkaktır ki, Tenzil'in (Kur'ân) cezbeden yönü i'cazdır. İcaz, belâgatın yüksek tabakasından kaynaklanır. Belâgat ise, hususiyetler ve meziyetler, bahusus istiare ve mecaz üzere kuruludur. Kim istiare ve mecaz dürbünüyle temaşa etmezse, meziyetlerini göremez. Zira insanların zihinlerini alıştırmak için Arap üsluplarında ilimlerin kaynağını akıtan Tenzilin (Kur'ân) içinde, *tenezzulât-ı ilâhiyye* tabir olunan fehimlerin gözetilmesi, hissiyata ihtiram ve zihinleri okşama vardır. Bu tespiti yaptıktan sonra tefsir ehline şöyle seslenir: Bundan dolayı, tefsir ehline, Kur'ân'ın hakkını verip, kıymetini noksan etmemesi lâzımdır. Belâgatın tasdik ve sikkesi olmayan bir şeyle Kur'ân'ı tevîl etmesinler. Zira her hakikatten daha zahir ve daha vazîh tahakkuk etmiş ki, Kur'ân'ın mânâları hak oldukları gibi, ifade tarzı ve mânâsının sureti dahi belagatli ve ulvidir. Cüz'i hususları o madene irca ve teferruatı o kaynağa ilhak etmeden tefsir yapan, Kur'ân'ın hakkını ifade bakımından mutaffifin'den¹⁵ sayılır.¹⁶

İslami ilimler geleneğine vâkıf olan Bediüzzaman Said Nursi, huruf-i mukattaa'nın Kur'ân i'cazının bir tezahürü olduğunu belirtir.¹⁷ Huruf-i mukattaa ile başlayan Bakara Suresi'nin ilk ayeti hakkında şunları kaydeder: "Elif Lâm Mîm lisan-ı hâliyle hem muarazaya meydan okur, hem mu'ciz olduğunu ilân eder."¹⁸ Nitekim tefsir ilminde otorite olan İbn Cerir et-Taberî (310/922), Arap dili bilginlerinden bazılarının huruf-i mukattaa'yı alfabe harflerinden ibaret görmelerinin isabetli olmadığını şöyle ifade eder: "Huruf-i mukattaa'yı, 'Bu Kitab'ın bütün harflerinde şüphe yoktur' şeklinde yorumlayan görüş hatalıdır; çünkü bu, sahabe, tabiûn ve sonraki tefsir ve tevîl otoritelerinin görüşlerine aykırıdır."¹⁹

14 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 200-201 (Sözler, Yirmi Beşinci Söz, Üçüncü Şule, Üçüncü Ziya).

15 "İşlerini dürüst yapmayan, ölçüsüne tartısına hile karıştıranlar" (Mutaffifin, 83/1).

16 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 2006 (Muhakemat, Altıncı Mesele).

17 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1170 (İşaratu'l-İ'caz, Bakara, 2/1 hk.); krş. İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân*, Beyrût, 1412/1992, Bakara, 2/1 hk., I, 125-126.

18 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1170 (İşaratu'l-İ'caz, Bakara, 2/1 hk.).

19 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Bakara: 2/1 hk., I, 125-126.

Said Nursî, i'cazın, sadece Kurân'ın tamamında değil, bir sure yahut bir ayet hatta her bir kelimesinde ve bazı harflerinde bile tezahür ettiğini dile getirir: "Anladım ki, Kurân'ın değil ayetleri, kelimeleri, belki *nun-i nabudu* gibi bazı harfleri dahi mühim hakikatlerin nurlu anahtarlarıdır."²⁰

Kur'ân'ın belagati, i'cazının ilk tezahür yeridir. Nitekim *tehadî* bu açıdan olmuştur. Bu itibarla, Müellifimiz, Kur'ân'ın i'cazı üzerinde, belagati yönünden durmakta, birçok ayetin tefsirinde bunu göstermeye çalışmaktadır. Mesela,

وَلَمَّا مَسَّتْهُمُ نَجْفَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

Enbiya, 21/46 ayetini şöyle tefsir eder:

Bu cümledeki maksat, "pek az bir azapla fazla korkutmak" olduğundan, bu cümledeki bütün unsurlar o maksada hizmet edip, onu takviye ediyor. Şöyle:

a. Şek ve ihtimali ifade eden *إِنْ* şart edatı olup, şek ifade eder; azabın azlığını ve önemsizliğini bildirir.

b. *مَسَّتْ* lafzı, azıcık dokunmaktır; yine azlığı ifade eder. *نَجْفَةٌ* lâfzı, "bir kokucuk" olup azlığı ifade ettiği gibi, siygası bire delalet eder. Sarf ilminde, "masdar bina-i merre" olarak "biricik" demek olup azlığı ifade eder.

c. *نَجْفَةٌ* daki nekra tenvini "azlık" bildirir: "O kadar küçük ki bilinmiyor" demektir. *مِنْ* lâfzı tab'iz içindir, o da "bir parça" demek olup, azlığı ifade eder.

d. *عَذَابِ* lâfzı, *nekal*, *ikab*'a nisbeten hafif bir nevi cezadır ki, azlığa işaret eder.

e. *رَبِّكَ* lâfzı, Kahhar, Cebbar, Müntakim'e bedel yine şefkati hissettirmekle azlığı bildiriyor. İşte, bu kadar azlıktaki bir parça azap böyle tesirli ise, İlahi cezanın ne kadar dehşetli olduğunu kıyas edebilirsiniz, diye ifade eder. İşte şu cümlede küçük heyetler nasıl birbirine bakıp yardım eder. Külli maksadı her biri kendi lisanıyla takviye eder.²¹

5. Kur'ân'ın müşkil ve müteşabihine bakışı

Kur'ân ilimlerinden biri Müşkilü'l-Kur'ân'dır. Bu disiplin, anlaşılmasında bir şekilde güçlük olan ayetleri ele alır. Bediüzzaman Said Nursi, Müşkilü'l-Kur'ân meselesini, İ'cazu'l-Kurân'a kapı aralayacak şekilde ele alarak izah eder. Böylece muhatabı irşat edip imtinana ulaştırdığı gibi, muarıza da söyleyecek bir söz bırakmaz:

20 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 536.

21 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 163-164 (Yirmi Beşinci Söz); II, 1169 II, (İşaratu'l-İ'caz, Bakara, 2/2 hk.)

Zor olan bir kelâmın, kapalılığı ve zorluğu ya lafız ve üslûbun perişanlığından kaynaklanır ki bu kısım Kur’ân-ı Vazıhu’l-Beyan’a yanaşmamıştır. Yahut mânânın dakik, derin veya kıymetli yada alışılmamış, sıklıkla karşılaşılmayan, sanki fehime karşı nazlanmak ve şevki arttırmak için kendini göstermeyip kıymet ve ehemmiyet verilmesini ister. İşte Kur’ân’ın Müşkilatı bu kısımdandır.²² Bu kısım ayetleri anlamak ve anlatmak için ciddi emek sarf etmek gerekir.

Ulûmu’l-Kur’ân’ın çetin meselelerinden olup, i’caz ile de ilgisi olan Müteşabihu’l-Kur’ân hakkındaki şu veciz ifadeyle yetinelim: Kur’ân-ı Hakim’in müteşabihleri var; tevile muhtaçtır yahut mutlak teslim istiyor.²³

6. Kur’ân kıssalarından hisseye ulaşma

Kur’ân, bir dini dâvet ve tebliğ kitabıdır. Kıssalar bu dâveti duyurma, tebliği muhataplara ulaştırma vesileleri olduğundan Kur’ân’da geniş bir yer tutar. Nitekim Risale-i Nur’da, kıssalar muhataplara bakan yönü ile ele alınarak, ondan alınması gereken hisseler tespit edilip dikkatlere sunulmuştur. Buna, Hz. Yunus (as)’ın kıssasından alınacak hisseleri tespit etmesini örnek olarak sunmakla yetineceğiz. Birinci Lem’ada, önce bu kıssayı özetler:

Hz. Yunus (as), denize atılmış, büyük bir balık onu yutmuş. Deniz fırtınalı, gece dağdağalı, karanlık ve her taraftan ümit kesik bir vaziyette,

مُنَاجَاتٍ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (Enbiyâ, 21/87) münacatı, ona süratli bir şekilde kurtuluş vasıtası olmuştur.

Kıssayı özetledikten sonra, alınacak hissenin alt yapısını hazırlayarak için arka planını dikkatlere sunar. Böylece sahneyi öyle canlı bir hale getirir ki muhatap, olayı yaşıyormuş gibi kıssanın tesirinde kalır: Bu münacatın büyük sırrı şudur: O vaziyette sebepler tamamen ortadan kalktı. Çünkü o halde ona necat verecek öyle bir Zat lazım ki, hükmü hem balığa, hem denize, hem geceye, hem sema boşluğuna geçebilsin. Çünkü onun aleyhinde gece, deniz ve balık ittifak etmişler. Bu üçünü birden emrine amade eden bir Zat onu sahil-i selâmete çıkartabilir. Eğer bütün halk onun hizmetkârı ve yardımcısı olsaydı, yine beş para faydaları olmazdı. Demek esbabın tesiri yoktur. O sebeplerin Yaratıcısından başka bir melce olmadığını yaşayarak gördüğünden, ehadidet sırrı, tevhid nuru içinde inkişaf ettiği için, şu münacat birden bire geceyi, denizi ve balığı boyun eğdirmiştir. O, tevhit nuru ile balığın karnını bir denizaltı gemisi

22 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1997 (Muhakemat).

23 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 152 (Yirmi Dördüncü Söz).

hükümüne getirip ve sarsıntılı dağ gibi dalgalar dehşeti içinde denizi, o tevhid nuru ile emniyetli bir sahra, bir gezi meydanı ve tenezzüh yeri olarak o nur ile sema yüzünü bulutlardan süpürüp, kameri bir lamba gibi başı üstünde bulundurdu. Her taraftan onu tehdit ve tazyik eden o mahlûkat, her cihette ona dostluk yüzünü gösterdi. Böylece sahil-i selâmete çıktı, *şecere-i yaktîn* altında o Rabbani lütfu müşahede etti.²⁴

7. Tekraru'l-Kur'ân meselesi

Tekrar, muhatabın dikkatini çekmek, algısını canlı tutmak ve belli fikirleri vurgulamak için uygulanan fitri tabii bir belagat mekanizmasıdır. İnsanın unutkan bir varlık olması, dikkatini bir konu üzerinde yoğunlaştırma süresinin sınırlı olması tekrarı gerektiren başka amildir. Kur'ân'ın bir ismi, hatırlatma anlamına gelen Zikir'dir (Hicr, 15/9). "*Hatırlat, zira hatırlatma inananlara fayda verir*" (Zâriyât, 51/55) ayeti, tekrarın önemini gösterir. Kur'ân, Arapların öteden beri alışkın olduğu bu üslûbu daha güzel, daha cazip bir şekilde devam ettirmiştir.²⁵

Klasik Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde yer verilen Tekraru'l-Kur'ân bahsi, bittabi Risale-i Nur'da da ele alınıp yepyeni bir yaklaşımla izah edilmiştir. Kur'ân'ın ikna ve irşat mekanizmalarından biri olan soru cevap tekniğini sıklıkla uygulayan Müellifimiz, tekrar hakkında vaki veya muhtemel şöyle bir soru getirir: Kur'an'da açıkça, zımnen ve işaret kabilinden ahiret, tevhit ve beşerin mükâfat ve cezalandırılmasının binlerce defa ispat edip nazara vermenin ve her surede, her sayfada, her makamda ders vermenin hikmeti nedir? Bu soru şöyle cevaplandırılır: İmkân dairesinde, kâinatın başından geçen olaylara ait inkılâplarda, büyük emaneti²⁶ ve yeryüzünde halifeliği²⁷ omzuna alan insan nev'inin bedbahtlığına ve ebedi mutluluğuna sebep olan vazifesine yönelik en önemli, en dehşetli meselelerinden en büyüklerini ders vermek, hadsiz şüpheleri gidermek, gayet şiddetli inkarları ve inatları kırmak; tasdik ettirmek ve o inkılapların azametinde büyük ve beşere en elzem, en zaruri meseleleri teslim ettirmek için Kur'an binler defa değil, milyonlarca defa baktırsa yine de israf değildir. Nitekim milyarlarca defa o bahisler Kur'an'da okunmasına rağmen yine usanç vermez, buna olan ihtiyaç kesilmez.

24 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 579 (Birinci Lemanın başında).

25 Bedruddin ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1391/1972, III, 9.

26 Bkz. Ahzâb, 33/73.

27 Bkz. Bakara, 2/30.

Mesela,

إِنَّ الدِّينَ أَمْنٌ وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ (Burûc, 85/11) ayeti ebedi mutluluk gerçeğini göstermektedir. Bu itibarla, zavallı beşere her dakika kendini gösteren ölüm gerçeği aslında; “İnsanı, dünyasını ve bütün sevdiklerini ebedi idamdan kurtarıp ebedi bir saltanat kazandırır.” dediğinden milyarlar defa tekrar edilse ve kâinat kadar önem verilse yine israf olmaz, kıymetinden düşmez. (..) Kur`ân-ı Mu`cizü'l-Beyan elbette açıkça, zımnen ve işaretle binler defa o meselelere nazar-ı dikkati celp etmesi değil israf, belki ekmek, ilaç, hava ve ışık gibi birer zaruri ihtiyaç maddesi hükmünde ihsanını tazeler.²⁸

a. Mekke'de nazil olan sureler ve tekrar

Tekrar ayetlerinin Mekki surelerde gelişini şöyle irdeler: Mekke'de ilk etapta muhatap ve muarızlar, Kureyş müşrikleri ve ümmileri olduğundan belagatçe kuvvetli bir âli üslup ve i'cazlı, ikna edici, kanaat verici bir icmal ve tespit için “tekrar” lazım olduğundan genellikle Mekke sureleri iman rükünlerini ve tevhit mertebelerini gayet kuvvetli yüksek ve i'cazlı bir icaz ile tekrar edip ifade etmektedir. Böylece mebd ve meadi, Allah`ı ve ahireti yalnız bir sayfada, bir ayette, bir cümlede, bir kelimedede değil; hatta bazen bir harfte ve takdim tehir, belirli belirsiz, hazf ve zikir gibi heyetlerde öyle kuvvetli ispat eder ki, belagat ilminin dâhi imamları hayrette kalmışlardır.²⁹

Aynı şekilde, Allah'tan iyilik, bereket ve yardım dileme gibi çok vecihleri içine alan; tevhit, tenzih, senâ, celâl, cemâl ve ihsan gibi çok makamları ihtiva eden; tevhit, nübüvvet, haşir ve adalet gibi dört maksadı işaret eden besmele, zikredilen yerlerin her birisinde bu vecihlerden, bu makamlardan biri itibarıyla zikredilmiştir. Yine hangi surede tekerrür varsa, o surenin ruhuyla münasip olan bir vecih bizzat kastedilmekle, öteki vecihlerin istitradi ve tebei zikirleri, belâgate aykırı değildir.³⁰

b. Kur`ân'ın dua ve davet kitabı olması açısından tekrarları

Kur`ân'da bazı ayetlerin tekrar edilmesini kavrayamayanlara, bir nevi ikna ve irşat edici bir tarzda meseleyi akıllara yaklaştırır: Kur`ân, hem bir zikir kitabı hem bir dua kitabı hem de bir davet kitabı olduğundan içinde tekrar güzeldir hatta elzemdir ve daha belagatlidir. Mesele kusur bulmaya çalışanların zannettiği gibi değildir. Zira zikrin özelliği, tekrarlarla tenvir etmektir. Duanın özelliği, yenilemekle takrir etmektir.

28 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 975 (Sualar, Onuncu mesele).

29 *Risale-i Nur Külliyyatı*, 974 (Şualar, On birinci Şua).

30 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1167 (İşaratü'l-İ'caz, Bakara Süresi tefsirinin baş tarafında).

Emir ve davetin özelliği, tekrarla pekiştirmektir. Sonra karşısında tam ikna olmamış bir muhatabı varmış gibi meseleyi biraz daha açar ve şu inceliği kaydeder: Cismani ihtiyaç gibi, manevi ihtiyaçlar da değişiktir. Bazısına insan her nefes muhtaç olur: Cisme hava, ruha Hû gibi. Bazısına her saat: Bismillah gibi vb. Demek ki ayetin tekrarı, ihtiyaçların tekrarlanmasından ileri gelmiş ve o ihtiyaca işaret etmek, uyandırıp teşvik etmek, ayrıca iştiağı ve iştahı tahrik etmek için tekrar eder.³¹

c. Kur'an tekrarlarının i'cazın tezahürü olması

Tekraru'l-Kur'an'ı, Hz. Peygamber'in risaleti ve Kur'an mu'cizesi çerçevesinde ele alıp, i'cazla tekrarı birbiriyle pekiştirir. Tekrar-i'caz alakası, temsili bir anlatımla şöyle müşahhas hâle getirilir: Kur'an, güzel, tatlı tekrarlarıyla bir tek cümlede ve bir tek kıssada değişik birçok anlamları, farklı seviyedeki muhataplara iyice anlatmaktadır. Ayrıca küçük ve sıradan bir olaydaki en küçük ve önemsiz şeylerin dahi merhamet nazarında, tedbir dairesi ve iradesinde olduğunu bildirmektedir. Bundan dolayı İslâmiyet'i tesiste ve dinin tedvininde sahabenin cüzi hâdiselerini de dikkat nazarına almaktadır. Bunda küllî düsturların bulunması ve umumî olan İslâmiyet'in tesisinde o küçük olayların çekirdekleri hükmünde çok önemli meyveleri vermeleri açısından bir nevi i'cazını gösterir.³²

Tekrar ayetlerinden bir kısmı, "uyarma, korkutma, sakındırma, ikaz etme" anlamlarını ifade eden inzara yöneliktir. Bu çerçevede ayet sonlarındaki fezlekelerin tekrarında tezahür eden i'caza da değinir. Tevhit ve ahireti anlatan ayet fezlekelerinde yüksek belâgat meziyetleri ve nükteleri bulunduğunu, bunlardan on tanesini beyan edip bunda büyük bir mucize bulunduğunu inatçılara da ispat ettiğini ifade etmektedir.³³ Kur'an'ın tekrarlarında, farklı seviyeden insanların kabiliyetleri ölçüsünde istifade etmesi gibi küllî bir gaye mevcuttur. Meselenin diğer varlıklarla kuvvetli bir bağının olduğunu ifadeyle tekrar-i'caz ilgisinin kozmik boyutunu ortaya koyar.³⁴

d. Bütün beşer tabakalarına hitap etmesinin tekrarı gerektirmesi

Kur'an kıssalarından, Peygamberlere inanıp, onlara destek olanların daha çok genel halk kesimi olduğunu öğreniyoruz.³⁵ Dinin usul ve fûruuna vâkıf olan B. Said Nursi, Kur'an tekrarlarıyla irtibatlı olarak bu realiteye şöyle dikkat çekmektedir:

31 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 95-96 (Sözler, On dokuzuncu Söz, On Dördüncü Reşha).

32 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 973 (özetle).

33 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 974 (Şualar, On Birinci Şua, Onuncu Mesele).

34 Bkz. *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 973 (Şualar, On Birinci Şua, Onuncu Mesele).

35 Mesela bkz. Hûd (11), 27, 29, 30.

Kitab-ı Hakîm'in en mühim maksadı, ekseriyeti teşkil eden cumhurun irşadı olduğu tespitinden hareketle, Kur'an'daki tekrarlardan bu zaviyeye şöyle bir kapı açar: Kur'an bütün beşer tabakalarına hitap ve deva olduğu için, zeki-gabi, taki-şaki, zahit-gayr-ı zahit, bütün insan tabakalarının bu İlâhi hitaba mazhar olmaya ve Rahmân'ın eczanesinden ilaç almaya hakları vardır. Oysa Kur'an'ı tamamen ve daima okumak herkes için kolay değildir. Bunun için, lüzumlu maksatlar ve hüccetler bilhassa uzun surelerde tekrar edilmiştir ki her bir sure hemen hemen bir küçük Kur'an hükmünde olsun ki, herkes kolaylıkla istediği vakit istediği sureyi okumakla tam Kur'an'ın sevabını kazanabilsin. İşte "Yemin olsun, Biz, ders alınması için Kur'an'ı kolaylaştırdık. Var mı ders alan?"(Kamer, 54/32) ayet-i kerimesi bu hakikati ispat ediyor.³⁶ "Arapların ifade üsluplarında beşer akıllarına olan *tenezzülât-ı ilâhiyye* tabir olunan fehimlerin gözetilmesi ve zihinlere uygunluk, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'da cereyan etti."³⁷

e. Tekrarın tasrif yönü

Tasrif, Kur'an'ın belli başlı mesajlarının, muhtelif surelerde değişik kelime ve üsluplarla anlatılmasıdır. Böylece hedef kitle yelpazesi genişleyip, mesaj daha fazla insana ulaşmış olmaktadır. Ayetlerde bu meseleye işaret edilmiş (انْفُرَّصَنَ : Tâhâ, 20/113; İsrâ, 17/41, 89 gibi), hâliyle Ulûmu'l-Kur'an kitaplarında da ele alınmıştır.³⁸

Risale-i Nur müellifi de, çok yönlü bir ikna ve irşat mekanizması olan tekrarın, tasrif esprisini de içine alacak şekilde derin ve engin bir bakışla konuyu şöyle izah eder: Bilindiği üzere, Kur'an pek büyük meselelerden bahsedip, kalbleri iman ve tasdike dâvet eder. Ayrıca çok ince hakikatlerden bahis açar. Akılları, marifete, dikkate tahrik eder. Binaenaleyh o meselenin, o ince hakikatlerin kalblerde ve fikirlerde tespit ve takriri için muhtelif surelerde türlü üsluplarla tekrara ihtiyaç vardır.³⁹ Bu husustaki tespitlerini bir kaç maddede sıralayabiliriz:

1. Kur'an tesis edicidir, mübin bir dinin esası, İslâmiyet âleminin temeli ve beşerin içtimai hayatını değiştirip; muhtelif tabakalara ve mükerrer suallerine cevaptır. Tesis ediciye tespit etmek için tekrar, tekit için yenilemek, teyit için takrir, tahkik, tekrar lâzımdır. Kur'an, öyle azim meselelerden ve dakik hakikatlerden bahsediyor ki, bunları umumun kalblerine yerleştirmek için, çok defa muhtelif şekillerde tekrar lazımdır.

36 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1361-1362 (Mesnevi-i Nuriye - Onuncu Risale).

37 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1997 (Muhakemat).

38 Bkz. Zerkeşi, *Burhân*, I, 297.

39 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1361-1362 (Mesnevi-i Nuriye - Onuncu Risale).

Bununla beraber, görünürde tekrardır. Fakat aslında her bir ayetin çok mânâları, faydaları, vecihleri ve tabakaları vardır.⁴⁰

2. Âyetlerin zahir ve batının olması

Her kıssa için çok vecihler, hükümler, faydalar, maksatlar vardır. Binaenaleyh, muayyen bir ayet her yerde başka bir vecih ve fayda için zikredilebilir. Bu, gerçek anlamda tekrar sayılmaz.⁴¹

3. Bazen bir sayfada, makamın gereği, ihtiyacı ve belagat açısından yirmi defa açıkça ve zımmen tevhit hakikatini ifade eder. Bu, değil usanç, sadece kuvvet ve şevk verir.⁴²

4. İşaratu'l-İ'caz'da meseleye, eğitim öğretimin önemli mekanizması olan soru-cevap tekniği ile ele alarak, yapılmış veya yapılması muhtemel itirazlara cevap olacak şekilde tekrarın tasrif boyutunu temsili bir anlatımla açıklar:

Sual: “İcaz ile i'caz sıfatlarını ihtiva eden Kur'ân-ı Azimüşşân'da بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ , Rahmân Suresi'ndeki رَبُّكُمَا تُكَدِّبَانِ آلاءِ رَبِّكُمَا فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكْفُرُونَ ayeti ile, Mürselât Suresi'ndeki وَيَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ayeti gibi pek çok ayetler tekrür etmektedir. Oysa bu tekrarlar, belâgate aykırıdır, usanç veriyor.”

Cevap: Arkadaş! Her parlayan şey, yakıcı ateş değildir. Evet, tekrar ve tekrür bazen usanç veriyor, fakat bu umumi değildir; her yere, her kelâma, her kitaba şamil değildir. Usanç verici addedilen pek çok zahiri tekrarlar, belâgatçe güzel bulunmakta, takdir edilmektedir. Evet, insanın yediği yemekler, biri gıda, diğeri meyve olmak üzere iki kısımdır. Birinci kısım, tekrür ettikçe memnuniyet verir, kuvvet verir, çok teşekkürlere sebep olur. İkinci kısmın tekrüründe usanç, yenilenmesinde lezzet vardır. Bunun gibi, kelâmlar da iki kısımdır. Bir kısmı ruhlara gıda, fikirlere kuvvet verici hakikatlerdir ki, tekrür ettikçe güneşin ışığı gibi, ruhlara, fikirlere hayat verir. Meyve türünden iştah açan kısımda tekrür makbul değildir. Bu itibarla Kur'ân, bir bütün olarak kalblere kut (gıda) ve kuvvet olup, tekrarı usanç değil, halâvet ve lezzet verdiği gibi, ayetlerinde de öyle bir kısım vardır ki, o kuvvetin ruhu hükmünde olup tekrür ettikçe daha ziyade parlar, hak ve hakikat nurlarını saçar.

Ezcümle: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ gibi ayetlerde bulunan hayat ukdesi ve nuranî esaslar, tekrür ettikçe iştahları açar; misk gibi, karıştırıldıkça kokar. Demek tekrür

40 Risale-i Nur Külliyyatı, I, 95-96 (Sözler, On dokuzuncu Söz).

41 Risale-i Nur Külliyyatı, II, 1361-1362 (Mesnevi-i Nuriye - Onuncu Risale).

42 Risale-i Nur Külliyyatı, I, 973, (Şualar, Onbirinci Şua, Onuncu Mesele).

zannedilen, aslında tekerrür değildir. Ancak بِهٖ مُتَشَابِهًا وَأَتُوا (Bakara, 2/25) kabilinden, çeşitli hikmetleri, nükteleri, gayeleri ifade eden tekrarlı kelâmlar, yalnız ibarece, lâfızca birbirine benzedikleri için tekrar zannedilir. Nitekim birçok hikmeti ihtiva eden Hz. Musa kıssasının her makamda, ona uygun bir vecihle zikredilmesi, belâgatın ta kendisidir. Kur'ân-ı Azimüşşan, o meşhur kıssayı, gümüş iken, yed-i beyzısına alarak altın kalıbına dökmekle öyle bir belâgat nakşına mazhar etmiştir ki, bütün belâgat ehli, onun belâgatine hayran olmuş, secdeye varmışlardır.⁴³ Ayrıca, Hz. Musa'nın kıssası ile ilgili belagat, edebi zevk, etimoloji ve daha birçok açıdan şu mühim tespiti yapmaktadır: Kıssa-i Musa meşhur darb-ı meseldeki *tefariku'l-asâdan* daha faydalıdır. O asa ne kadar parçalansa yine bir işe yaradığı gibi, Kıssa-i Musa da öyledir. Kur'ân, yed-i beyza-i mu'cizu'l-beyanıyla o kıssayı aldı ve birçok surede gösterdi.⁴⁴

f. Tekrarın nefis terbiyesinde rolü

Risale-i Nur müellifi, fert ve toplumun ıslahını ve manevi terakkisini hedeflediğinden, tekrarın nefis terbiyesi için temin ettiği faydayı şöyle irdeler: Hadiste belirtildiği üzere bekâ âleminin sinek kanadı kadar⁴⁵ bir nuru, ebedi olduğu için, bir insanın ömrü boyunca dünyadan aldığı lezzet ve nimete bedel geldiği halde, bazı zavallılar, bir sinek kanadı kadar bu fâni dünyanın lezzetini, o bâki âlemin bu fâni dünyasına değer lezzetlerine tercih edip şeytanın peşinden gitmeleri hayreti edilecek bir durumdur. Bundan ötürü, Kur'ân-ı Hakim, müminleri pek çok tekrar, ısrar, tehdit ve teşvikle günahattan sakındırıp hayra sevk ediyor.⁴⁶

Tekrarın hususiyetlerinden biri de temin ettiği dinamiklik ve tazeliklidir. Bilindiği üzere toplumlarda melek tabiatlı insanların sayısı azdır. Keza şeytan tabiatlı insanlar da çok değildir. Geriye kalan büyük çoğunluk teşvik, uyarı ve sakındırmaya yani eğitim ve öğretime açıktır. İşte tekrarın bir de bu yönüne, caydırıcılığı ve teselli yönüne şöyle dikkat çekmiştir:

Birincisi caydırıcılığıdır: Bilhassa çok tekrarlar, الظَّالِمِينَ الظَّالِمِينَ deyip zulümlerinin cezası olan gök ve yer musibetlerini şiddetle açıklaması bu asrın benzersiz zulümlerine Âd, Semûd ve Firavun'un başlarına gelen azaplarla baktırıyor.⁴⁷ Kezâ

43 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1167 (İşaratu'l-İ'caz, Bakara Süresi).

44 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 2017 (Muhakemat, Dokuzuncu Mesele).

45 Bahis konusu hadis şöyledir: "Dünyanın Allah katında sinek kanadı kadar bir değeri olsaydı kafirler ondan bir yudum bile içemezlerdi." Tirmizi, Zühd 13.

46 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 621 Lemalar, On Üçüncü Lema, Yedinci İşaret).

47 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 972 (Şualar, On Birinci Şua, Onuncu Mesele).

Mekki olan Rahmân Suresi'ndeki, *فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ فَبِأَيِّ* ile, Mürselât Suresi'ndeki *لِّلْمُكَذِّبِينَ وَيَلْمُومُنَّ* ayetlerinin tekrarını kafirleri ve zalimleri tehdit olarak değerlendirir.⁴⁸

İkincisi: Her çağdaki müminleri teselli ve salih amele teşvik. Zulme maruz kalmış zayıf, çaresiz müminler, mağduriyetlerinin giderileceğini, haklarının teslim edileceğini bilmekle teselli bulurlar. Bu itibarla, zalimleri tehdit eden ayetlerin tekrarını, “Mazlum iman ehline İbrahim ve Musa (as) gibi Peygamberlerin kurtuluşlarıyla teselli veriyor.”⁴⁹ diye meselenin teselli boyutunu açıklar. Salih amele teşvik yönüne ise şöyle dikkat çeker:

(Burûc, 85/11) *إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ* ayetinin gösterdiği ebedi mutluluk gerçeği ‘zavallı beşere her dakika kendini gösteren ölüm gerçeğinin; hem insanı, hem dünyasını, hem bütün sevdiklerini ebedi idamdan kurtarıp ebedi bir saltanatı kazandırır.’ dediğinden milyarlar defa tekrar edilse ve kâinat kadar önem verilse yine israf olmaz, kıymetinden düşmez.⁵⁰

8. İsrailiyat ve uydurma meselesine yaklaşımı

Tefsire karışan İsrailiyat ve uydurma baştan beri müfessirleri meşgul etmiştir. Bediüzzaman Said Nursi, bir kısım İsrailiyatın ve Yunan felsefesinin, İslâmiyet dairesine girip din süsünde görünerek fikirleri bozmasının sebeplerini ve doğurduğu sonuçları özetle şöyle açıklar:

Ehl-i kitap âlimlerinden İslâmiyet'e girenler, İslâmiyet şerefiyle gayet büyüyüp tekemmül ettiklerinden, önceki yaldızlı bilgileri makbul ve müsellemler görülerek reddedilmedi. Bu bilgiler, İslâmiyet'in temel esaslarıyla çelişmediğinden, hikâye gibi rivayet edilir, önemsizliğinden tenkitsiz dinlenirdi. Fakat ne yazık ki sonra bu tür bilgiler hak olarak kabul edilip çok şek ve şüphelere sebebiyet verdi.

İsrailiyat, Kitap ve Sünnet'in bazı imalarına merci, bazı mefhumlarına bir açıdan şahit gösterilebilirdi, fakat ayet ve hadisin anlamları yerine geçemez. Eğer doğru olsaydı, şahit göstermek mümkünken, yanlış yola giren zahirperestler, bazı ayetleri ve hadisleri o İsrailiyat hikâyelerine tatbikle tefsir ettiler. Oysa Kur'an'ı tefsir edecek, yine Kur'an ve sahih hadistir. Yoksa ahkâmı mensuh, kıssaları tahrif edilmiş olan İncil ve Tevrat değildir.

Diğer taraftan, Memun'un asrında, Yunan felsefesini Müslüman etmek için ter-

48 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 97 (Şualar, On Birinci Şua, Onuncu Mesele).

49 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 973 (Şualar, On Birinci Şua, Onuncu Mesele).

50 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 975 (Şualar, On Birinci Şua).

cüme olununca pek çok efsane ve hurafenin kaynağından çıkan o felsefe, bir derece kokuştuğundan, saf Arap efkârına girince bir derece kafaları karıştırdığı gibi, tahkikten taklide yol da açtı.

İmdi hayat suyu olan İslâmiyet'ten fitri karihalarıyla istinbat etmeye kabil iken, o felsefeye öğrenci olmaya tenezzül ettiler. Arap olmayan unsurların karışmasıyla kelâm-ı Mudari'nin melekesi bozulmaya yüz tutunca, muhakkik ulema o melekeyi muhafaza etmek için Arap dili kaidelerini tedvin ettiler. Böylece, felsefe ve İsrailiyatın İslâmiyet dairesine girmesiyle beraber, bazı İslâm muhakkik tenkitçileri bunları temyiz ve tasfiyeye teşebbüs ettiler. Fakat ne yazık ki tam başarılı olamadılar.

İş bu kadarla da kalmadı. Çünkü Kur'ân tefsiri üzerinde yoğunlaşma olunca, bazı zahir ehli, Kur'ân'ın nakillerini bazı İsrailiyata tatbik ve bir kısım akli meseleleri dahi felsefeye uyguladılar. Çünkü Kur'ân'ın mâkul ve menkulü ihtiva ettiğini gördüler. Hadis de öyle... Sonra kitap ve sünnetin bazı nakliyat-ı sadıklarıyla ve bazı muharref İsrailiyatın ortasında bir mutabakat ve münasebet istinbat ettiler. Hem de hakiki olan akliyatlarıyla mevhum felsefe arasında bir benzerlik ve uygunluk olduğunu sandıklarından, şu benzerlik ve uygunluğu Kitap ve Sünnet'in anlamlarını tefsir ve maksatlarını beyan ettiğine hükmettiler.

Hayır! Kesinlikle hayır! Zira Kitab-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın sıdkının delili i'cazıdır. Müfessiri eczasıdır, mânâsı içindedir, sedefi dürdür, meder değildir. Faraza, bu mutabakatı izhar etmekten maksat, o sadık şahidin tezkiyesi için olsa yine abestir. Zira Kur'ân-ı Mübin, kendisine boyun eğen akıl ve naklin tezkiyesinden pek yüksek ve ganidir. Çünkü o, onları tezkiye etmezse, şehadetleri kayda alınmaz. Evet, Süreyya'yı serada değil, semada aramak gerektir. Kur'ân'ın anlamlarını da sedeflerinde aramalıdır.⁵¹

9. Geçmiş müfessirlere karşı insafli tutumu

Geçmiş müfessirlere karşı insafli olduğunu ve onların yaşadığı dönem ve şartları dikkate almak gerektiğini belirterek bir nevi empati yapmaya davet ettiğini görüyoruz: “Tefsirde yazılı olan her meselenin tefsirden olması gerekmez. Baskı kurmamak şartıyla, ilim ilme kuvvet verir. Bilindiği üzere, geometride mahir olan biri, tıp veya başka alanda bilgisiz olabilir. Fakih olmayanın, Fıkıh Usulünde müçtehit de olsa, fakihlerin icmaında muteber olmaması usul kaidesindedir. Zira o, onlara nispetle avamdandır. Ayrıca bir şahıs, çok ilimlerde kabiliyetli ve mütehasıs olamaz. Nadir kimseler, dört veya beş ilimde mütehasıs olabilir. Bu itibarla, hepsine el atmak, hep-

51 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1989 (Muhakemat, Üçüncü Mukaddeme).

sini terk etmektir. Diğer taraftan, bir kitaba birçok ilmin üşüşmesi genel geçer bir kuraldır. Zira ilimler birbirini sonuç verip, birbirinin elinden tutup kenetlendiğinden ve birbirlerine cevap verdiklerinden o derece iç içe geçer ki, bir ilimde telif olunan bir kitapta, o ilmin meseleleri, o kitabın muhtevasına nispetle ancak zekâtı çıkabilir. Bu görmezden gelindiği için, bir din veya bir tefsir kitabında parantez cümlesi gibi girmiş bir meseleyi gören bir zahirperest veya lâfazan şöyle der: “Şeriat ve tefsir böyle der.” Eğer dost ise, “Bunu kabul etmeyen Müslüman değildir”, der. Şayet düşmansa o bahaneyle, “Şeriat veya tefsir-hâşâ-yanlıştır” der. Ey ifrat ve tefrit sahipleri! Tefsir ve şeriat ayrıdır; tefsir ve şeriatla telif olunan kitap ayrıdır. Kitap daha geniştir. O dük-kânda cevherden başka kıymetsiz şeyler bulunabilir.”⁵²

Bunu şöyle açıklar: Meselâ, Beydâvî Tefsirinde Kehf, 18/96 ayetindeki بَيْنَ الصَّادِقِينَ terkibi hakkında şu yorumu getirir: Ermenistan ve Azerbaycan Dağları arasında olan yer” teviline kesin gözü ile bakmak, doğru değildir. Zira bu bilgi, esasen nakildir. Ayrıca yer tayini Kur’ân’ın medlûlü olmadığından tefsirden sayılmaz. Zira o tevil, ayetin bir kaydının başka ilme istinaden bir yorumdur. Binaenaleyh, o değerli müfessirin tefsirdeki güçlü melekesine böyle zayıf noktalar bahanesiyle şüpheleri iras etmek, insafsızlıktır. İşte, asıl tefsir hakikatleri ve şeriat meydandadır; yıldızlar gibi parlıyor. (..) Tefsirin ve şeriatın ne kadar temel hakikatleri varsa, birer birer nazar-ı tetkike getirilse, görülür ki, hakikatten çıkıp hikmetle tartılıp hak olarak hakka dönecektir. Ne kadar şüpheli noktalar varsa, umumiyetle cerbezeli zihinlerden çıkıp sonra da onlara karışmış. Kimin onların hakikatlerin aslı olduğunda şüphesi varsa, işte meydan, kendini izhar etsin!⁵³

Kur’ân’da beş yerde gelen, “Hiçbir günahkâr, bir başkasının günahını çekmez” (En’âm, 6/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38) hükmü ile “-Doğrusu insan çok zalim, çok cahildir” (Ahzâb, 33/72) ayetinden hareketle insaf düsturu çerçevesinde geniş bir perspektiften meseleyi şöyle sunar: İnsanın mahiyetinde dehşetli zulüm kabiliyetinin sırrı şudur: Beşerde, hayvanın aksine, kuvveler ve meyiller tahdit edilmediğinden, zulme meyil ve nefis sevgisi sınır tanımıyor. Bir şahıs çok vasıfları kendinde toplamıştır. Onların içinde bir sıfat, adaveti gerektirse, birinci ayetteki İlâhî kanun, adavetin o sıfatla sınırlı kalmasını, masum vasıfların topluca bulunduğu yer olan şahsına yalnız acımasını ve tecavüz etmemesini gerektirir. Hâlbuki o çok zalim ve çok cahil insan zalimce tabiat ile bir kötü sıfat için, o masum vasıfların hakkına tecavüz edip, zulmünü o vasfın sahibine, bununla da yetinmeyip akrabasına, hatta meslektaşına genelleştiriyor. Bir şeyin müteaddit sebepleri olabilir. O kötü sıfat

52 Risale-i Nur Külliyyatı, II, 1992 (Muhakemat, Altıncı Mukaddeme).

53 Risale-i Nur Külliyyatı, II, 1993 (Muhakemat).

da kalbin fesadından değil, hârici bir sebebin neticesi olabilir. O halde sıfat, sadece kötü değil kâfir de olsa o zat cani olmaz. Buna göre bir müminde bulunan kötü bir sıfat yüzünden, öteki masum sıfatlarını mahkûm edip ona kin beslemek sınırsız bir zulüm olduğu gibi, bir müminin fena bir sıfatından darılıp kızgınlığını onun akrabalarına da teşmil etmek aynı şekilde büyük bir haksızlıktır.⁵⁴

10. İşâri tefsire ihtiyatlı yaklaşması

Tefsir disiplininin bir gerçeği olan işari tefsir, Risale-i Nur'da hem teorik hem pratik olarak yer almıştır.⁵⁵ Meselenin teorik boyutu şöyledir: Kur'ân-ı Mu'cizul-Beyan mefhumlarıyla, sarih anlamıyla hakikatleri ifade ettiği gibi; üsluplarıyla, heyetleriyle çok işari anlamları da ifade ediyor. Her ayetin çok anlam tabakaları vardır. Kur'ân, muhit ilimden geldiği için, bütün anlamları murat olabilir. İnsanın, cüzi fikri ve şahsi iradesinden gelen kelâmlar gibi bir iki anlamla sınırlı değildir. Bu itibarla, Kur'ân ayetlerinin tefsir ehli tarafından hadsiz hakikatleri beyan edilmiştir. Ancak müfessirlerin beyan etmediği daha çok hakikatleri vardır. Billhasa harflerinde ve sarih anlamdan başka *işaret*lerinde dahi çok mühim ilimler vardır.⁵⁶

İşâri tefsir, ifrat ve tefrit boyutu olan bir yorum çeşidi olarak münakaşaya açıktır. İslami ilimler geleneğinde çoğunlukla ihtiyatla yaklaşılan *cifir hesabıyla* tefsirden,⁵⁷ Risale-i Nur Müellifi de ihtiyat kaydıyla çekinmez ve konuyu şöyle açıklar: Tevafuklu işaretler, eğer manevi münasebetlere istinat etmezse, ehemmiyeti azdır. Eğer manevi münasebeti kuvvetli ise, bu onun bir ferdi, bir anlamı hükmünde olsa ve müstesna bir liyakati bulunsa, o vakitte tevafuk önemlidir; o kelâmdan bunun iradesine bir emare olur. Ondan o ferdin hususi bir surette dâhil olduğuna ya remiz, ya işaret, ya delâlet hükmünde onu gösterir.⁵⁸ Ayrıca ifrat ve tefrit yönündeki risklere dikkat çekip, meseleyi şöyle değerlendirir: Her şeyi zahire hamledip zahirilerin yanlış mezhebini ortaya çıkartıncaya kadar tefrit ne kadar zararlı ise, her şeye mecaz gözüyle baktırıp sonunda bâtınilerin batıl mezhebini sonuç verecek kadar ifrat sevgisi ondan daha zararlıdır.⁵⁹

54 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 2045 (Sunuhat).

55 Niyazi Beki, *Tefsir'de Yeni Yaklaşımlar Risale-i Nur Örneği*, İstanbul, 2018, 322 vd.

56 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 594 (Lemalar, Yedinci Lema).

57 Cifir hesabıyla tefsir için bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 1971, VIII, 5613.

58 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 831 (Şualar, Birinci Şua, İhtar).

59 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1991 (Muhakemat, Beşinci Mukaddeme); krş. M. Hamdi Yazır, *Hak Dini*, VIII, 5613.

11. Özel yorumlarının olabileceğini belirtmesi

Risale-i Nur'un Tefsir disiplini açısından değerini görebilmek için, ondaki Kur'ân İlimlerine bakışın yanında Tefsir uygulamalarına da bakmak gerekir. Eserin dikkat çeken yönlerinden biri Müellifinin özel yorumlarının olabileceğini ifade edip, okurundan beğendiğini almasını, gerisine ilişmemesini istemesidir: Bazı ayetleri düşünürken, bazı nükteler kalbime gelerek nota suretinde kaydettim. Lafız açısından zengin değilim, israfı da sevmem, teşrifatçı lafızları beğenmem, kısa ve öz anlattığım için darılma *خذ ماصفى ودع ماكدر* kaidesiyle, hoşuna gideni al; hoş görünmeyeni bana bırak, ilişme!⁶⁰ Lemâlar'ın başında, aynı hususta, ayrıca ifadesinin ağdalı oluşu hakkında şöyle der: Zannıma göre lâfız ve nazım sanat açısından cazip olursa, dikkati kendisiyle meşgul eder. Nazarı, mânâdan çevirmemek için, perişan olması daha iyidir. Şu eserimde üstadım Kur'ân'dır, kitabım hayattır, muhatabım yine benim. Sen ise, ey okur, dinleyicisin. Dinleyicinin tenkide hakkı yoktur. Beğendiğini alır, beğenmediğine ilişmez.⁶¹ O halde, özel, şahsi veya sübjektif Kur'ân yorumlarına Tefsir Usulü açısından imkân var mıdır? sorusunu cevaplamak gerekir.

Hız. Peygamber'in (asm) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Her ayetin bir zahrı, bir de batnı; her harfin bir haddi, her haddin bir muttalı vardır.*” Suyûtî, bu ve buna yakın anlamdaki hadisleri kaydettikten sonra şöyle der: Zahr ve batnın birçok anlamları vardır. Ezcümle: Ayetin zahrı, onun âlimlere açıkça görünen anlamlarıdır. Batnı ise, ayetin ihtiva ettiği sırlardır ki, Allah Teâlâ hakikat erbabını bunlara muttalı kılmıştır. “Her harfin bir haddi var” ifadesinin anlamı ise Allah'ın, onun mânâsı için irade ettiği “bir sınır var” demektir. “Her haddin bir muttalı vardır” ifadesinin anlamı ise, kapalı olan anlamlardan ve hükümlerden her birini bilmeye, tanımaya ve muradına vakıf olmaya yönelik bir açık kapı var, demektir.⁶²

Suyûtî devamla şöyle der: Bunu, İbn Ebî Hâtim'in Dehhâk tarikiyle İbn Abbas'tan tahriç ettiği şu rivayet desteklemektedir: Kur'ân'ın dalları ve fenleri vardır; zahrları ve batnları vardır. O'nun harikaları tükenmez; O'nun nihayetine varılmaz. O'nunla rıfk ile yürüyen kurtuluşa erer ama O'na şiddetle yaklaşan batır. O'nda kıssalar, meseller, helâl ve haram, nâsıh ve mensuh, muhkem ve müteşabih, zahr ve batn vardır. Kur'ân'ın zahrı tilavettir, batnı tevildir. Onu bilen âlimlerle sohbet edin, sefihlerden sakının.⁶³

60 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 2041 (Sunuhat).

61 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 318 (Sözler, Lemaat, İfade-i Meram)..

62 Celâluddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. M. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Tehrân, 1343, IV, 225.

63 Suyûtî, *İtkân*, IV, 225.

Müteşabih kabilinden mezkûr hadisi şöyle açıklamıştır: Kur’ân lafızları; her bir kelâmın, kelimenin, harfin, hatta bazen bir sükûnun çok vecihleri olacak, her bir muhatabına ayrı bir kapıdan hissesini verecek tarzda vaz edilmiştir.⁶⁴ Tâhir bin Âşûr, Tefsirinin mukaddimesinde şu kaydı düşmektedir: Hz. Ali (ra), “Sizde ümmetin bildiğinden ayrı bir ilim var mıdır?” sorusuna, “Hayır, ama Allah Teâlâ, her mümin kuluna bir Kur’ân anlayışı vermiştir.” diye cevapladı.⁶⁵

İmdi, Risale-i Nur Müellifi, Kur’ân’ın anlamlarıyla ilgili birçok meseleyi kendi tecrübelerine dayanarak ifade etmektedir. Bu şekilde getirdiği öznel yorumlar mücerret, afaki değil, yaşanmış gerçeklerdir. Müellifin hedefi, milleti irşat olduğundan bu nevi tecrübe ve tespitler daha etkili olmaktadır.

a. Kur’ân’ın i’cazı’nı ispatta öznel yorumu

Kur’ân’ın i’cazını nesnel (objektif) olarak ispatladığı gibi, kendi şahsi tecrübesine dayanarak şöyle ispatlamaktadır: “Bu risalenin telifinden on bir sene evvel, Ramazan-ı Şerifte İstanbul’da, Bayezid Cami-i Şerif’inde hafızları dinliyordum. Birden, şahsını görmedim, fakat manevi bir ses işittim gibi geldi bana, zihnimi kendine çevirdi. Hayal olarak dinledim. Baktım bana şöyle diyor: Sen Kur’ân’ı pek yüce, çok parlak görüyorsun. Tarafsız muhakeme et, öyle bak. Yani bir beşer kelâmı farzet, bak. Acaba o meziyetleri, o ziyetleri görecek misin?”

“Hakikaten ben de ona aldandım, beşer kelâmı farzedip öyle bakınca, Bayezid’in elektrik düğmesi çevrilip söndürülünce ortalığın karanlığa gömülmesi gibi o farzla Kur’ân’ın parlak ışıklarının gizlenmeye başladığını gördüm. O vakit anladım ki benimle konuşan şeytandır; beni uçuruma atıyor. Hemen Kur’ân’dan yardım diledim. Birden, bir nur kalbime geldi, müdafaaya katî bir kuvvet verdi.”

Ardından bu konuda “tarafsız” olunamayacağını, “tarafsız olmak gerekir” iddiasının bir aldatmaca ve karşı tarafı tutmak demek olduğunu şöyle anlatır: Dedim: Ey Şeytan! Tarafsız muhakeme, iki taraf ortasında bir durumdur. Hâlbuki hem senin hem insanlar içindeki senin şakirtlerinin dediği tarafsız muhakeme karşı tarafı tutmaktır. Tarafsızlık değildir, muvakkat bir dinsizliktir. Çünkü Kur’ân’a beşer kelâmı diye bakmak ve öyle muhakeme etmek, karşı şıkkı esas tutmaktır. Batıl tarafını tutmaktır, tarafsızlık değildir.⁶⁶

64 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 174 (Sözler, Yirmi Beşinci Söz, İkinci Şua, Birinci Lema).

65 et-Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru’l-Tahrîr ve’l-Tenvîr*, Tunus, ts., I, 32.

66 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 492 (Mektubat, Yirmi Altıncı Mektup, Birinci Mebhas).

Bu şahsi tecrübesinin ayetlere muvafık olduğunu görüyoruz. Ezcümle: “(..) *De ki: 'O Kur'an, iman edenler için hidayet ve şifadır.' Ama iman etmeyenlerin kulaklarında ağırlıklar vardır. Kur'an onlara kapalı ve karanlık gelir. Onların, çok uzak bir yerden sesleniliyor da söyleneni hiç anlamıyorlar gibi bir halleri vardır*” (Fussilet, 41/44). Kezâ Tevbe, 9/124–125; Şuâra, 26/200-201 gibi ayetler, sadece iman edenlerin Kur'an'ın hidayetinden istifade edebileceklerini bildirmektedir.

b. Kur'an tekrarlarıyla ilgili öznel yorumu

Kur'an ayetleri üzerinde yoğunlaşarak, o ayetleri bir nevi hissederek eserini yazan Bediüzzaman Said Nursi, Kur'an'ın i'cazını yaşadığı bir tecrübeyle ispatladığı gibi, tekrarın tabii ve fitri olduğunu göstermek için yine bir tecrübesini nakleder: Herkes her an Kur'an'a muhtaçtır. Fakat herkesin her an bütün Kur'an'ı okumaya gücü yetmez; ama bir sureyi okumaya genellikle gücü yeter. Onun için Kur'an'ın en mühim gayeleri çoğunlukla uzun surelerde anlatılarak, her bir sure küçük bir Kur'an hükmüne geçmiştir. O hâlde hiç kimseyi mahrum etmemek için haşır, tevhit ve Hz. Musa'nın kıssası gibi bazı maksatlar tekrar edilmiştir. Tıpkı bu önemli hikmetten dolayı bazen haberim olmadan, tercih ve rızamın dışında, bazı ince iman hakikatleri ve kuvvetli hüccetleri müteaddit risalelerde tekrar edilmiş. Ben çok hayret ederdim. Neden bunlar bana unutturulmuş, tekrar yazdırılmış? Sonra kati bir surette bildim ki: Herkes bu zamanda Risale-i Nur'a muhtaçtır. Ama umumunu elde edemez. Elde etse de tamamını okuyamaz. Fakat küçük bir Risale-i Nur hükmüne geçmiş şümüllü bir risale elde edebilir. Çoğunlukla muhtaç olduğu meseleleri ondan okuyabilir ve gıda gibi her zaman ihtiyaç yenilendiği gibi, o da mütalâasını tekrar eder.⁶⁷ Ardından okuyucusunu da şu tecrübeyi yaşamaya çağırır: Bu risalenin ibaresindeki icmal, icaz ve anlaşılmasındaki göreceli zorluklar, seni ürkütmesin. Tekrar tekrar mütalaa et ki,

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Furkân, 25/2) gibi Kur'an tekrarlarının sırrı sana açılsın.⁶⁸

Risale-i Nur'da tekrarların olduğunu söz konusu edenlere, Kur'an tekrarlarından hareketle ikna edici şu cevabı verir: Risale-i Nur, Kur'an'ın ve Kur'an'dan çıkan burhana dayalı bir tefsir olduğundan, Kur'an'ın nükteli, hikmetli, lüzumlu, usandırmayan tekrarları gibi onun da lüzumlu, hikmetli, hatta zaruri ve faydalı tekrarları vardır. Hem Risale-i Nur, zevk ve şevkle dillerde usandırmayan, daima tekrar edilen kelime-i tevhidin delilleri olmasından, zaruri tekrarları kusur değil; usandırmaz ve usandırmamalı.⁶⁹

67 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1589 (Kastamonu Lahikası).

68 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1373 (Mesnevi-i Nuriye).

69 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 883 (Şualar, Dördüncü Şuanın sonunda).

c. Kur'ân kıssalarıyla ilgili öznel yorumu

B. Said Nursi'nin, Kur'ân kıssalarına bakış açısını yukarıda bir nebze vermeye çalıştık. Birinci Lem'a'nın başında, Hz. Yunus (as) hakkındaki Enbiyâ Suresi ayet 87'yi ele alır. İşbu ayetin tefsirinin devamında müminlerin durumunu kıssaya uyarlayarak esas maksat olan hisseye geçerken kıssalara öznel bakışını şöyle ortaya koyar: İşte, biz, Hz. Yunus (as)'ın birinci vaziyetinden yüz derece daha müthiş bir vaziyetteyiz. Gecemiz istikbaldir. İstikbalimiz, nazar-ı gafletle, onun gecesinden yüz derece daha karanlık ve dehşetlidir. Denizimiz, şu başı dönen yer küremizdir. Bu denizin her dalgasında binler cenaze bulunuyor; onun denizinden bin derece daha korkuludur. Bizim nefsimizin istek ve arzusu, balığımızdır; ebedi hayatımızı sıkıp mahvına çalışıyor. Bu balık, onun balığından bin derece daha zararlıdır. Çünkü onun balığı yüz senelik bir hayatı mahveder. Bizim balığımız ise, yüz milyon seneler hayatın mahvına çalışıyor.

Ardından en can alıcı noktaya gelir: Madem hakiki vaziyetimiz budur. Biz de, Hz. Yunus (as)'a uyararak, umum sebeplerden yüzümüzü çevirip, doğrudan doğruya, sebeplerin Yarattıcısı olan Rabbimize iltica edip,

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (Enbiya, 21/87) demeliyiz ve kesinlikle anlamalıyız ki, gaflet ve dalâletimiz sebebiyle aleyhimize ittifak eden istikbal, dünya ve nefsimizin istek ve arzusunun zararlarını def edecek yalnız o Zat olabilir ki, istikbal emrinin altında, dünya hükmünün altında, nefsimiz idaresinin altındadır. Acaba göklerin ve yerin Yarattıcısından başka hangi sebep var ki, kalbimize gelen en ince ve en gizli hatıraları bilebilsin? Ve bizim için istikbali, ahiretin icadıyla ışıktandıracak ve dünyanın yüz bin boğucu dalgalarından kurtaracak-hâşâ-Zât-ı Vacibu'l-Vucut'tan başka hiçbir şey, hiçbir cihette, Onun izin ve iradesi olmadan imdat edemez ve kurtarıcı olamaz.

O halde, Hz. Yunus (as)'a o münacatın neticesinde balığı ona bir binek, bir denizaltı, denizi bir güzel sahra ve gece mehtaplı bir latif suret aldı. Biz de o münacatın sırrıyla,

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

demeliyiz. لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ cümlesiyle istikbalimize, سُبْحَانَكَ kelimesiyle dünyamıza, كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ fıkрасıyla nefsimize merhamet nazarını celp etmeliyiz ki, iman nuru ile ve Kur'ân'ın mehtabıyla istikbalimiz aydınlansın ve o gecemizin dehşet ve vahşeti ünsiyet ve tenezzühe dönüşsün. Mütemediyen ölüm ve hayatın değişmesiyle seneler ve asırlar dalgası üstünde hadsiz cenazeler binip yokluğa atılan dünyamız ve zemnimizde, Kur'ân-ı Hakim'in tezgâhında yapılan manevi bir gemi hükmüne geçen

İslâmiyet'in hakikati içine girerek, güvenle o denizin üstünde gezip sahil-i selâmete çıkıncaya kadar hayatımızın vazifesi bitsin. O denizin fırtınaları ve zelzeleleri, sinema perdeleri gibi gezinin manzaralarını yenilemekle, vahşet ve dehşet yerine, ibret nazarı ve tefekkürü keyiflendirerek okşayıp ışıktandırın. Hem o Kur'ân sırrıyla, o Furkan terbiyesi ile nefsimiz bize binmeyecek, bineğimiz olup, bizi ona bindirip, ebedi hayatımızı kazanmasına kuvvetli bir vasıtamız olsun.⁷⁰

4. Bahislerin sonunda zikrettiği âyetle ilgili öznel yorumu

Ele aldığı ayetlerin tefsirinin sonunda, Bakara: 2/32 ayetini zikretmenin sebebini şöyle açıklar: “Kastım olmadan, umum Sözlere ve Mektupların sonunda,

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

ayeti⁷¹ bana söyliettirilmiş.⁷² Şimdi anladım ki, tefsirim de, şu ayetle son buluyor. Demek inşallah bütün Sözlere, hakiki bir tefsir ve şu ayetin bahrinden birer cetveldir. En nihayet, yine o denize dökülüyorlar. Şu tefsirin sonunda, sanki her Söz, manen şu ayetten başlıyor. Demek, o zamandan beri, yirmi senedir daha şu ayeti tefsir ediyorum; bitiremedim ki tefsirin ikinci cildini yazayım.⁷³

Sonuç

Risale-i Nur müellifi, Ulumu'l-Kur'ân veya Tefsir Usulü'nün birçok meselelerini ele almıştır. Kur'ân'ın Kur'ân ve Sünnet ile tefsirinden başka, “Peygamberlerden sonra beşer nev'inin en faziletlisinin sahabe olduğuna Ehl-i Sünnet ve Cemaat'in icmaının kati bir hüccet olduğunu” belirtmek suretiyle, Tefsirin en önemli kaynaklarına dikkat çekmektedir. Böylece Tefsir geleneğine riayet ettiğini göstermiş olmaktadır. Müşkilu'l-Kur'ân meselesini ise İ'cazu'l-Kurân'la irtibatlandırarak şekilde ele almaktadır. Böylece muhatabı irşat ederken, muarıza söyleyecek bir söz bırakmaz. Ayrıca Kur'ân kıssalarının muhataplara bakan yönünü ele alıp, kıssanın hisse tarafını nazara sunmaktadır.

70 *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 579 (Birinci Lemanın başında).

71 “*Subhanısın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.*” dediler.” (Bakara, 2/32).

72 “bana söyliettirilmiş” ifadesi ilhamı çağırıştırabilir. Belirtmek gerekir ki birçok âlim, şair ve yazarın ilham aldığı ifade etmiş olması bir realitedir. Müfessir Tahir bin Âşûr, Ankebût Suresi ayet 47'deki هُوَ لَا zamirinin merciinin Mekke halkı olduğunu tespit ettikten sonra şöyle der: “Bunu, bana Rabbim ilham etti.” Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir, XXI, 9.

73 *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1271 (İşaratu'l-İ'câz, 261).

Klasik Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde incelenen Kur'ân tekrarlarına, Risale-i Nur'da yeni bir boyut getirilmektedir. Çok yönlü bir ikna ve irşat mekanizması olan Kur'ân tekrarları, tasrif esprisini de içine alacak şekilde derin ve engin bir bakışla izah edilmektedir. Ayetleri adeta hissederek tefsir eden müellifimiz, Kur'ân'ın i'cazını, başından geçen bir hadiseyle ispatladığı gibi, tekrarın fitri oluşunu yine bir tecrübesini şahit göstererek izah eder.

Risale-i Nur müellifi, geçmiş müfessirlere karşı insaf ve empatiyle yaklaşmak gerektiğini ifade eder. Ayrıca açık yüreklilikle öznel yorumlarının olabileceğini belirtip, okurundan eserindeki düşüncelerden beğendiğini almasını, gerisine ilişmemesini rica eder. Tefsir disiplinin bir gerçeği olan işari tefsire ise ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini kaydeder.

Kaynaklar

Abdübâkî, M. Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, İstanbul, 1982.

Beki, Niyazi, *Tefsir'de Yeni Yaklaşımlar Risale-i Nur Örneği*, İstanbul, 2018.

el-Bûti, Said Ramazan, *el-İdrâku'r-Rûhî Beyne't-Tasavvuf ve'n-Nursi*, İstanbul 2005, (Çalıştay Notları).

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 1971.

İbn Âşûr, et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, ts.

Nursi, Bediüzzaman Said, *Risale-i Nur Külliyâtı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1996,

Sâid, Abdussettâr F., *el-Medhal ile't-Tefsîri'l-Mevdûû*, el-Kâhire, 1406/1986.

es-Suyûtî, Celaluddin, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. M. Ebu'l-Fadl İbrâhim, Tehrân, 1343.

eş-Şinkîtî, Muhammed, *Advâu'l-Beyân fi't-Tefsîri'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1417/1996.

et-Taberi, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân 'an Têvîli'l-Kur'ân*, Beyrût, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 1412/1992.

ez-Zerkeşi, Bedruddin , *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrût, 1391/1972.

DERS KİTAPLARI NE SÖYLER, ÖĞRENCİLER NE ANLAR: DERS KİTAPLARI GÖRSELLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Cihat YAŞAROĞLU

Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, cyasaroglu@bingol.edu.tr
DOI: 10.31120/katre.2018.59

Özet

Eğitim süreci doğumdan başlayarak ölüme kadar devam eder. Yaşamının her anında insan, bir şeyler öğrenmeye muhtaçtır. Bu öğrenmelerin önemli bir kısmının gerçekleştiği okullarda, eğitimin bir parçası da ders kitaplarıdır. Ders kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu öğretim programları esas alınarak hazırlanır. Öğretim programlarında yer alan kazanımlar ve bu kazanımlarla ilgili açıklamalar dikkate alınarak ders kitapları yazılır. Dolayısıyla ders kitaplarında yer alan bütün yazılı ve görsel unsurlar, öğrenmenin gerçekleşmesi için birer mesaj taşımaktadırlar. Özellikle ilkokul gibi erken dönemler düşünüldüğünde, yazılardan önce görsellerin dikkat çektiği söylenebilir. Dolayısıyla görseller, öğrencinin fotoğrafik hafızasına hitap eder ve yazıdan daha fazla anlam ifade edebilir. Bakanlığın belirlediği kazanımlar kadar, ders kitabı yazarları ve çizerlerin sahip oldukları düşünce sistemi de ders kitaplarına yansiyacaktır. Hatta denilebilir ki; Bakanlığın murat ettiği ile yazarın kitaba yansıttığı, kimi zaman uyuşmayabilir de. Bu çalışma, ilkokul Hayat Bilgisi ders kitaplarının öğrenciler üzerinde ne tür etkiler bırakabileceği üzerine bir değerlendirme amacı taşımaktadır. Öğrenci ders ve çalışma kitaplarında yer alan görseller ve yazılı metinler bu kapsamda incelenmiştir. “Bâtıl şeyleri iyice tasvir, sâfi zihinleri idlâldir.” kaidesi esas alınarak, bazen müsbet manayı ifade etmek için kullanılan materyallerin beklenmedik, menfi sonuçlarının olabileceği varsayımından hareket edilmiştir. Temel olarak ders kitaplarındaki görseller ve yazılı metinler incelenmiş, öğretim programından hangi kazanımla ilgili olduğu belirlenerek, öğrenciye kazandırılmaya çalışılan müsbet özellikler açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ders kitapları, müsbet hareket, olumlu içerik

What the Coursebooks Say and What the Students Understand: An Evaluation on the Visuals of Coursebooks

Abstract

The process of education starts with birth and ends with death. At every moment of life man needs to learn something. At schools where a significant portion of this learning takes place coursebooks are an important part of education. Coursebooks are prepared based on the teaching programmes of the Ministry of Education. The coursebooks are written based on these objectives in the teaching programmes and relevant explanations. Therefore, all written and visual elements in coursebooks bear a message for the realisation of learning. Considering especially early stages such as the primary school, it can be said visuals draw more attention than writings. Therefore, visuals address the photographic memory of the student and can mean more than writing. Along with the objectives determined by the Ministry the ideology of the coursebook authors and illustrators will be reflected in the coursebooks. It can even be said that what the Ministry demands and what the ministry aimed and what the author reflected in the book may not always match. This study has the aim of evaluating what types of effects primary school subject “Knowledge of Life” coursebooks can leave on the students. In this frame visuals and written texts in student coursebooks and workbooks have been examined. Based on the principle of “Embroidering meaningless things is for misleading simple minds” the assumption that sometimes the materials used to express a positive meaning may lead to unexpected negative results has been accepted. Basically, the visuals and written texts in the coursebooks have been examined, what objectives in the teaching programme they correspond to and they were evaluated based on the positive qualities aimed to be established in the students.

Keywords: Coursebooks, positive action, positive content

Eğitim Süreci ve İlgili Kavramlar

İnsan hayatında eğitimin büyük bir yeri ve önemi vardır. İlk emri “oku” olan dinimizin peygamberi, “Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz” hadisi ile adeta bütün zamanımızın ilim öğrenmeyle geçmesini tavsiye eder niteliktedir. Olaylara Allah adına bakmak anlamına gelen “mana-yı harfî” bakış açısı ile yaklaşan Bediüzz-

man'a göre insan dünyaya gelişinde herşeyi öğrenmeye muhtaç ve hayat kanunlarına câhil bir varlıktır. Bu ifadeler bir bakıma insanın acizliğini ifade ederken aynı zamanda insanın ilim öğrenme potansiyelini de ifade etmektedir. Yine Bediüzzaman'a göre insan on beş senede ancak zarar ve menfaati farkedebilir. Hayat-ı beşeriyenin muavenetiyle, ancak menfaatlerini celb ve zararlardan sakınabilir (Nursi, 2000b). Öğrenme potansiyeli yüksek olan insanın öğrenme ihtiyacının giderilmesinde toplumsal hayatın rolü de bir şekilde ifade edilmiş olmaktadır.

Bu durum, biyopsikososyal bir varlık olarak nitelendirilen insanın fitratındaki öğrenme potansiyelini, öğrenmede toplumun etkisini ifade etmektedir. Benzer durum eğitim literatüründe “birey, yaşantı, kültürleme (kültürel değerlerin bireye kazandırılması)” gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Demirel, 2005). Hayatın her alanında ve her anında eğitime muhtaç olan insanın eğitim faaliyetleri de belli bir sistem çerçevesinde, programlı bir şekilde yürütülmektedir. Eğitimin hangi yönde seyredeceğini hedefler belirlemektedir. Hedefler ulaşmak için ise eğitim – öğretim faaliyetleri sürdürülmektedir.

İnsanın yetersiz olarak görüldüğü herhangi bir alanda, yetersiz olduğu davranışı kazandırmak için gösterilen uğraşı eğitim olarak nitelendirebiliriz (Sönmez, 2001). Yürütülen eğitim faaliyetleri, tesadüfi ve rastgele değil, belli plan ve programlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Mesela *eğitim programı* genel anlamda öğrenciye sunulan okul içi ve dışı tüm etkinlikleri kapsamaktadır (Demirel, 2005). Bahsedilen programlar aracılığıyla eğitim faaliyetleri sürdürülür. Program geliştirilirken öncelikle o konu alanı ile ilgili hedefler, hedeflere ulaştırabilecek muhteva, muhtevayı kazandırabilecek öğrenme – öğretme süreci (eğitim durumu) ve son olarak öğrencilerin öğrendiklerinin nasıl ölçüleceği – değerlendirileceği belirlenir (Akpınar, 2011).

Program geliştirmede yukarıda bahsi geçen basamaklar için bazı sorular cevaplandırılmalıdır (Demirel, 2005): “Niçin öğretelim?” sorusunun cevabı *hedef* (Amaç, Kazanım, Gaye); “Ne öğretelim?” için *muhteva* (içerik); “Nasıl öğretelim?” sorusunda öğrenme – öğretme süreci ve en son olarak “*Ne kadar öğrettik?*” dediğimizde ise karşımıza ölçme – değerlendirme çıkmaktadır.

Bu sorulardan bazılarının cevabını Millî Eğitim Bakanlığı verirken, bazıları ise doğrudan öğretmenin sorumluluğundadır. Örneğin hedef ve muhteva belirleme, Bakanlığın uhdesindedir. Son iki sorunun muhatabı ise tamamen öğretmendir. Çünkü öğrenme – öğretme süreci tamamen sınıf içi ve dışı etkinliklerle icra edilmekte ve bunun birinci dereceden sorumlusu öğretmen olarak görülmektedir. İcra edilen eğitim faaliyetinin ne derece hedefe ulaştığı da yine öğretmenin yapacağı ölçme – değerlendirme

dirme ile ortaya çıkacaktır. Birbiri ile alakalı ve sürekli ilişki içerisinde bulunan bu dört unsur, eğitim faaliyetlerinin özünü oluşturmaktadır.

Bir benzetme yapılacak olursa; mimarın çizmiş olduğu projenin müşahhas (somut) bir hal alması için binayı inşa edecek bir ustaya, gerekli malzemeye (araç gereç) ihtiyaç vardır. Projeyi uygulamada malzeme kalitesi ile birlikte ustanın mahareti de devreye girecektir. Çok iyi çizilmiş bir projede, kaliteli malzeme ve mahir sanatkârlık ile çok güzel binalar inşa edilebilir. Eğitim ortamı düşünüldüğünde proje eğitim programı, malzeme öğrenme – öğretme sürecinde sınıf ortamında kullanılan araç gereçler, öğretmenin kullandığı yöntem, sınıf içinde ve dışında öğrenciler ile olan münasebeti, konu alanı uzmanlığı örnek verilebilir. Ve en nihayetinde bütün bunları bir araya getirecek öğretmenlik mahareti de ustalık olarak nitelendirilebilir. Mahir olan öğretmen, güzel eserler bırakırken, mesleğinde yeteri kadar yoğunlaşamayan öğretmenler ise, öğrencilerin bilgi, duygu ve davranışlarında olumsuz izler bırakabilirler.

Öğretmenin maharetini Boyd ve Arnold (2000) eğitim programlarında belirtilen amaç ve hedeflerin, öğretmenlerin bu amaç ve kazanımlardan ne anladıkları ile sınırlı kalabileceği, başarılı ya da başarısız olabileceği şeklinde ifade etmektedir. Öğretmenin bu sorumluluğunu sadece bilgi aktarımı alanında görmeyen Bediüzzaman'ın öğretmenleri çok önemsemekte olduğu, çeşitli hatıralarla aktarılmaktadır. Mesela talebesi Bayram Yüksel'den aktarılan bir hatırasında Bediüzzaman'ın herkesi ziyaretine kabul etmediğini ancak gelen kişinin bir öğretmen olması durumunda ise kabul ettiği ve Ona, “Muallimliğin ortası olmaz, ya minarenin ucundadır veya dibindedir, param olsaydı muallimlere her gün için 10 altın verirdim” gibi nasihatler ettiği aktarılmaktadır (“Said Nursi ‘Öğretmenlere her gün için 10 altın verirdim’”, 2013).

Eğitim Sisteminde Öğretim Materyalleri ve Önemi

Eğitim sisteminde hedefe ulaşabilmek için eğitim durumu(öğrenme – öğretme süreci) çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu aşamada, hedefin gerçekleşmesi için gerekli olan uyarıcılar düzenlenip icra edilir (Sönmez, 2001). “Nasıl öğretilim?” sorusuna cevap aranır. Hedefe ulaşmak için öğrencinin geçirmesi gereken öğrenme yaşantıları düzenlenir ve öğretim faaliyeti olarak sınıfta uygulanır. Bunun için de öğretim yöntemleri, ortam, zaman, araç gereç ve öğretim materyali gibi değişkenler dikkate alınmalıdır (Akpınar, 2011).

Öğretim materyallerinden birisi olan ders kitabı, öğrencinin bir kazanım ile ilgili temel bilgileri edinmesini, bilgi, iş ve işlemleri belli bir sıra içinde öğrenmesini sağlayacak yapı ve içerikte hazırlanmalıdır. İçerik, öğrencinin bir yetişkinin yardımı

olmadan da okuyarak anlayabileceği ve öğrenebileceği ayrıntı ve yapıda olmalıdır. Ayrıca kazanımın gerçekleşmesi için gereken sistematik bir yapı, anlaşılır bir dil ve ayrıntıda sunulur (TTKB, 2013).

Ders kitapları, öğrencilerin öğrenmeleriyle ilgili önemli ilk tecrübelerinin araçları olarak ifade edilmektedir. Ders araçları ve buna bağlı olarak ders kitapları, tecrübeleri zamana ve mekâna bağlı olmaksızın saklarlar ve her zaman kullanmaya hazır bulundururlar. Ayrıca ders kitapları istendiği kadar çoğaltılabileceği için, geniş öğrenci kitleleri tarafından okunabilmektedir (Hesapçioğlu, 1998). Bu bilgilerden hareketle, ders kitaplarının öğrencilere öğrenme tecrübeleri sunmaları bakımından önemli olduğu söylenebilir. Özellikle görsel okuma açısından olaya yaklaşıldığında, okuma bilmeyen kimseler bile kitapta yer alan görsel öğeler hakkında yorum yapabilmektedir. Öyleyse, özellikle temel eğitimde ders kitaplarının ve kitaplarda yer alan görsellerin önemli olduğu söylenebilir.

Eğitim durumunda hedeflerin gerçekleşebilmesi için basit çizim, şema, harita vb. veya sözcükler, semboller, formüller kullanılabilir. Bu tür uyarıcılar, görsel ve sözsöz semboller olarak tanımlanır (Özçelik, 2010). Bu uyarıcılardan olan resimler, her türlü ders için rahatlıkla ve en çok kullanılan (Bayram, 2006) sembollerdendir. Aytuna ders kitabını, ders konularına ait bilgileri, öğrencilerin kendi kendilerine okuyarak, sıralı ve doğru bir biçimde öğrenmeleri için kullanılmak üzere, öğretim programlarına uygun biçimde ve özel amaçlar için hazırlanmış yazılı bir metin olarak tanımlanmaktadır (Akt.: Hesapçioğlu, 1998).

Görsel okuma, son dönemlerde öğretim programlarına dâhil olmuş olan bir öğrenme alanıdır. Bu öğrenme alanı, şekil, sembol, resim, grafik, tablo, beden dili, doğa ve sosyal olaylar gibi görselleri okuma, anlama ve yorumlamayı kapsamaktadır (MEB, 2009b). Görsel okuma okullarda da yayılmakta, öğrenciler yazılı metinlerle sınırlı kalmak yerine, görseller aracılığıyla yeni bilgi ve düşüncelere ulaşmaktadır (Güneş, 2013). Özellikle okuma yazmaya henüz geçmemiş öğrencilerin doğrudan görsellere muhatap olduğu dikkate alındığında, verilecek mesajın doğru bir şekilde yansıtılması açısından konunun önemi de anlaşılmaktadır.

Eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanılan öğretim materyallerinin kazanımları yansıtırken kullandıkları görsellerin ve metinlerin aynı zamanda olumlu mesajlar da içermesi beklenir. Zira öğrencilerin doğrudan muhatap oldukları nesnelere olumsuz kazanımlar gerçekleşebilir. Bunun önüne geçmek için planlanmış eğitim faaliyetleri müsbet içerikte olmalıdır.

Eğitimde kullanılan öğretim malzemeleri kullanılış amacına uygun olmalı, öğrencileri eğitim öğretim faaliyetlerine dâhil edecek, öğrenmeleri pekiştirecek, hedefe ulaştıracak bir mahiyette olmalıdır. Bununla beraber, hedeften uzaklaştırıcı, dikkati başka noktaya çeken, dikkati dağıtan (Özçelik, 2010) bir özellikte de olmamasına dikkat edilmelidir. Öğretim araç – gereçleri bir yandan kazanımda ifade edilen olumlu ve istendik davranışları kazandırmaya çalışırken, öte yandan kazanımın dışına çıkmamalı, olumsuz içerikleri barındırmamalı ya da dikkati başka yöne yöneltecek özellikte olmamalıdır.

İçeriğin hedefle doğrudan ilişkili ve hedefe ulaştırıcı (Akpınar, 2011), dersin öğretim programını kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekir. Ayrıca dersin kazanımlarının tümünün içeriğe yansımaları beklenir (MEB, 2007). Kazanımların içeriğe yansıdığı önemli bir araç gereç olan ders kitabında kullanılması gereken fotoğraf, resim, tablo, grafik, diyagram ve benzeri görsel öğelerin öğrenmeyi destekleyici nitelikte olmasına dikkat edilmelidir (TTKB, 2013). Kullanılan bu görseller, somut bir mesajla sahip olmalıdır. Konularla ve dersin içeriğiyle görseller arasında bir ilişki olmalıdır. Görsel öğeler konuya, programa ve amaca uygun olmalıdır. Ders kitabına konulacak metinler özenle seçilmeli, özenle görselleştirilmeli ve estetik değerler içermelidir (Demircioğlu, 2013).

Eğitim’de Müsbet Bakış Açısı

Eğitim sisteminde esas alınan bakış açısı ya da eğitim felsefesi, bütün eğitim faaliyetlerini etkiler. Her bakış açısı; eğitim tanımını, hedefleri, muhtevayı, öğretmen ve öğrenci rollerini, sınıf içi ilişkileri vb. şekillendirir. Şu ana kadar pek çok eğitim akımı ortaya atılmıştır. Günümüz Türkiye’sinde eğitimde Yapılandırmacılık yaklaşımının benimsendiği ifade edilmektedir. Bediüzzaman’ın henüz eğitim felsefesi kitaplarında yer almayan ama yer almaya aday bakış açısı da “*mana-yı harfi*” yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre varlıklara Allah’ın eserleri olarak bakmak gerekmektedir.

Günümüz eğitim sistemlerinde temel alınan felsefi düşüncelere bakıldığında genel anlamda mevcudatın sebeplere ve tabiata verildiği görülmektedir. Günümüzün bu yaklaşımı, bilimsel yaklaşım olarak sunulmakta ve bunun alternatifi olan, bir yaratıcının varlığına dayanan görüşe de metafizik düşünce denilmektedir. Bediüzzaman ise, batıdan alınan sanat ve fennin İslamiyet’in malı olduğunu iddia ederek, onları tevhit inancı içerisinde yoğurarak verilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Burada ifade edildiği şekli ile bilimsel içeriğin tevhit inancı ile yoğurularak verilmesi de *mana-yı harfi* olarak ifade edilmektedir (Tatlı, 2012).

Bediüzzaman'ın eserlerinde doğrudan eğitimle ilgili olmasa dahi eğitimle ilgili çıkarımların yapılabileceği pek çok mesaj yer almaktadır. Mana-yı harfi yaklaşımını en iyi yansıtan bir dersi de Kastamonu'da lise talebeleri ile yaptığı bir söyleşidir. Kendisini ziyarete gelen lise talebeleri, “Bize Hâlıkımızı tanıttır; muallimlerimiz Allah'tan bahsetmiyorlar” derler. Bunun üzerine Bediüzzaman da “Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisan-ı mahsusuyla mütemadiyen Allah'tan bahsedip Hâlıkı tanıttırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz.” dersini verir (Nursi, 1995). Bu dersten, her bir bilim dalının aslında anlattıkları ile yaratıcıya işaret ettiklerini ancak muallimlerin bu manayı görmezden geldikleri ve/veya bu manayı taşıyarak aktardıkları anlaşılabilir. Eğitimciler bakan veçhesi ile değerlendirildiğinde ise, eğitimin muhtevasının, öğrenciler tarafından nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Herhangi bir disipline/alana ait bir ders kitabını alıp inceleyen kişinin, bu ders kitabından manevi bir ders de alması beklenir. Yine bu dersten yola çıkarak, eğitim içeriğinin mutlaka müsbet olması gerektiği söylenebilir. Şayet öğrenciler maksut manayı anlamıyorlarsa, içerik taşıyıcı değil, hedefinden sapmış demektir.

Eğitimde müsbet bakış açısının gerekliliği, Bediüzzaman'ın eserlerinde yer yer ifade edilmektedir. Örneğin Hutbe-i Şamiye eserinde ise yine fenlerden yola çıkarak, kâinatın temel maksadının müsbet mana olduğu ise şu şekilde ifade edilmektedir (Nursi, 1990, ss. 37-38):

Fenlerin casus gibi tetkikatıyla ve hadsiz tecrübelerle sabit olmuş ki, kâinatın nizamında galib-i mutlak ve maksud-u bizzat ve Sâni-i Zülcelâlin hakikî maksatları, hayır ve hüsn ve güzellik ve mükemmeliyettir. ...Hem istikra-i tâmm ve tecrübe-i umumî gösteriyor, netice veriyor ki: Şer, kubh, çirkinlik, bâtil, fenalık, hilkat-i kâinata cüz'îdir. Maksut değil, tebeîdir ve dolayısıyladır. Yani, meselâ çirkinlik, çirkinlik için kâinata girmemiş; belki güzelliğin bir hakikati çok hakikatlere inkılâp etmek için, çirkinlik bir vâhid-i kıyasî olarak hilkate girmiş.

İfade edilen manadan yola çıkılarak, eğitimde kullanmamız gereken materyalin, malzemenin temel amacının olumlu özellikleri kazandırmak olması gerektiği söylenebilir. Eğitim ortamında kazanımı gerçekleştirmek için öğrenciye vereceğimiz örneklerin, kuracağımız cümlelerin, göstereceğimiz görsellerin, ders kitabı muhtevasının müsbet olması gerekmektedir. İçerikte yer alacak olumsuz mesajların mümkün olduğunca az olmasına eğer mutlaka kullanılacaksa da iyi olanın anlaşılması için bir kıyas aracı olarak kullanılmasına dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir. Eğitimde hedeflerden başlamak üzere, eğitim sürecinin her aşamasında olumlu özellikler gözetilmelidir. Zira yanlış yansıtan içeriğin öğrencinin zihninde yer tutması da

mümkündür. Bu da “kaş yapayım derken göz çıkarma” şeklinde de yorumlanabilir.

Eğitim ortamında menfi (olumsuz) örnekler, öğrencilerde istenmeyen öğrenmelere sebep olabilmektedir. Bediüzzaman Said Nursî'nin (2000a, 455) “*Bâtıl şeyleri iyice tasvir, sâfi zihinleri idlâldir.*” tespiti, muallimlerin ve ders kitabı yazarlarının muhtevayı aktarırken hangi özellikleri dikkate alması gerektiğini ifade etmektedir. Zihinde zararlı, menfi şeyleri çağrıştıracak ya da öğrencinin dikkatini esas öğrenme konusunun dışına taşıyacak (olumsuz) usluptan ictinab edilmelidir. Yine benzer bir mana da 25. Söz'ün girişinde şu şekilde ifade edilmektedir:

Bu Mu'cizât-ı Kur'âniye Risalesindeki ekser âyetlerin herbiri, ya mülhidler tarafından medar-ı tenkit olmuş veya ehl-i fen tarafından itiraza uğramış veya cinnî ve insî şeytanların vesvese ve şüphelerine maruz olmuş âyetlerdir. İşte, bu Yirmi Beşinci Söz öyle bir tarzda o âyetlerin hakikatlerini ve nüktelerini beyan etmiş ki, ehl-i ilhad ve fennin kusur zannettikleri noktalar i'câzın lemeâtı ve belâğat-i Kur'âniyenin kemâlâtının menşeleri olduğu, ilmî kaideleriyle ispat edilmiş. Bulantı vermemek için, onların şüpheleri zikredilmeden cevab-ı kat'î verilmiş (Nursi, 2000b, s. 365).

Bu beyandan, herhangi bir konu ile ilgili içerik aktarılırken, iddiadan çok iddianın cevaplarının ifade edilmesi gerektiği anlaşılabilir. Zira zikredilen iddialar, kişinin zihninde çeşitli bulantılara sebebiyet verebilir. Kişi zihin dünyasında, sonradan verilecek cevaptan çok, iddia edilen şeylere odaklanabilir. Böylesi bir durum ise müsbet manayı ikame etmekten daha çok menfi mananın zihinde yerleşmesine sebep olabilir.

Ders Kitapları ve Müsbet Mana: Bir Araştırma

Bu çalışma, öğretim programlarında yer alan ve kazanımların ders kitabında görsel içeriğe dönüştürülme sürecinde müsbet bakış açısının ne dereceye kadar muhafaza edilmeye çalışıldığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Sadece bu amaca odaklanıldığından ders içerikleri ya da görselleri; dinî, ahlakî ya da bilimsel gerçeklik açısından incelenmemiştir.

Yöntem

Bu çalışma, ilkökul programlarında yer alan değerlerin belirlenmesi ve karşılaştırılmalı olarak analiz edilmesini amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin

izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu çalışmada Nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi yöntemi”, tek başına bir veri toplama yöntemi olarak kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2011).

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Henüz okumaya geçmemiş olan öğrencilerin ders kitaplarındaki görsellerle daha ilgili olacakları düşünülerek temel eğitimin ilk kademesi olan 1. sınıflar tercih edilmiştir. Dolayısıyla incelenen doküman ilkököl 1. sınıf Hayat Bilgisi ders ve çalışma kitaplarından seçilmiştir. EBA veri tabanında bulunan ve 1. sınıflarda okutulmakta olan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılmış olan kitap tercih edilmiştir (Dalkılıç ve Gölge, 2014). Bu kitap iki cilt olarak yayımlanmış, toplam 288 sayfadan oluşmaktadır. Tüm kitap boyunca kazanımların ders kitabı görsellerine olumlu ya da olumsuz örnekler üzerinden hangi düzeyde yansıtıldığı incelenmiştir. Kazanımlar ise 2005/2009 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı esas alınmıştır (MEB, 2009a). İncelenen görseller olumlu bir bakış açısı yansıtıyorsa “sadece olumlu”, öğrenciler için yanlış örnek teşkil ediyorsa “sadece olumsuz” ile görsellerde hem olumlu hem olumsuz birlikte ama olumsuzluk daha çok planda ise “olumsuz ön planda” olacak şekilde kategoriler ortaya çıkmıştır. Bu kategorilerden her birisi için sadece birer örnek verilmiştir.

Bulgular

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda (2009a) yer alan 1. Sınıfa ait 86 kazanım incelenmiş, ders kitabındaki görsellerin etkisi hususunda “sadece olumlu”, “sadece olumsuz” ve “olumsuz ön planda” olmak üzere üç kategoride tespit edilmiştir.

Sadece Olumlu Olan İçerikler

Kazanımların ders kitaplarına yansıtılmasında büyük çoğunlukla kazanımın hedeflediği şekilde içeriğe ve görsele dönüştürülmüştür. Örnek olarak “A.1.34. Trafikteki çeşitli sesleri tanıyarak, aralarındaki farklılıkları ayırt eder.” kazanımını verilebilir. Kazanımı gerçekleştirmek için ders kitabına yansıtılan resimde (şekil 1) trafikteki çeşitli araçların çıkardıkları sesler de metin olarak eklenerek, amaca uygun bir çizim belirtilmiştir (Dalkılıç ve Gölge, 2014, s. 60).

Şekil 1. Sadece olumlu anlam yansıtan görsel

Sadece Olumsuz Olan İçerikler

Bu tür içeriklerde, görsellerin tamamı, sadece olumsuz anlam çağrıştıracak niteliktedir. İncelenen bu görseller tamamen su-i misal olacak şekildedirler. Aslında kazanım olumlu ifadeler içermesine rağmen, görseli tek başına değerlendiren öğrenci, tamamen olumsuz durumun yansıtıldığı bir manzara ile karşılaşmaktadır. Bu duruma örnek olarak “B.1.10. *Kişisel eşyalarını özenli kullanır.*” kazanımını verilebilir. Bu kazanım, kendi kişisel eşyalarının özenli, düzenli kullanılması gerektiğini yansıtmayı amaçlamaktadır. Ancak resim (şekil 2), çok dağınık bir odanın tasvirini yapmaktadır (Dalkılıç ve Gölge, 2014, s. 86). Dolayısıyla olumsuz bir örnek verilmiş olmaktadır. Tüm kitap incelendiğinde bu tür örneklerin çok az sayıda olduğu da görülmektedir.

Şekil 2. Sadece olumsuz ön planda olan görseller

Olumsuz Ön Planda Olan İçerikler

Bazı kazanımların ders kitabına yansımada ise hem olumlu hem olumsuz görseller beraber yer almaktadır. Ancak bu görseller de, olumsuz olarak nitelendirilebilecek olanların olumludan daha önce yansıtıldığı, ya da resmin odağına yer aldığı görülmektedir. Buna örnek olarak da “A.1.34. Trafikteki çeşitli sesleri tanır, aralarındaki farklılıkları ayırt eder.” kazanımına ait görsel (şekil 3) verilebilir (Dalkılıç ve Gölge, 2014, s. 61). Bu örnekte ise trafikte aniden yola atlayan, araçların arasından güvenli olmayan bir biçimde geçmek isteyen öğrencilerin resimleri önce verilmiş, kurala uygun davranan öğrenciler ise arka planda çizilmiştir.

Şekil 3. Olumsuz ön planda olan örnek

Sonuç ve Öneriler

Ders kitabı üzerinden yapılan incelemeye göre, kitabın geneli kazanıma uygun, olumlu anlamı çağrıştıracak niteliktedir. Belli bazı kazanımlar ise olumsuz anlamı çağrıştıracak mahiyettedir. Olumsuz anlamı çağrıştıran görseller iki şekilde kullanılmıştır. Bazı görsellerde sadece olumsuz anlamı çağrıştıran, bazılarında ise olumlu ve olumsuz görseller beraber yer almakta ancak olumsuz görsel daha ön planda, daha dikkat çekici bir şekilde tasvir edilmiştir.

Hayat boyu süren eğitim faaliyetlerinin belki de en önemli ve sistemli olan kısmını formal eğitim olan okul hayatı oluşturmaktadır. Okul hayatı boyunca sürekli ders kitapları ile karşılaşan öğrenciler, Millî Eğitim'in belirlediği amaçları öğretmen

rehberliğinde, öğretim materyalleri aracılığıyla kazanmaktadırlar. Öyleyse muhtevanın belli bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Ders kitaplarının içeriği kazanımlara uygun, dikkati toplayıcı olmalıdır. Özellikle içeriğinin müsbet manayı ifade etmesi gerektiği dikkate alınmalıdır. Gerek öğretmenlerin, gerek ders kitabı yazarlarının ve ders kitabında yer alan görsellerin çizerlerinin bu konuda yeteri kadar itina göstermeleri gerekmektedir. Muhteva öğrenci açısından olumlu manayı çağrıştırmalı olmalıdır. Olumsuz içeriğe çok odaklanılmamalıdır. Menfi mana çağrıştıran görseller konu anlatımında yer almamalı, sadece müsbet mana içerenlere yer verilmelidir. Ölçme değerlendirme etkinliklerinde ise kıyaslama yapma, doğruyu yanlıştan ayırma açısından olumsuz muhtevaya yer verilebilir.

Kaynaklar

- Akpınar, B. (2011). *Eğitim programları ve öğretim*. Ankara: Data Yayınları.
- Bayram, S. (2006). *İlköğretimde materyal kullanımı*. Ankara: Morpa.
- Boyd, D., & Arnold, M. L. (2000). Teachers' Beliefs, Antiracism and Moral Education: Problems of intersection. *Journal of Moral Education*, 29 (1), 23–45. <http://doi.org/10.1080/030572400102916> (Erişim tarihi: 10. 04.2018).
- Dalkılıç, H., & Gölge, N. (2014). *İlköğretim hayat bilgisi 1 öğrenci ders ve çalışma kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Demircioğlu, E. (2013). Dokuzuncu Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan Görseller Hakkında Öğretmen Görüşleri: Trabzon Örneği. *Journal of Turkish Studies*, 8 (7), 95–95. <http://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5394> (Erişim tarihi: 10.04.2018).
- Demirel, Ö. (2005). *Öğretimde planlama ve değerlendirme Öğretme sanatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Güneş, F. (2013). Görsel Okuma Eğitimi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1). <http://doi.org/10.14686/201312014> (Erişim tarihi: 10.04.2018)
- Hesapçioğlu, M. (1998). *Öğretim ilke ve yöntemleri: eğitim programları ve öğretim*. İstanbul: Beta.
- MEB. (2007). Ders kitapları ile eğitim araçlarının incelenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin yönerge.
- MEB. (2009a). *İlköğretim hayat bilgisi dersi öğretim programı (15-. sınıflar)*. Anka-

ra: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

MEB. (2009b). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı (15-. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

Nursi, S. (1990). *Hutbe-i Şamiye*. İstanbul: Envar Neşriyat.

Nursi, S. (1995). *Şualar*. İstanbul: Envar Neşriyat.

Nursi, S. (2000a). *Mektubat*. İstanbul: Sözler Yayınevi.

Nursi, S. (2000b). *Sözler*. İstanbul: Sözler Yayınevi.

Özçelik, D. A. (2010). *Eğitim programları ve öğretim*. Ankara: Pegem Akademi.

Said Nursi: Öğretmenlere her gün için 10 altın verirdim. (2013, Kasım 24). <http://www.risalehaber.com/said-nursi-ogretmenlere-her-gun-icin-10-altin-verirdim-197171h.htm> (Erişim tarihi: 01.07.2016).

Sönmez, V. (2001). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı* (9. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Tatlı, A. (2012). Bediüzzaman'ın Yeni Bir Eğitim Modeli: Mana-yıHarfî. Med-resettüzzehra Sempozyumu “ Said Nursi Eğitim Felsefesi”. 12-14 Ekim 2012, Van.

TTKB. (2013). Taslak Ders Kitaplarının İncelenmesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler, http://e-mufredat.meb.gov.tr/Dokumanlar/14062748_inceleme-kriterleri_14012013.pdf (Erişim tarihi: 10.04.2018).

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

DİĞER ÇALIŞMALAR

MISCELLANEOUS STUDIES

BİR KİTAP

ZAMAN İÇİNDE BEDİÜZZAMAN

CANLI, Cemalettin ve BEYSÜLEN, Yusuf Kenan (2010). Zaman İçinde Bediüzzaman. İstanbul: İletişim Yayınları. 648 sayfa.

Erdem Akça

Yayınlandığı yıl 2. baskısını gerçekleştiren ve ilgi gören bu kitap Bediüzzaman Said Nursi hakkında akademik çerçevede yazılmış en önemli eserler arasında yerini almıştır. Kitap 11 ana bölüm ve 5 ara bölüm olmak üzere 16 bölüm halinde hazırlanmıştır. **Ana Bölümler:** Çocukluğu ve Öğrenciliği, Mardin'den Bitlis'e Yolculuk ve Yeni Bir Kimlik, Bitlis ve Van, Toplumsal İlişkilere Dahil Oluş, Meşrutiyet ve 31 Mart Sürecinde Said-i Kürdî, Dağlar ve Savaş, Asker ve Hoca, Savaşta Bir Molla, Mütareke İstanbul'u ve Bediüzzaman, Burdur, Barla ve Eskişehir Hapsi, Kastamonu ve Denizli Hapsi, Emirdağ ve Afyon Hapsi, DP ve Bediüzzaman'dan oluşurken; **Ara Bölümler:** Bitlis Ayaklanması ve Bediüzzaman, Kürt Hareketleri ve Bediüzzaman, Eski Said-Yeni Said, Abdülhakim Arvasi ve Bediüzzaman, Üçüncü Said bölümlerinden meydana gelir.

Kitap bu konuda yazılmış diğer kitaplar gibi Said Nursi'nin hayatını, Onun işaret ettiği üzere Eski Said-Yeni Said ve 3. Said Dönemi dâhilinde inceler. Bilindiği üzere Bediüzzaman'ın doğumundan 1921 yılına kadar geçen süre Eski Said dönemidir. Bediüzzaman 1921 yılı Ramazan'ında yazdığı *Lemeat Risalesi* hakkında “ Eski Said'in en son telifi ve yirmi gün Ramazan'da telif edilen, kendi kendine manzum gelen *Lemeat Risalesi* ” der (Emirdağ Lahikası-I). Yeni Said ise, *Mesnevi-i Nuriye* kitabıyla başlayan bir süreç olup 1950'li yıllara kadar devam etmiştir. 1950-1960 arası ise 3. Said Dönemi'dir.

Bu 3 safhayı detaylıca ele alan kitap, Bediüzzaman'ın sosyal bağlarını, siyasi çevre ile temaslarını, bu safhada yaşadığı hadiseleri resmî kayıtlara, şahitlerin anlatımla-

rına dayanarak ve farklı referans noktalarına başvurarak ele almakta ve okuyucuya sunmaktadır. Bu da konu hakkında okuyucu için yaşanan dönemin siyasal algısını, halkın Risale-i Nur hizmetine ve Bediüzzaman'a bakışını anlamada sağlıklı bir çerçeve sunmaktadır.

Ayrıca satır aralarında gizli kalmış veya Bediüzzamanca saklı tutulmuş ve yazılması gereksiz görülmüş meselelere dikkat çekerek bir zihin haritası çıkarmakta ve devre dair karanlık tarafları aydınlatmaktadır. Kitabı okuyan kişi bu manada Osmanlı'nın son dönemi hakkında genel bir çerçeve elde ettiği gibi, Bediüzzaman'ın yaşadığı olaylar ve bulunduğu sosyal çevre hakkında da doğru bir kanaat elde edebilmektedir.

Kitap Bediüzzaman'ın sosyal kişiliği, siyasi algısı, müteşebbis ruhunu güzel bir şekilde yansıtmakta ve eserlerinden alıntılarını ile bu cepheyi teyid etmektedir.

Kitap yazarlarının araştırmacı ruhunun bir hediyesi olarak Bediüzzaman'ın 1. Dünya Savaşı öncesinde ders ve eğitim verdiği ve *Ta'likat* kitabının yazıldığı medresenin ismini Hüsreviye Medresesi olarak tespit etmesi gerçekten takdire şayandır.

Bununla birlikte kitapta, muhtemelen yazarlarının bazı konulara tam vakıf olamamasından kaynaklanan bazı hatalı bilgiler ve zayıf değerlendirmeler de vardır. Mesela kitap, Eski Said'den Yenid Said'e geçiş tarihini tespit edememiştir. Oysa yukarıda alıntı yaptığımız üzere Eski Said'in bitiş tarihi 1921 yılı Ramazan ayıdır. *Lemeat Risalesi* ise, Eski Said'in son eseridir. Eski Said'den Yeni Said'e geçiş yeri ise İstanbul Sarıyer'de bir süre kaldığı evdir. Talebesi Mehmed Nuri Güleç'in şahidliği ile...

Bediüzzaman ferasetiyle Cumhuriyeti kuran kadronun milliyetçilik prensibi altında ırkçılık yapacağını gördüğü için kendisini ırk çağrışımı yapan Said-i Kürdî yerine mekan bildiren Said-i Nursi diye tanıtmaya başlamıştır. Tâ ki iman hizmetine bir zarar gelmesin. Kürt halkı ile temaslarını Risalelerde zaman zaman saklı tutmuş ve Kürt kimliği ile değil Müslüman kimliği ile anılmayı istemiştir. Hem de İslamiyeti kendisinin milliyeti olarak yüzlerce defa ifade etmiştir. Buna mukabil kitabın, resmî ideolojinin Onu daima "Said-i Kürdî" olarak kasden belgelerde anmasının gölgesinde kalması ve hemen her bölümde Bediüzzaman'ın Kürt halkı ile temasına değinilmesi sebebiyle, eserden Bediüzzaman'ın bir Kürt milliyetçisi olduğu algısı doğduğu söylenebilir. Evet, Bediüzzaman'ın Kürt halkı ile daima görüştüğü tarihî bir gerçekliktir. Fakat Onun bu temasları hemşehricilik dolayısı ile değil samimi ve halis Müslüman olmalarından dolayısıdır. Çünkü Yeni Said devrinde Bediüzzaman'ın gündemi Doğu ve Batı'nın imanı, ihlası ve nuru olmuştur. Kalkınma, fenlerde ilerleme ve maddî cihad faslı Bediüzzaman için kapanmıştır. Algı bu yönde olduğu için de temasların

yönü de değişmiştir. Yeni Said devrinde Bediüzzaman için doğulu bir Kürt ile batılı bir Türk'ün ve kuzeyli bir Rus ile güneyli bir Arap'ın hiçbir farkı yoktur. Konu iman ve insandır.

Kitapta Bediüzzaman'ın ilmî tahsil konusu çok yetersiz olarak sunulmuş, kendi gayreti ile geliştiğine temas edilmiş fakat ilmî dirayeti, meselelere vukufiyeti ve küçük yaşta söz sahibi olması konuları ve bunların ilmî gerekçelerine değinilmemiştir. Oysa Bediüzzaman bir ilim, hikmet, fen ve marifet adamıdır. Bütün davalarını bu sarsılmaz temeller üzerine kurmuştur. Yaptığı hizmetin devamlılığının sırrı da budur. Bu manada akademik usul noktasında yetersiz görünse de Külliyyat'a dahil olan *Tarihçe-i Hayat*, bu kitaptan kat kat fazlasıyla Risale-i Nur'un mahiyetini ve Bediüzzaman'ın yapmaya çalıştığı hizmeti yansıtmakta ve göstermektedir. Bunun sebebi ise *Tarihçe-i Hayat*'ta, Risale-i Nur'daki imana ve ihlase, ilme ve hikmete dair; Bediüzzaman'ın ubudiyet ve manevi hayatına dair safhaları anlatan kısımlara çokça yer verilmesidir.

Kitapta bu tarz ciddi hususlarda eksiklikler olduğu gibi Bediüzzaman'ın yaşadığı ve ne olduğu meçhul zihnî rahatsızlığı “kriz ve cinnet” olarak isimlendirme gibi tâlî hususlar da okuyucu açısından çekince noktalarını teşkil eder.

Sonuç olarak kitabın tarafsız bir tutum ile artısı ve eksisi ile Bediüzzaman'a ve yapmaya çalıştığı hizmete dair genel bir çerçeve sunması, taraflı ve tarafsız kalemlerden deliller getirmesi onu değerli kılmaktadır.

CONFERENCE REPORT

REPORT ON THE 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON NURSI STUDIES IN BANGLADESH

Md. Abdullah al MAHMUD

University of Dhaka, Bangladesh

The 1st International Conference on Nursi Studies in Bangladesh was jointly organized by the Department of Arabic, University of Dhaka and the Istanbul Foundation for Science and Culture. The event took place at the Nabab Nawab Ali Senate Building in the University of Dhaka, Bangladesh beginning on the 5th of February 2018. The Vice Chancellor of the University of Dhaka, Dr. Mohammad Akhataruz-zaman, inaugurated the two-day long conference. The main theme of the conference was titled “**Living in Peace and Harmony: The Risale-i Nur perspective**”. The chairman of the Department of Arabic and the convener of the conference, Dr. Mohammad Yousuf, presided over the proceedings. The chief guest was the chairman of University of Grants Commission professor Abdul Mannan and the keynote speaker was Prof. Dr. Alparslan Açıkgenç, Member of Turkish Academy of Sciences and professor of Uskudar University, Turkey.

In the conference many distinguished guests presented their scholarly papers, among whom were Associate professor of Alia University, India Dr. Mohammad Mashiur Rahman, professor of the International Islamic University Malaysia Dr. Elmira Akhmitova, professor of Singapore National University Dr. Sayeed Farid Alatas and Prof. of Suleyman Demirel University, Turkey Dr. Ishaq Ozgel. At the beginning of the inauguration program and after projecting a documentary on Bediuzzaman Said Nursi, the secretary general of the conference Dr. Abdullah Al Ma’ruf delivered his welcome speech. This was followed by the coordinator of the Istanbul Foundation for Science and Culture Dr. Hakan Gulerce, who explained the significance of the first international Nursi conference in Dhaka 2018.

Mr. Said Yüce MP of the Turkish National Assembly & the Director of the Istanbul Foundation for Science and Culture was present at the conference as a special guest. In addition, the acting Dean of the Faculty of Arts Dr. Mohammad Shajahan Mia, the commissioner of Dhaka Metropolitan Police Md. Asaduzzaman Mia were also present at the conference as guests of honour. Many researchers, scholars and students from Bangladesh, India, Malaysia, Singapore, Turkey and a few other countries attended and took part in this conference.

The Vice Chancellor of the University of Dhaka Dr. Mohammad Akhtaruzzaman welcomed the guests and also paid tribute to the the martyrs of the language movement. He said, “We have to apply the philosophy of peace and harmony of Islam in our daily life. There must not be any kind of religious fundamentalism or extremism in Bangladesh. Bangladesh does not support communalism and always takes its position against terrorism and extremism.” The VC also expressed his hope to continue such joint initiatives with Turkey in the future. He said that Dhaka University is always interested in taking part in similar joint activities of research with Turkey and other international communities.

The Director of the Istanbul Foundation for Science and Culture Mr. Said Yüce said that Bediuzzaman Said Nursi tried to treat our diseases from the Holy Quran. He said that Nursi refused to be confined towards the principle of territorial nationalism and had preferred to promote a broad Islamic nationhood which incorporates many people from all over the world. He said nowadays it has been very difficult to control criminal activities via the use of different sophisticated technologies and thus the only effective way to control crime is through creating the fear of Allah in our mind.

The dean of the faculty of Arts Dr. Mohammad Shajahan Mia stated that we all desire and hope for peace and harmony everywhere in this world. He also stated that territorial nationalism is a great threat to humanity, and that this kind of nationalism should be abolished. He mentioned that Said Nursi tried to bring peace and harmony into human culture and society and in religious life, in all places on the globe. He added that that the conference was a good initiative to enable people to understand true Islam.

The chairman of the University Grants Commission, Dr. Abdul Mannan Said, pointed out that every religion came for peace and harmony, but sometimes people use such religions for their own interests. He stated that In 1971 during our liberation war, many innocent people were killed in the name of religion. Besides, many people all over the world for example in Iraq, Afghanistan, Syria, etc. are being killed in the

name of Islam, but none of this constitutes the real message of Islam. In his opinion, he regarded the the 'Medina Charter' to be understood by everyone as a particularly secular and pluralist constitution and that the Prophet (Peace be up on him) was the most democratic person in history. He said that neither Islam nor any other religion ever preached violence. When muslims kill muslims it is not Islam, rather Islam encourages us all to protect our brothers and neighbors.

The convener of the conference and the chairman of the Department of Arabic, Dr. Mohammad Yousuf said in his speech that the Nursi conference in Bangladesh will demonstrate some new intuitions about the message of the Holy Quran in the light of *Risale-i Nur*, and that it will help us to make our life more peaceful and blessed with Divine happiness. He said that the conference can also inspire us to embrace the diversity of faiths in order to ensure a stable society. He stated that Said Nursi Illustrates the message of the Holy Quran through a distinct approach in his magnum opus, *The Risale-i Nur*, which is unlike any of the other commentaries and that Nursi is an innovative and highly relevant thinker still very relevant in our current century and society. He highlighted also that the range of topics included in *Risale-i Nur* is very diversified and inclusive. He stated his hope that the distinguished scholars from different parts of the world would enlighten the participants with their valuable articles, inspired by the teaching of *The Risale-i-Nur*, and thus make this conference more rewarding. He also said that the conference will help improve the existing relationship between Bangladesh and Turkey to a new level.

EL-ÂDİL İSM-İ İLÂHİSİ: RİSALE-İ NUR'DA ADALET KAVRAM VE ONTOLOJİSİ

Prof. Dr. Colin TURNER

Durham Üniversitesi, İNGİLTERE

En son on beş yıl önce gelmişim bu şehre; neredeyse bir ömür geçmiş. O zaman eşimle birlikte çocuklarımızı da getirmiştik ve bir gün Büyükkada'da akşam yemeği yemiştik. O yemek sırasında çok ilginç bir şey olmuştu. Bunu anlatıyorum, çünkü bugün yapacağım konuşmayla tamamen alakasız bir şey değildi olan. Üç çocuğumun en küçüğü olan kızım o zaman dört yaşındaydı; diğerleri on ve on iki yaşlarında idiler. Yemek servisi yapılırken kızım kendi tabağının ağabeylerinininkinden biraz daha küçük ve yemeğinin de biraz daha az olduğunu fark etti. “Adil değil bu! Neden benim yemeğim, Ali ve Hüseyin’inkinden daha az?” diye itiraz etti. Eşim açıklamaya başladı: “Abilerin senden çok daha büyükler. Onların mideleri daha büyük ve hızla büyüyen delikanlılar olarak onların daha fazla gıdaya ihtiyaçları var.” Kızım ikna olmamıştı. Karnını göstererek, “Farkındaysanız ben de büyüyorum. Benim tabağıma da onlarınkilere koyduğunuz kadar fazla yemek koysaydınız ben de onlar kadar hızlı büyüyebilirdim,” dedi. Eşim tekrar açıklamaya koyuldu ama nafile. “Onlara bana verdiğinden daha fazlasını verdin,” dedi kızım. “Yani beni onlar kadar sevmediğini mi söylemek istiyorsun?” Bu defa sözü ben aldım ve bütün çocuklarımızı aynı seviyede sevdiğimizi ve fakat herkesin yaşına göre farklı ihtiyaçları olduğunu anlatmaya çalıştım. Ama daha dört yaşındaki kızım doğal olarak mantığını aklına göre değil gözlerine göre çalıştırıyordu. “Tamam o zaman,” dedi. “Madem onlar kadar çok yemek alamıyorum, onların yemeğini de benimki kadar azaltın. O zaman her şey adil olur.”

Onu mutlu etmenin yolu yoktu. Güzel bir akşam yemeği niyetiyle çıktığımız geziden hazımsızlıkla geri dönmüştük. Yine de bu tecrübenin ilginç olmadığını söyleye-

1 Bu yazı 2007 yılında, İstanbul İlim ve Kültür Vakfı tarafından düzenlenen “İnsanlık Onuruna Layık Bir Dünya İçin ADALET” konulu uluslararası sempozyumunda açılış tebliği olarak sunulmuştur.

mem. Özellikle de bu olay bana beklentilerimiz konusunda, hususen de neyin eşitlikçi ve adil olduğu mefhumu hakkında pek çok şey öğrettiği için. İşin doğrusu bizleri çoğu zaman meşgul eden neyin adaletsiz ve haksız olduğu konusundaki kanaatimizdir. Niye Leonardo Da Vinci veya Rembrandt kadar iyi resim yapamıyorum? Haksızlık bu! Ne diye Mimar Sinan kadar güzel camiler inşa edemiyorum? Allah daha adil olamaz mıydı?! Niçin Tarkan kadar iyi şarkı söyleyemiyorum? Allah Tarkan'ı sevdiği kadar sevmiyor mu beni? Ne kadar da çok haksızlık, ne kadar da çok adaletsizlik...

Ve tabi bizim yaptığımız ne kadar da çok yanlış anlama. Tıpkı geçerli bir adalet algılayışı olmayan dört yaşındaki kızım gibi, baskın seküler çevre ve eğitimlerimizin ürünü olan bizler de Aydınlanma sonrasında ortaya çıkmış olan adil olmanın ne olduğu konusundaki yorumları benimsemek suretiyle yolumuzu şaşırılmış durumdayız. Kızım küçük yaşı dolayısıyla affedilebilirdi. Oysa çok daha yaşlı olan ve kendilerini rasyonel varlıklar kabul eden bizlerin böyle bir bahanesi yok. Tabi asıl problem 'adalet' kelimesinin kendisinde yatıyor. Bizlerin adalet kavramı algılayışları, büyük oranda, Aydınlanma projesinin ahlaki kavramları ve onları ifade eden dili yeniden kurgulayışının varisleri olan modernitenin çocukları olarak yaşadığımız tecrübelerle şekillenmiştir. Aladair MacIntyre'in da iddia ettiği gibi Aydınlanma bize 'hayat, özgürlük ve saadet arayışı' gibi idealleri veren ve iyilik, doğruluk ve adalet gibi ahlaki kavramları yeniden tanımlayan bir dönem olarak yüceltilmiştir. Gerçekten de Aydınlanma, insanı asırlık geleneğin boğucu kısılcısından kurtarmak için kurgulanmış bir araç olarak görülmüştü.

MacIntyre'a göre ise bütün bir Aydınlanma projesi daha baştan başarısızlığa mahkûmdu. MacIntyre özellikle Aydınlanma projesinin ahlakiliği bir taraftan onu insan doğası algılayışının üzerine rasyonel olarak yerleştirirken diğer taraftan onu her türlü erekbilimsel (teleolojik) destekten arındırmak suretiyle doğrulama gayretine girişmesini eleştirir. Oysa Aristocu gelenek hem klasik hem de Thomacı versiyonlarında ahlaki sorgulamayı temel bir telos, ya da 'insanın varlık gayesi' inancına bina etmiştir. Buna göre ahlakın rolü insanın mevcut durumundan bu gayeyi gerçekleştirmeye doğru gelişmesini sağlamaktır. Böylelikle ahlaki edimler veya kavramlar insanın nihayi varlık gayesi algılayışına sıkıca bağlanmış oluyordu.

Ama Aydınlanma projesinin mimarları bunu tersyüz etmeye kalkıştılar. Doğal bilimler Aristocu erekbilim yaklaşımının fizik ve biyoloji alanlarındaki geçersizliğini ispat ettiğinden Aydınlanma filozofları aynısını ahlak teorisi için de yapabileceklerini düşünmüşlerdi. Sonuçta ellerinde kalan bir tarafta doğrulamak istedikleri özel bir Hıristiyan burjuva ahlakı, diğer taraftan da insan doğasının gerçekliğine dair yine özel bir anlayıştı. MacIntyre nihayi gaye mefhumun reddedilmesinin bu ikili arasındaki

dengeyi imkânsızlaştırdığını iddia eder, çünkü bu ikili doğaları itibarıyla birbirleriyle uyumsuzdur. Ona göre Aydınlanma projesinin hiçbir zaman başarıya ulaşamayacak olmasının sebebi de bu uyumsuzluktur. İlahi buyruklara dayanan ahlakiliği ve insanlığın nihayi gayesi kavramını reddetmek suretiyle Aydınlanma projesi ve onu takip eden sekülerleşme elimizde modern dünyada uygun bir bağlamdan yoksunlaştırdığı bir dizi teolojik ve erekbilimsel plan ve kavram parçası bırakmış bulunuyor. Aydınlanmanın seküler çocukları hala özgürlük, hakikat ve adalet gibi konuları tartışıyorlar, ama ahlakiliğe anlam yükleyecek bir rasyonel yoldan mahrum bulunmuyorlar: Eski çerçeve yok olmuş, bu çerçeve olmaksızın tartışılan hakikat, özgürlük, iyilik ve adalet gibi kavramlar anlamlı bir ahlaki tartışmanın konusu olmaktan çok emotivizmin yalın araçlarına dönüşmüş durumdalar.

Emotivizm uygun ahlaki bağlam kaybedildiğinde ortaya çıkan durumdur. Ahlaki tartışmalar devam eder ve insanlar bazı temel öncüllere ulaşmak için fikir üretmeye devam edebilirler ama bunlara ulaşıldığında yapılacak hiçbir şey yoktur. Nihayetinde elde kalan kişisel tercihin teyidinden ibarettir. Örneğin Irak'a yönelik Amerikan ve Büyük Britanya saldırısı özellikle de bunun bir 'adil savaş' olup olmadığı noktasında sıcak tartışmalara yol açmıştır. Ama büyük oranda bu tartışmalar basitçe bireysel tercihin teyidi noktasına doğru eriyip gittiler. Savaşın bazı durumlarda meşru olduğuna inanan biri böyle düşünür, çünkü onu bu sonuca ulaştıran temel öncülleri tercih etmiştir. Buna karşılık pasifizro karşıt bir dizi öncülü tercih etmekten ortaya çıkar. Bu durumda ahlakilikten elimizde kalan ne?

Doğrusu çok bir şey değil. Burada ahlakilik bireysel heveslerin teyidine indirgenmiştir ve doğrusu buna artık ahlakilik denilemez. Ahlakın dili hala kullanımdadır, ama gerçek ahlaki önermelerden çok bizim tercihlerimizi ifadeye hizmet etmektedir.

Bunun bir sonucu olarak sözde-ahlaki değerlerimizi ifade etmek için kullandığımız kelimeler de anlam yüklerini kaybederler. Bu açıdan 'adalet' kelimesinin tanımlanma problemi hiç de küçümsenemeyecek bir problemdir. Baskın olarak seküler ve dolayısıyla tanrıtanımaz çevrelerde yetişmiş insanlar olarak bizler dilbilimci Uwe Poerksen'in modüler dilin 'tiranlığı' adını verdiği olayla sürekli karşı karşıyayızdır. Poerksen bir din antropolojisti olmamakla birlikte tanımladığı şey aslında modernitenin tanrılarına verilen isimlerdir. Poerksen bunları tanrı olarak değil ilk bakışta algılanabilen bazı özellikleri olan tiranlar olarak tanımlar. Bu özelliklerden biri tanımlamaya karşı koyarken aynı zamanda bir saygınlık ve iyilik havası taşıyor olmalarıdır. Dilbilim terminolojisiyle bunların pek çok çağrışımları varken hiçbir ayrışımları yoktur: efradına cami bazı unsurlar taşımakla birlikte ağıyarına mani hiçbir unsur taşımazlar.

Poerksen'in söylediği üzere aslında 'itina' veya 'refah' veya 'yaşam kalitesi' diye bir şey yoktur, ama bu sözler gerçek manaları hiçbir zaman sorgulanmadığı halde pek çok insan için güzel ve faydalı manalar işmam ederler. Adalet de böyle bir sözdür.

Bu sebeple bugünkü konuşmamız Allah'ın adaleti hakkında değil, O'nun 'adaları' hakkındadır. Bu Arapça kelimenin genellikle adalet şeklinde çevrildiği doğrudur, ancak yukarıda sayılan sebeplerden ötürü bugünün seküler söyleminin anladığı şekliyle adalet kavramıyla ancak müphem bir ilişkisi olabilir. Dahası bizim tartışmamız bir tür tümdengelimci çıkarım olarak görülebilecek bir yaklaşıma bina edilecektir. Allah, insan ve mahlûkata adaletin ne olduğu üzerinde edinilen kavramlarımızın prizmasından bakmak yerine Allah'ın, O kendini adlandırdığı üzere Âdil olduğu öncülünden başlayarak bunun genelde kâinat için özelde de insan için ne tür sonuçları olduğunu araştıracağız. Bu yaklaşımın, evsâf-ı ilâhiye içinde en yanlış anlaşılmuş olanlardan birini doğru anlamak için önümüzü aydınlatacağını ve bu sayede Allah'ın yaratma edimleri ile alakalı, onları adil olmanın ne olduğu konusunda edinilmiş kavramlarımızın körelmiş prizmasından seyrettiğimizde ortaya çıkan hatalı algılamalarımızı temizleyeceğini ümit ediyorum.

Öncelikle Kur'an-ı Kerim'e ve onun en meşhur müfessiri Bediüzzaman Said Nursi'ye göre 'adalanın' ne olduğuna bakacak ve konuyu oradan devam ettireceğiz. İlk işaretimizi İnfitar Sûresi'nin "Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir? O Allah ki seni yarattı, seni düzgün ve dengeli kılıp, adaletli bir biçim verdi sana. Seni her hangi şekilde istediye öylece bir araya getirdi." ayetlerinden alarak ve buradan edindiğimiz 'adalanın' ayırıcı vasfının şeyleri doğru yerlerine koymak olduğu gözlemlenmiş Âdil ism-i İlâhisinin farklı ve fakat irtibatlı üç dairesindeki işleyişine bakacağız. Birinci daire Allah ile umum mahlûkat arasındaki ilişki dairesi; ikinci daire Allah ile özeldir insan arasındaki ilişki dairesi; ve üçüncü daire de insanın diğer insanlarla kurduğu ilişkiler dairesidir. İşte İsm-i Âdil'in bu üç dairedeki rol ve fonksiyonunu işleyeceğiz.

Birinci daireye bakalım. Tekvinî yönüyle adaletin varoluşsal gerçekliği birbiriyle ilişkili iki gayeye hizmet eder. Öncelikle zahîrî çift kutuplulukların ve birbirini tamamlayan zıtlıkların üretilmesiyle infirak ve infıradın (farklılaşma ve ferdiyet oluşumu) varoluşunu sağlar. Aydınlık ve karanlık, iyilik ve kötülük, gündüz ve gece, doğum ve ölüm, inşa ve tahrip, Cennet ve Cehennem, güzellik ve çirkinlik bazıları harici bir gerçekliğe sahip olsalar da harici bir varlığa sahip olmayan, bütün bu karşılıklı bağımlı çiftler ve birbirlerini tamamlayan zıddiyetler açık bir gaye için vardılar. Gelin Bediüzzaman'ı dinleyelim:

“... cesed-i hayvânînin hüceyrâtından ve kandaki küreyvât-ı hamrâ ve beyzâdan ve zerrâtm tahavvülâtından ve cihazat-ı bedeniyenin tenasübünden tut, tâ denizlerin vâridat ve masarifine, tâ zemin altındaki çeşmelerin gelir ve sarfiyatlarına, tâ hayvanat ve nebâtâtın tevellüdat ve vefiyatlarına, tâ güz ve baharın tahribat ve taminatlarına, tâ unsurların ve yıldızların hidemat ve harekâtlarına, tâ mevt ve hayatın, ziya ve zulmetin ve hararet ve burudetin değişmelerine ve döğüşmelerine ve çarpışmalarına kadar, o derece hassas bir mizanla ve o kadar ince bir ölçüyle tanzim edilir ve tartılır ki, akl-ı beşer hiçbir yerde hakikî olarak hiçbir israf, hiçbir abes görmediği gibi, hikmet-i insaniye dahi her-şeyde en mükemmel bir intizam, en güzel bir mevzuniyet görüyor ve gösteriyor. Belki, hikmet-i insaniye, o intizam ve mevzuniyetin bir tezahürüdür, bir tercümanıdır. (Otuzuncu Lem’anın İkinci Nüktesi)

Küfrün gözü bu ikiliklerin varlığında çatışma ve çelişkiden başka bir şey görmezken, ilhamını Kur’an-ı Kerim’den alan Bediüzzaman bunlarda denge ve mevzuniyetten başka bir şey görmemektedir. Bütün bu zahirî zıddiyetler ve görünürde düşmançıl çift-kutupluluklar öylesine bir dakiklikle tanzim edilmiştir ki mahlûkatta bazılarının bizi inanmaya yönelttikleri gibi düşmanlık ve kaosun değil, uyum ve teavünün hâkim olduğuna inanmak durumunda kalırız.

Şimdi ikinci ve adaletin daha önemli olan gayesine gelmiş bulunuyoruz. Adaletin meyveleri olan muvazene ve mizan, bu farklılık ister gerçek isterse zahirî olsun, ancak farklı şeyler arasında olabilir. Ve çeşitlilik ve çoğulluk sadece ve sadece bir tek gaye için vardır ve bu da varlığın kendi gerçekliğini kavramamızı sağlamaktır. Zira varoluş tedricî, merhaleli ve infıradı olmasaydı, başka bir deyişle birbirine İlahî adalet aracılığıyla muvazene ve mizanla bağlanmış farklı şeyler şeklinde olmasaydı, onu algılamamız da mümkün olmazdı. Yaratılmış şeylerin çeşitliliği, birbirini tamamlayan zıddiyetlerin üretilmesi ve tevhid içinde var olan çoğulluk varlığın bilinebilmesi için oradadır. Çünkü mevcudatın bilgisi olmaksızın Vâcib-i Vücûd’un bilgisi de mümkün olamaz.

Mevcudiyetlerin varlığını bilmek ve mevcudiyetin Kendisine bağlı olduğunun Kendisinden zuhur ettiği bir Vâhid’in varlığını bilmek için çeşitliğe, çoğulluğa, birbirini tamamlayan zıddiyetlere ve zahirî adem ve yokluklarına muhtacız. Aydın-lığı anlamak için karanlığa ihtiyacımız var; hayatı anlamak için ölüme, iyiliği anlamak için kötülüğe ve daha diğer zıddiyetlere muhtacız. Karanlık, ölüm ve kötülük varlığı bilinebilir kılan zahirî adem ve yokluklardır ve varlıktaki merhalelerden ibarettirler. Bütün bunlar adalet sayesinde mümkündür ve bir âli gayeye hizmet ederler. Bu gaye insana Allah’ın kendini ve vahyi ve tezahürleri ancak, Kudret ve Hikmetle birlikte Esmâ-ı İlahiye’nin mevzun ve muvazeneli tezahürü anlamında Adil isminin aracılı-

ğıyla mümkün olan bütün evsaf-ı İlahiye'yi ve insanın varlıklar âlemine mana verebilmesini sağlayan araçları bildirmesidir.

Bir kudsi hadiste Allah şöyle buyurur: “Bir Mahfi Hazine idim - kümü kemen mahfiyen - ve marifetullah, ubudiyet ve aşk-ı İlahi için kâinatı yarattım.” Bu Mahfi Hazine adalet aracılığıyla tezahür eder. ‘Adl’ öylesine önemli bir sıfattır ki Bediüzzaman ona imanın üç temel hakikatına denk bir statü vermiştir: tevhid, nübüvvet ve ahiret. Adaletle tekvinî yönüyle böylesine önem atfeden bir başka âlim bilmiyorum. ‘Mahfi Hazine’ hadisi düşünüldüğünde bunun neden böyle olduğunu anlamak zor olmasa gerek.

Demek ki tekvinî yönüyle el-Adil ismi farklı şeyler arasında uyum ve muvazeneyi garanti eden isimdir. Ve farklı şeylerin varlığı da varlığın kendi varlığını bilinebilir kılmak içindir. Ve varlığın gayesi de bizim varlığı mümkün kılan Vâhid’in marifetine ermemizdir.

Şimdi adaletin işlediği ikinci daireye, yani Hâlık-mahlûk ilişkisinin, özelde de insan ile Allah arasındaki ilişkinin dairesine dönelim. Bu ilişki çok yönlüdür ancak zaman kısıtlamasından dolayı burada bunlardan sadece ikisiyle, o da bir hayli özetle ilgileneceğim. Yine de bu iki yönü son derece önemli buluyorum ki, Bediüzzaman bu iki yönü Risale-i Nur’un pek çok yerinde uzun uzadıya tartışır. Bunlardan ilki insanın Allah’ın yeryüzündeki halifesi, temsilcisi olması ve bu anlamda İlahi emaneti yüklenme sorumluluğu ile görevlendirilmişlik konumuyla ilgili. Diğer başka şeylerin yanı sıra Esmâ-i İlahiye’nin bilgisini de içeren bu emanetin yüklenicisi olarak insanın sorumluluğu bu esmanın zannî sahipliğinden feragat ederek onlara Yaratıcımızın yansıtılmalarını istediği şekil üzere ayinedarlık yapmaktır. Bediüzzaman’ın Ene risalesinden açıkladığı gibi insana, bunları varlık muammasının çözülmesi gayretinin bidayetinde kıyaslama yapabilmesi için evsaf-ı İlahiye’nin numuneleri veya suretleri lütfedilmiştir. Nursi’nin söylediği üzere insan imar ettiği bir eve bakar ve kendini bir mimar olarak görür; sonra kâinata bakar ve kendisi kendi evinin mimarı olduğuna göre bu kâinatın da bir Büyük Mimarı olması gerektiği sonucuna varır. Bu şekilde kendi Ene’sini, Allah’ın sıfatlarını tanıyabilmek için bir tür vahid-i kıyası olarak kullanır.

Gerçekte insanın Allah’ı tanımak için kullandığı bu Ene - bu benlik - bir haricî gerçekliği olan ama haricî varlığı olmayan gölgemsi, temelsiz bir şeydir. Basitçe başka şeylerin varlığının bilinmesini sağlayan bir ölçüm biriminden ibarettir. Fakat bir vahid-i kıyasının asli bir varlığının olması gerekmez: aynen geometrinin sanal çizgileri gibi bir vahid-i kıyası de hipotezler ve varsayımlar yoluyla oluşturulabilir. Bediüzza-

man'ın kullandığı bir başka örnek aydınlık ve karanlıkla alakalı. Karanlık olmaksızın nihayetsiz bir aydınlık bilinemez veya algılanamaz; ancak gerçek veya kurgusal bir karanlık çizgisi çizilebilirse bilinebilir hale gelir.

Bu kendisine ait hakiki bir varlığı olmayan gizemli Ene, sadece ve sadece bir şey yapmak için vardır: tamamı daha yaratılışın bidayetinde Hazreti Âdem'e -yani insana- Allah tarafından öğretilen Esmâ-ı İlahiye'ye ayinedarlık yapmak. Değil mi ki Allah, bilinmek isteyen Mahfî Hazine'dir. Gerçekte bütün bir kâinat Allah'ın Kendi esmasının ve evsafının umumunu yine Kendisine izhar ettiği bir 'boy aynasından ibarettir. Kâinatın en değerli meyvesi olan insan da 'sunmak' üzere, yani kendi varlık aynasında parıldayan Esmâ-ı İlahiye'yi yansıtmak üzere yaratılmış küçük kâinat diyebileceğimiz bir aynadır. Esmâ-i İlahiye'nin bu sunulması ve yansıtılmasında adalet kavramı anahtardır. Çünkü tıpkı çoğulluğun ve çoğulluk yoluyla intizamın ortaya çıkışını sağlayan İlahî adalet gibi insanda da adalet Emanet sorumluluğunu Allah'ın rızası üzerine yerine getirebilmesini sağlayan araçları sağlar. Eğer adalet muvazene ve intizamın olabilmesi için şeyleri doğru yere koyabilmek demekse, bunun anlamı adaletin aynı zamanda insanın yeryüzünde hakiki anlamda halifetullah fi'l-arz, yani Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olabilmek için kendisinde geliştirmesi gereken sıfatları da kapsamı demektir. Kısacası, adaletin anlamı, Esmâ-i İlahiye'yi onların hakiki Sahibine 'iade etmek' ve hadd-i zatımızda Allah'ın Kendi sıfatlarını temaşa ettiği aynalardan başka hiçbir şey olmadığımızı kabul etmektir. Demek ki adalet Allah adına ve sadece Allah için amel etmek anlamına gelir. Adalet, "tehallekü bi ahlâkillah" İlahi emrine göre yaşamak ve üzerlerinde hiçbir malikiyet iddia etmeksizin Evsaf-ı İlahiye'yi sergilemek demektir. İnsan bunun için yaratılmıştır. Ve aynen teslimiyet İslamı doğurduğu gibi şeyleri doğru yerlerine koymak veya başka bir ifadeyle "emrolunduğun gibi dosdoğru ol" İlahi emri gereğince amel etmek anlamına gelen adaletten de bireysel hayatlarımızda barış, intizam ve muvazene doğacak ve bu Allah'la aramızdaki ilişkiyi şekillendirecektir.

Adem-i adalet üzere amel etmek, başka bir ifadeyle Esmâ-i İlahiye'nin sahipliğinden feragati reddetmek kaosa, mizansızlığa, muvazenesizliğe, intizamsızlığa ve modern ifadenin gerçek anlamıyla zulme yol açacaktır. Bu, küfrü intihab etmekten başka bir şey değildir ve küfrü intihab etmek de sadece kendi kendini değil ille-i gayesi Allah'ı teşbih etmek olan bütün bir mevcudatı tahkir etmek demektir. Ve kâinatı bu şekilde aşağılamak, Bediüzzaman'ın net ifadelerle anlattığı üzere zulümlerin en büyüğüdür.

Hâlbuki ehl-i küfür ve dalâlet ise, küfürdeki inkârıyla, mevcudatın ille-i gayeleri

ve sebeb-i bekalari olan o netice-i azami reddettikleri için, umum mahlûkatın hukukuna bir nevi tecavüz olduğu gibi, umum masnuatın aynalarında cilveleri tezabür eden ve masnuatın kıymetlerini aynadarlık cihetinde âli eden esmâ-i İllâhiyenin cilvelerini inkâr ettikleri için, o esmâ-i kudsiyeye karşı bir tezyif olduğu gibi, umum masnuatın kıymetini tenzil ile, o masnuata karşı bir tahkir-i azîmdir. Hem umum mevcudatın her biri birer vazife-i âliye ile muvazzaf birer memur-u Rabbani derecesinde iken, küfür vasıtasıyla sukut ettirip, câmid, fâni, mânâsız bir mahlûk menzilesinde gösterdiğinden, umum mahlûkatın hukukuna karşı bir nevi tahkirdir. (On Üçüncü Lem'anın On Birinci İşareti'nden)

Yaygın algılayışa göre, özellikle de bu kelimelerin modern yorumları kabul edildiğinde, adaletin antitezi zulümdür. Adalet ve zulüm terimleri klasik anlamlarıyla da birbiriyle zıt kutuplarda olmakla birlikte, insan davranışında adaletin nakıs olması durumunu tanımlayan daha uygun bir kelimenin ilhad olduğu iddia edilebilir. A'raf Sûresi'nin 180'inci ayeti bize en güzel isimlerin (el-esmâü'l-hüsnâ) Allah'a ait olduğunu ve O'na bu isimlerle yakarmamız gerektiğini anlatır. Ayet devamla bizi “yüldinûne fi esmâihi” hatasını yapanlara, yani Esmâ-i İlahiye'yi saptıran, büken veya bozanlara karşı uyarır. Esmâ-i İlahiye'yi saptırmak ya onlara bilinçli olarak hiç ayinedarlık yapmamak veya ayinedarlığı kamilen yapmamak demektir.

Bir örnek verelim. Allah rahîmdir ve insanlara merhameti emreder. Anneler geleneksel olarak Allah'ın rahmetine bilerek veya bilmeyerek ayinedarlık yapmak hususunda mahir kabul edilirler. Ama bir hakiki merhamet vardır, bir de bozulmuş veya saptırılmış merhamet. Bir anne çocuğunun gözyaşlarına dayanamıyor ve sonuçta ağlayarak istediği her seferinde ona çikolata veriyor olabilir. Bunu yaparken merhamet olduğuna inandığı duyguyla hareket ediyordur ve doğrusu ağlayan bir çocuğu seyreden ve duyguları kabarmayan bir kalp katılmış bir kalptir. Gerçekten de bu anne çikolatayı çocuğundan uzak tutmanın yanlış olduğuna ve adaletin çocuğun acı çekmemesini gerektirdiğine inanıyor olabilir. Ama Bediüzzaman defaetle İlahi Adalet'in İlahi hikmetle dengelendiğinin altını çizer: Allah şeyleri Kendi istediği şekilde uygun yerlerine koyar, ama bunu yaparken işin doğasındaki hikmeti de gözetir. Yukarıdaki örneğimizde annenin merhameti tümünden hikmet yoksunudur ve çocuğuna iyi davranmak adına onu obeziteye ve sağlıksızlığa mahkûm etmekte ve kabre erken girmesi için davetiye çıkarmaktadır.

Çikolata düşkünü çocuk ve annesinin örneği basit bir örnek olabilir; muhakkak siz daha ciddi örnekler düşünebilirsiniz. Ama kıssadan hisse hep aynı olacak: İnsan üzerinde Esmâ-i İlahiye'nin yansıdığı iyi yıldızlanmış bir ayna olma bilinciyle amel etmediği müddetçe ilhad kaçınılmazdır. Bu kelimenin etimolojisi de ilginç. Lahada fiili ceset için bir yer - bir oyuk veya bir çukur - yapmak demek. Bundan türeyen isim-fiil 'lahd' [Türkçe'deki şekliyle 'lahit'] ise mezar demek ve bundan istihraçla mülhidin kabrin ötesinde hiçbir şey olmadığına inanan anlamına geldiği manasını çıkarırız. Kelimeyi velud bir şekilde yorumlayarak ilhadın İlahi bir vasfı hakiki kökeninden kesip ayırma ve onu aşkın kökenine atfetmek yerine metaforik olarak insan egosunun mezarına 'gömme' eylemi olduğu sonucuna varabiliriz. Bunun anlamı merhamete veya hikmete veya bilgiye baktığımızda bu sıfatların birer aşkın boyutlarının olduğunu ikrar etmemektir. Onun yerine onları kutsal topraklarından çekip çıkarıyor, onları köklerinden kesip ayırıyor ve sadece kendilerine atıfta bulunuyoruzdur. Bir şeyi kökünden kesip ayırdığımızda onu öldürürüz. Adaleti onun aşkın kökünden kesip ayırdığımızda onu kendi kendini ima eder bir hale getirir ve kendi egomuzun renklerine boyarız. Örneğin merhamet türlerin dişilerinde genç kuşağın büyütülmesini sağlamak için zirve noktada bulunur. Hakiki aşkın kaynağına atfedildiğinde merhamet Allah rızası için uygulanacaktır. Ama bu kökten kesip ayrıldığında, hala daha pek çok kutsal hakikate çağrışım yapsa da, artık hakiki manasını kaybetmiştir ve egonun rengine bulanmıştır. Köklerinden kesilip ayrıldıklarında insanda yansıdıkları şekliyle Esmâ-i İlahiye bükülmüş ve saptırılmış hale gelirler ve bu da iç benlikte ve son noktasında insanın aslı bir parçası olduğu mahlûkatın umumunda bir dengesizliğe yol açacaktır. Bugünün dünyasında çevrenize bir bakın, bu dengesizliğin ne kadar da bariz olduğunu göreceksiniz: savaşlar, siyasi yozlaşmışlık, ahlaki iflas, ekolojik felaket, psikolojik ve sosyal çöküntü... Örnekler saymakla bitmez ve bunların hepsi insanın Esmâ-i İlahiye'den 'feragat' etmek, bunların hakiki sahibini ikrar etmek ve adaleti bir insan olarak bütün çabalarının merkezine oturtmak hususundaki kifayetsizliğinden veya isteksizliğinden kaynaklanmaktadır.

Adaletin, insanın Allah'la olan ilişkisine bakan dairesiyle ilgili Bediüzzaman'ın vurguladığı ikinci yön Allah'ın adaletinin asla keyfi olmadığı hakikatidir. Doğrusu şu ki Said Nursi adaletten bahsettiği her yerde hikmet ve kudret kelimelerini de zikreder. Bu özellikle adaletsiz addettiğimiz olay ve durumlarla alakalı olarak önemli bir tespittir. Birkaç yıl önce birkaç saat içinde 300,000 kişinin ölümüyle sonuçlanan Tsunami felaketi gerçekleştiğinde dünyanın benim bulunduğum kısmındaki en yaygın tepkilerden biri - buna bazı sözde inançlıları da dahil - şu şekildeydi: "Allah böyle bir şeyin olmasına nasıl müsaade etti?" "Böyle bir şeyi yapan bir Allah'a adil denilebilir mi?"

Allah'a hak ettiği makamı vermediğimiz gerçeği hesaba katılınca bir sözde doğal afetin gerçekleşmesinin böylesi bir tepkiyi uyarması hiç de şaşırtıcı değil. Böyle olaylar vuku bulduğunda Allah'ın adaletinden şüpheye düşenlere verilecek yontulmamış dürüstlükte bir cevap şu olurdu: "Mahlûkatın O'na ait olduğu gerçeği onunla istediğini yapabileceği anlamına gelmiyor mu?" Farsî şairin sözleriyle söyleyelim: herçi ân Hosrev koned, şirin boved - sultan her ne yaparsa güzeldir. Dünyada her gün 300,000 insan ölüyor, buna kimsenin bir itirazı yok. Ama bu birkaç saat içinde olunca Allah'ı sorgulamaya başlıyorlar. Tabi ki bu bir izafilik sorunu aslında. On yıl kadar önce, bir dizi meteor veya yanılmıyorsa bir kuyruklu yıldız Jüpiter gezegenine çarpmıştı. Astronomlar teleskoplar vasıtasıyla bu çarpışmayı filme almayı başarmışlardı ve böylesi önemli bir olayı seyretmenin hazzı muhteşemdi onlar için. Hatta bir bayan astronom olayı an be an seyretmenin verdiği huşu ile ağlamıştı bile. Ama eğer bu meteorlar dünyaya çarpmış olsalardı tepkileri bambaşka olurdu. Allah'ın yaratma fiili söz konusu olduğunda neyin adaletsiz olduğu bizim algılayışlarımıza ve bunun bizi ne ölçüde etkilediğine bağlıdır. Ve bu olayı ne ölçüde adaletsiz gördüğümüz de Allah'ın yaratma emrinin adaletiyle el ele bulunan iki mütemmim cüzü durumundaki hikmet ve kudret faktörlerine ne kadar ilgi gösterdiğimizize bağlıdır. Adalet şeyleri doğru yerlerine koymak demektir, ama şeylerin doğru yerinin gerçekte ne olduğu İlahi hikmete mebnidir. Ve İlahi hikmet rahmaniyetle mütezevviçtir ve rahmaniyet de rahimiyetle ve Evsaf-ı İlahiye böylece devam eder gider. Allah mahlukatına istediği gibi muamelede bulunur, ama O'nun ne istediği hiçbir zaman defî veya keyfî değildir: her zaman, bunu ilk bakışta anlayamasak da hüküm süren bir hikmet vardır.

Böyle de insanın kevnî anlamda başına gelen her şey ancak adaletin bir sonucu olabilir, aksi takdirde Allah insandan adil olmasını da istemezdi. Bunu anlayamıyor olabiliriz, ama Hazreti Musa da bir peygamber olduğu halde Hızır'ın yaptıklarını anlamamıştı.

Demek ki adalet keyfî değildir ve hikmet ve kudretle eşzamanlı olarak işlemektedir. Bediüzzaman'ın dediği gibi:

Hem adâlet ve mizan ile iş görüldüğüne bürhân mı istersin? Her şeye hassas mizanlarla, mahsus ölçülerle vücud vermek, Sûret giydirmek, yerli yerine koymak; nihayetsiz bir adalet ve mizan ile iş görüldüğünü gösterir. (Onuncu Söz, Üçüncü Hakikatten)

Nursi'nin de söylediği gibi her şey adalet ve mizanla yapılmaktadır. Ve bu hayatımızda başımıza gelen ve ilk bakışta bizim için şer olduğunu zannettiğimiz, ama üzerlerinde derinlemesine tefekkür edersek bizim iyiliğimiz için olduklarını fark edeceğimiz olaylar için de geçerlidir. Karısından hiçbir ilgi göremeyen çirkin adamın hikâyesini

duymuşsunuzdur. Bir gece kadın bir hırsızın ayak seslerini duymuş ve korkuya kapılarak kocasına sıkı sıkıya sarılmış. Bu sıra dışı ilginin sebebinin hırsızın varlığından başka bir şey olmadığını anlayan koca, hırsıza hoşamedi ile seslenmiş: “Buyurunuz, ne isterseniz çalmakta serbestsiniz.”

Şerrin görece olduğu hakikatinin üzerine Allah'ın insanı her çeşitten sıkıntılarla imtihan etme hususundaki iradesini ekleyin, Allah'ın adalet edimlerinin arkasındaki hikmet daha da vazıh hale gelecektir. Neticede hayat bir imtihan dairesinden ibarettir ve imtihan da insana onun manevi tekâmülünü sağlamak üzere dayatılmıştır.

Mevlana Celaleddin Rumi birkaç ay önce çok şişman ve tembел bir köpek satın almış olan bir arkadaşını ziyarete gitmiş ve köpeğin artık zayıf, yağsız ve sağlıklı olduğunu görerek hayret etmiş. “Köpeğin iyi görünüyor,” demiş Mevlana. “Tüyleri parlak, gözleri ışı ışı. Ve ne kadar da hızlı koşuyor ve ne kadar da yükseğe atlayabiliyor. Onu neyle besledin? Sırrını söyle bana.” “Hiçbir sırrı yok” demiş Mevlana'nın arkadaşı. “Arada bir ona büyük bir sopayla vuruyorum. Bu onu koşmaya ve zıplamaya zorluyor ve artık eskiden olduğu gibi şişmanlamaya ve tembellik yapmaya vakti kalmıyor. Öyle de Allah bize büyük bir sopayla vurduğunda hemen bu işte haksızlığın olduğu hükmüne varmamalıyız. Unutmayalım ki adalet, hikmet ve kudret birlikte işlerler ve ara sıra bu sopaya muhatap olmazsak manevi tembellik ve hantallığın yerleşmesi kaçınılmazdır.

Adaletin işlediği veya işlemesi gerektiği üçüncü daire insanın kendi türünden olanlarla muhataplığı dairesi, yani beşeriyet ve sosyal ilişkiler dairesidir. Bu daire modern adalet kavramlarımızın - tevziî adalet, karşılıklı adalet ve saire - en uygun düştüğü dairedir. Bu dairenin düzenlenmesi ve insanın diğer insanlara adaletle muamelede bulunmasını temin için Allah bizi sadece kevnî kanunları - şariat-ı tekvinî - değil aynı zamanda Hazreti Peygamberin pratiğinde zirveye ulaşan şer'î kanunları - şariat-ı taş-ri'i- ve Hazreti Muhammed'in sünnetini takip etmeye davet etmiştir. Şariat ve İslam hukuku İslam dünyasının içinde ve dışındaki araştırmacıların büyük çoğunluğunu meşgul eden ana meseleler olmakla birlikte bu üçüncü daire hakkında çok az şey söyleyeceğim. Pek çokları Şariat yeniden tesis edilirse İslam Dünyasının eski ihtişamını yeniden kazanacağına inanır. Bu anlamda günümüz Müslümanlarının pek çoğu ütopyacı bir bakış açısına sahiptirler ve intizam ve muvazenenin hüküm süreceği bir ideal veya mükemmel topluma özlem duymaktadırlar. Bu noktanın önemi küçüm-senemeyecek kadar büyüktür. Adaletin ve onun antitezi olan ilhadın gerçek doğalarını kavrayamamaları onları intizam ve muvazenenin sırat-ı müstakiminden dâllin ve mağdubi aleyhimin yan yollarına saptırmak için ayartmaktadır. Bu mümkün olan en iyi dünyadır; Allah olan bir şeyi onaylamasa da onu murad etmiştir ve O'nun murad

ettiği şey beşer için mümkün olan en iyi durum olmak zorundadır. Ve eğer bu durum zahiren bir adaletsizliğin vuku bulduğu anlamına geliyorsa, bırakalım öyle olsun; çünkü bu insanın fiilî ve kavli duasıyla istediği şeydir. Neticede 'dünya' kelimesi, kendi tanımı itibarıyla Esmâ-i İlahiye'nin en düşük bir tezahürünü içermiyor. Burada bu isimler ayinedarlık yaptıkları gerçek Esmâ-i İlahiye'nin ancak aşırı soluklaşmış bir gölgesi olarak bulunabilirler. Dolayısıyla zorunlu olarak bu dünyadaki adalet, Allah'ın indindeki ve Din Günü'nde aslıyla ayan olacak olan mutlak adaletin ancak hafifletilmiş bir suretinden ibarettir. Mükemmel bir dünya, özellikle de kemali yokluğun ademi olarak anlayacaksak, aslında bir oksimorondur. Zira dünya, özellikle de orada bulduğumuz yokluklar ve adem yüzünden dünyadır. Ki bunlar da eşyanın infiradını sağlarlar ve varlıkları Kemal-i Etemm sahibi ve kudret eli her şeyin içinde işleyen bir Zatın varlığını izhar etmeye yarar. Bunu anlama kifayetsizliği pek çok Müslüman'ın adalet kavramını yanlış anlamasına ve onu sadece sosyo-politik düzeye uygulamalarına yol açmıştır. Bu durum son 150 yıl boyunca ortaya çıkan İslami hareketlerin çoğunun neden İslam'ı 19. yüzyılın başından beri Batı'nın kültürel, politik ve ekonomik hegemonyası altında inleyen, kaynaklarına el konulmuş bir İslam Dünyası'na adalet getirmek üzere kurgulanmış bir ideolojik hareket olarak gördüklerini açıklar. Bugün adalet, Filistin için adalet veya Irak halkı için adalet demektir. Bu trajik durumları küçümseyecek değilim, fakat problemin büyük ölçüde çatışmaların her iki tarafında da adaletin gerçekte ne olduğu konusunda bulunan yanlış yorumlamalardan kaynaklanmakta olduğu da yadsınmaz.

Bediüzzaman, bir ütopyacı değil bir gerçekçidir. Kalbi kendi toplumunda gördüğü zulüm ve adaletsizliğin karşısında kan ağlasa da inancın eksik veya tümünden yok olduğu bir toplumsal bağlama Şeriat'ın dayatılmasının aksi yönde etki yapacağını da farkındaydı. Onun yolu inancın bireysel seviyede tekâmülünü öngörüyordu. Bu yol devrimden çok evrimin yolu; Müslüman toplumu tavandan tabana değil, tabandan tavana yöntemiyle kurma yoludur. Ve yine onun yolu, ister insanın Allah'la olan ilişkisi seviyesinde isterse insanın diğer insanlarla olan ilişkisi seviyesinde olsun, "feskakim kemâ umir"'in yoludur. Bediüzzaman İslam'ı bir yönetim problemine indirgeme hatasını yapmadı. Onun için İslam, Rabbin karşısındaki ferdi bir sorumluluk meselesidir: Marifet-i nefis, Marifetullah, Hubbullah ve Yaradan'a kulluk. Bireysel seviyede içselleştirilmiş bir adalet olmaksızın sosyal adalet imkansızdır. Bugün İslam dünyasının dört bir köşesinde Müslümanlar, Hazreti Peygamber'in altın çağı denilen dönemi yeniden var edebilmek için Medine hayalleri kuruyorlar. Ama bunu yaparken gerçek adalet dersinin öğretildiği Mekke döneminin zorluklarına katlanmak da istemiyorlar. Bu anlamda Bediüzzaman bizi Mekke'ye geri çağırıyor; çünkü bir defa Mekke tecrübesi yaşandı mı Medine kendi başının çaresine bakacaktır.

NOTLAR

NOTLAR

YAZARLAR İÇİN NOT

İstanbul İlim ve Kültür Vakfı tarafından yayınlanan ve hakemli bir dergi olan Katre: Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, insanı ve varoluşu ilgilendiren her hususta, Risale-i Nur perspektifinden açıklama ve anlamlandırma faaliyetlerinde bulunmak ve eşyayla, hayatla ilgili, insanlığın hakikat arayışına dair muhtelif paradigmalara çerçevesinde yürütülen tartışmalara, Risale-i Nur ekseninde platform oluşturmak amacı ile dini, sosyal ve beşeri bilimler alanında, özgün nitelikli ve disiplinler-arası karakteri ağır basan telif makaleler, araştırma notları, kitap değerlendirmeleri, sempozyum, konferans ve panel tanıtımları yayınlar.

Tüm makaleler iki hakem tarafından değerlendirilir ve gerekli görüldüğü takdirde üçüncü bir hakeme gönderilir. Bir makalenin yayımlanması hakemlerin onayına bağlıdır. Yazarlar hakemler tarafından istenen gerekli düzeltmeleri yapmakla yükümlüdür. Yazıların yayınına hakem raporları doğrultusunda yayın kurulu karar verir ve yayınlanmayan yazılar iade edilmez.

Yazıların bilim, dil ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide Türkçe veya İngilizce makalelere yer verilir.

Makaleler 10.000, kitap değerlendirmeleri ve diğer tanıtımlar ise 1.500 kelimeyi geçmemelidir.

Yazarlar, makalelerini yayınlanmak üzere Dergi Sekreteryasına göndermekle, telif haklarını İstanbul İlim ve Kültür Vakfı'na devretmiş sayılırlar.

Yazıları yayınlanan müelliflere telif ücreti ödenmez ve 5 adet ayrı basım gönderilir.

Başvurular elektronik posta yoluyla **katre@iikv.org** adresine yapılır.

GENEL YAZIM KURALLARI

Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumu'nun en son çıkardığı Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.

Yazı karakteri Times New Roman ve yazı puntosu 12 olmalıdır. Üst, alt, sağ ve sol kenarlarda 2'er cm boşluk bırakılarak 1 satır aralıklı ve düz metin olarak yazılmalıdır.

Makalenin başlığı ilk sayfanın başına büyük harflerle ortalı olarak, alt başlıklar ise küçük harflerle sola yaslı olarak yazılmalıdır. Yazar(lar)ın ad ve soyad(lar)ı, akademik unvan ve görev yerleri makale başlığın hemen altına yazılır.

Makalelerle birlikte 200 kelimeyi geçmeyen ve beş adet anahtar kelime içeren Türkçe ve İngilizce özet gönderilmelidir. Makalenin İngilizce ve Türkçe özeti ile anahtar sözcükleri, 10 punto ile yazar adı ve bilgilerinin ardından yazılır.

Yapılan atıflar şu iki yöntemden birisi seçilerek gösterilmelidir: a) Yazar-Tarih Yöntemi (Metin içi kaynak gösterme) ve b) Dipnot Yöntemi. Yazarlar bu yöntemlerden birisini kullanabilirler. Atıf yöntemi olarak Yazar-Tarih Yönteminin (metin içi kaynak gösterme) kullanılması önerilmektedir. Yayınlanmasa talebiyle gönderilecek yazılarda **www.iikv.org/katre** adresinde yer alan kaynak gösterim kurallarının uygulanmış olması gerekmektedir.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

The peer-reviewed journal “Katre: International Human Studies Journal” published by the Istanbul Foundation for Science and Culture is a journal covering all aspects pertaining to humanity and existence from the perspective of the Risale-i Nur. Articles concerning human life and humanities’ search for truth conducted within the scope of various paradigms are discussed. It is a journal with the aim to study areas of religion, society and the humanities. Articles of genuine quality and of an inter-disciplinary character are predominant – also included are book reviews, features on symposiums, conferences, and panel,

All articles are reviewed by two referees (blind-review) and (if required) by a third reviewer when needed. If approved then they are published in the journal. After submission, the authors are required to follow the required corrections and recommendations of the editor and the reviewers. After the papers have passed in accordance with the reviewers’ report then a decision will be given as to whether to publish the article.

The responsibility of the articles in terms of scientific criteria, wording, and legal rules is of the contributors.

The journal publishes articles submitted in English or Turkish.

Articles should not exceed 10,000 words whereas book reviews and other presentations should not exceed 1,500 words.

No Copyright Payment will be made to the contributors but 5 copies of the journal will be sent to the authors for free.

Submissions should be sent as attachment via e-mail to katre@iikv.org

GENERAL RULES FOR WRITING

The spelling of the words included in the Turkish articles should conform to the latest standards of the Turkish Language Institute.

The font should be in Times New Roman and in 12 point. The upper, lower, left and right margins should be separated at 2cm and with one-line spacing written in plain text.

The article title should be in capital letters and centered in the middle, the sub-heading should be smaller and placed on the left. The authors’ name and surname, academic title and profession should be written directly under the title of the article.

Together with the article an abstract not exceeding 200 words as well as five key words representing the article should be sent. After the abstract and key words, the name of the author and information written in 10 point sized text should be written.

References used in the article should follow either one of these two methods: a) APA--Style Citation b) Chicago-Style Citation. The usage of the Author-Date Method (showing the source in the text) is recommended. Authors sending their articles for publication should follow the notes for references at www.iikv.org/katre.